

DEJINY KREŠŤANSTVA

Pavel Hanes

(Tretie vydanie)

Banská Bystrica 2009

Názov: Dejiny kresťanstva

Autor: Pavel Hanes

ISBN: 80-88945-01-1

OBSAH

Úvod	1
1. Zakladateľ kresťanstva	8
2. Cesta evanjelia z Jeruzalema do Ríma	16
3. Prvé zbory kresťanov	22
4. Prostredie, do ktorého prišlo kresťanstvo	29
5. Stret kresťanstva s prostredím	37
6. Evanjelizácia v prvej cirkvi	43
7. Apoštolskí otcovia	49
8. Herézy a (alebo?) reformné hnutia	55
9. Prenasledovania v 2. storočí a v prvej polovici 3. storočia. Apologisti	62
10. Vznik rano-katolíckej cirkvi	70
11. Zápas o prežitie cirkvi	78
12. KONŠTATÍN VEĽKÝ Ariánske spory	86
13. Spojenie katolíckej cirkvi so štátom	94
14. Germáni a rozpad Západorímskej ríše Vznik rímskeho pápežstva. Vznik a rozvoj mníšstva	99
15. Cirkevní otcovia v 4. a 5. storočí Teologické spory 5. storočia	107
16. Pápežstvo a Franské kráľovstvo	115
17. Kresťanstvo mimo Rímskej ríše do r. 400 Šírenie kresťanstva v rokoch 400-750	121
18. Ikonoklastické boje v byzantskej cirkvi Vývoj vzťahov medzi Východom a Západom Boj o slovanskú misiu	127
19. Pomery v západnej Európe v 9. a 10. storočí Snahy o reformu pápežstva a cirkvi	134
20. Pápežstvo a nemecké cisárstvo Veľká schizma medzi Východom a Západom	141
21. Expanzia kresťanstva v 10. a 11. storočí Križiacke výpravy	147
22. Stredoveký vrchol pápežstva Renesancia cirkevného práva v 12. storočí	155
23. Mníšstvo v 12. a 13. storočí	161
24. Scholastika	167
25. Stredoveké herézy a reformy Inkvizícia Život cirkvi na vrchole stredoveku	176
26. Východná cirkev po Veľkej schizme	186
27. Úpadok pápežstva v 14. a 15. storočí Pokusy o reformu pápežstva a cirkvi	188
28. Cesty k reformácii Humanizmus a renesancia	196
29. Európska scéna v predvečer reformácie	207
30. História predaja odpustkov	216

31. Martin LUTHER a reformácia v Nemecku (I)	219
32. Martin LUTHER a reformácia v Nemecku (II)	228
33. Ulrich ZWINGLI a reformácia vnemeckom Švajčiarsku - Zürich	237
34. Ján CALVIN a reformácia vo francúzskom Švajčiarsku - Ženeva	242
35. Radikálna reformácia	
Anabaptisti	250
36. Reformácia a náboženské vojny vo Francúzsku do r. 1598	257
37. Reformácia v Holandsku a v Škótsku	264
38. Reformácia v Anglicku	272
39. Katolícka reformácia a protireformácia	280
40. Jansenizmus	
Kvietizmus	291
41. Anglický puritanizmus	298
42. Ruská cirkev - nositeľka ortodoxie	306
43. Vedecká revolúcia	310
44. Sekularizácia európskej politiky	
Nemecký pietizmus (I)	316
45. Nemecký pietizmus (II)	325
46. Racionalizmus a osvietenstvo	334
47. Evanjelikálne prebudenie v Británii v 18. storočí.	
Metodizmus	340
48. Prebudenie v Trinástich kolóniách (neskôr USA)	349
49. Francúzska revolúcia a cirkev	355
50. Devätnáste storočie	
Nemecká protestantská teológia v 19. storočí	363
51. 19. storočie: duchovné prebudenia	375
52. 19. storočie: protestantská misia	384
53. PIUS IX., liberálny katolicizmus, Prvý vatikánsky koncil	
LEV XIII. a modernistické hnutie	392
54. Dvadsiate storočie - sklamané nádeje	397
55. Druhý vatikánsky koncil	408
56. Duchovné prebudenia v 20. storočí	412
57. Letničné hnutie	418
Literatúra	425

Názov: Dejiny kresťanstva
Vydanie: Tretie
Autor: Pavel Hanes
Vydavateľ: Združenie evanjelických cirkví v SR
Banská Bystrica, 2009
Tlač: TRIAN s.r.o. Banská Bystrica
Recenzenti: Prof. ThDr. Ján Liguš, PhD.
ISBN: 80-88945-01-1
Neprešlo odbornou jazykovou úpravou.

28. KAPITOLA

CESTY K REFORMÁCII HUMANIZMUS A RENESANCIA (1300-1500)

1 ÚVOD

Názov tejto kapitoly je možný len pri historickom pohľade späť a je v istom zmysle anachronizmom. Osobnosti, ktoré nazývame "predreformátormi", rozhodne neplánovali nič také, čo neskôr dostalo názov "reformácia". Ak napriek tomu hovoríme o "príprave na reformáciu", prípadne o "predreformácii", vyjadrujeme tým presvedčenie, že v dejinách pôsobí Boží Duch, ktorý pripravuje budúce udalosti aj prostredníctvom ľudí, ktorí nedokážu predpovedať dopad svojej práce.

Ďalší problém názvu tejto kapitoly je v tom, že istej dobe a osobnostiam dáva význam len ako "predohre" niečoho významnejšieho. Takýto hodnotový súd je veľmi závažný a je možný len na základe uznania absolútnej hodnotovej stupnice, akou je Biblia. Náš prístup k dejinám cirkvi hľadá uplatňovanie cirkevného učenia v praxi a podľa toho hodnotí aj dielo osobností jednotlivých období.

Nesmieme však pri takomto hodnotení zabudnúť, že nakoľko obdobie, ktoré máme pred sebou, *predchádzalo* reformácii, nemôžeme jeho osobnosti anachronicky hodnotiť podľa princípov reformácie, ale hodnotenie musíme vzťahovať na ich vlastných súčasníkov.¹

Keď hovoríme o reformácii, musíme rozlišovať jej biblické princípy a ich historickú realizáciu, nakoľko táto realizácia v sebe zahŕňa aj filozofické, kultúrne, vedecké, technické a morálne prvky svojej doby. Preto do "ciest k reformácii" musíme zahrnúť aj humanizmus a renesanciu.

2 REFORMÁTORI PRED REFORMÁCIOU

Výber osobností predreformátorov prezrádza náš názor na podstatu reformácie. Ak z množstva osobností, ktoré sa snažili o reformu cirkvi, len niektoré nazveme predreformátormi, alebo "reformátormi pred reformáciou", znamená to, že títo sa svojím učením a dielom najviac priblížili k jej princípom. V čom boli odlišní od mystikov, ktorí pestovali hlbokú osobnú zbožnosť a volali po praktickej angažovanosti, alebo od humanistov, ktorí volali po návrate k prameňom a opusteniu scholastickej špekulácie, alebo od konciliaristov, ktorí chceli cirkev a pápežstvo reformovať akousi "demokratizáciou" riadenia, alebo od nominalistov, ktorí učili, že cirkevné dogmy je možné prijať jedine vierou?

Pretože hlavný princíp reformácie vidíme v jej radikálnom presunutí najvyššej a jedinej cirkevnej

¹ Toto samozrejme platí vždy a všade, osobitne to však treba pripomenúť pred takým obdobím, ako je reformácia, ktorou akoby sa v očiach niektorých protestantov dejiny cirkvi napájali bezprostredne na ranú cirkev.

autority na Písmo, predreformátormi nazývame tie osobnosti, v ktorých učení sa objavil tento dôraz, a ktorí okrem snahy o reformovanie cirkevnej morálky, organizácie a teológie zároveň postavili jedinú normu, podľa ktorej sa takáto reforma má uskutočniť.

2.1 JOHN WYCLIFFE (1328-1384) a lollardi²

Za "rannú hviezdu reformácie" je pokladaný anglický filozof, teológ a reformátor cirkvi z Yorkshire, John WYCLIFFE. WYCLIFFE študoval a neskôr učil v Oxforde. Mal široký ohlas ako vynikajúci prednášateľ a autor diel o logike a metafyzike. Roku 1369 dokončil pôsobivé dielo *Summa de ente* (O bytí). Ako filozof bol silným realistom a zástancom *via antiqua* proti vtedy prevládajúcemu nominalizmu. Zdá sa, že po sklamaní v očakávaní vysokého cirkevného úradu od pápeža GREGORA XI. (1370-1378), vstúpil do kráľovských služieb ako teologický poradca a r. 1374 dostal od kráľa EDWARDA III. (1327-1377) farnosť v Lutterworthe, ktorú mal na starosti až do svojej smrti r. 1384.³ Roku 1374 sa zúčastnil ako jeden z kráľových poverencov na stretnutí s pápežskými predstaviteľmi na bezvýslednom jednaní o pápežských právach určovať v Anglicku biskupov a o štatúte Anglicka ako pápežského léna.

Do r. 1378 sa snažil reformovať rímsku cirkev. Už na začiatku 70-tych rokov zastával názory o panstve, podľa ktorých štát za istých okolností má právo konfiškovať cirkevné majetky. Tieto názory naplno rozvinul v dvoch pojednaniach *Of Divine Lordship* (1375) a *Of Civil Lordship* (1376). V nich podmieňuje právo cirkvi vládnuť jej morálkou.

"Každý človek má prirodzene stvorenú moc, ktorou by mohol vládnuť celému svetu, ale z tejto moci neplynie právo na vládu. Preto je potrebné k tejto moci pridať inú, ktorá by bola odvodená z práva večného. Je teda nemožné, aby som mal darovacie právo, ak žijem v smrteľnom hriechu, a tak v nespravodlivosti. Lebo nástupom smrteľného hriechu prestáva byť Boží dar hriešnikovi darovaný, stráca ho."⁴

S určitou dávkou naivity učil, že keďže Boh dal správu svetských časných statkov do rúk svetskej moci, táto má právo vziať ich cirkvi (ktorá dostala správu duchovných statkov), ak ich nespravuje spravodlivo. Toto sa určite páčilo bezohľadnému synovi EDUARDA III., ktorý ho podporoval.

Po r. 1378 (začiatok Veľkej schizmy) začal WYCLIFFE s novou rozhodnosťou bojovať proti rímskej cirkvi revolučnými myšlienkami. Odmietol celú tradičnú štruktúru stredovekej cirkvi. Opustil politickú scénu a začal sa venovať teologickému štúdiu a písaniu. Vo svojom diele *O pravde Svätého Písma* (1378) napísal, že *Písmo "je najvyššou autoritou pre každého kresťana, je normou viery a každej ľudskej dokonalosti"*. No zároveň nepoprel interpretačnú úlohu cirkevných otcov, a tým nepostavil reformačnú normu "jedine Písmo". V tom istom roku v diele *O cirkvi* cirkev definoval augustinovsky ako *universitas praedestinatorum* (všetkých predurčených), ktorej hlavou je Kristus.

Roku 1379 napísal dielo *O moci pápeža*, v ktorom pripustil možnosť hlavy viditeľnej cirkvi, ak táto bude naozaj nasledovať apoštola Petra v jeho jednoduchosti a chudobe. Roku 1382 napísal, že Kristus a nie pápež je hlavou cirkvi Na podporu týchto tvrdení Wycliffe používal Bibliu. Roku 1380 v diele o eucharistii poprel učenie o transsubstanciácii ako nelogické, nebiblické a nezodpovedajúce učeníu starej cirkvi. Tento útok na jednu z najobľúbenejších dogiem rímskej cirkvi ho stál podporu kráľovho syna a mnohých oxfordských sympatizantov. Jeho situácia sa ešte zhoršila, keď mu pripísali zodpovednosť za vzburu roľníkov pod vedením Wat TYLERA (1381). Roku 1382 na synode v Londýne bolo odsúdených 24 WYCLIFFOVÝCH viet ako heretických. Napriek tomuto odsúdeniu WYCLIFFE zomrel prirodzenou smrťou 31. decembra 1384. Až koncil v Kostnici dal príkaz vykopať jeho kosti, spáliť a hodiť do rieky.

² Podľa: B. Austin: Austin's Topical History of Christianity, str. 207, W. Walker: A History of the Christian Church, str. 377.

³ Učiteľské miesta na univerzite neboli platené, preto každý prednášajúci hľadal nejaký cirkevný úrad alebo farnosť, z ktorej by mohol žiť. Zastávanie úradu v neprítomnosti bol bežný jav stredovekého *absentizmu*. *Pluralizmom* sa nazývalo zastávanie viacerých cirkevných úradov súčasne.

⁴ Wycliffe: *De civili dominio* I, in A. Molnár (ed.): Slovom obnovená, str. 21.

WYCLIFFE dal aj podnet na preklad Biblie z latinčiny do Angličtiny. Zdá sa, že sám na ňom nepracoval, a preklad bol dokončený až po jeho smrti skupinou jeho žiakov v Oxforde a Lutterworthe.

Napísal tiež veľké množstvo kázni pre "chudobných kňazov", ktorí šíрили Evanjelium medzi ľuďom. Svojím oblečením a správaním títo putujúci evanjelizátori pripomínali Valdenských a Františkánov. Dostali posmešné meno *Lollardi* ("mrmloši") a pretrvávali napriek silnému prenasledovaniu. Rímska cirkev presadila uznesenie parlamentu r. 1401 o treste smrti za kázanie lollardských myšlienok, niektorí boli upálení, ale napriek tomu sa stali jedným z významných zdrojov anglického protestantizmu.

2.2 JAN HUS (1370?-1415) a husiti⁵

WYCLIFFOVÝM pokračovateľom, zhodou politických okolností v Čechách⁶, sa stal Jan HUS. Hus však nebol púhym WYCLIFFOVÝM epigónom⁷, ale pokračoval v tradícii viacerých reformných kazateľov ktorí pôsobili v Čechách v 14. st. Český kráľ KAROL IV. (1346-1378), ktorý bol zároveň aj rímsky cisár,⁸ pozval do Čiech kazateľov, aby pracovali na reforme cirkvi. Najznámejší z nich bol Conrad VON WALDHAUSER (?-1369), rakúsky augustiniánsky mních, ktorý kázal nemecky. Po ňom vystúpil Moravák JAN MILÍČ Z KROMĚŘÍŽA (?-1374). Tento kázal česky, varoval pred Antikristom (ktorého v jednom období videl v kráľovi) a pápežovi navrhoval, aby zvolal koncil. V Prahe založil dom pre prevýchovu prostitútok (z ktorých sa veľké množstvo obrátilo na jeho kázanie). Obžalovaný bol z herézy, obhájl sa v Avignone pred pápežom, ale zomrel skôr, ako sa vrátil domov. Ďalšími reformnými kazateľmi boli MATĚJ Z JANOVA (1355?-1394) a TOMÁŠ ZE ŠTÍTNEHO (1331-1409).

JAN HUS sa narodil v Husinci pri Prachaticiach v južných Čechách. Roku 1396 dosiahol hodnosť majstra slobodných umení na filozofickej fakulte, začal prednášať a čoskoro potom sa stal kňazom. Roku 1402 sa stal kazateľom v Betlehemskej kaplnke v Prahe, kde dosiahol veľký ohlas medzi ľuďom. V spore o WYCLIFFOVE (1403) spisy sa nemecká časť univerzity postavila proti a česká zastávala reformné stanovisko. Roku 1409 došlo k otvorenej roztržke a k odboju proti nemeckej nadvláde na univerzite. Husovi bol naklonený aj český kráľ VÁCLAV IV. (1378-1419), ktorý v spore rozhodol, že "nemecké národy" (Sasi, Bavori, Poliaci) budú mať 1 hlas, kým český "národ" bude mať 3 hlasy. Nemeckí profesori a študenti (okolo 1500) na protest opustili univerzitu a založili univerzitu v Lipsku.

Pápež zvolený na koncile v Pise (1409), ALEXANDER V. (1409-1410), HUSOVI neprial, hoci ho Hus uznával ako právoplatného pápeža a zakázal mu kázať. Keď r. 1410 zomrel, HUS sa odvolal k JÁNOVI XXIII. (1410-1415), ktorého výpravu proti neapolskému kráľovi a predaj odpustkov v Prahe kritizoval. Pápež odpovedal interdiktom, kráľ VÁCLAV sa mu odcudzil a HUS musel v októbri r. 1412 Prahu opustiť. Na vidieku v tomto období napísal svoje hlavné spisy: *Výklad viery*, *Desatora* a modlitby *Otče náš*, spis o ceste spasenia *Dcerka*, *O svätokupectve* a *Postilu*. V diele *O postačiteľnosti Kristovho zákona* napísal:

"Zachovávanie Kristovho zákona, pretože ide o zákon Božích prikázaní, samo osebe postačuje na to, aby sme ostali v jeho milovaní..

Zákon Kristov bez primiešania ľudskej tradície postačuje spravovať Kristovo ľudstvo spolu so všetkými jeho učeníkmi. Avšak tento zákon postačuje dnes nemenej ako kedysi a ani množstvo, ani vspurnosť obrátených ho neoslabuje, ale naopak, zvyšuje jeho platnosť..

Zákon navyše pridaný k zákonu Kristovmu, je buď v ňom už zahrnutý alebo k nemu nepatrí, lebo

⁵ Podľa: R. Řičan, A. Molnár: *Boleslavští bratři*, str. 7nn, J. A. Komenský: *O těžkých protivenstvích církve české*, str. 30nn, K. Heussi: *Kompendium der Kirchengeschichte*, str. 208nn, W. Walker, str. 381, A. Molnár (ed.): *Slovem obnovená*, str. 28nn.

⁶ Anglický kráľ RICHARD II. (1377-1399) sa oženil s ANNOU ČESKOU (LUXEMBURSKOU) a študenti z Čiech začali študovať na Oxfordskej univerzite, odkiaľ priniesli WYCLEFFOVE spisy. Jedným z nich bol aj HIERONYM PRAŽSKÝ.

⁷ Hoci jeho české aj latinské kázne obsahujú pasáže doslovne prevzaté z Wycliffových diel, Hus robil vlastné uzávery o jeho učení - napr. neprijal Wycleffovo popretie transsubstanciácie, ale zdôraznil požiadavku prístupnosti kalicha pre laikov, čo sa stalo symbolom neskoršieho husitského hnutia.

⁸ Založil v Prahe prvú stredoeurópsku univerzitu (1348), Karlovu.

je s ním v rozpore. Ak je v ňom zahrnutý, potom ten, kto ho vyhlasuje, nepridáva nový zákon, ale ho vyhlasuje podľa spôsobu udiateľov, ktorí Kristov zákon vysvetľujú. Ak je však pridaný zákon v rozpore s Kristovým zákonom, je nad každú pochybnosť bezprávny..."

Roku 1414 bol zvolaný všeobecný koncil do Kostnice, na ktorý bol pozvaný aj HUS. Napriek odhováraniu priateľov, rozhodol sa naň dostaviť, keď mu cisár ŽIGMUND zaručil bezpečnosť. Do Kostnice odišiel 11. novembra 1414 a bol napriek sľubom uvrhnutý do väzenia. Jeho sudcami boli známi kritici pápežstva PIERRE D'AILLY a JEAN GERSON. Na verejnom vypočúvaní bol požiadany, aby odvolal svojich 30 falošných učení, z ktorých bol obvinený. HUS niektoré obvinenia odmietol ako falošné, iné tézy svojho učenia odmietol odvolať, *kým nebude usvedčený o svojom omyle z Písma a cirkevných otcov* a odmietol podriaďiť svoje svedomie rozhodnutiu koncilu. 6. júla 1415 bol upálený. 30. mája 1416 bol tým istým koncilom upálený HIERONYM PRAŽSKÝ. Koncil týmto nepriamo pripravil cestu reformácii, nakoľko dokázal, že ani v snahe o svoju reformu sa Rímska cirkev nechce podriaďiť Písmu.

Husitstvo v Čechách

Už počas Husovho väznenia v Kostnici začali jeho nasledovníci v Prahe (JAKOUBEK ZE STŘÍBRA) prisluhovať kalich aj laikom (**communio sub utraque** - prijímanie "pod obojím").⁹ HUS toto konanie písomne schválil, čím si ešte priťažil svoju aj tak povážlivú situáciu. Kalich sa stal symbolom Husových nasledovníkov, ktorých začali nazývať "utrakvisti" alebo "kališníci".

Po HUSOVOM upálení v Čechách vznikol zväz husitskej šľachty na obranu Majstrovho odkazu, ktorý poslal koncilu ostrý protest. Proti nemu vznikol zväz katolíckej šľachty, ku ktorému sa pridal aj sám kráľ VÁCLAV IV. Roku 1418 nový pápež MARTIN V. poslal do Čiech list, v ktorom ich vyzýval, aby odvolali HUSOVE a WYCLEFFOVE bludy. V Čechách došlo k ľudovým nepokojom. Začali sa konať ľudové zhromaždenia na horách, kde kňazi vysluhovali Večeru Pánovu "pod obojím" a v Prahe došlo k ozbrojeným zrážkam. Šírili sa chiliastické očakávania skorého príchodu Kristovho. Veľké ľudové zhromaždenie na Bzej hore zo 17. septembra 1419 prijalo husitský program, ktorý možno formuloval JAKOUBEK¹⁰, a ktorý bol vyjadrený v *Štyroch článkoch pražských*: (1) "aby slovo Boží bolo po českém kráľovství svobodně od křesťanských kněží zvěstováno, (2) aby byla svátost těla a krve Boží podávána všem věrným křesťanům pod obojí způsobou podle Spasitelova ustanovení, (3) aby kněží světsky nepanovali a aby žili příkladně podle Písma, (4) aby všechny zjevné hříchy byly v každém stavu stavovány a kaženy od těch, kteří k tomu mají úřad."

Roku 1420 pápež vydal na husitov kľiatbu a žiadal, aby "pre rany Kristove a pre vlastné svoje spasenie sa ... spojili a zaútočili na Čechov a ten svätokrádežný zlorečený národ dokonale vyhladili." Každému, kto by len jedného Čecha zabil, bolo prisľúbené odpustenie všetkých hriechov.¹¹ V marci 1420 bola proti husitom vyhlásená vyhladzovacia výprava, križiaci obľahli Prahu, ale husiti pod vedením JANA ŽIŽKU Z TROCNOVA (?-1424) Prahu oslobodili víťazstvom na hore Vítkov. Tým sa zahájilo obdobie husitských vojen, najprv pod velením JANA ŽIŽKU a po jeho smrti PROKOPA VEĽKÉHO, pri ktorých sa husitské vojská dostali až k Baltskému moru.¹² Husiti vydali množstvo manifestov, ktoré rozoslali na všetky strany Európy, a v ktorých vyzývali k očiste cirkvi.¹³

Od začiatku sa v husitskom hnutí prejavovali dve strany: strana pražská, umiernenějšía, ktorej ostalo meno *utrakvisti* a strana táboorská,¹⁴ radikálnejšia, ktorá bola pod silnejším vplyvom WYCLEFFOVÝM

⁹ Odopretie kalicha laikom (*communio sub una*) začalo v 12. st. a súviselo s dogmou o *concomitancii* (v chlebe aj víne je celé telo Kristovo).

¹⁰ JAKOUBEK neskôr od svojho zásadného postoja ustupoval.

¹¹ J. A. Komenský: Historie o těžkých protivěnstvích církve české, str. 35.

¹² Tzv. *spanilé jízdy*.

¹³ Roku 1430 im odpovedala JEANNE D'ARC a pohrozila im vyhladzovacou výpravou.

¹⁴ Roku 1420 zo zhromaždenia ľudu vzniklo mesto Tábor, ktorého názov sa dostal do mena radikálneho krídla husitov, táboři.

a valdenských. Táboriti sa snažili reformovať celý život podľa Písma.¹⁵ V rámci týchto dvoch hlavných krídiel husitstva jestvovali ďalšie prúdy od umiernených, takmer pro-katolíckych až po sektársku úchylku adamitov, ktorých sám ŽIŽKA vyhladil vojenským zásahom. Po viac ako desaťročí fenomenálnych víťazstiev nad presilou križiackych vojsk¹⁶ boli nakoniec husiti pozvaní na koncil do Bazileja (1431), kde katolícka strana v zákulisných jednaniach využila vnútorné rozpory husitov (pražanov a táboritov) a povolila uplatňovanie oklieštených Pražských článkov¹⁷ (tzv. *Bazilejské kompaktáta* z r. 1433). Táboorská ani Žižkova strana (po jeho smrti zvaná *sirotci*) ich neuznala a došlo k rozkolu. Umiernení pražania sa spojili s katólikmi a porazili táboritov a sirotkov v bitke pri Lipanoch 30. mája 1434.¹⁸

Jednota bratrská

Napriek porážke reformného krídla husitov myšlienka na reformu cirkvi žila v Čechách naďalej. Ďalší proces obnovy nadviazal na Petra CHELČICKÉHO (1390?-1460?), teológa, ktorý napriek svojim úzkym vzťahom s táboritami ani počas najväčších úspechov husitských výprav neprestal učiť, že kresťanský boj je duchovného charakteru, a že rozhodujúci zápas o oslobodenie ľudstva nebol vybojovaný násilím, ale smrťou človeka odsúdeného na kríž.

Rozpory utrakvistov s Rómom pokračovali napriek uznaniu *kompaktát* a Česi sa márne dožadovali potvrdenia svojho arcibiskupa (ROKYCANU). Nebolo im vyhovené ani keď pohrozili pripojením cirkvi k východnej pravoslávnej cirkvi.¹⁹ Zároveň mali neustále ťažkosti s vysväcovaním svojho kňazstva. Keď reformne zmýšľajúci utrakvisti naliehali na Jana ROKYCANU (ktorý stále dúfal, že dostane od pápeža potvrdenie), aby im poradil, čo majú robiť, doporučil im Petra CHELČICKÉHO, s ktorým nadviazali kontakt a začali študovať jeho diela. Takto sa CHELČICKÝ stal duchovným otcom Jednoty bratskej. Roku 1459 dostali od kráľa JURAJA PODĚBRADSKÉHO (1458-1471) pozemok na sliezskych hraniciach, kam sa "pražskí mešťania, bakalári aj majstri odobrali".²⁰ Od roku 1467 začali vysväcovať svojich vlastných kňazov a tento rok sa považuje za rok založenia²¹ Jednoty bratskej, ktorá si najprv dala názov "Bratia Kristovho zákona". Jednota bratrská sa počas reformácie v Čechách pridala k Lutherovmu prúdu reformácie,²² ale tí, ktorí z nich emigrovali do Poľska sa pridali ku Calvinovmu prúdu reformácie. Českí bratia v rokoch 1579-1593 preložili Bibliu do češtiny (Bible Kralická) a táto sa na niekoľko storočí stala aj Bibliou slovenských protestantov. Roku 1721 jedna časť Jednoty sa odsťahovala na majetok grófa VON ZINZENDORFA, odkiaľ začala svetovú misiu²³.

¹⁵ "Prestali sa modliť k svätým, neuctievali ich pozostatky, neverili v očistec, vysluhovali len dve sviatosti. O Večeri Pánovej vypracovali osobitné učenie, ktoré potom prevzala aj Jednota Bratrská. Pán Ježiš pri nej nie je prítomný telesne, ale posvätné, duchovne, mocne a pravdivo. Namiesto hostie podávali chlieb. Omšu odstránili. Za mŕtvych sa nemodlili. S cirkvou rímskou sa rozišli do takej miery, že si zvolili vlastného biskupa..." (R. Říčan: *Od úsvitu reformace k dnešku*, str. 40, 41.)

¹⁶ Pri niektorých križiaci utiekli prv, ako došlo k vlastnému boju.

¹⁷ V *Kompaktátach* bolo proti Pražským článkom uvedených toľko výhrad, že sa stali možným východiskom pre rekatolizáciu Čiech (A. Molnár (ed.): *Slovem obnovená* str. 94)

¹⁸ Sasý františkán Matiaš DOERING (†1469) o tom napísal: "A poslal svätý koncil do Čiech posolstvo, aby medzi Čechmi zasial semeno požehnannej vojny a zrušil neblahý mier, v ktorom žili. Tak sa potom stalo, že Česi začali proti sebe vojnu a úplne zničili poľné vojsko kacírov."

¹⁹ Túto možnosť zamietli po páde Konštantinopola r. 1453.

²⁰ J. A. Komenský: str. 49.

²¹ Amedeo Molnár považuje za rok založenia rok 1464, keď sa Bratia zišli na Rychnovských horách a teologicky sa prihlásili k prvej cirkvi. Zároveň položili základy svojej neskoršej organizácie trojitého členstva. (A. Molnár (ed.): *Slovem obnovená*, str. 108.)

²² Jednota dávala oveľa väčší dôraz na vnútornú disciplínu zborov a nesúhlasila s úlohou, ktorú Luther v cirkvi dával kniežatám.

²³ Pozri kapitolu 45.

Hoci humanizmus a renesancia nie sú priamymi zdrojmi reformácie, nepriamo pripravovali jej príchod, vytvárali jej atmosféru a dávali jej filozofické a kultúrne pozadie. Veľmi ťažké je charakterizovať tieto dve hnutia nejakými všeobecnými vetami. "Je to veľmi odvážny historik, ktorý si dovoľí generalizovať o zmysle, motívoch a odpovediach na obnovu štúdií antických prameňov, ktorá zapálila predstavivosť Európy v 15. a 16. st."²⁵ Renesancia mala v rôznych štátoch rozličné podoby a ani v jednej krajine nebola uniformná. Raz viedla k vedeckému skúmaniu, inokedy k zemepisným objavom. Na jednom mieste priťahovala literárnou kritikou a umeleckým vkusom, inde viedla k politickej špekulácii a novej politickej praxi. Jednou zo svojich inšpirácií viedla aj k reinterpretáciám náboženského čítania a učenia.

Renesancia nezačala nejakou jednou udalosťou a určite nezačala až pádom Konštantinopola r. 1453 ani pri jej vzniku nestál len jeden človek alebo nejaká jedna skupina ľudí.

3.1 Definícia pojmov²⁶

Renesancia znamená *znovuzrodenie*. Je to pojem, ktorý historici 19. st. (okolo 1850) začali používať na označenie širokej kultúrnej zmeny, ktorá prechádzala Európou v 14. až 17. st., asi medzi rokmi 1350 a 1650. Toto *znovu-narodenie* znamená obnovu hodnôt klasického Grécka a Ríma v umení, politike a spôsobe myslenia. Toto hnutie začalo v severnej Itálii a rozšírilo sa do väčšej časti západnej Európy.

Renesancia začala obnovou klasických štúdií učencami, ktorí dostali označenie *humanisti*. Humanista bol pôvodne učiteľ latinskej gramatiky, ale neskôr to bolo označenie učenca, ktorý nielen čítal latinské a grécke texty, ale aj žil podľa toho, čo čítal. Takto sa dostal *humanizmus* do opozície ku *scholasticizmu*.

Renesancia je éra *kultúrnej re-orientácie*, pri ktorej bol stredoveký korporatívny náboženský pohľad na život nahradený moderným sekulárnym *individualistickým postojom*. Prevládol humanistický, optimistický, experimentálny prístup k veciam tohto života. Náboženstvo sa stávalo púhou formalitou a prevažovala tendencia zabudnúť na Božie požiadavky v každodennom živote človeka. Počas renesancie cirkev začala strácať kontrolu nad spoločnosťou. *Zem bola cennejšia ako nebo, sláva dôležitejšia ako nesmrteľnosť duše, sebazvedľávanie vyhľadávanejšie ako sebazapieranie, pôžitky tela prítiažlivejšie ako askéza a sloboda myslenia posvätnjšia ako pravoverná autorita*.

K predpokladom humanizmu a renesancie patrí: *bohatstvo* italských miest z obchodu medzi Východom a Západom, *voľný čas* na štúdiá, možnosť financovania učencov a umelcov, *stredná vrstva*, ktorá investovala do vecí, ktoré spríjemňovali tento život, *centralizovaná vláda*, ktorá poskytovala bezpečie a poriadok, *vynález kníhtlače* v Nemecku okolo 1456, ktorý umožnil rýchlejšie šírenie informácií. *Obchod* sa stával dôležitejším ako poľnohospodárstvo pre zdroj príjmov.

Renesancia viedla k lepšiemu poznaniu sveta. Roku 1492 COLUMBUS objavil Nový svet (hoci bol do smrti presvedčený, že bol v Indii).

Treba mať pri tom na pamäti, že renesancia bola do veľkej miery obmedzená na malú časť horných vrstiev spoločnosti - ich idey a spôsob života len pomaly prenikali nadol medzi širšie vrstvy obyvateľstva prostredníctvom kníhtlače, kázania, umeleckých diel a neskôr aj časopisov.

3.2 Osobnosti talianskej renesancie

Talianska renesancia bola z veľkej časti reakciou proti monasticizmu a jej ideálom bol život slobody bezstarostne preskúmať všetko, čo tento svet môže poskytnúť.

Prvým známym humanistom bol Lovato LOVATI (1241-1309), sudca v Padui, ktorý prvý začal nielen

²⁴ Podľa: E. E. Cairns: Christianity through the Centuries, kap. 24, A. Main: The History of the Reformation, in Collective Work: The History of Christianity, str. 586.

²⁵ A. Main, str. 586.

²⁶ Podľa: Philip McMair: Seeds of Renewal, in The History of Christianity (A Lion Handbook), str. 354nn, Leo Deuel: Svědkové časů, str. 17nn, B. Austin: Austin's Topical History of Christianity, str. 213nn.

čítať latinské texty, ale sa pokúsil aj napodobniť ich ducha. V benediktínskom opátstve v Pompose objavil rukopisy zabudnutých klasikov, čo viedlo k horlivému vyhľadávaniu starých rukopisov, čo sa stalo jedným s typických znakov humanizmu.

Francesco PETRARCA (1304-1374)

Humanizmus "dospel" v osobe Francesca PETRARCU, ktorého diela mali obrovský vplyv na európsku literatúru. PETRARCA polarizoval kresťanské postoje medzi starým scholasticizmom a novým humanizmom, medzi autoritárskou tradíciou a kultom originálnych textov. Reformácia aj proti-reformácia sa uskutočnila v kontexte týchto sporov. PETRARCA bol nazvaný aj *prvým moderným človekom*, vystúpil napríklad na vrchol hory len kvôli pohľadu, ktorý sa mu odtiaľ naskytol. Neustále chodil z miesta na miesto ako potulný učenc a pochodil celú západnú Európu. Motívom mnohých týchto pútí bolo hľadanie stratených kníh. Počúval povesti, vypytoval sa, kupoval opisoval, dával opisovať knihy. Na prvom mieste vždy hľadal CICERO. Jeho myslenie bolo ťahané dvomi smermi: AUGUSTINUS a CICERO. Predstavoval si ideálny svet klasických hodnôt v kontexte obnoveného kresťanstva.

Giovanni BOCCACCIO (1313-1375)

bol Petrarcovým blízkym priateľom a obdivovateľom. BOCCACCIO je autorom prvých európskych románov a stal sa predchodcom moderných spisovateľov, ktorí ignorujú kresťanstvo a píšú o radoostiach z prírody, lásky a tela. Jeho slávne *Decameron* je zbierka poviedok, ktorých dej sa odohráva na pozadí Čiernej smrti. Podávajú živý obraz stredovekej spoločnosti. Ich témy sú nemorálne, ironické, zábavné, tragické a veľmi pozemské. BOCCACCIO prekonal nedostatky, ktoré vyplývali z jeho slabšieho vzdelania, naučil sa plynne latinsky a povzbudzovaný Petrarcom sa naučil aj po grécky. Jeho preklad Homéra do latinčiny sa stal prvým moderným prekladom tohto eposu. Roku 1362 prežil duchovnú krízu, pri ktorej sa rozhodol, že sa vzdá štúdií, spáli vlastné diela a rozpredá svoju knižnicu. PETRARCA bol jeho obrátením veľmi znepokojený a viedol ho k tomu, aby hľadal útechu v starých textoch. Táto výzva mala úspech a BOCCACCIO sa ešte s väčším zápalom venoval svojim klasickým štúdiám.

"Ani láska k cnosti, ani myslienka na blížiacu sa smrť nás nesmú odvrátiť od štúdia klasického písomníctva, ktoré, ak mu slúžime s dobrými úmyslami, prebúdza lásku k cnosti a znižuje a zaháňa strach zo smrti. Pokús sa mi menovať najväčšieho svätca akého poznáš, ktorý nebol oboznámený s písomníctvom a ja ho porovnam s učencom, ktorý bude ešte svätejší."²⁷

Lorenzo VALLA (1406-1457) r. 1440 s použitím historickej a literárnej kritiky dokázal, že *Donatio Constantini* je falšovaný spis. Bol presvedčený, že každá literatúra má byť podrobená skúmaniu, vrátane HIERONYMOVEJ *Vulgaty*. Odmietol scholastickú metódu, ktorá bola založená na stredovekej tradícii autority a nástojil na porovnávaní textu s textom. Zasluguje si byť nazývaný otcom historickej kritiky.

Prebudenie záujmu o latinský literárny štýl, ktoré začalo PETRARCOM, čoskoro viedlo k prebudeniu záujmu o grécku literatúru. Roku 1360 BOCCACCIO povolal Leontia PILATA z Kalabrie do Florencie, aby prednášal o štúdiu gréckeho jazyka a literatúry. Roku 1397 sa profesorom gréckych štúdií na univerzite vo Florencii stal Manuel CHRYSOLORAS (1355?-1415). Na koncile vo Ferrare-Florencii (1438-1438) sa zúčastnili aj grécki zástupcovia z Byzancie, medzi nimi dvaja vynikajúci platonisti: Ján BESSARION (1403-1472), neskôr kardinál rímskej cirkvi a Georgios Gemistos PLÉTHÓN (1355?-1450), ktorý prednášal o Platónovi vo Florencii. Toto inšpirovalo florentského populistického vodcu Cosima de MEDICI (1389-1464) k založeniu tzv. *Platónskej akadémie* r. 1462 pod vedením Marsília FICINA (1433-1499). FICINO skombinoval kresťanstvo a novoplatonizmus do *platonického teológie*. Táto jeho "nábožná filozofia" mala hlboký vplyv aj za Alpami - jeho obdivovateľmi boli aj Jacques LEFÈVRE a John COLET.

Pokračovanie ne-kresťanského až protikresťanského prúdu v humanizme a renesancii vidíme v diele Niccola MACHIAVELLIHO (1469-1527), ktorý vo svojom *Vládárovi* opustil aj formálne uznanie

²⁷ L. Deuel: Svědkové časů, str. 31.

kresťanských hodnôt. Jeho bezohľadný prístup k riešeniu politických otázok nesie jeho meno *machiavelizmus*.

"Nemali by sme zabúdať, že možných protivníkov musíme buď zahrňať láskavosťou, alebo ich zničiť, pretože za malé urážky a za malé príkoria sa ešte môžu pomstiť, ale za veľké už nie. Kto inému pomáha k uchopeniu moci, sám si podrezáva konár, na ktorom sedí. Či mu už pomôže ľstou alebo zbraňou, oboje bude novopečenému panovníkovi rovnako nepohodlné."²⁸

3.3 Humanistickí (renesanční) pápeži²⁹

MIKULÁŠ V. (1447-1455) bol prvý a pravdepodobne najlepší z renesančných pápežov. Snažil sa o nápravu neporiadkov a po páde Konštantinopola r. 1453 sa márne snažil zorganizovať krusádu proti Turkom. MIKULÁŠ bol nadšeným milovníkom umenia a vedy. Podporoval humanizmus a návrat k štúdiu gréčtiny. Opravil mnoho poškodených chrámov, pripravil plány na rekonštrukciu Vatikánu a baziliky sv. Petra, založil Vatikánsku knižnicu. Žil bezúhonným životom, a snažil sa zmieriť náboženstvo s novým duchom, ktorý vial v krajine.

CALIXTUS III. (Alfonso BORGIA 1455-1458) nasledoval po Mikulášovi V. Jeho pontifikát bol poznačený narodením nelegitímneho syna a nepotizmom (dvoch svojich synovcov urobil kardinálmi). Roku 1456 odvolal rozsudok nad Jeanne d'Arc.

PIUS II. (1458-1464) bol humanistom, ktorý veľa cestoval v záujme cirkvi po celej ríši. Hoci predtým bol silným zástancom koncilového hnutia, r. 1460 vydal slávnú bulu, v ktorej exkomunikuje každého, kto by sa dovoľával všeobecného koncilu proti pápežstvu.

PAVEL II. (1464-1471) nebol priateľom humanistov. Zaujímal sa o pompézne obrady a svoju vlastnú slávu. Posilnil pápežstvo v súperení s italskými mestami.

SIXTUS IV. (1471-1484) znamenal pre pápežstvo novú hĺbku úpadku. Po neúspechu zorganizovať krusádu proti Turkom sa venoval takmer výlučne italskej politike a podpore svojej vlastnej rodiny. Nie menej ako šesť svojich synovcov urobil kardinálmi, zúčastnil sa na vražde dvoch Mediciovcov a viedol vojnu proti Florencii. Bol zároveň veľkým podporovateľom umenia a učenia. Založil Sixtínsky spevokol, postavil Sixtínsku kaplnku, obohatil Vatikánsku knižnicu. Roku 1476 urobil súčasťou oficiálnej viery tvrdenie, že odpustky sú k dispozícii aj duším v očistci.

INNOCENT VIII. (1484-1492) bol slabý a svetácky otec viacerých detí, ktoré neskrývane podporoval. Jeho extravagantné chůvky viedli k pracovným stavebným programom v čase, keď sa všade volalo po reforme.

ALEXANDER VI. (1492-1503). Následník Innocenta VIII. bol najnemorálnejším pápežom všetkých čias, vlastným menom Rodrigo BORGIA. Mal mnoho detí, ktoré všetky boli obohatené z príjmov cirkvi ešte skôr, ako sa otec stal pápežom. Notoricky známa je jeho dcéra Lucrezia a syn Cesare. ALEXANDER bol však šikovný administrátor, ktorý podporoval vzdelanie, bol patrónom umení, skrášlil Rím a prejavil láskavosť k Židom. Známou udalosťou jeho pontifikátu je poprava Girolama SAVONAROLU (1452-1498) dominikánskeho mnícha, reformátora cirkvi vo Florencii, ktorý sa stal hrdinom mnohých raných protestantov. Jeho apokalypticky znejúce "proroctvo" o prichádzajúcom súde sa naplnilo, keď Francúzi napadli Itáliu. S pomocou KAROLA VIII. z Francúzska zaviedol vo Florencii *teokratickú demokraciu* a uskutočnil radikálnu morálnu reformu (pálenie svetských márností). Požadoval všeobecný koncil, ktorý by zosadil pápeža. Alexander ho exkomunikoval, ľudia sa postavili proti nemu a r. 1498 bol SAVONAROLA mučený a obesený.

JÚLIUS II. (1503-1513) bol jedným z najbojovnejších pápežov. Osobne bojoval proti Bologni, uzavrel svätú ligu s Anglickom, Španielskom, Benátkami a Švajčiarskom, aby mohol poraziť Francúzsko. Zároveň bol podporovateľom renesančného umenia - podporoval RAFFAELA, MICHELANGELA a BRAMANTEHO. Jeho predaj odpustkov na opravu chrámu sv. Petra viedol nakoniec k prepuknutiu reformácie.

LEV X. (1513-1521) miloval pôžitky a zábavu a dostal sa na pápežský stolec v období, keď bol

²⁸ N. Machiavelli: Úvahy o vládnutí a o vojenství, str. 23, 26.

²⁹ Podľa: R. Finucane: An Age of Unrest, in The History of Christianity (A Lion Handbook), str. 338.

potrebný pravý opak. Keď sa dostal k pontifikátu, povedal vraj: "Teraz, keď máme pápežstvo, radujme sa z neho." Viac peňazí vydával na hazardné hry ako na umelcov. Za dva roky premrhal peniaze, ktoré vybojoval jeho predchodca. Najtragickejšou udalosťou jeho vlády bola exkomunikácia Martina LUTHERA r. 1520.

3.4 Renesančné umenie³⁰

Túžba renesančného človeka po naplnení a vyjadrení duchovna v pozemskosti sa prejavila v realizme renesančných umelcov. Jedným z prvých bol GIOTTO (1276-1337), ktorého možno považovať za obroditeľa talianskeho umenia a jeho najvýznamnejšieho predstaviteľa.³¹ Dal svojim malbám realistickú, dramatickú a ľudskú kvalitu v kontraste k stereotypnému náboženskému umeniu stredovekého štýlu. Jeho diela ukazujú šokujúci záujem o ľudskú bytosť na rozdiel od predchádzajúceho sústredenia na éterické vízie neba. Jeho príklad nasledovali napr. Fra ANGELICO (1387-1455), DONATELLO (1383-1466), Filippo LIPPI (1406-1469), Sandro BOTTICELLI (1444-1510), Donato BRAMANTE (1444-1514), GIORGIONI (1477-1510), RAFFAELLO SANTI (1483-1520), Leonardo DA VINCI (1452-1519), MICHELANGELO Buonarroti (1475-1564), TIZIAN (1477-1576), Albrecht DÜRER (1471-1528).

Naozajstným stelesnením *renesančného človeka* bol Leonardo DA VINCI, mnohostranný génus: inžinier, vynálezca, maliar, sochár a vedec, ktorý ďaleko predstihol svoju dobu. Jeho dve najznámejšie maľby sú *Posledná večera* a *Mona Lisa* (Gioconda). Vidieť na nich nielen renesančný zmysel pre pozemskú realitu, ale aj psychologický vhlad do témy.

MICHELANGELO bol sochár, maliar, architekt a básnik. Zobrazil ľudské emócie na monumentálnych freskách v *Stvorení človeka*, a *Poslednom súde* v Sixtínskej kaplnke. Jeho vrcholné sochárske diela ako sú *Dávid*, *Mojžiš*, *Pieta* dávajú anatomický realizmus a ľudskú silu biblickým postavám.

Albrecht DÜRER, slávny nemecký maliar a grafik, bol neprekonaný vo svojich drevorytoch a grafikách. Dürer sympatizoval s reformáciou a bol uznávaný Lutherom.

Renesančné umenie bolo vynikajúcim nástrojom vyjadrenia génia renesancie, ale zároveň bolo hrozbou stredovekému autoritárstvu a kultúrnej jednotliosti.

3.5 Humanizmus a renesancia severne od Álp³²

Renesanční učenci na sever od Álp mali rovnakú lásku k prameňom, dávali rovnaký dôraz na človeka ako jednotlivca s právom rozvíjať osobnosť a mali rovnaký záujem o schopnosti ľudskej mysle interpretovať údaje prinášané zmyslami. Vcelku je však možné povedať, že sa nezaujímalí natoľko o *klasickú minulosť*, ale viac o *kresťanskú minulosť*. Študovali biblické dokumenty v originálnych jazykoch a zdôrazňovali judeo-kresťanské dedičstvo Európy oveľa viac ako jej klasické dedičstvo. Boli teda *kresťanskými humanistami*, ktorí aplikovali metódy humanizmu na štúdium Písma. Zaujímalí sa viac o *dušu človeka*. Ich humanizmus bol etický a náboženský, kým humanizmus ich latinských kolegov bol estetický a sekulárny.

Nemecký humanizmus viedol k zakladaniu nových univerzít. Na týchto univerzitách dochádzalo ku konfliktu medzi zástancami tradičného scholasticizmu a zástancami humanizmu. Zo začiatku boli všetci verní autorite Cirkvi, ale bola to predzvesť vážnejších sporov. Vedomosti sa nedajú ľahko kontrolovať autoritami.

Severní humanisti mali kontakty s talianskymi už v prvej polovici 15. st., ako je to vidieť v prípade kardinála Mikuláša KUZÁNSKEHO (Mikuláš z Cusy 1401-1464). Ako mladý človek študoval kanonické právo, matematiku a astronómiu v Padui. Študoval gréčtinu a klasickú latinčinu a bol ovplyvnený Lorenzom VALLOM. Jeho myslenie je na rozhraní scholasticizmu a humanizmu. KUZÁNSKY stál v tradícii neoplatonického mysticismu a rozvinul veľmi originálnu kozmológiu a filozofickú teológiu, ktorej pravý význam sa ukázal až v novších časoch v súvislosti s Giordanom BRUNOM a LEIBNIZOM. Boha videl ako nekonečnú jednotu všetkých konečných odlišností a protikladov vo vesmíre. Táto jednota sa nedá pochopiť

³⁰ B. Austin: Austin's Topical History of Christianity, str. 216.

³¹ M. V. Alpatov: Dejiny umenia III., str. 13.

³² E. E. Cairns, str. 287.

logicky uvažujúcim rozumom (*ratio*), ale len intuíciou, alebo inteligenciou (*intellectus*) - je to chápanie, ktoré sa vlastne rovná *učenej nevedomosti*. Roku 1440 napísal svoje prvé filozofické pojednanie *De docta ignorantia*, kde dokazuje, že jednota v Bohu prekonáva možnosti jazyka a dá sa vyjadriť len matematickými symbolmi a analógiami. Jeho názory ho viedli k hľadaniu jednoty viery prejavenej rôznymi náboženstvami.

Johannes REUCHLIN, (1455-1522, Nemecko)

študoval na Platónskej akadémii vo Florencii. Považovaný bol za najlepšieho gréckeho učenca v Nemecku a bol prvým učencom, ktorý zastával vyučovanie hebrejčiny na kresťanských univerzitách. Po dvadsiatich rokoch štúdia napísal *Základy hebrejčiny*. Jeho boj o hebrejskú literatúru vyjadruje jeho odpor proti konfiškácii židovských kníh nariadenej r. 1509 dominikánskym inkvizítorom. Spor sa ťahal až do r. 1520, keď bol v Ríme rozhodnutý v neprospech REUCHLINA. Tento spor viedol k rozdeleniu učencov na zástancov nového učenia a konzervatívov, z ktorých dominikáni boli najprominentnejší. Práve na vrchole tohto sporu zaznel protest proti odpustkom z relatívne nenápadnej nemeckej univerzity vo Wittenbergu. REUCHLIN, ktorý bol MELANCHTONOVÝM príbuzným, sa zmieril s cirkvou, odmietol podporiť zmeny vedúce k reformácii a odcudzil sa pri tom aj MELANCHTONOVI, ktorý bol jeho intelektuálnym dedičom.

Deziderius ERAZMUS (Rotterdamský, 1466-1536, Holandsko)

bol najplyvnejší z humanistov, zvaný aj *knieža humanistov*. Bol nemanželským dieťaťom padlého kňaza. Otec aj matka zomreli pri morovej epidémii a Erazmus sa dostal do školy, kde bol vyučovaný Bratmi spoločného života. Potom študoval v Paríži. Mal priateľov v Anglicku (John COLET, Thomas MORE), kde bol v Cambridgi profesorom gréčtiny a teológie. Nakoniec sa však trvale usadil v Bazileji

ERAZMUS pracoval na reformácii cirkvi, ale nikdy sa s ňou nerozišiel. Otvorene napádal mníšstvo, scholasticizmus a formalizmus. Snažil sa očistiť cirkev od povier prostredníctvom čistého, morálneho učenia Kristovho. Bol presvedčený, že viera a rozum, náboženstvo a kultúra môžu a majú byť v súlade a v syntéze. Roku 1503 napísal *Príručku kresťanského vojaka*, sprievodcu kresťanským životom, kde odsudzuje formalizmus a ceremónie a zdôrazňuje morálku. Roku 1509 napísal svoju slávnu *Chválu bláznovstva*, satirický opis všetkých vrstiev súčasného života, v ktorom odhaľuje pokrytectvo, pažravosť, neschopnosť a nevedomosť v pápežoch, kardináloch, kráľoch, šľachte, mníchoch, kazateľoch, filozofov, obchodníkov a obyčajných ľuďoch. Jeho *Nová Zmluva* v gréčtine vyšla r. 1516 a na mnohých miestach sa odlišovala do Vulgaty.

ERAZMUS bol za reformu, ale s LUTHEROM sa rozišiel na otázke slobodnej vôle. Človeka videl ako rozumnú bytosť, na ktorej dobrotu treba apelovať. LUTHER videl hĺbku hriechu a nutnosť viery v moc Božiu, ak sa má cirkev a spoločnosť reformovať. Povedal: "moja práca bola v navrátení pochovanej literatúry a v odvrátení duchovných od štiepania vlasov k štúdiu Novej Zmluvy.

Jacques LEFÈVRE D'ÉTAPLES (1455-1536, Francúzsko)

Hlavným predstaviteľom kresťanského humanizmu vo Francúzku bol Jacques LEFÈVRE D'ÉTAPLES (1455-1536), ktorý študoval na Platónskej akadémii vo Florencii založenej Marsiliom FICINOM. Publikoval diela Mikuláša KUZÁNSKEHO a bol ovplyvnený jeho neoplatonizmom. Nadšene študoval mystickú teológiu Dionýzia Areopagitu, Richarda zo sv. Victora a Ramóna Lulla. Do prúdu kresťanského humanizmu vstúpil svojím rozhodnutím odhaliť pôvodný zmysel biblických kníh prostredníctvom gramatickej metódy na rozdiel od alegorickej exegézy stredovekých scholastikov. Roku 1512 publikoval Pavlove epištoly a komentáre k nim v latinčine, v ktorých poprel ospravedlnenie z dobrých skutkov a tvrdil, že spasenie je dar Boží. V rokoch 1523-1525 publikoval francúzsky preklad Vulgaty.

LEFÈVRE, ktorý bol pritiahnutý spismi reformátorov a podozrievaný, že je "luterán", nemal v úmysle rozísť sa s Rímskou cirkvou. Zhromaždil okolo seba skupinu žiakov, ktorí sa rôznym spôsobom zúčastnili na reformačnom boji: medzi nimi bol aj Guillaume BRIÇONNET, biskup z Meaux a Guillaume FAREL, horlivý reformátor francúzsky hovoriacej časti Švajčiarska.

John COLET (1466-1519 Anglicko)

bol členom skupiny *oxfordských reformistov*. Vo svojich prednáškach podával výklad doslovného znenia Pavlových listov. (John COLET vraj tak vykladal Pavlove listy "akoby vysvetľoval listy žijúceho človeka svojim priateľom".³³) Jeho význam spočíva v zavedení literárnej a historickej metódy do interpretácie Písma.

Thomas MORE (1478-1535, Anglicko)

Z politických mysliteľov na sever od Álp spomenieme aspoň Angličana Thomasa MORA, ktorý bol výborným znalcom gréčtiny ako aj klasickej latinčiny. V jeho dome v Londýne r. 1509 Erasmus napísal svoju *Chválu bláznovstva*. MORE je dodnes známy svojou *Utópiou* (1516), ktorá je najslávnejšou z anglických humanistických publikácií. Je to zvláštne dielo kombinujúce ostrú kritiku súčasných sociálnych a ekonomických pomerov s idealizáciou jednoduchého morálneho života.³⁴ MORE bol za erazmovskú reformu cirkvi, ale odmietol dať súhlas k vyhláseniu HENRICH A VIII. (Henry VIII. 1509-1547) za "jedinú a najvyššiu hlavu anglickej cirkvi", za čo bol r. 1535 popravený.

³³ André Maurois: *Dějiny Anglie*, str. 182.

³⁴ F. Copleston: *History of Philosophy III.*, str. 320.

29. KAPITOLA

EURÓPSKA SCÉNA V PREDVEČER REFORMÁCIE

1 ÚVOD

Hans HILLERBRAND, cirkevný historik, napísal: "ak by sa história dala písať v podmieňovacom spôsobe, mohli by sme povedať, že v šestnástom storočí by bolo došlo k náboženskému prevratu, aj keby bol Martin LUTHER umrel v kolíske".¹ Niet pochýb o tom, že na konci 15. a na začiatku 16. storočia bola pôda pripravená na náboženský prevrat. Obraz cirkvi a kultúrnej atmosféry humanizmu a renesancie tesne pred tým, čo neskôr dostalo meno *reformácia*, je preto potrebné aspoň čiastočne doplniť opisom politických, ekonomických a sociálnych pomerov v Európe.

Tieto historické fakty sú súčasťou dejín kresťanstva napriek tomu, že sa v nich nehovorí priamo o cirkvi, teológii alebo kresťanských hnutiach. Niektoré boli *výsledkom* vyše tisícročného vplyvu kresťanského myslenia na európske národy, iné boli *príčinou* zmien v kresťanstve v tejto prevratnej dobe.

2 REVOLÚCIA V ŠÍRENÍ MYŠLIENOK²

Vzdelanosť a nové myšlienky boli tradične doménou tých, ktorí mali na ne čas, ale aj finančné prostriedky na získanie drahých opisov kníh. Toto platilo o všetkých druhoch literatúry - náboženskej, historickej, filozofickej, technickej. Vynálezom kníhtlače sa táto situácia radikálne zmenila, aj keď musíme dať pozor na porovnávanie s našou súčasnosťou a preceňovanie zmien.

Nová technológia v Európe nebola ovplyvnená z Číny, hoci tam sa už nejaký čas používala v inej podobe.³ Od štrnásteho storočia sa začali v Európe na výrobu papiera používať handry. Takto vyrobený papier bol oveľa lepšej kvality a toto tiež prispelo k tlačiarскеj revolúcii. Ďalším krokom na ceste k vynálezu kníhtlače bola technika potlačovania textílií používaná už v 12. st. v Itálii, používanie liatych kovových typov (litier) namiesto drevených, výroba černej na báze oleja, ale predovšetkým *použitie výmenných kovových typov*. Práve tento posledný vynález bol najdôležitejší. Detaily sú nejasné, pokusy s drevenými písmenami sa uskutočnili už začiatkom 15. st. v Haarleme, prvý začal tlačiť kovovými výmennými typmi Johannes GUTENBERG (1400-1468), brusič diamantov z Mainzu v Nemecku. Okolo r. 1450 so svojimi kolegami spojil všetky technické prvky potrebné pre kníhtlaču a r. 1455 sa objavila prvá skutočná kníhtlačou vydaná kniha v Európe *Gutenbergova Biblia*. (Gutenberg sám medzitým zbankrotoval, takže keď vyšla, nebola jeho majetkom. Neskôr však bol za svoj vynález povýšený do šľachtického stavu.) Vynález bol zo začiatku chránený ako cechové tajomstvo, ale r. 1462 bolo mesto vyplienené a tlačári

¹ H. Hillerbrand (ed.): *The Reformation*, str. 16.

² Podľa: J. M. Roberts: *A History of the World*, str. 513.

³ Prvá kniha vytlačená týmto spôsobom v Číne vyšla r. 868

rozptýlení do rôznych miest. V priebehu dvoch desaťročí sa vynález dostal do Ríma (1467), Paríža (1470), Krakova (1474) a Westminsteru (1476).

GUTENBERG vyvolal revolúciu. Do r. 1500 bolo vyšlo okolo 35 000 vydaní kníh, tzv. *incunabul*. Spolu to mohlo byť okolo 15 až 20 miliónov výtlačkov a už v tom čase toto číslo mohlo byť väčšie ako počet všetkých kníh v rukopise na celom svete. V nasledujúcom storočí sa uskutočnilo od 150 do 200 tisíc rôznych vydaní s počtom výtlačkov asi 10 krát väčším. Kultúra, ktorá týmto vznikla, bola odlišná od všetkého, čo bolo známe doteraz. Výsledkom bola transformácia európskeho vedomia. Moderný vek začal ako vek kníhtlače. Jednoduché porovnanie: Roku 1450 bolo veľmi neobvyklým, aby bežný kňaz vlastnil Bibliu, alebo mal k nej čo len prístup. O storočie neskôr už bolo zriedkavým zjvom, aby kňaz nemal Bibliu, r. 1650 to už bolo pozoruhodnou raritou.

3 POLITICKÁ SITUÁCIA

V politickej sfére stredoveká predstava *univerzálneho štátu* postupne ustupovala pred šíriacou sa ideou *národného štátu*. Niektoré z týchto štátov organizovaných na národnom princípe ochotne podporovali reformáciu, aby národné cirkvi boli priamo pod ich kontrolou. Feudálna decentralizácia stredovekého sveta sa postupne nahrádzala centralizáciou národných štátov. Tento vývoj smeroval od stredovekého feudálneho štátu cez *korporatívny štát*⁴ k absolutizmu. Na tejto ceste sa stredoveké chápanie zákonov, pravidiel a práv ako človekom nedotknuteľných, Bohom daných skutočností pomaly menilo na moderné chápanie štátnej legislatívnej suverenity. Autorita kráľov vzrastala aj úmerne ich fyzickej moci nad svojimi poddanými. Nové finančné zdroje im umožnili vydržiavať stálu armádu. Delostrelectvo lepšie chránilo kráľa proti veľmožom, ktorí nemali takéto vymoženosti.

3.1 Prvé národné štáty⁵

Anglicko bolo prvou krajinou, ktorá sa stala kompaktnou národnou za vlády HENRICH A VII. (Henry VII. 1485-1509). Anglický kráľ bol hlavou anglickej cirkvi už od čias Viliama DOBYVATELA.⁶ Moc anglického kráľa veľmi vzrástla, keď *Vojna ruží*⁷ zničila moc anglickej šľachty, posilnila v ľuďoch strach z občianskej vojny a tým aj túžbu po silnej vláde. Keď HENRICH VIII. (Henry VIII. 1509-1547) r. 1509 nastúpil na trón, krajina takmer vo všetkom opustila stredovek. Cirkev už bola vo veľkej miere národná, spravovaná kráľom.

Francúzsko. Nikde nebola centrálna autorita kráľa pevnejšie ustanovená. Nové povedomie národnej identity bolo vyvolané ku koncu Storočnej vojny s Anglickom Pannou Orleánskou. Pápežské vmiešavanie bolo zrušené *Pragmatickou sankciou* z Bourges (1438) za vlády KAROLA VII. (1422-1461). Feudálne sily boli porazené šikovným a bezohľadným LUDOVÍTOM XI. (1461-1483) a kráľ mal autoritu ako nikdy predtým. Jeho syn KAROL VIII. (1483-1498) viedol takýto centralizovaný štát do zahraničných výbojov v Itálii, ktoré otvorili novú epochu v európskej politike a viedli k rivalitám, ktoré vytvorili pozadie reformácie. V tejto politike pokračovali aj LUDOVÍT XII. (1498-1515) a nadaný a ambiciózny FRANTIŠEK I. (1515-47). Roku 1516 bol v Bologni uzavretý konkordát medzi FRANTIŠKOM I. a LEVOM X., ktorý nebol pre cirkev priaznivý. Francúzski humanisti čoskoro získali povest' vynikajúcich juristov. Kráľ FRANTIŠEK I.,

⁴ V *korporatívnom štáte* sa vládca (monarcha) delí o moc s inštitúciami vytvorenými skupinami za účelom vzájomnej pomoci napr. parlament, generálne stavy, provincie, univerzity, cechy, kláštory a sieťami prívržencov veľmožov. (The Penguin Dictionary of English and European History 1485-1789, heslo: *Corporative state*.)

⁵ W. Walker: A History of the Christian Church, str. 399.

⁶ Na pápežovu požiadavku o poddanosť za pomoc pri dobytí Anglicka Viliam odpísal: "Nikdy som ju nesľúbil a vidím, že ani moji predchodcovia neboli poddaní Vaším predchodcom." Toto postavenie anglických kráľov ostalo pravidlom napriek niektorým prípadom slabosti (Ján Bezzemok)

⁷ 1455-1485 medzi rodom Lancaster a rodom York, z ktorého vyšiel víťazne Henrich VII. (1485-1509), dedič rodu Lancaster.

tak ako HENRICH VIII. v Anglicku, bol vítaný na tróne ako humanistický kráľ. V mnohých ohľadoch, francúzska cirkev bola štátnou cirkvou už v predvečer reformácie.

Španielsko

bolo po stáročia pod moslimskou nadvládou. Postupne dobýjalo späť stratené územia (tzv. *Reconquista*). Rozdelené bolo na 5 rôznych kniežatstiev: Kastílsko (62%), Aragósko (Valencia a Katalánsko 15%), Portugalsko (20%), Navarsko (1%) a Granadu (moslimský štát 2%). Vznik silného Španielska na konci 15. st. bol politickým divom. Náboženské reformy v Španielsku sa stali modelom pre neskoršiu protireformáciu.

Centrálna autorita bola len slabá, keď sa IZABELLA (1474-1504) stala kastílskou kráľovnou. FERDINAND II. (Katolícky 1479-1516), jej manžel, bol dedičom aragónskym a ich manželstvom sa spojili Aragósko a Kastílsko, čo sa stalo základom silného Španielskeho štátu. Nepokojná šľachta bola potlačená, autonómia miest obmedzená a bola vytvorená účinná kráľovská byrokracia. S dôrazom na občiansku jednotu vzrástol dôraz aj na náboženskú jednotu (FERDINAND a IZABELLA boli silne katolíckymi panovníkmi). Židia boli prinútení prestúpiť na kresťanstvo, alebo museli opustiť krajinu (r. 1492), takisto aj Mauri boli od r. 1502 nútení prestúpiť na kresťanstvo, napriek tomu, že to bolo porušením Granadskej dohody. Inkvizícia (ustanovená bulou pápeža SIXTA IV. r. 1478) povoľovala trónu voliť inkvizítorov. Takto ustanovila despotizmus a potláčala "herézu" divokou mocou. Roku 1500 malo Španielsko najnezávislejšiu cirkev v Európe. Od IZABELLINEJ smrti r. 1504 do r. 1522 vznikali proti vláde FERDINANDA revolúcie, boli však ukončené osobným despotizmom KARLA V.

Roku 1492 COLUMBUS pod zástavou Španielska objavil Nový svet, odkiaľ čoskoro začalo prúdiť veľké bohatstvo do španielskej kráľovskej pokladnice.

Nemecko a Itália

Do r. 1500 tieto dve krajiny neurobili takmer žiadny pokrok smerom k zjednotenému národnému štátu ale sa v nich vytvorili kompaktné kniežatstvá. Dôvodom tohto stavu bola prítomnosť dvojitej moci stredovekej dvojitej vlády: pápež (Itália) a cisár (Nemecko). Pápež úmyselne udržiaval Itáliu rozdelenú, aj keď jej sám nedokázal vládnuť (MACHIAVELLI) Nemecký cisár (*rímsky cisár*) vládol na zvyšku územia bývalej Rímskej ríše a snažil sa asimilovať jej zákony a náboženstvo. Teoreticky pápež bol Boží zástupca v duchovných veciach, cisár bol pápežov zástupca v časných veciach. Pápež bol nad všetkými cirkvami; cisár bol nad všetkými štátmi Táto zbožná predstava nikdy ale nebola realizovaná.

Vláda cisára sa stávala stále menej vplyvnou v čase, keď vznikali európske národné štáty, hoci rozpad Nemecka a Talianska kontrastovali s konsolidáciou ostatných troch!

Itália

Roku 1500 Itália pozostávala z početných drobných kniežatstiev a piatich štátov:

- **Benátky** - veľká obchodujúca republika (1000 rokov stará) siahajúca až ku gréckym ostrovom
- **Miláno** - na jeho územie si robili nárok aj cisár aj francúzsky kráľ
- **Floencia** - najkultúrnejšie mesto v Itálii - obchodujúca republika žijúca pod vládou rodiny Medici
- **Neapol** - jednotné kráľovstvo podriadené despotickému vládcovi - FERDINANDOVI

Rast cirkevných štátov najlepšie ilustruje tendenciu tohto obdobia ku spájaniu do väčších celkov. Vazalskí baróni sa búrili dokonca aj v Ríme, pápeži ALEXANDER VI. (14092-1503), JÚLIUS II. (1503-1513) a LEV X. (1513-21) boli čiastočne úspešní pri formovaní silnej centrálnej vlády (cirkevných štátov) vo svojej krutosti zabudli na každý morálny ohľad a správali sa ako svetská moc. Oproti ostatným italským štátom mali výhodu, nakoľko mali celoeurópsky vplyv. U renesančných pápežov politické motívy ďaleko prevažovali nad náboženskými.

Nemecko (alebo aj "Impérium" - Ríša)

K Nemecku patrilo v tejto dobe aj Holandsko a Rakúsko-Uhorsko. Formálne tu vládol jeden vládca s veľkým feudálnym snemom. Od r. 1356 Impérium volilo cisára z *elektorov* (volencov), ktorých bolo

sedem, traja na Labe (český kráľ, saský elektor, a kráľ brandenburský) a štyria na Rýne (knieža rýnskeho Palatinátu (Falcko) a arcibiskupi Mainzu, Trevíru a Kolína). Cisármi v rokoch 1438-1740 boli rakúski Habsburgovci, ktorí boli skôr držiteľmi dedičných území, ako vykonávateľmi cisárskej autority. Hoci Nemecko bolo formálne jednotné (časté stretávanie feudálneho *Reichstagu*, cisársky najvyšší súd od r. 1495, cisárska vládna rada od r. 1500), napriek tomu bolo beznádejne rozdelené, ešte viac ako Itália. Drobné kniežatstvá množstva slobodných šľachticov sú príliš malé, aby ich bolo možné pozorovať na bežných mapách (vyše 300). Boli na teritóriách veľkých kniežat. Väčšie feudálne štáty udržiavali svoje vlastné občianske organizácie, súdne dvory ap. Len oni sami predstavovali stabilnú centrálnu vládu.

V Nemecku jestvoval pocit jednoty, ale žiadny plán na jej uskutočnenie. Prvý pokus o zjednotenie sa uskutočnil nemeckými cirkevníkmi v Kostnici, bol to plán nacionalizácie cirkvi v Nemecku, ktorý bol spojený s plánom na politickú jednotu. K tomu mal patriť všeobecný mier v krajine, ktorý obsahoval prvky bežné pre moderné národy. Nikdy sa však neuskutočnil.

Populárny cisár MAXIMILIÁN I. ("posledný rytier" 1493-1519) sa nepodriadiť oligarchii nemeckých kniežat, ako to niektorí žiadali, jeho rodinné záujmy boli príliš silné, hoci záujmy rodiny Habsburgovcov ožobračovali impérium. Ríšsky režim navrhnutý na sneme vo Wormse (1521) so súhlasom KAROLA V. bol odmietnutý mestami (kvôli daniam) a Karol sa vrátil k autokratickej vláde. Hoci voľba KARLA V. 28. júna 1519 bola jednomyseľná, nakoľko bol MAXIMILIÁNOVÝM synom, v skutočnosti to bol "matkin syn" (totiž Španiel). Francúzsky kráľ FRANTIŠEK I. bol odmietnutý nie kvôli Nemcovi, ale kvôli Španielovi.

Cisárske mestá, ktorých bolo 85, neuznávali žiadnu moc, okrem slabej vlády cisára. Boli usilovné a prosperujúce a niektoré boli vedúcimi centrami humanistickej aktivity, ale na konci 15. st. sa dostávali do politického a ekonomického úpadku. Ich obchodný duch a predovšetkých tradičné sebauvedomenie ako "posvätných republík" spôsobovali, že vzdorovali nárokom kňazstva aj kniežat. Posolstvo protestantských reformátorov s ich radikálnym učením o duchovnej rovnosti laikov a kňazov našlo v týchto mestách osobitnú odozvu.

3.2 Vojny počas reformácie

3.2.1 Turecká hrozba⁸

Do rokov 1413-1566 spadá najväčší rozmach Tureckej ríše. Roku 1444 križiacka armáda pod velením Jána HUNYADYHO prehrala významnú bitku s tureckou armádou pri Varne. MOHAMED II. (Dobytateľ 1451-1481) zaviedol pravidlo, podľa ktorého "kvôli svetovému poriadku" každý sultán musí zabiť všetkých svojich bratov. Roku 1453 dobyl Konštantinopol, Srbsko a Bosna sa stali tureckými provinciami. MOHAMED II. si podrobil 12 kráľovstiev a 200 miest.

SULEJMAN II. (Veľkolepý 1520-1566) dovedol ríšu k jej najväčšej moci. Roku 1521 dobyl Belehrad, r. 1522 dobyl od Johanitov Rhodos, r. 1526 zvíťazil v bitke pri Mohácsi, kde Maďarsko stratilo samostatnosť až do r. 1918. Roku 1529 obliehal Viedeň (1. turecké obliehanie Viedne) a r. 1541 sa Maďarsko stalo tureckou provinciou.

Turecký úspech bol spôsobený autokratickou mocou sultánov a účinnou armádou. Ročne dovážali na tento účel 20 000 otrokov z Ruska a Afriky. K tomu ešte vyberali "chlapčenská daň", podľa ktorej každý piaty kresťanský chlapec musel byť odovzdaný na doplnenie radov *janičiarov*.⁹

3.2.2 Vojny medzi rodmi Habsburg a Valois¹⁰

V rokoch 1494-1559 sa v Európe uskutočnila séria vojen medzi dvomi najväčšími európskymi mocnosťami - cisárstvom, Španielskom a Francúzskom s ich spojencami. Ich hlavnými príčinami boli:

- vzájomná dynastická žiarlivosť a strach
- teritoriálne nároky medzi Francúzskom a Burgundskom (Holandsko a Flandersko).
- príťažlivosť Itálie ako najpokročilejšej časti Európy v ekonomike aj kultúre; prítomnosť pápežstva

⁸ H. Kinder, W. Hilgemann: The Penguin Atlas of World History I., str. 209.

⁹ Janičiari boli sultánovou gardou a hlavnou časťou tureckej armády

¹⁰ The Penguin Dictionary of English and European History 1485-1789, str. 204.

a neustále spory piatich vedúcich štátov (Miláno, Benátky, Florencia, pápežský štát a Neapol). Vojny začal KAROL VIII. prepadnutím Itálie r. 1494. Dobil Miláno, Pisu, Florenciu, Rím a Neapol. Proti nemu pápež, cisár MAXIMILIÁN I. a španielsky kráľ FERDINAND II. spolu s Milánom a Benátkami r. 1495 uzavreli Svätú ligu v Benátkach a prinútili ho odťahnúť.

Roku 1499 LUDOVÍT XII. prepadol Miláno, dobyl ho a s FERDINANDOM II. si rozdelil Neapolsko. Po hádke o hranice došlo k medzi nimi k vojne a r. 1503 bol Ludovít porazený.

Roku 1509 zvíťazili Francúzi nad španielsko-pápežsko-cisárskou ligou MAXIMILIÁNA I. v bitke pri Benátkach. Proti nim bola r. 1511 znovu uzavretá Svätá liga ktorá r. 1513 porazila Francúzov v bitke pri Spurs. Ludovít s námahou uzatvoril separátny mier s jednotlivými členmi ligy, ktorí boli len veľmi voľne spojení.

Čoskoro po svojom nástupe na trón FRANTIŠEK I. prepadol Miláno, zvíťazil nad Švajčiarmi, a tak ukončil cisárske pokusy o ovládnutie Itálie, a zároveň moc Švajčiarska na poloostrove. Francúzsky úspech bol potvrdený Boloňským konkordátom podpísaným LEVOM X. v auguste 1516.

Ďalšia vojna bola vyvolaná r. 1521 FRANTIŠKOM po voľbe habsburgovca KAROLA I. za rímskeho cisára KAROLA V. (1519). Pretože KAROL V. (1519-1556) zdedil burgundské panstvo (Franche-Comté, Luxembursko, Nizozemsko), bol kráľom Aragónska, Sicílie a Neapolska a regentom Kastílska. Po jeho zvolení za cisára bolo Francúzsko obklúčené Habsburgovcami. Roku 1525 Francúzi prehrali dôležitú bitku pri Pavii, kde bol FRANTIŠEK zajatý, odvedený do Madridu a v januári 1526 prinútený podpísať Madridskú zmluvu, ktorou sa vzdával všetkých nárokov v Itálii.

Po prepustení z väzenia v apríli 1526 FRANTIŠEK zmluvu nedodrжал a uzavrel s pápežom a milánskym vojvodom Francesom SFORZOM proti KAROLOVI dohodu. V priebehu nasledujúcej vojny KAROLOVE vojská vyplienili Rím (*Sacco di Roma*¹¹ 6. mája 1527), porazili francúzsku armádu v Neapoli a v Miláne. Zmluvou z Cambrai r. 1529 sa v podstate zopakovali podmienky zmluvy z Madridu.

K ďalšej vojne došlo v rokoch 1536-1538 po smrti Francesca SFORZU v Miláne (1535). FRANTIŠEK s pomocou Turkov dobyl Turín a KAROL napadol Provencalsko. Desiatročný prímerie bolo vyjednané pápežom PAVLOM III. v júli 1538.

Roku 1542 FRANTIŠEK v aliancii spolu s Dánskom, Švédskom a Tureckom zaútočil všetkými smermi, s výnimkou Itálie. KAROL v aliancii s anglickým HENRICHOM VIII. zaútočil na Francúzsko. Roku 1544 sa KAROL dostal až do tesnej blízkosti Paríža. Vtedy FRANTIŠEK a KAROL uzavreli mierovú zmluvu, ktorou potvrdili hlavné body predchádzajúcej Madridskej zmluvy. Zároveň sa tajne dohodli, že Francúzsko pomôže KAROLOVI reformovať cirkev a zorganizovať cirkevný koncil. Zároveň pomôže priviesť nemeckých protestantov späť do lona cirkvi.

V posledných rokoch vlády FRANTIŠKA I. (do r. 1547) KAROL V. nadobudol v Nemecku takú moc, že francúzsky kráľ HENRICH II. (Henri II. 1547-1559) podpísal s nemeckými protestantami zmluvu. Toto viedlo KAROLA k opusteniu pokusov poraziť protestantov, a tak k podpisu *Augsburského mieru* (september 1555). Roku 1557 boli Francúzi rozhodujúco porazení Španielmi útočiacimi z Nizozemska. HENRICH síce potom ešte vyhral niekoľko bitiek, ale kvôli bankrotu a korupcii doma nemohol pokračovať vo vojne. Vojny Habsburg-Valois skončili dvomi mierovými zmluvami v Cateau-Cambrésis r. 1559.

4 EKONOMICKÉ A SOCIÁLNE PODMIENKY V ČASOCH REFORMÁCIE

Ekonomické zmeny v tomto období boli také veľké, že žiadny opis pozadia reformácie by nebol úplný bez zmienky o sociálnej revolúcii, ktorá pomaly prebiehala. Väčšiu časť ľudskej histórie bol život človeka formovaný tou skutočnosťou, že nemal možnosť výberu ako poskytnúť sebe a svojej rodine domov

¹¹ Asi 15 000 vzbúrených žoldnierov (dezertérov) dobylo Rím a celé týždne v meste drancovalo. Vojaci boli bez velenia (vojvodu ranila mŕtvica) a drancovanie sa zvrhlo na ničivé orgie: vraždenie, zbíjanie, znásilňovanie a mučenie, pričom sa už ani nerozlišovalo, kto je priateľ a kto nepriateľ. Toto vyplienenie Ríma znamenalo koniec renesančného pápežstva v Itálii. (B. Harenberg: Kronika ľudstva, str. 409.)

a dostatok potravy. Možnosť, že veci sa budú mať inak, sa len nedávno stala predstaviteľnou menšine svetového obyvateľstva. Tieto zmeny sa zrýchleným tempom začali uskutočňovať od 16. st.

4.1 Démografické čísla¹²

Na konci 15. st. stála Európa na začiatku populačného rastu, ktorý sa odvtedy nezastavil. Po r. 1500 nasledovali dve fázy rastu. Prvá fáza bola pomalá pravidelná, druhá bola charakteristická veľkým zrýchlením a nepravidelnosťou. Roku 1500 mala Európa asi 80 miliónov obyvateľov, o dve storočia neskoršie mala niečo pod 150 miliónov. Francúzsko bolo v týchto rokoch najväčším západoeurópskym národom a r. 1500 dosiahol počet obyvateľov číslo 15 miliónov. V tom istom čase žilo na Britských ostrovoch okolo 5 miliónov, v Nemecku 9 miliónov, v Španielsku 6,5 milióna a v Taliansku okolo 10 miliónov obyvateľov.¹³

4.2 Pokrok v poľnohospodárstve¹⁴

Rast obyvateľstva bol umožnený technickou inováciou v poľnohospodárstve a európskou metamorfózou smerom ku kapitalizmu a imperializmu. Vo Flandersku s veľkou koncentráciou obyvateľstva začali používať lepšie spôsoby odvodňovania a v údolí rieky Pád v Itálii sa zavádzalo pestovanie nových druhov rastlín z Ázie, napr. ryže. Zemiakom, ktoré doviezli Európania z Ameriky trvalo až dvesto rokov, kým sa stali stálou súčasťou potravinovej základne Anglicka, Nemecka a Francúzska.

Poľnohospodárstvo poskytlo prvú ukážku toho, čo dokáže veda prostredníctvom experimentu, pozorovania, starostlivo vedených záznamov a ďalšieho experimentu založeného na pozorovaní. Zlepšenia pomaly viedli k reorganizácii poľnohospodárskej práce - k združovaniu pozemkov do väčších fariem, zamestnávaniu poľnohospodárskych robotníkov za mzdu, investíciám do budov, odvodňovaniu a používaniu strojov.

Tento pokrok postupne eliminoval následky opakujúcich sa suchých rokov, ktoré obmedzovali rast počtu obyvateľstva.

4.3 Mestá a obchod

V stredoveku bolo každé mesto samostatným ekonomickým celkom. Národné záujmy v niektorých krajinách tento jav zmenili, Nemecko sa však v tejto veci nezmenilo kvôli svojmu politickému rozdeleniu. Mestské správy preto vykonávali priamu kontrolu nad obchodnými a priemyselnými záležitosťami. Oficiálna vládnúca trieda *patriciov* v nemeckých mestách uvoľnila miesto remeselníkom organizovaným v *cechoch*, ktoré prijali politickú a vojenskú organizáciu (každý mal vlastnú bojovú silu.) Vyvinuli prísnu kontrolu kvality výrobkov a robili všetko pre to, aby práca bola na vynikajúcej úrovni. Bezpečný systém komunikácií medzi mestami a trhmi sa stal základnou podmienkou úspechu. Na tento účel boli sformované združenia (aliancie). Každá oblasť Európy produkovala výrobky pre medzinárodný obchod:

- Severné more - ryby
- Rusko - obilie, kožusiny, kože
- Španielsko, Nemecko, Anglicko - vlna
- Anglicko, Nemecko, Francúzsko, Holandsko - vlnené výrobky
- Francúzsko - ľan
- Itália, Barcelona, Lyon - hodváb

Mešťania a slobodní šľachtici sa neustále zrážali - výsledkom boli vojny, nakoľko mešťanské vozy museli prechádzať územím týchto šľachticov.

Bohatí mešťania venovali veľké sumy v prospech svojich miest, stavali drahé domy s bohatým vybavením, jednako v porovnaní s mestami v iných krajinách boli nemecké mestá malé a kontrolovali len malé územia. Nemeckí mešťania a šľachtici boli len málo osobne kultivovaní a nežili vo veľkom komforte.

¹² Podľa: J. M. Roberts, str. 523.

¹³ C. McEvedy, R. Jones: Atlas of World Population History, str. 67nn.

¹⁴ J. M. Roberts, str. 527.

Služby občanom (sanitácia ap.) boli veľmi slabé, ak vôbec existovali. Bohatstvo spôsobilo nárast zmyselnosti. Nenávisť rástla medzi bohatým mešťanom a chudobným robotníkom a stala sa všeobecnou.

4.4 Zemepisné objavy a začiatok svetového obchodu¹⁵

Zemepisné poznanie sa v rokoch 1492 až 1600 radikálne zmenilo. Staroveké civilizácie dostali názov *potamické* (riečne), nakoľko sa sústreďovali okolo riek. Stredoveká civilizácia dostala názov *thalassická* (morská), lebo sa rozvíjala okolo morí (Stredozemného a Baltského), Od r. 1492, keď COLUMBUS objavil Nový svet, civilizácia dostala charakter *oceánsky*, nakoľko svetové oceány sa stali jej dopravnými tepnami.

HENRICH MOREPLAVEC (Portugalec) viedol postupný prieskum afrického pobrežia v rokoch 1426-1460, odkiaľ prichádzali otroci, zlato a slonovina (od r. 1480). BARTOLOMEJ DIAS r. 1486 oboplával mys Dobrej nádeje a potom Vasco DA GAMA doplával do Kalkaty v Indii, čím otvoril priamy námorný obchod s východom. Roku 1522 loď pod velením Portugalca MAGALLHAESA (zahynul na Filipínach) oboplávala zemeguľu. Vznikli obchodné spoločnosti, ktoré zatienili a nakoniec zničili cechový systém obchodných miest. Mešťania začínali mať väčšiu ekonomickú aj politickú silu ako kniežatá štátu a cirkev. Zhromažďovanie kapitálu podporilo svetový obchod.

Objavmi sa začal dlhodobý rast svetového obchodu, ktorý trval takmer neprerušene až do r. 1930. Tento rast zároveň preniesol ekonomické ťažisko Európy z juhu na sever, zo Stredozemia do Atlantickej oblasti. Prispeli tomu aj vojny, ktoré zruinovali Itáliu na začiatku 16. st., prenasledovanie Židov v Portugalsku, ktorí odišli do Nizozemska. Stará banková nadradenosť stredovekých italských miest ustúpila najprv pred rastom nizozemských a neskôr nemeckých bankárov.

4.5 Inflácia v 16. storočí¹⁶

Dlhodobý obraz rastu a expanzie hospodárstva vyžaduje doplnenie o fluktuáciu a negatívne sprievodné javy. Napríklad tesne po r. 1500 došlo k dovtedy nevídanému rastu cien. Lokálne mohlo ísť aj o zdvojnásobenie cien v priebehu jedného roka. V priebehu storočia došlo priemerne k štvornásobnému rastu cien. Tento jav bol nový a mal vážne následky. Niektorí majitelia pôdy museli pôdu predať, iní museli zvýšiť nájom. Medzi chudobnými boli dôsledky najťažšie. Všade dochádzalo k vzburám.

Tradičné vysvetlenie spočíva v poukazaní na množstvo zlata, ktoré Španieli dovážali z Nového sveta. Inflácia však začala hodne skôr, ako tento fakt mohol mať na ňu vplyv, hoci toto zlato situáciu rozhodne zhoršilo. Základná príčina pravdepodobne spočíva v raste populácie, za ktorým zaostával rast produktivity práce. Rast cien pokračoval až do začiatku 18. st.

4.6 Rané sociálne vzbury

Roľnícke vzbury sa opakovane objavovali v južnej a strednej Európe od polovice 14. st. Postavenie roľníkov záviselo od ich pánov. Roľníci žili oddelene v hrubo opevnených dedinách. Domy boli prístreším zároveň pre rodinu a domáce zvieratá s malými oplatenými záhradami. Ich strava bola veľmi jednoduchá. Legislatívne a administratívne práva patrili ich pánovi. Roľníci vždy nosili pri sebe zbraň.

Takmer každá roľnícka vzburá bola predchnutá náboženským nadšením spojeným so zmätenými snami o založení Božieho kráľovstva na zemi. Dalo by sa povedať, že medzi rokmi 1503-17 sa sociálna revolúcia trvale usídlila v južných častiach impéria a bola zmiešaninou komunistických ideí a náboženského entuziazmu.

Príčiny vzbur: Postavenie chudobnejších vrstiev sa v rokoch 1475-1500 zrejme veľmi zhoršilo. Občianske zákony sa snažili usporiadať vzťahy medzi roľníkom a jeho pánom, ale boli to princípy rímskeho práva aplikované pod vplyvom renesancie. Tieto mali za následok redukciu práv roľníkov, ktorí napr. stratili právo používať obecné územia, pretože sa dostali do súkromných rúk. Roľníci sa stávali nevoľníkmi a otrokmi. Asi od r. 1490 do r. 1503 boli veľmi zlé úrody po celom Nemecku, čo znovu najviac postihlo roľníkov.

¹⁵ E. E. Cairns: Christianity through the Centuries, str. 297.

¹⁶ J. M. Roberts, str. 534.

V predvečer reformácie podmienky v Európe a zvlášť v Nemecku boli plné nespokojnosti a triednej nenávisti - obchodné spoločnosti a kapitalisti stáli proti bohatším a šľachta proti mestám.

5 NÁBOŽENSKÉ POMERY

5.1 Malý rozsah kresťanského územia

V období reformácie len malá časť sveta patrila kresťanstvu a z toho len časť bola skutočne alebo čo aj len nominálne ovplyvnená týmto hnutím. Saraceni a moslimovia dobyli "kresťanské" krajiny už v 7. st. V druhej polovici 15. a v prvej polovici 16. st. osmanskí Turci ohrozovali nemecké mestá a brány Viedne. Konsolidácia nasledovala po zániku feudalizmu, keď sa sformovali nacionálne štáty (monarchie) v troch z piatich národov.

5.2 Ludové náboženstvo¹⁷

Nemecko, kde začala reformácia, bolo intenzívne náboženskou krajinou, ktorá sa mimoriadne venovala vonkajšej náboženskej forme. Napr. mesto Kolín s 30 000 obyvateľmi malo viac ako 100 kostolov a kaplniek a viac ako 100 kláštorov a konventov. Konalo sa množstvo obradov a vydávalo sa mnoho náboženských spisov o osobnej zbožnosti. Uctievanie svätých bolo stále populárnejšie. Svätí sa vzťahovali na mestá, obchod, nemoci Svätenie pamätných dní svätých každý týždeň Deti dostávali mená svätých.

Úloha Márie bola v jej láskavosti a ľudskosti, kým Kristovi sa pripisovala úloha nahnevaného sudcu sveta. Máriina matka Anna hrala v zbožnosti poprednú úlohu - bola dôležitá kvôli učeniu o nepoškvrnenom počatí. V Sasku bol patrónkou baníkov. Elektor FRIEDRICH mal jeden z jej prstov vo svojej zbierke relikvií a LUTHER sa ešte ako mních modlil k nej o pomoc

Popularita ruženca bola prejavom popularity uctievania Márie. *Ružencové bratstvá* sa modlili tri ružence do týždňa za spasenie iných členov bratstva, za žobravé rády a za spasenie celej cirkvi. V Kolíne bolo 80 a v Hamburgu 100 takýchto bratstiev, ktoré boli čosi ako vzájomné poisťovacie spoločnosti na dosiahnutie večného spasenia.

Relikvie nadobudli veľký význam a boli neuveriteľne z vulgarizované neustálym kupovaním a predávaním. Zbierka relikvií bola typickým znakom zbožnosti neskorého stredoveku Slávna zbierka elektora FRIEDRICH A poskytovala odpustky na 1 902 202 dní!

Popri týchto náboženských pomeroch jestvovala aj vznešená zbožnosť neskorého stredovekého mysticizmu. (Např. TOMÁŠ KEMPENSKÝ: *Napodobňovanie Krista*). "Bratia spoločného života" dávali dôraz na osobné spasenie.

5.3 Pápežstvo

Pápežský nepotizmus sa stal príslovečným. Systém *pápežskej rezervácie*,¹⁸ ktorý začal v 14. st. počas babylonského zajatia v Avignone sa postupne rozšíril na celú Európu. Pápež mal vyhradené *benefície*,¹⁹ čo viedlo k neustálym konfliktom medzi cirkevným právom a zákonmi európskych štátov. Výsledkom týchto sporov boli *konkordáty* (dohody) medzi kúriou a národnými štátmi. Systematické hromadenie

¹⁷ H, Hillerbrand (ed.): The Reformation, str. 17.

¹⁸ *Pápežská rezervácia* znamenala právo nominovať osobu na uprázdnený cirkevný úrad. Nominácia pred skutočným uprázdnením úradu sa nazývala *provízia*.

¹⁹ Pojem pôvodne používaný na darované pozemky ako odmenu za služby. V kanonickom práve *beneficium* má význam *cirkevného úradu*, ktorý predpisuje určité povinnosti, ktorých správne vykonávanie poskytuje určité príjmy. Avignonský pápež JÁN XXII. (1316-1334) zaviedol účinný finančný systém, ktorým si zabezpečil pre pápežskú pokladňu trojročný príjem každého uprázdneného benefícia v západnej časti Cirkvi a zároveň si nárokoval osobný majetok biskupov po ich smrti. (K. S. Latourette: A History of Christianity I., str. 489.)

peňazí²⁰ zafažovalo celú Európu. Po r. 1461 sa začali množiť formálne sťažnosti, tzv. *gravamina*, na svojvoľný výkon pápežskej jurisdikcie a na finančnú správu Impéria.

²⁰ Pravidelné zdroje príjmov kúrie boli: (1) Desiatky - 1/10 cirkevných príjmov, (2) Annáty - daň z prvého roku zárobku alebo výnosov cirkevných úradov, (3) *Procuraciones* - poplatky za prevody peňazí, (4) Špeciálne dávky: Ďalej - nepravidelné zdroje (väčšie obnosy peňazí): (5) Poplatky za porušenie kanonického a morálneho práva (*dišpenzy*), (6) Lukratívny právny podnik, ktorý si kúria pritiahla na úkor episkopátu a národných magistrátov, (7) Pápeži predávali dokonca aj úrady na pápežskom dvore, (8) Predaj odpustkov po celej Európe.

30. KAPITOLA

HISTÓRIA PREDAJA ODPUSTKOV

(6. - 16. st.)

1 ÚVOD

Veľký reformačný boj začal LUTHEROVOU diskusiou o odpustkoch. Na pochopenie miesta odpustkov v živote stredovekého kresťana potrebujeme poznať niekoľko faktov z ich historického vývoja.

Predaj odpustkov je možné stopovať až k vojnám medzi moslimami a kresťanmi. Moslimskí vojaci zomierajúci v boji mali podľa svojho náboženstva zaručený vstup do neba tým, že zomreli v boji proti neveriacim. Kresťania takéto uistenie nemali, pretože podľa katolíckeho učenia potrebovali pred smrťou rozhrešenie kňaza. Na vyriešenie tohto problému za začali predávať odpustky.

Odpustok je podľa definície *odstránenie časného trestu* za hriechy, ktorých *vina už bola odstránená*. Je udeľovaný cirkvou na základe Mat 16:19 a pokladnice zásluh - predstavy, že cirkev má k dispozícii zásluhy tých svätých ľudí, ktorí urobili viac ako svoj podiel dobrých skutkov.

2 VÝVOJ UČENIA O ODPUSTKOV

V 11. st. začali pápeži odpúšťať všetky hriechy kresťanských vojakov, ktorí zomreli v boji.¹ Križiacke výpravy boli príležitosťou, pri ktorej sa vydávali nové odpustky pre kresťanských vojakov zomierajúcich v boji proti moslimom. Tieto sľubovali *úplné zrušenie trestov spojených s kajanim sa*. Ďalším krokom boli *odpustky vyhlásené pre duše v očistci*. Križiaci boli týmto zbavení aj pozemského aj posmrtného trestu. Ľudia fyzicky neschopní bojovať mohli dostať tie isté výhody (tzv. "križiacke odpustky"), ak finančne prispeli na vedenie vojny, alebo poslali bojovníka do vojny, ako keby boli išli do boja osobne. Táto prax bola za pápeža INNOCENTA III. už plne akceptovaná.

Na konci 13. st., keď sláva križiackych výprav pominula, pápežstvo pocítilo stratu príjmov. Kúria a BONIFÁC VIII. (1294-1303) vymysleli tzv. *jubilejné odpustky*, čo znamenalo, že každých sto rokov všetci kresťania mali putovať do Ríma a nechať dary na hrobe sv. Petra. Prvá púť sa mala konať r. 1300. Bol to veľký úspech. Nenásytnosť pápežov bola povzbudená a interval týchto jubilejných odpustkov sa postupne skracoval zo 100 na 50, potom na 33 a nakoniec na 25 rokov.

Pápež BONIFÁC IX. (1393) uľahčil nákup odpustkov tým, že posielal agentov s odpustkami po celej

¹ Vysvetlenie idey odpustkov nájdeme u ALEXANDRA HALSKÉHO, ktorý v 13. st. prvý sformuloval myšlienku *pokladnice zásluh*. Úradne bola potvrdená r. 1343 pápežom KLEMENTOM VI.. Odpustky teda uspokojovali požiadavku na dobré skutky. Odpustok kúpený pred smrťou začne čerpať z pokladnice zásluh po smrti kupca.

Európe, ktorí odpúšťali hriechy podľa hmotného bohatstva hriešnika! *List o odpustkoch* (okolo r.1400) sa končil pápežskou pečatou a poskytoval hmatateľný dôkaz o zvýšenom predaji odpustkov. Pápež SIXTUS IV. (1471-1484) vydal odpustky pre mŕtvych v očistci (1476).

Úplné odpustky znamenali, že odpustenie bolo k dispozícii pre **všetky** okolnosti a hriechy. K odpustkom boli pridávané aj osobitné pravidlá: napr. tzv. *maslový list* dovoľoval kupcovi jesť určité jedlá v rozpore s reguláciami v určité dni a oslobodzoval aj od niektorých sľubov.

Protesty proti predaju odpustkov sa objavili už pred Lutherom u ABELARDA, WYCLIFFA, WESELA, MARTINEZA, GANSFORTA a iných.

3 TEÓRIA A PRAX ODPUSTKOV V 16. STOROČÍ

Prax odpustkov začala už 1000 rokov pred obdobím, v ktorom žil LUTHER. V starej cirkvi pád do vážneho hriechu znamenal vylúčenie zo spoločenstva a znovuprijatie jedine a) po verejnom vyznaní pred celou kongregáciou a b) po prejave pravého pokánia vo vykonaní určitých *satisfakcií*: skutky, pôsty, almužny ap. (Tieto mali byť vonkajším prejavom vnútornej ľútosti.) Množstvo satisfakcií bolo určované celým spoločenstvom.

Často sa isté satisfakcie vymieňali za iné. Tieto výmeny boli malým začiatkom neskoršieho systému odpustkov. Časom sa *verejné vyznanie* pred kongregáciou zamenilo za *súkromné vyznanie* hriechu kňazovi. Potom kňaz rozhodol, ktorá satisfakcia má byť vykonaná. a) Teraz už bolo nutné vyznávať aj tajné hriechy, b) Primerané satisfakcie, ktoré kňazi² požadovali, boli publikované v knihách.

Od 7. st. sa satisfakcie (pykanie) dali vymeniť alebo zredukovať na modlitby, almužny, alebo peňažnú pokutu. *Tu je skutočný začiatok odpustkov*. Išlo o uvoľnenie cirkevných trestov, ktoré boli uvalené podľa pravidiel cirkevnej disciplíny. Kvôli zneužívaniu bolo právo dávať odpustky odňaté kňazom a vyhradené biskupom. No zneužívanie biskupmi viedlo k preneseniu práva priamo na pápeža.

Táto starodávna prax zaznamenala veľkú zmenu okolo r.1200.

ALEXANDER HALSKÝ vytvoril predstavu o *pokladnici zásluh* vytvorenej svätcami z ktorej mohli hriešnici čerpať. Táto zásobáreň obsahovala zásluhy živých a mŕtvych svätých a zásluhy Kristove. Mohli vymazať hriechy všetkých ľudí, ich rozdeľovanie kontroloval pápež. Výplata z tejto zásobárne mohla byť presným ekvivalentom satisfakcie primeranej ktorémukoľvek kajúcnikovi.

Prax pokánia malo pôvodne 4 ustanovenia v tomto poradí:

- (1) ľútosť nad hriechmi
- (2) vyznanie kňazovi
- (3) *satisfakcia*, ktorá bola prejavom ľútosti a bola určená kňazom
- (4) odpustenie, *absolúcia* kňaza v Božom mene

Jednako, toto ustanovenie sa stalo *sviatosťou pokánia*, kde absolúcia nasledovala po vyznaní:

- (1) ľútosť
- (2) vyznanie
- (3) absolúcia
- (4) *satisfakcia* (ktorá stratila svoj pôvodný význam)

Absolúcia teraz odstraňovala celú vinu všetkých vyznaných hriechov. Jednako Božia spravodlivosť vyžadovala potrestanie dočasného charakteru, teraz a po smrti.

Satisfakcia (určená kňazom) sa odteraz stala časným trestom. Ak kňaz určil primeranú satisfakciu, ktorú kajúcnik splnil, hriech bol vymazaný. Ale ak kňaz neurčil dostatočnú satisfakciu, zostatok trestu sa musel potrestať v očistci. Z tohto vyplývala *veľká neistota*. Odtiaľto pochádzala príťažlivosť nových odpustkov, ktoré mohli zabezpečiť človeka pred trápením v očistci. Toto sa stalo skutočnou cenou odpustku. Bol to v Božích očiach ekvivalent časného trestu za hriechy. (ALEXANDER HALSKÝ,

² Titul *kňaz* sa pre kresťanských duchovných nepoužíval pred r.200.. V 5. st. už len *kňaz* mal právo prislúchať sviatosti.

BONAVENTURA a TOMÁŠ AKVINSKÝ sa v tomto zhodli.)

Robil sa rozdiel medzi nedokonalou a dokonalou ľútosťou (*attritio* a *contritio*). V čase raného stredoveku až do 13. st. sa dokonalá ľútosť považovala za *ľútosť vyvolanú láskou* a túto Boh bral do úvahy pri odpúšťaní hriechov. Teológovia 13. st. začali rozlišovať medzi *dokonalou ľútosťou* a *attritio* (nedokonalou ľútosťou *vyvolanou strachom*). Hovorili, že *attritio* je možné zdokonaľiť pomocou spovede a vyhlásením sviatostného odpustenia. Táto nedokonalá ľútosť zasluhovala určitý časný trest. A práve tu vstupovali do hry odpustky kryté pokladnicou zásluh. Plán spasenia vymyslený cirkvou pre ľahostajného kresťana bol: *attritio* -> spoveď -> odpustky. Jeho účinok znamenal otupenie svedomia a bol privítaný tými, ktorí sa chceli vyhnúť trestom za hriechy bez opustenia pôžitkov z hriechov. Ďalší dôsledok bol v tom, že kňazstvo nadobudlo nový význam a znovu vzrástli pápežské príjmy.

Jestvuje množstvo dôkazov, že jednoduchí ľudia všeobecne verili, že odpustiky *odstraňovali vinu hriechov*. V každých plnomocných odpustkoch videli sľub odstránenia *viny* aj *trestu*. Práve toto viedlo LUTHERA k jeho protestu.

31. KAPITOLA

MARTIN LUTHER A REFORMÁCIA V NEMECKU (I) (1483-1520)

I ÚVOD

Význam reformácie pre kresťanstvo je len ťažké doceniť. Napriek tomu, že bola súčasťou širokého európskeho kultúrneho a politického pohybu, vidíme v nej Boží zásah do dejín cirkvi, ktorú reformátori princípom *sola scriptura* ("jedine Písmom") vrátili naspäť k autorite apoštolov a prorokov a prostredníctvom princípu *sola fide* ("jedine vierou") k prijímaniu celého spasenia jedine z Božej ruky. Skutočnosť, že nie celá cirkev poslúchla výzvu k návratu, ale začalo sa neslávne známe delenie a trieštenie cirkvi a ten fakt, že ani reformačná časť cirkvi tieto princípy neuskutočnila dôsledne, ale zanedlho podliehala vlastným neporiadkom, nič neuberá na jase svetla Evanjelia, ktoré reformácia znovu rozsvietila.¹

"Niet pochyb o tom, že Martin LUTHER sa narodil do sveta, v ktorom pôsobili veľké sily, ktoré vznikli dávno pred ním a pripravili cestu pre úlohu, ktorú on mal hrať."² Ale každý pokus vysvetliť reformáciu len z pôsobenia týchto síl je vopred odsúdený na neúspech. Dejiny nikdy nie sú jednoduchým súčtom vplyvov predchádzajúcich udalostí. Okrem historických zákonitostí je v dejinách rovnako významná aj úloha tvorcích osobností. Myšlienky môžu visieť vo vzduchu a problémy naliehavo čakať na riešenie, ale tým ešte nič nového nevzniká.³ Tieto dve veci, totiž historický vývoj a úlohu osobnosti Martina LUTHERA, musíme mať na pamäti, keď hľadáme pramene reformácie. Je jasné, že úloha človeka v dejinách nikdy nie je absolútne nezávislá a absolútne tvorčia. Tak aj dielo Martina LUTHERA na reforme cirkvi bolo pri všetkejzložitosti tlmočením Božieho tvorčieho a formujúceho Slova.⁴

Predchádzajúce snahy o reformu cirkvi zlyhali. Pri pohľade späť sa nám zdá pochopiteľné prečo, nakoľko neboli dostatočne zakotvené v Písme. Musíme však dať pozor na to, aby sme problém reformy príliš nesimplifikovali jedine na výklad Písma a reformáciu vždy videli ako súčasť komplexného historického pohybu, v ktorom významnú úlohu hrali aj priaznivé politické, ekonomické a kultúrne podmienky. Konciliárne hnutie skončilo neslávny výsledkom a ani kresťanskí humanisti neboli schopní prebudíť nový náboženský život, ktorý bol tak veľmi potrebný. Ich vzdelanie, ostrovtip a satira ostávali viac-menej majetkom vzdelaných vrstiev spoločnosti. Snahy vedené "predreformátormi" boli obdivuhodné, ale chýbalo im jasné pochopenie jedinečnej autority Biblie, rozchod s pápežstvom a cirkevnou tradíciou a jednoduché a verné pretlmočenie zložitých teologických problémov do jazyka ľudu.

¹ Definícia reformácie ako hnutia za návrat k pôvodnému kresťanstvu je vyjadrením teologického presvedčenia. Rímsky katolicizmus ju definuje ako revoltu protestantov proti univerzálnej cirkvi a sekulárny historik ako revolučné hnutie.

² E. G. Schwiebert: Luther and His Times, str. 153.

³ Walther von Loewenich: Die Geschichte der Kirche II., str. 7.

⁴ Moderné pochybnosti a vyhýbavosť v ocenení diela veľkých ľudí kvôli ich niektorým omylom nemajú biblické odôvodnenie. Božie dielo vykonané prostredníctvom LUTHERA si zasluhuje našu najhlbšiu vďačnosť.

Cirkev potrebovala proroka, ktorý by bol z ľudu. Nieкого, kto sám neúspešne skúsil hĺbky populárneho náboženského života, ale kto tiež osobne našiel živého Boha prístupného každému kresťanovi a nieкого, kto dokáže prejavíť osobnú slobodu od strachu z cirkvi a kňazstva a radikálne a zrozumiteľne bez ohľadu na možné následky vyložiť to, čo je v Písme.

2 FORMUJÚCE ROKY MARTINA LUTHERA

2.1 Detstvo a vzdelanie

Narodil sa 10. novembra 1483 v Eisleben v roľníckej rodine Hansa a Margarety LUTHEROVCOV ako prvý z ich siedmich detí. Rodina sa čoskoro po jeho narodení presťahovala do Mansfeldu, kde jeho otec ako baník získal značné prostriedky v akciách medených baní a taviarní. Chlapec Martin chodil do školy najprv v Mansfelde, potom v Magdeburgu, kde krátko navštevoval školu "Bratov spoločného života", potom do latinskej školy v Eisenachu a neskôr na univerzitu v Erfurte, kde získal hodnosť bakalára r. 1502 a hodnosť majstra r. 1505.

Otec chcel z neho mať právnika, no tieto plány boli nečakane prekazené, keď 2. júla 1505 pri Stotterheime na ceste z Mansfeldu do Erfurtu bol LUTHER v búrke tak vystrašený bleskom, že vykrikol "Svätá Anna, pomôž mi, stanem sa mníchom". 17. júla 1505 napriek otcovým protestom a odhováraniu priateľov a vlastnej ľútosti nad unáhleným sľubom vstúpil do erfurtského konventu augustiniánskych eremitov. LUTHER neskôr vždy tvrdil, že išlo o Božie volanie, hoci tento čin ľahšie pochopíme, keď si uvedomíme stálu prítomnosť smrti v občianskom a zvlášť náboženskom živote stredovekého človeka a Lutherov sklon k sebaspochybneniu a depresiám, ktoré sa stali jeho príznačným problémom v kláštore.

2.2 LUTHERov život v erfurtskom kláštore

Prior ho po kňazskom vysvätení r. 1507 určil na štúdium teológie. Horlivo študoval Bibliu⁵ a popri nej Williama OCCAMA, Gabriela BIELA, Jeanna GERSONA a Petra D'AILLY. Výsledkom toho bolo, že bol menej humanistom a viac scholastikom ako ktorýkoľvek iný vodca reformácie. Navonok bol úspešný a v priebehu 7 rokov (r. 1513) dosiahol postavenie univerzitného učiteľa na univerzite vo Wittenbergu.

LUTHER však vstúpil do kláštora, aby spasil svoju dušu, a nie aby študoval teológiu. Vonkajší úspech mu nedával pokoj a oveľa viac ako predtým ho trápili depresie a strach z Božieho súdu. Jeho nadriadení, na rozdiel od AUGUSTINA, boli pelagiánmi, čo znamená, že verili, že sa človek musí sám pričiniť o svoje spasenie. LUTHER sa snažil dosiahnuť pokoj svojej duše tým, že sa pôstil, bičoval, praktizoval všetky bežné formy sebatrýznenia a vymýšľal nové - všetko bezvýsledne. Vyznával každé, aj to najmenšie porušenie predpisov. Napriek tomu žil v neustálom duševnom trápení, hoci bol inými považovaný za zbožného svätca. Boha stále videl len ako prísneho sudcu, ktorého lásku a milosť si treba zaslúžiť dobrými skutkami.

Generálny vikár rádu, Johann von STAUPITZ (1469-1524), ktorý bol kresťanským mystikom, sa stal jeho duchovným poradcom a povzbudzoval ho viac k čítaniu Biblie. Napriek Lutherovým problémom viedol ho k tomu, aby dosiahol hodnosť doktora teológie, a aby tak pri pomoci iným pomáhal zároveň aj sebe. STAUPITZ, chápal skutočný Lutherov problém a vysvetlil mu, že láska k Bohu nie je *cieľom pokánia* ale jeho *predpokladom*.

V tomto stave LUTHER podnikol r. 1511 cestu do Ríma v organizačnej veci svojho rádu, kde zároveň dúfal dosiahnuť odpustenie a oslobodenie od svojho duchovného problému. Namiesto toho bol hlboko šokovaný a sklamaný povrchnosťou a svetáctvom v samom centre katolíckeho sveta. Hodnosť doktora dosiahol 19. októbra 1512 a stal sa profesorom biblickej teológie⁶ na mladej univerzite vo Wittenbergu.

⁵ Príbeh o tom, že v kláštore Biblia nebola prístupná, je legenda (K. Heussi: Kompendium der Kirchengeschichte, str. 230.)

⁶ Wittenberg bolo malé mestečko s asi 2000 obyvateľmi a zakladateľ univerzity Friedrich Múdry sa snažil pritiahnúť študentov, preto požiadavky na dosiahnutie hodnosti doktora údajne boli menej náročné ako inde.

2.3 Wittenberg a Lutherova "skúsenosť vo veži"

V rokoch 1513-1516 prednášal výklad Žalmov, Rímskym, Galatským a Židom. Z intenzívneho štúdia Písma rozvinul reformačný princíp *sola scriptura*. K druhému princípu *sola fide* dospel pri svojej slávnej "skúsenosti vo veži"⁷ augustínskeho kláštora vo Wittenbergu. Študoval Pavlov list Rímskym 1:17, kde sa hovorí: "Spravodlivý bude žiť z viery": V predslove k vydaniu svojich latinských spisov r. 1545 o tom hovorí:

"Bol som zachvátený horúčkovitou túžbou pochopiť Pavla v liste Rímskym. No napriek tomu stále mi prekážalo jednéo zvláštne slovo v prvej kapitole: "spravodlivosť Božia v ňom zjavená". Nenávidel som to slovo "spravodlivosť Božia", pretože bol som naučený v súhlase s použitím a zvykom doktorov chápať ho filozoficky, ako to nazývali, ako formálnu alebo aktívnu spravodlivosť, podľa ktorej Boh je spravodlivý a trestá hriešnikov a nespravodlivých...

Vo dne - v noci som sa snažil meditovať o význame týchto slov: "Spravodlivosť Božia je v ňom zjavená, ako je napísané: Spravodlivý bude žiť z viery". Potom nakoniec sa Boh nado mnou zmiloval a začal som chápať, že spravodlivosť Božia je ten dar Boží, ktorým spravodlivý človek žije, totiž viera, a že táto veta - "Spravodlivosť Božia sa zjavuje v evanjeliu" - je v pasíve, a že milosrdný Boh ospravedľňuje nás vierou, ako je napísané: "Spravodlivý bude žiť z viery". Teraz som sa cítil, akoby som sa bol znovu narodil a vstúpil do raja. V tej istej chvíli sa mi zjavila celá tvár Písma. Moja myseľ prebiehala Písmom nakoľko som si vedel spomenúť hľadajúc analógie v iných vetách, napríklad Božie dielo, ktoré nás robí silnými, múdrosť Božia, ktorá nás činí múdrymi, sila Božia, spasenie Božie a sláva Božia."⁸

Vieru chápal ako pevnú dôveru srdca (*fiducia cordis*) v Božie milosrdenstvo pre Kristove zásluhy, ktorá sa prejavuje dobrými skutkami z lásky - nie z donútenia, pretože by spasenie *záviselo* na týchto skutkoch, ale z vďačnosti, pretože spasenie už bolo *potvrdené*. Jeho hlavné myšlienky postupne nadobúdali jasnejšie obrysy. Človek dostáva odpustenie prostredníctvom Božej milosti zdarma. Keď si človek privlastní Boží sľub, stáva sa *novým stvorením*. Po odpustení človek začína nový život posvätenia. Vnútorne je tento nový život viery vlastným kresťanstvom. Akákoľvek reč o zásluhách sa pre Luthera stala rúhaním a herézou.

Medzi *zákonom* a *evanjeliom* je fundamentálny rozdiel. Medzi *viditeľnou* a *ideálnou* cirkvou je reálny rozdiel (morálny a duchovný). Zistil, že scholastický slovník nebol vhodný pre vyjadrovanie týchto skutočností a preto začal používať na ich vyjadrenie slovník mystikov.⁹ Začal si menej vážiť formálny kláštorný život.

Jeho prvá vedomá kontroverzia začala v júli 1516, keď kázal o odpustkoch. Čoskoro mohol dávať do protikladu *našu wittenberskú teológiu s tou v Erfurte a inde*. Učenie vo Wittenbergu bolo teraz založené na AUGUSTÍNOVI a Písme. Ostatné univerzity pokračovali v ARISTOTELOVEJ filozofii. LUTHER sa cítil nútený verejne odporovať predávaniu odpustkov v Nemecku. Stal sa veľkým miestnym kazateľom. Jeho sláva sa šírila a do Wittenbergu sa hrnuli študenti z celého Nemecka. Elektor, zakladateľ univerzity, knieža FRIEDRICH MÚDRY bol hrdý na univerzitu aj na Luthera.

V septembri 1517 písal priamo proti "scholastickej teológii" (Dišputácia proti scholastickej teológii) a nazval ju pelagiánskou.

⁷ Dátum tejto skúsenosti nie je známy, ani v nej nie je obsiahnutý celý vývoj Lutherovho zmýšľania smerom k "evanjelictvu", ktorý pokrýval približne roky 1513-1518.

⁸ Friedrich Zange: Zeugnisse der Kirchengeschichte, str. 209.

⁹ Lutherovi pomohla napr. Taulerova kristocentrická teológia. (W. Walker: A History of the Christian Church, str. 424.)

3.1 Pozadie sporu

Pápež LEV X. a ALBRECHT BRANDENBURSKÝ (1490-1545)¹⁰ sa spoločne zaoberali veľkým cirkevným a finančným plánom. Pápež potreboval peniaze na stavbu katedrály sv. Petra v Ríme a Albrecht chcel tretie biskupstvo (Mainzské arcibiskupstvo). Na oplátku za osobitný pápežský dišpenz Albrecht mal zaplatiť veľký finančný obnos. FUGGEROVSKÝ bankový dom v Augsburgu požičal peniaze a Albrechtovi zverili administráciu predaja odpustkov, ktorá mu mala pomôcť splatiť dlžobu. Na predaj boli pápežské listy (odpustky) alebo lístky. Albrecht poveril väčší počet predavačov, medzi ktorými bol Ján TETZEL, dominikánsky mních. V severnom Nemecku (včítane Sasku) jedna polovica z výnosu išla pápežovi a druhá Albrechtovi. Elektor FRIEDRICH MÚDRY zakázal predaj v Sasku, ale ľudia prekračovali hranice blízko Wittenbergu, kde TETZEL uskutočňoval svoj predaj.

LUTHER počul o TETZELOVOM kázaní a bol presvedčený, že je škodlivé pre morálny a náboženský život jeho spoluobčanov.¹¹ Kolegovia ho vyzývali, aby protestoval, čo aj urobil, opatrne, ale odvážne. V predvečer sviatku všetkých svätých 31. októbra 1517, po tom, čo za posledné dva roky viackrát kázal na túto tému, LUTHER mal pripravených svojich 95 téz, alebo výrokov ako predmet na *akademickú debatu*. Podľa zvyklosti ich vyvesil na dvere hradného kostola vo Wittenbergu.¹² Téma však bola predmetom všeobecného záujmu. V meste bolo mnoho pútnikov, ktorí navštívili kostol. Každý si chcel prečítať Lutherove tézy. Latinský originál bol preložený v tlačiarni do nemčiny a z celého Nemecka prichádzali požiadavky na text. LUTHER poslal jednu kópiu so sprievodným listom arcibiskupovi ALBRECHTOVI Z MAINZU.

"1. Keď náš Pán a Majster Ježiš Kristus povedal "Číňte pokánie", chcel, aby celý život veriacich bol životom pokánia.

2. Toto slovo sa nemôže chápať tak, akoby hovorilo o sviatosti pokánia (t.j. vyznaní a satisfakcii, ktoré sú prisluhované kňazmi.)

3. Toto slovo takisto nehovorí len o vnútornej kajúcnosti. V skutku ani nejstvie kajanie bez rôznych vonkajších umrtvovaní tela.

4. Preto potrestanie /hriechu/ ostáva tak dlho ako nenávisť k sebe (t.j. pravá vnútorná kajúcnosť), teda až do vstúpenia do kráľovstva nebeského.

6. Pápež nemôže odpustiť žiadnu vinu, iba ak prehlásia a trvrdia, že bola odpustená Bohom...

37. Každý pravý kresťan, živý alebo mŕtvy má účasť na skutkoch Kristových a Cirkvi. Toto je mu darované Bohom aj bez písmen /odpustkov/...

43 Kresťania majú byť vyučovaní, že dávanie chudobným, alebo požičiavanie núdzným je lepšie ako kupovať odpustky.

48 Kresťania majú byť vyučovaní, že dokonca aj pápež potrebuje modlitbu, keď vydáva odpustky a želá si modlitbu viac ako peniaze.

76 Tvrdíme proti tomu: pápežské odpustky nemôžu odňať ani najmenší z každodenných hriechov, pokiaľ ide o vinu.

94 Kresťania majú byť napomínaní, aby sa snažili nasledovať svoju Hlavu, Krista, skrze boj, smrť a peklo,

95 a preto vložiť svoju dôveru viac v to, že skrze mnoho utrpenia vojdú do nebeského kráľovstva (Sk

¹⁰ Od 1513 arcibiskup magdeburský a zároveň administrátor biskupstva Halberstadt. Roku 1514 sa nechal zvoliť za arcibiskupa mainzského, čím sa zároveň stal kancelárom nemeckej ríše. Arcibiskupstvo malo zaplatiť Rímu 14 000 guldenov, Albrecht mal zaplatiť za výnimku 10 000 guldenov navyše.

¹¹ Tetzel vo svojom výrečnom kázaní o odpustkoch zachádzal oveľa ďalej, ako bola oficiálna teológia odpustkov: známy je jeho veršík: "Keď minca v pokladni zazvučí, duša z očistca ihneď vyskočí".

¹² Táto skutočnosť sa spochybňuje, ale zdá sa, že neopodstatnene.

14:22) ako skrze falošnú istotu pokoja."¹³

3.2 Reakcia na vydanie 95 téz

Dišputa sa nikdy formálne neuskutočnila, ale účinok téz na obyvateľstvo bol takmer okamžitý a predaj odpustkov sa takmer úplne zastavil! Albrecht poslal výtlačok pápežovi LEVOVI X., ktorý situáciu podcenil ako *mníšsku hádku*.¹⁴ Nasledovala výmena kontra-publikácií. TETZEL vydal bezvýznamené proti-tézy. Dr. Johann Maier ECK (1486-1543) z univerzity v Ingolstade¹⁵, bývalý Lutherov priateľ, vydal prácu pod názvom *Obelisci*¹⁶ a LUTHER na ňu odpovedal dielom *Asterici*.¹⁷

V apríli 1518 sa o Lutherových tézach diskutovalo v Heidelbergu medzi augustiánskymi eremitmi. LUTHER napísal starostlivo formulovanú knihu Rozhodnutia (*Resolutiones*), ktorá vyšla v máji 1518 a bola adresovaná pápežovi ako obrana 95 téz.

Dominikánsky mních, pápežský cenzor a správca pápežského paláca, Silvester MAZZOLINI PRIERIAS z Ríma vydal v júni 1518 na pápežov príkaz spis proti Lutherovi, v ktorom sa ťažisko diskusie presúva z odpustkov na pápežove práva.¹⁸ V odpovedi Prieriasovi LUTHER *poprvýkrát spochybnil neomylnosť pápežov a koncilov*.

V júli 1518 bol LUTHER povolaný do Ríma, aby sa zodpovedal zo svojho útoku na systém odpustkov. Poslušnosť tohto príkazu by bolo znamenalo jeho smrť. Protesty elektora FRIEDRICH A znamenali zrušenie predvolania.¹⁹ Namiesto toho mal Luthera vypočuť pápežský legát v Nemecku, jeden z najvýznamnejších pápežských teológov, kardinál CAJETAN.

K rozhovoru s CAJETANOM došlo počas ríšskeho snemu v Augsburgu v októbri 1518. CAJETAN požadoval od Luthera, aby bezpodmienečne odvolal svoje heretické učenie. LUTHER odmietol. Prv, ako tajne odišiel, STAUPITZ ho oslobodil od mníšskeho sľubu. LUTHER napísal odvolanie "od pápeža zle informovaného k pápežovi lepšie informovanému" a všeobecnému snemu. CAJETANOVO naliehanie na elektora, aby Luthera vyhnal zo svojho územia, ostalo bezvýsledným. Vo Wittenbergu vydal správu o rozhovore pre tlač. Uvedomil si, že ho podporujú tisíce ľudí. Tým, že sa zdôveril verejnosti, získal si veľké sympatie. Situácia bola veľmi delikátna: blížili sa voľby cisára, ktoré mali nahradiť MAXIMILIÁNA, ktorý onedlho zomrel (12. januára 1519). Pápež bol veľmi opatrný, nakoľko FRIEDRICH bol v jeho plánoch dôležitý a poslal mu zlatú ružu ako prejav pápežskej priazne.

Ako pápežský legát bol teraz do Nemecka s listami pre elektora poslaný KAROL VON MILTITZ. Ako Nmec, ihneď si uvedomil obrovskú podporu, ktorej sa tešil LUTHER. Pri svojom stretnutí s Lutherom 4.-6. januára 1519 otvorene odmietol TETZELOV prístup a LUTHER súhlasil, že bude o diskutovaných veciach mlčať, *ak budú mlčať aj jeho protivníci*. Súhlasil tiež, že napíše pápežovi pokorný list. Chybne však oznámil, že LUTHER je pripravený odvolať. MILTITZ prekročil svoju autoritu a kúria jeho správu odmietla.

Lutherov sľub mlčania s podmienkou mlčania protivníkov bol zrušený, keď Johann ECK, ktorý horel túžbou po verejnej debate s Lutherom, motivovanej jeho egoistickými záujmami, vydal 29. decembra svoje tézy proti Lutherovmu učeniu. LUTHER strávil celé mesiace štúdiom otázky pápežskej nadriadenosti. Trápil ho objav podvodu v Dekretáliách a názory raných Cirkevných otcov. ECK ho vyzval na verejnú dišputu v Lipsku o primáte a zvrchovanosti rímskeho biskupa. LUTHER výzvu prijal.

¹³ Luther: 95 Thesen zum Ablass, in Helmar Junghans (ed.): Martin Luther Taschenausgabe II., str. 26nn.

¹⁴ Levovi X. sa pripisujú dva výroky ako reakcia na 95 Lutherových téz. Podľa jedného povedal: "LUTHER je opity Nmec. Keď vytriezvie, bude zmyšľať inak." Druhý znie inak: "Brat Martin je šikovný chlapec. Celá hádka je spôsobená závišťou mníchov."

¹⁵ Heussi ho charakterizuje ako najvýznamnejšieho nemeckého katolíckeho teológa 16. st.

¹⁶ V stredoveku sa týmto slovom nazývali znamienka "-", ktoré označovali falšované slová v texte. Dielo kolovalo v rukopise.

¹⁷ "hviezdičky" - označenie pozoruhodných slov v texte. Dielo nebolo publikované, kolovalo v rukopise.

¹⁸ Medziiným LUTHERA opísal ako "malomocného s bronzovým mozgom a nosom zo železa". Štavnaté nadávky boli v literatúre celkom bežné a nájdeme ich prakticky u všetkých súčasných autorov vrátane Luthera.

¹⁹ Pápež si nechcel pohnevať elektora, nakoľko mal záujem, aby nasledujúci cisár bol zvolený z politicky slabých nemeckých elektorov.

Andreas KARLSTADT (1480-1541), starší profesor z Wittenbergu, Lutherov kolega, už skôr s ECKOM viedol dišputu o slobodnej vôli a vydal proti nemu 405 téz. Eck odpovedal podobným spôsobom. Hoci bol prinútený k debate s Karlstادتom, Ecka v skutočnosti lákala sláva, ktorú mohol získať porážkou Luthera. Dátum bol určený na neskorý jún 1519. Miesto dišputy bolo Eckom šikovne vybraté v Lipsku, ktorého univerzita bola v rivalite s Wittenbergom. LUTHER medzitým študoval otázku pápežskej nadriadenosti, o ktorej sa malo diskutovať. SPALATINOVI, dvornému kazateľovi, napísal:

"Posielam Eckove listy, v ktorých sa už chvasce, že vyhral olympiádu. Ja študujem kvôli debate pápežské dekretaly. Pošepkám ti do ucha toto: Nevieam, či pápež je Antikrist, alebo jeho apoštol, natoľko jeho dekretaly korumpujú a križujú Krista, to znamená, pravdu."²⁰

Dišputa sa začala 27. júna 1519 na zámku vojvodu JURAJA BRADATÉHO. KARLSTADTOVI sa dobre darilo počas troch dní diskusie o slobodnej vôli. 4. júla sa proti ECKOVI postavil LUTHER, ktorý nakoniec dostal povolenie od vojvodu JURAJA, ktorý odmietal dať Lutherovi záruky. Pokračovali v debate o tézach, ktoré napísal Eck, a na ktoré v tom istom roku odpovedal LUTHER aj Karlstadt - všetky sa týkali Lutherovej "novej teológie". Po troch dňoch dišputy LUTHER dostal Ecka do kúta v otázke pápežovej nadriadenosti. Eckovi sa však podarilo prinútiť Luthera k vyjasneniu jeho pozície v troch veciach:

- LUTHER zastáva podobné stanovisko, ako Ján HUS odsúdený na koncile v Kostnici.
- LUTHER tvrdí, že všeobecný cirkevný koncil sa môže myliť.
- LUTHER učí, že články viery musia vychádzať z Písma a nemôžu byť stanovené ani pápežom ani cirkvou.

Tým sa ECKOVI podarilo dokázať, že LUTHER je heretik, a bol presvedčený, že dišputu vyhral.

LUTHER si v Lipsku uvedomil, že udiera na centrum stredovekého cirkevného systému - kňazské sprostredkovanie spasenia a rímsku hierarchiu. Jeho názory na Božie Slovo, pápežstvo, cirkev a jeho vlastné poslanie navrátiť Písmo do centra sa ďalej vyjasnili. Univerzity v Erfurte a Paríži boli zvolené ako rozhodcovia v tomto spore. Všetci mladší nemeckí humanisti sa teraz zhromaždili okolo Luthera a nejakú dobu sa zdalo, že reformný prúd humanistický a Lutherov sú totožné.

Dišputy sa zúčastnil aj Filip MELANCHTHON (1497-1560), ktorý nebol profesorom teológie, ale od r. 1518 učil vo Wittenbergu gréčtinu²¹. Prasynovec REUHLINA bol humanistom erasmovského typu, ktorého presvedčil Lutherov výklad Pavlovho listu Rímskym. Stal sa jedným z najvýznamnejších Lutherových spolupracovníkov, ktorý formuloval niektoré z najdôležitejších dokumentov luteranizmu.

Cisár MAXIMILIÁN zomrel v januári 1519. Počas lipskej dišputy, 28. júna 1519, bol zvolený za nemeckého cisára KAROLA V. 19-ročný KAROL I. zo Španielska.

²⁰ Roland Bainton: Here I Stand, str. 109.

²¹ Wittenberg bol prvou univerzitou, kde sa podľa doporučenia humanistou vyučovala latinčina, gréčtina a hebrejčina. (Heussi str. 235)

LUTHER sa rýchlo stával medzinárodnou osobnosťou. Jeho zbrané latinské spisy boli publikované v Bazileji a čoskoro sa vypredali. Čítali sa nielen v Nemecku, ale aj v Anglicku, Francúzsku, Švajčiarsku, Španielsku a v Ríme. Severní humanisti ho vychvaľovali ako nového Reuchlina a ERAZMUS ho nazval dobrým človekom, ktorého argumenty treba zodpovedať argumentami a nie prenasledovaním.

Rok 1520 bol pre LUTHERA rokom plodného písania. Zdalo sa, že je celkom zaujatý formulovaním a odovzdaním myšlienok, ktoré teraz charakterizovali jeho teológiu a osobnosť. V máji dokončil svoju *Kázeň o dobrých skutkoch*, v júni napísal *Pápežstvo v Ríme*, v auguste *Kniežatám nemeckého národa*, v septembri *Babylonské zajatie cirkvi* a v novembri *Sloboda kresťanského človeka*.

5.1 *Kázeň o dobrých skutkoch*

Ešte r. 1520 dosiahla 8 vydaní. Vyhlásil v nej, že veriť v Krista je "najvznešenejší zo všetkých dobrých skutkov". Dobré skutky sú vyjadrením vďačnosti za spasenie a nie sú obmedzené na náboženské skutky ako modlenie, pôstenie a dávanie almužien, ale patria medzi ne aj činnosti všedného každodenného života.

5.2 *Kresťanským kniežatám nemeckého národa*

Táto kniha napísaná asi v priebehu poldruha mesiaca bola výzvou celému Nemecku zjednotiť sa proti Rímu. Tlačiarne nestačili dosť rýchlo pracovať. Už 18. augusta bolo v obehu 4000 výtlačkov a ešte r. 1520 vyšlo ďalších 11 vydaní.

V tomto diele LUTHER rúcal 3 falošné múry rímskej kúrie:

- Prvým múrom je *duchovná moc*, ktorá je údajne nadradená časnej moci kráľov a kniežat. Vyhlásil, že všetci kresťania sú kňazmi od krstu, a že kňazstvo nie je vyňaté spod právomoci občianskej moci.
- Druhým múrom je tvrdenie, že *nikto nemôže vykladať Písmo, jedine pápež*. Opakoval, že každý skutočný kresťan je kňazom, a feda je schopný rozoznávať Písmo.
- Tretím múrom je pápežský nárok, že *nikto nemôže zvolať všeobecný koncil, jedine rímsky biskup*. Poukázal na Nikajský koncil z r. 325, ktorý bol zvolaný cisárom KONŠTANTÍNOM I.

Lutherov plán na reformu obsahoval: zrušenie pápežskej štátnej moci, vytvorenie nemeckej cirkvi, vnútorné náboženské reformy, zníženie počtu žobravých rádov, inšpekciu kláštorov (nespokojným treba dovoliť odísť), obmedzenie počtu svätých dní a zrušenie konkubinátu (kňazi sa môžu ženiť).

5.3 *Babylonské zajatie cirkvi*

Táto kniha sa súčasníkom zdala najrevolučnejšia. Keď ju ERAZMUS čítal, vykrikol: "Rozhod je nezvratný!". Kniha je prenikavou kritikou sakramentálneho systému cirkvi, ktorý bol vlastným základom stredovekého sacerdotizmu.

- Prvé zajatie, do ktorého Rím zaviedol cirkev je *upretie kalicha laikom*. LUTHER z Písma dokazoval, že táto sviatosť pod obojakým spôsobom patrí všetkým, ktorí ju vyhľadávajú akokoľvek často ju vyhľadávajú
- Druhé zajatie, vyhlásil LUTHER, je *učenie o transsubstanciácii*. Na stole ostáva skutočný chlieb a skutočné víno, nie len aristotelovské "nepodstatnosti" (*accidentes*), pričom sa "podstata" (*substantia*) premieňa. Jeho vlastný názor sa obyčajne nazýva *consubstantiatio*, podľa ktorého sa duchovné telo Kristovo pripája k skutočnému chlebu a vínu.
- Tretie zajatie je učenie, že *omša je dobrý skutok a obeť*. Tvrdí, že je to dar Boží, ktorý je možné prijať jedine vierou a ďakovaním.

Počet sviatostí tu obmedzil na dve alebo možno tri: eucharistia, krst a pokánie. Takéto zrušenie sviatostného systému cirkvi fungujúceho *ex opere operato* (tj. správne vykonanie sviatostného aktu vždy sprostredkuje Božiu milosť, ktorej nositeľkou je sviatosť) znamenalo napadnutie vlády cirkvi nad celým životom človeka a jeho závislosti na ňou prisluhovaných sviatostiach od narodenia po smrť.

5.4 *Sloboda kresťanského človeka*

Kniha začína známym LUTHEROVÝM výrokom:

"Kresťan je slobodným pánom všetkých vecí (*ein freier Herr über alle Dinge*) a nikomu nie je zaviazaný (*verpflichtet*).

Kresťan je podriadeným sluhom (*ein dienstbarer Knecht*) vo všetkých veciach a každému je zaviazaný (*untertan*)."²²

LUTHER o tejto knihe povedal - "je to veľmi malá kniha, pokiaľ ide o papier, ale obsahuje sumu kresťanského života". V nej definitívne vysvetlil čo znamená žiť ospravedlnený jedine z viery a motiváciu veriaceho človeka k dobrým skutkom.

Prvá časť dokazuje, že každý duchovný majetok, ktorý človek môže mať, pochádza z viery. Viera mu dáva slobodu, Boh je s ním, a preto kto môže byť proti nemu! Druhá časť ukazuje, že všetko, čo kresťan koná, musí vychádzať z jeho viery. Náboženské konanie musí byť výrazom jeho viery. Toto konanie samotné ho nerobí dobrým. Dobré skutky náboženstva musia byť vykonávané s radosťou.

6 PÁPEŽSKÁ BULA *EXSURGE DOMINE*

Konečné rozdelenie bolo rozhodnuté pápežom LEVOM X. skôr ako LUTHER dokončil svoje smelé diela z r. 1520. 15. júna 1520 vydal bulu *Exsurge Domine*, ktorá začína:

"Povstaň, Pane, a súď vo svojej veci. Spomeň si na denné ohováranie, ktorým Ťa ohovárajú blázniví ľudia, nakloň svoje ucho k našej prosbe. Prišli líšky, ktoré chcú zničiť tvoju vinicu, kde si pracoval na vínnom lise. Pri tvojom vstupe do neba si zveril starosť, vládu a správu svojej vinice Petrovi ako hlave a tvojim reprezentantom, jeho následníkom, ako cirkvi triumfujúcej. Divoký kanec z lesa sa pokúša zničiť túto vinicu, divá zver ju chce zožrať..."²³

Bula bola sformovaná hlavne Jánom ECKOM, CAJETANOM a PIERIASOM. Vyjadruje pápežovo pobúrenie nad Lutherovými skutkami a odsudzuje 41 jeho výrokov. Podľa buly všetci verní katolíci musia spáliť Lutherove knihy a LUTHER má zakázané kázať. On a všetci jeho nasledovníci musia odvolať svoje učenie do 60 dní od doručenia buly. Ak nie, budú uväznení ako heretici. Miesta, ktoré ich príjmu budú dané pod interdikt. Nebolo však dokázané, že sú nesprávne.

Eckovi bolo zverené vydanie buly v Nemecku. Univerzity nechceli mať nič do činenia s Eckom a ľudia si nejaký čas mysleli, že bula je falošná. Ecka nazvali "opuchnutá hlava". Biskupi odmietli bulu publikovať. LUTHER ju očakával už od Lipskej dišputy a do jeho rúk sa dostala 10. októbra 1520. LUTHER dodržal sľub, ktorý dal prv SPALATINOVÍ, ktorý zrejme naliehal, aby na ňu odpovedal ako na pravú (LUTHER nejaký čas o jej pravosti pochyboval). Napísal mu:

"Je ťažké stavať sa proti pápežom a kniežatám, ale niet inej cesty ako uniknúť z pekla a od hnevu Božieho. Keby si nebol naliehal, bol by som všetko necha Bohu a nebol by som urobil nič viac, ako som už urobil. Pripravil som odpoveď na bulu v latinčine, ktorú ti posielam. Nemecká verzia je už v tlači. Kedy od samého začiatku sveta Satan tak zúrila proti Bohu? Som prekonaný veľkosťou hrozných rúhaní tejto buly..."²⁴

²² Luther: Die Freiheit eines Christen, in H. Junghans (ed.): Martin Luther Taschenausgabe II., str. 124nn.

²³ H. Hillerbrand (ed.): The Reformation, str. 80.

²⁴ Roland Bainton: Here I Stand, str. 161.

Odpoveď na bulu niesla názov *Proti ohavnej bule Antikristovej*. Luther v nej vyjadruje pochybnosti, či pochádza naozaj od pápeža a obviňuje z jej autorstva Ecka.

"Vyzývam ťa zrieknuť sa tvojho diabolského rúhania a bezbožnosti, a ak to neurobiš, budeme tvoju stolicu považovať za obsadenú Satanom, trónom Antikrista prekliatým v mene Ježiša Krista, ktorého prenasleduješ." Ale moja horlivosť ma unáša. Ešte nie som presvedčený, že bula je od pápeža a nie od toho apoštola bezbožnosti Johanna Ecka."²⁵

60-dňová lehota daná na odpoveď uplynula 10. decembra a 11. decembra 1520 o deviatej ráno sa študenti, meštania a členovia wittenberskej fakulty zhromaždili vonku. LUTHER hodil do plameňov pápežské konštitúcie, knihy scholastickej teológie a pápežskú bulu. Jednoduchý mních nadchol Európou svojou odvahou a bolo jasné, že veľká časť Nemecka je naklonená cirkevnej vzbure.

²⁵ Roland Bainton, str. 163.

32. KAPITOLA

MARTIN LUTHER A REFORMÁCIA V NEMECKU (II) (1521-1580)

1 ÚVOD¹

Ďalší LUTHEROV osud závisel od postoja Ríše. 3. januára 1521 bola v Ríme vydaná ďalšia bula, ktorá LUTHERA exkomunikovala, ktorá ale nevzbudila veľkú pozornosť. Teoreticky bola Svätá ríša rímska politickým aspektom kresťanského spoločenstva, pre ktoré bola heréza smrteľným nebezpečenstvom. Teraz, keď hlava tohto spoločenstva LUTHERA vylúčila z tohto spoločenstva, samozrejým pokračovaním bolo, že aj politickí vodcovia urobia to isté. Novozvolený rímsky cisár KAROL V.² bol vnukom FERDINANDA a IZABELLY a mal nielen rovnakú túžbu po reforme cirkvi ako jeho stará mama, ale aj jej vernosť doktrínam, ktorých strážcom bol pápež. Zároveň bol pod tlakom pápežského nuncia, aby zbavil Ríšu tohto arcinepriateľa rímsko-katolíckej cirkvi.

Situácia však nebola vôbec jednoduchá. Pápež nebol nadšený voľbou silného španielskeho kráľa pre jeho záujmy v talianskej politike. LUTHEROV elektor, napriek tomu, že bol pri ochrane LUTHERA diskretný, vôbec sa neponáhľal proti nemu zasiahnuť. Karol bol v Nemecku cudzincom a potreboval nemecké kniežatá v boji proti turekej hrozbe. Po dlhom váhaní elektor súhlasil, že LUTHER by sa mal zodpovedať pred ríšskym snemom.

2 WORMSKÝ SNEM R. 1521

2.1 Pozvanie na Wormský snem

Karol V. konečne pristavoval do Nemecka. Korunovaný bol v Aachen v októbri 1520 tj. 16 mesiacov po svojom zvolení za cisára. Jeho nútené zdržanie v iných častiach ríše dalo LUTHEROVI priestor na vydýchnutie po Lipskej dišpute. Po korunovácii sa KAROL stretol s elektorom FRIEDRICHOM, aby sa porozprával o LUTHEROVI. Elektor si privolať na pomoc ERAZMA a s napätím čakal, čo povie. "LUTHER spáchal dva zločiny," znelo jeho rozhodnutie, "zaútočil na pápežovu korunu a na bruchá mníchov." Elektorovi sa uľavilo a vyžiadal na cisárovi, aby bol LUTHER vypočutý na sneme. Cisár vydal povolenie na vypočutie v novembri, v decembri ho na ALEANDROVO naliehanie odvolal.

"Čo sa mňa týka, ja by som ochotne konfrontoval tohto Satana, ale autorita Svätej stolice by nesmela

¹ Podľa: K. S. Latourette: A History of Christianity II., str. 716nn, R. Bainton: Here I Stand, str. 167nn.

² Narodil sa r. 1500, r. 1516 sa stal španielskym kráľom ako Karol I. (1516-1556), r. 1519 bol zvolený za rímskeho cisára (1519-1556). Napriek svojej celoživotnej vytrvalosti nebol schopný vyriešiť problémy impéria. Roku 1556 abdikoval, utiahol sa do kláštora, kde zomrel r. 1558.

mať predsudok voči súdu laikov. Ten, kto bol odsúdený pápežom, kardinálmi a prelátmi môže byť vypočutý jedine vo väzení. Laici, vrátane cisára, nemôžu prípad posudzovať. Jediný kompetentný sudca je pápež. Ako sa môže cirkev nazývať loďou Petrovou, ak Peter nie je pri jej kormidle? ... Ak LUTHER chce byť vypočutý, môže dostať sprievodný list do Ríma. Alebo ho môže jeho vznešenosť poslať k inkvizítorom do Španielska. Veľmi ľahko môže odvolať tam, kde je a prísť na snem, aby dostal odpustenie. Žiada o miesto, ktoré nie je podozrivé. Ktoré miesto nie je pre neho podozrivé? Ktorých sudcov je ochotný prijať, ak nie HUTTENA³ a básnikov? *Či Katolícka cirkev bola tisíc rokov mŕtva, aby bola teraz vzkriesená Martinom? Či celý svet zabľúdil a len Martin má oči, aby videl?*"⁴

Na január 1521 cisár zvolal snem do Wormsu z dvoch dôvodov: potreboval sa ujať vlády v Nemecku a musel sa pripraviť na vojnu kvôli nárokom Francúzska na územie v Itálii. Rozhodnutie v Lutherovej veci bolo považované za veľmi dôležité. Pápežský nuncius, ALEANDER, naliehal na okamžité odsúdenie (na sneme mal 13. februára 1521 proti Lutherovi 3-hodinová reč).

Snem mal len potvrdiť pápežovo rozhodnutie. Elektor FRIEDRICH však rozumne naliehal, že LUTHER nebol nikdy vypočutý, a preto nebol odsúdený podľa práva. KAROL, ktorý bol rímskym katolíkom podľa vzoru svojej matky IZABELLY, váhal, ale nakoniec zvíťazila politika. LUTHER bol nakoniec pozvaný do Wormsu a cisárom mu bolo prisľúbené bezpečie. Stavby však tiež naliehal, aby bol na sneme vypočutý, nielen odsúdený. LUTHER odmietal ísť, ak má len odvolať. Keď mu cisár sľúbil vypočutie, rozhodol sa ísť. Mal tri sľuby, že sa mu nič nestane: od cisára, od elektora a od kniežata Juraja.

Lutherova cesta do Wormsu sa podobala na triumfálny sprievod. Atmosféra medzi obyvateľstvom bola takmer do jedného pro-lutherovská. Vo Wormse boli zhromaždené a verejne pálené pápežské traktáty. Ľudia ho pozdravovali ako obrancu Nemecka. Na ceste sa ho ešte snažil intrigami prostredníctvom jeho priateľa VON HUTTENA zastaviť cisárov svedník, aby zabránil verejnému vypočutiu. LUTHER odpovedal povestnou vetou, že do Wormsu pôjde, aj keby tam bolo toľko diablov ako šindľov na strechách. Keď 16. apríla 1521 vchádzal do Wormsu, ľudia obkolesili jeho sprievod a nuncius márne zúrili.

2.2 LUTHER na Wormskom sneme 17. a 18. apríla 1521

2.2.1 Lutherovo prvé vystúpenie na sneme

17. apríla dostal LUTHER predvolanie na štvrtú hodinu odpoľudnia. Pred nabitou posluchárňou dostal dve otázky: či knihy, ktoré zhromaždil ECK, sú od neho či je ochotný odvolať ich obsah. Odpovedal, že knihy sú od neho a vyžiadal si čas, aby mohol odpovedať na druhú otázku. Po dlhom rozhodovaní mu cisár dal na premyslenie odpovede 24 hodín.

2.2.2 Lutherovo druhé vystúpenie na sneme

18. apríla sa pomedzi zástup ľudí nedalo ani prejsť. LUTHER mal dobrú náladu. ECK znovu položil LUTHEROVI druhú otázku a LUTHER majstrovky rozdelil svoje knihy do troch tried:

- vzdelávacie
- útoky na pápežskú tyranu
- knihy proti pápežovým spojencom

Povedal, že odvolá iba tie omyly, ktoré mu dokážu z Biblie:

"Ak nebudem usvedčený z Písma a zdravého rozumu - neprijímam autoritu pápežov a koncilov, lebo si navzájom protirečili - moje svedomie je zajaté Božím Slovom. Nemôžem a neodvolám nič, lebo ísť proti svedomiu nie je ani správne ani bezpečné. Tu stojím. Inak nemôžem. Boh mi pomáha. Amen."⁵

³ Ulrich VON HUTTEN (1488-1523), nemecký humanista, patriot, básnik a protiklerikálny satirik, ktorý sa angažoval v Lutherovej veci. Bol tiež ideológom odumierajúcej triedy rytierov.

⁴ Roland Bainton, str. 172.

⁵ P. Smith: The Life and Letters of Martin Luther, str. 118.

Cisár sa opýtal elektorov na ich mienku. Elektori žiadali viac času. Cisár teda povedal svoju mienku:

"Pochádzam z línie kresťanských cisárov..., ktorí všetci boli verní až na smrť katolíckej viere... Rozhodol som sa ísť v ich šlapajach. *Jeden mních, ktorý ide proti celému kresťanstvu za tisíc rokov sa musí myliť.* Preto som rozhodnutý postaviť na to svoje zeme, svojich priateľov, svoje telo, svoju krv, svoj život a svoju dušu... Lutujem, že som tak dlho odkladal s procesom proti nemu a jeho falošnému učeniu... Môže sa vrátiť podľa príslubu bezpečia... Budem proti nemu pokračovať ako proti notorickému heretikovi a vás žiadam, aby ste sa vyjadrili."⁶

Elektori až na dvoch súhlasili s cisárom. Jeden z nesúhlasiacich bol FRIEDRICH MÚDRY. Edikt proti Lutherovi nebol vydaný ihneď zo strachu zo vzbury roľníkov, ktorých plagát sa vnoci objavil vo Wormse. Snem 22. apríla určil komisiu, ktorá vyjednávala s Lutherom o kompromise - ale nakoniec sa musela vzdať bez úspechu. Cisár chcel postaviť Luthera mimo zákon. To sa nakoniec stalo 26. mája, keď bol oficiálne vydaný Wormský edikt proti Lutherovi.

LUTHER dostal príkaz vrátiť sa do Wittenbergu a po ceste nekázať. Prísľub bezpečia mal vypršať 26. apríla. Ak neposlúchne, bude usmrtený. Elektor tajne Luthera uniesol na svoj hrad Wartburg pri Eisenachu. Zvesť o Lutherovej smrti sa rozšírila po celom Nemecku. Albrecht DÜRER v Holandsku pri správe o Lutherovom zmiznutí zapísal do svojho denníka:

"Neviem, či žije, alebo bol zavraždený, ale v každom prípade trpel za kresťanskú pravdu. *Ak stratíme tohto muža, ktorý písal jasnejšie ako ktorýkoľvek iný za 140 rokov,...* modlíme sa k Tebe, nebeský Otče, aby si dal svojho Svätého Ducha niekomu inému... Ó, Bože, ak je LUTHER mŕtvy, kto nám odteraz bude *tak jasne zvestovať sväté evanjelium?*..."⁷

LUTHER žil asi rok (máj 1521 - marec 1522) v bezpečí a izolácii na Wartburgu ako Junker GEORG. Napriek tomu, že trpel nespavosťou, depresiami a rôznymi nemocami, preložil tam Novú Zmluvu z gréčtiny do nemčiny a napísal viacero kníh. Wormský edikt proti Lutherovi väčšina Nemcov ignorovala, napriek tomu, že všetkým jeho sympatizantom hrozil vyhladením! Lutherove knihy boli populárnejšie ako kedykoľvek predtým. Mnisi rozličných rádov prijímali Lutherovo učenie. Muži, ženy, kňazi a laici rozširovali novú teológiu.

3 NEPRIATELIA A SPOJENCI 1521 - 1530

3.1 Wittenberg počas LUTHEROVEJ neprítomnosti 1521-1522, rozchod s radikálmi

Za Lutherovho pobytu na Wartburgu sa vedenia ujali jeho dvaja kolegovia na Wittenberskej univerzite, Philipp MELANCHTON (1497-1560) a Andreas Rudolph Bodenstein VON KARLSTADT (1486-1541).

MELANCHTHON vydal v decembri 1521 prvé systematické dielo reformácie, ktoré už za jeho života vyšlo v mnohých vydaniach: *Loci communes rerum Theologicarum* ("Spoločné miesta vecí teologických"). LUTHER bol týmto dielom taký nadšený, že sa vyjadril, že by malo byť v kánone Písma. O samotnom Melanchthonovi sa LUTHER vyjadril, že na rozdiel od neho (Luthera), ktorý je výbušný a bojovný, je Melanchthon jemný a pokojný. Táto jeho pokojamilovnosť ho neskôr viedla ku kompromisom s kalvinistickým prúdom reformácie a dokonca aj s katolíkmi.

VON KARLSTADT však začal byť počas Lutherovej neprítomnosti netrpezlivým a požadoval rýchlejšiu reformu. Začal prudko oponovať katolíckym zvyklostiam, a verejne o nich debatoval. Zastával zrušenie

⁶ Roland Bainton, str. 186.

⁷ Düreriv denník, in H. Hillerbrand (ed.): *The Reformation*, str. 381.

spovede, kňazských šiat, celibátu (oženil sa r. 1522). Pri omši nepoužíval latinčinu, ale nemčinu, pri večeri Pánovej začal podávať chlieb a víno a odsudzoval obrazy. Pod jeho vplyvom začali vo Wittenbergu nepokoje, búranie oltárov a pálenie obrazov.

V decembri 1521 do Wittenbergu prišli tzv. "zwickauskí proroci" Nicholas STORCH, Markus Thomas STÜBNER a Thomas DRECHSEL, ktorí tvrdili, že majú priamu božskú inšpiráciu, odsudzovali krst detí a ohlasovali skorý koniec sveta.

V mestách sa začali nepokoje a vzbury, pri ktorých ničili kostoly a ubližovali kňazom. Kňazi sa okrem iných unáhlených činov začali ženiť. LUTHER cítil nutnosť vrátiť sa do Wittenbergu a prišiel tam napriek nebezpečenstvu, ktoré mu hrozilo, 6. marca 1522, aby upokojil búrku tam a na okolí. Počas ôsmich dní každý deň kázal a podarilo sa mu situáciu upokojiť. VON KARLSTADT toto odmietnutie vzal veľmi osobne, vzdal sa profesúry, stal sa dedinským kazateľom a utiekol sa ku Zwinglimu do Zürichu. Roku 1534 odišiel do Bazileja, kde znovu vyučoval na univerzite.

LUTHER bol teraz neoddiskutovateľným vodcom reformácie s Wittenbergom v centre. A hoci jeho návrat do Wittenbergu bol plný nebezpečenstva, hrozby sa nikdy neuskutočnili. Dvadsaťpäť rokov žil a pracoval hlavne preto, že jeho oponent, cisár KAROL V. neustále bojoval proti Francúzom, alebo konfederácii menších mocností, ktoré boli striedavo Anglicko, Benátky, nemeckí protestanti, Turci a dokonca aj pápeži. To neznamena, že LUTHER viedol pokojný život. Bol neustále centrom kontroverzií a z času na čas aj dôvodom pre vojnu.

3.2 LUTHEROV ROZCHOD S ERAZMOM A HUMANISTAMI

Hoci zo začiatku ERAZMUS LUTHERA zastával a sympatizoval s ním⁸, po napadnutí štruktúry katolíckej cirkvi sledoval s rastúcim nepokojom vývoj udalostí. Nakoniec na jeseň r. 1524 uskutočnil mnohými dlho očakávaný útok na LUTHERA svojím *Diatribē de libero arbitrio* (Pojednanie o slobodnej vôli). LUTHER odpovedal až v decembri 1525 svojím spisom *De servo arbitrio* (O zotročenej vôli), v ktorej použil ostré predestinačné formulácie.

ERAZMUS a humanisti vychádzali z optimistického pohľadu na človeka, ktorý považoval človeka za schopného seba-nápravy. LUTHER vychádzal z Biblického učenia o spasení, ktoré je absolútne závislé na Božej milosti. K tomu sa ešte družil jeho silný zážitok z neúspechu spasiť sa vlastnou snahou.

ERAZMUS a iní humanisti sa po niekoľkonásobnej výmene názorov celkom zriekli nového hnutia v strachu, že povedie k barbarizácii spoločnosti. LUTHER na druhej strane videl, že humanisti dúfajú vo vzdelanie a rozum a nechápu podstatu zvesti reformácie. Philipp MELANCHTHON mu však ostal verný.

3.3 Snem v Norimberku (1524)

je možné považovať za začiatok rozdelenia Nemecka na protestantský a rímsko-katolícky tábor. Hoci sa pápežskému legátovi CAMPEGGIOVI podarilo dosiahnuť to, že nemecké kniežatá budú uplatňovať Wormský edikt *pokiaľ to bude možné*, v Regensburgu uzavrel ligu na podporu rímskej veci, čím bol Rím posilnený na juhu Nemecka. Lutherova vec však tiež získala r. 1524 prístupom Filipa HESSENSKÉHO (1518-1567), ktorý sa stal najschopnejším z luteránskych politikov.

3.4 Sedliacka vojna 1524-1525, rozchod so sociálnymi revolucionármi⁹

LUTHEROVA kritika cirkvi, učenie o všeobecnom kňazstve a slobode jednotlivca sa ponúkali, aby boli aplikované na sociálne a náboženské krivdy. Preto s Lutherovou podporou počítali aj utláčani sedliaci. A hoci ich nespokojnosť bola dlhodobá, spôsobená postupnou stratou slobody, vzburu sa začala nečakane a bez prípravy v júni 1524. Hans MÜLLER viedol tisíce sedliakov blízko Schaffhausenu a vytvoril tam "Evanjelické bratstvo". Vzburu sa rozšírila do Salzburgu, Štajerska a Tirolska. Sedliacke požiadavky boli sformulované do článkov, z ktorých je najznámejších tzv *Dvanásť článkov*¹⁰. Nikto sa nepokúsil ich

⁸ LUTHER a Erasmus si boli tak blízki vo vyjadrovaní, že si ľudia ich spisy určitý čas mýlili.

⁹ Podľa: H. Hillerbrand (ed.): *The Reformation*, str. 216.

¹⁰ Sedliaci žiadali napr., aby každá dedina mala právo voliť si kňaza, aby bolo zrušené nevoľníctvo, aby desiatky boli využité na podporu miestneho kňaza, aby lesy mohli užívať aj chudobní, aby bola zrušená daň zo smrti.

sťažnosti vyriešiť. LUTHER najprv videl pravdu na oboch stranách a v apríli 1525 napísal zmierlivé *Napomenutie k mieru*, no keď sa do počul o násilnostiach sedliakov, napísal strašný spis *Proti vraždiciam a rabujúcim hordám sedliakov*, ktorý je nezmazateľnou škvrnou na jeho inak vznešenom živote. Vzbura bola krvavo potlačená v máji a júni 1525. Do konca r. 1525 zahynulo 100 až 150 tisíc sedliakov.

Vplyv Sedliackej vojny na reformáciu v Nemecku bol veľmi nešťastný: ovplyvnil Luthera osobne, pozastavil šírenie reformácie a vedenie reformácie sa dostalo do rúk kniežat, čím sa nesplnila Lutherova nádej na nemeckú národnú cirkev. LUTHER sa stal nedôverčivým k jednoduchému človeku. Po Sedliackej vojne kniežatá Rímskokatolíckej ligy rástli v počte aj užšej spolupráci.

S požiadavkami roľníkov sa stotožnil Tomáš MÜNZER (1488?-1525), hoci ho nemožno považovať za pôvodcu ani organizátora povstania. MÜNZER bol vynikajúcim, hoci nedisciplinovaným študentom, potom kňazom, ktorý sa počas Lipskej dišputy dostal pod LUTHEROV vplyv. Na Lutherovo doporučenie dostal miesto v Zwickau, kde svojím priamym kázaním vyvolal sociálne nepokoje a musel odísť. Pokúsil sa získať si podporu v Prahe, husitskom centre, ale bez úspechu. Od r. 1523 začal prudko a nevyberaným spôsobom útočiť na Luthera, ktorého obviňoval z polovičatosti. Jeho názory boli extrémistické (*schwärmerisch* - fanatický, blúznivý). MÜNZER stotožnil sedliakov s vyvolenými Božími, ktorí si musia vydobýť svoje práva na bezbožných a bol medzi nimi pri rozhodujúcej bitke vo Frankenhause, 15. mája 1525. Bol chytený, mučený a popravený. Münzer bol zodpovedný za zničenie 40 kláštorov a konventov. Jeho explozívna kombinácia stredovekého mysticismu a luteránskej teológie však žila ďalej.

Počas Sedliackej vojny zomrel elektor Friedrich Múdry (5. mája 1525), čo bolo pre Luthera výhodné, nakoľko nový elektor Ján "Vytrvalý" (1525-1532) sa otvorene hlásil k luteranizmu.

V týchto mesiacoch (v júni) sa LUTHER oženil s Katarínou z Bory (1499-1552), bývalou mníškou, s ktorou vytvorili domácnosť, ktorá sa stala vzorom pre neskoršie protestanské fary.

3.5 Vojenský zväz katolíkov a proti-zväz luteránov

V júli 1525 uzavreli katolícke kniežatá protiluteránsky *Dessauský zväz*. Proti nemu luteránske kniežatá pod vedením Filipa HESSENSKÉHO uzavreli vo februári 1526 tzv. *Torgauský zväz*.

Problémy v Španielsku a vojna proti FRANTIŠKOVI I. nedovolila cisárovi vrátiť sa do Nemecka a tak v lete 1526 na sneme v Speyeri, kde sa mala riešiť otázka náboženstva, predsedal FERDINAND I. z Rakúska, jeho brat. Dožadoval sa uplatňovania Wormského ediktu, nemohol však príliš naliehať kvôli hrozivému postupu Turkov, ktorý nútil k jednote (porážka Ludovíta II. pri Moháči 29. augusta 1526). Navrhnutý bol kompromis v prospech reformácie, ktorý dovoľoval každému štátu praktizovať náboženstvo podľa svojej vôle až do všeobecného koncilu, ktorý by sa mohol konať na nemeckej pôde (*aby každý tak žil, vládol a správal sa ako dúfa zodpovedať sa Bohu a jeho cisárskemu veličenstvu*). Toto bol samozrejme len dočasný kompromis spôsobený ďalšími problémami cisára s pápežom a Francúzskom.¹¹

Medzitým reformácia rýchlo napredovala. K reformácii pristupovali ďalšie nemecké kniežatstvá a uskutočňovala sa reorganizácia cirkevného života. LUTHER napísal pre vzdelávanie cirkvi dva katechizmy "Malý" a "Veľký" (1529), z ktorých *Malý katechizmus* je jedným z najkrajších dokumentov reformácie.

3.6 (Druhý) snem v Speyeri r. 1529

V júni 1529 pápež uzavrel s cisárom nútený mier a v auguste 1529 sa skončila vojna medzi cisárom a Francúzskom a KAROL V. mohol teraz venovať pozornosť situácii v Nemecku. Vzťahy medzi stranami boli ešte zhoršené podozrením vyvolaným intrigou s falošným listom, že katolíci zaútočia, proti čomu Filip HESSENSKÝ organizoval vyzbrojovanie luteránskych vojsk.

Vo februári 1529 sa zišiel ďalší snem v Speyeri, kde jednotná a veľmi nepriateľská katolícka väčšina vedená FERDINANDOM stála proti slabej luteránskej menšine. Nové rozhodnutie snemu zrušilo rozhodnutie z r. 1526 a požadovalo, aby sa vo veci náboženstva nediali už žiadne zmeny. V oblastiach rímsko-katolíckej vlády sa nemali tolerovať luteráni, kým rímskí katolíci mali mať slobodu v oblastiach luteránskych.¹² Toto

¹¹ Vid' kapitolu 29.

¹² Ani zwingliáni ani anabaptisti nemajú byť tolerovaní.

znamenal praktické zrušenie luteránskych teritoriálnych cirkví. Keďže luteráni neboli schopní toto rozhodnutie prehlasovať, 19. apríla 1529 snemu predložili *protestáciu* proti tomuto rozhodnutiu. Názov *protestanti* má tu svoj historický pôvod.

Vyhliadky protestantov boli zlé, a bolo potrebné zorganizovať vojenskú obranu. Okrem toho v tejto kritickej chvíli došlo k rozdeleniu medzi nemeckou a švajčiarskou reformáciou.

3.7 Marburské kolokvium v októbri 1529, rozchod s zwingliánmi

FILIP HESSENSKÝ sa snažil o bližšie spojenie medzi švajčiarskymi evanjelikmi skupiny ZWINGLIHO a nemeckými luteránmi, a tým o vytvorenie veľkej vojenskej obrannej ligy. Stretnutie vodcov¹³ týchto dvoch skupín bolo naplánované na jeho zámku v Marburgu. Pozval ZWINGLIHO, ktorý ihneď pozvanie prijal, lebo veľmi sa chcel stretnúť s Lutherom. LUTHER a MELANCHTHON prijali až po dlhšom váhaní. Stretnutie sa uskutočnilo 1. októbra 1529 a trvalo 3 dni.

Ukázalo sa, že sú vo všetkých veciach jednotní, až na jednu - sviatosť Večere Pánovej.

ZWINGLI sa zaoberal hlavne jednou stránkou stredovekého učenia cirkvi - omšou.

- Večera Pánova je *pamiatkou* Kristovej obete. Chlieb a víno sú *symbolmi* tela a krvi Kristovej.
- Hriechy sa odpúšťajú *vierou* v Krista, nie účasťou na Večeri Pánovej.
- Kristus sa stáva naším pokrmom vierou obývajúcou dušu, nie ústami. Preto vo sviatosti je reálna prítomnosť Kristova, je to však *duchovná prítomnosť*, nie telesná.
- Účasť na týchto symboloch znamená obnovenie živého spojenia so vzkrieseným Kristom
- "Toto je moje telo" znamená "Toto symbolizuje moje telo" (Ján 6)¹⁴

LUTHER sa zaoberal viac stredovekým učením o eucharistii. Učil, že:

- Sviatosť má viesť veriacich do priameho spojenia so živým Kristom,
- preto v chlebe a víne je *reálna prítomnosť osláveného tela Kristovho* - "telo Kristovo je v celom priestore, nakoľko je všadeprítomné".¹⁵
- Táto *reálna prítomnosť* však neznamená, že kňaz uskutočňuje zázrak premeny. Je to sviatostná prítomnosť vierou a slovami ustanovenia. Sviatosť je Slovo Božie spojené s elementom.¹⁶

Obe tieto teórie sa vzájomne dopĺňujú a obe majú svoje slabé stránky. Po dlhej debate o slabých miestach oboch učení, LUTHER tvrdil, že zjednotenie je nemožné ("Máte iného ducha!", vyhlásil) pre rozličnosť učenia o Večeri Pánovej. Nemeckí a švajčiarski protestanti ostali natrvalo rozdelení.

4 OD AUGSBURSKÉHO SNEMU (1530) PO AUGSBURSKÝ MIER (1555)

4.1 Snem v Augsburgu (jún-november 1530)

KAROL V. sa vrátil do Nemecka ako víťaz nad svojimi nepriateľmi (Španielsko, Francúzsko a Rím) a bol rozhodnutý dať do poriadku situáciu v Nemecku. S neočakávaným prejavom priateľstva vyzval protestantov, aby predložili svoje vyznanie. Snem sa zaoberal náboženskou otázkou ako prvou a luteráni predložili svoje sťažnosti a svoje vyznanie viery (Augsburské vyznanie, *Confessio Augustana*), ktoré napísal MELANCHTHON¹⁷ a podpísali protestantské kniežatá. Vyznanie na prvom mieste uvádza pravé učenie dokazuje pravdivosť kresťanskej viery protestantov a podopiera ich úpravy učenia a života cirkvi. Na druhom mieste uvádza falošné učenia, proti ktorým sa stavia na odpor, hoci je s nimi často stotožňované

¹³ Okrem Luthera a Zwingliho boli prítomní Melanchthon, Osiander, Oekolampadius, Bucer a ďalší.

¹⁴ Toto učenie Zwingli prevzal z knihy holandského právnika Cornelia Hoehna *De Eucharistia* (1521).

¹⁵ Tu ide o kristologické učenie o *communicatio idiomatum*.

¹⁶ Luteránske učenie nehovorí o *transsubstanciácii* (ako rk.), ale o *konsubstanciácii*.

¹⁷ LUTHER sa na sneme nesmel ukázať, ale podporoval protestantvo svojimi listami z hradu Koburg.

(napr. anabaptisti). Jeho tón je umiernený a konzervatívny a mnoho sporných otázok jednoducho obchádza.¹⁸ Sú tu však jasne definované základné biblické učenia, napr. učenie o ospravedlnení.

Ďalej učíme, že odpustenie hriechov a ospravedlnenie pred Bohom nemôžeme dosiahnuť svojimi zásluhami, skutkami a zadosťučnením, ale že odpustenie hriechov a ospravedlnenie pred Bohom dosahujeme z milosti pre Krista vierou, keď veríme, že Kristus za nás trpel, a že pre Neho sa nám hriechy odpušťajú a darúva sa nám spravodlivosť a večný život. Lebo túro vieru pokladá a počíta Boh za spravodlivosť, ako hovorí sv. Pavel Rím. 3. a 4. kap."¹⁹

Augsburské vyznanie sčasti pre svoj historický význam a sčasti pre svoju vnútornú hodnotu sa stalo najvplyvnejším zo všetkých luteránskych vyznaní viery. Rímski teológovia predložili *konfutáciu Vyznania*. MELANCHTHON napísal dlhú odpoveď *Apológia Augsburského vyznania*, ktorú KAROL odmietol na sneme prijať. Po odmietnutí piatich rímskych návrhov na odpoveď, bol prijatý šiesty, ktorý znamenal koniec každej nádeje na zmierenie, ktoré si želal Karol.

Rímsko-katolíci navrhli *prestávku* do 15. apríla 1531 (10 mesiacov), po ktorej budú luteráni donútení k poslušnosti vojenskou silou. Táto "prestávka" bola odmietnutá luteránskymi kniežatami a 14 mestami (vrátane samotného Augsburgu). Protest bol podaný a luteránske kniežatá a predstavitelia mesta opustili snem. Tým ponechali rímsko-katolíkom možnosť uviesť do platnosti edikt proti Lutherovi z Wormsu. Obnovený bol cisársky odvolací súdny dvor, čím sa sudy vzali z rúk Nemcov. Protestanti už nikdy nemohli očakávať rozhodnutia vo svoj prospech

4.2 Schmalkaldská²⁰ liga z r. 1531 a ďalší rast luteranizmu

Pod hrozbou vojny protestanti uzavreli vo februári 1531 *Schmalkaldskú ligu*, ktorou sa takmer celé severné Nemecko a dôležitejšie cisárske mestá na juhu spojili do jednej silnej konfederácie. Chcelo sa pripojiť Dánsko. Dokonca aj Thomas CROMWELL (prvý minister HENRICHA (Henry) VIII.) z Anglicka sa chcel pridať. Niektoré z týchto spojenectiev boli spôsobené proti-Habsburským cítením. Obávaný deň, 15. apríl 1531, prešiel bez incidentu. V októbri padol ZWINGLI v bitke pri Cappeli, čo spôsobilo priblíženie švajčiarskych reformovaných miest k Wittenbergu. Na jar 1532 Turci znovu ohrozovali Viedeň, preto LUTHER vyzýval Nemcov, aby podporovali cisára proti Turkom. Na sneme v Norimberku r. 1532 Schmalkaldská liga a cisár uzavreli mier až do najbližšieho všeobecného koncilu a "prestávka" bola predĺžená na neurčito, hoci to nikdy nebolo oficiálne oznámené. Krátko nato cisár odišiel z Nemecka a nevrátil sa až do r. 1541. Nemecko ostalo Schmalkaldskej lige a protestantizmu, ktorý v týchto rokoch ďalej rástol a dozrieval.

Šíreniu luteranizmu napomohla aj katastrofa anabaptistov v Münsteri v rokoch 1534-1535. Anabaptisti boli väčšinou pokojamilovní, s veľkou náboženskou vážnosťou a vytrvalosťou v prenasledovaní. Münsterská epizóda nie je teda pre nich typická.²¹ Apokalyptické kázanie Melchiora HOFMANNA (1495?--1543) získalo mnohých učeníkov v Holandsku. Jeden z nich, pekár z Haarlemu, Jan MATHYS, sa vydával za proroka Enocha a chcel násilím ustanoviť na zemi kráľovstvo Božie. Toto učenie padlo na úrodnú pôdu práve v Münsteri, ktorý bol vyhlásený za Nový Jeruzalem. Zhromaždilo sa tu množstvo radikálov, ktorí vo februári 1534 vyhnali umiernených z mesta. MATHYS padol pri jednom z útokov na mesto. V meste bola zavedená polygamia, spoločné vlastníctvo majetku a oponenti boli vyvražďovaní. Mesto bolo dobyté 25. júna 1535 a vodcovia, ktorí prežili boj, podrobení extrémnemu mučeniu. Týmto sa nemecký anabaptizmus stal nepopulárnym a uvoľnil miesto luteranizmu.

Rýchle šírenie luteránskeho protestantizmu ďalej napomohla Wittenberská dohoda (*Wittenberská*

¹⁸ Nikde sa nezdôrazňuje jedinečná autorita Písma, pápežstvo nie je kategoricky odsúdené a všeobecné kňazstvo veriacich, transsubstanciácia a očistec nie sú vôbec spomenuté. LUTHER s vyznaním súhlasil, hoci poznamenal, že by nebol dokázal "tak jemne a mäkko kráčať" ako Melanchthon.

¹⁹ Augsburské vyznanie, čl.4 *O ospravedlnení*, in Symbolické knihy, str. 45.

²⁰ Podľa malého mestečka Schmalkalden na juhozápadnej hranici Saska.

²¹ W. Walker: A History of the Christian Church, str. 459.

concordia) z mája-júna 1536, kde sa na podnet Martina BUCERA dohodli hornonemecké mestá s Wittenbergom na uznaní Augsburského vyznania, Apológie vyznania a Melanchthonom pripravenej formuli Večere Pánovej.

4.3 Škandál bigamie Filipa HESSENSKÉHO (1540) a porážka Schmalkaldskej ligy (1547)

Cisár sa stále nevzdal možnosti obnoviť jednotu katolicizmu a na začiatku štyridsiatych rokov došlo k niekoľkým teologickým rozhovorom o rozdieloch v učení, ale bez úspechu²². Karol ďalej naliehal na pápeža, aby zvolal všeobecný koncil, ale zatiaľ neúspešne. Podarilo sa mu však rozdeliť protestantov intrigami, ale hlavne paralyzovaním vojenskej a politickej aktivity vodcu Schmalkaldskej ligy, Filipa HESSENSKÉHO sľubom, že sa mu za bigamiu nič nestane, ak sa vzdá vedenia ligy a preruší rokovania o pomoci Francúzska, Anglicka, Dánska a Švédska nemeckým protestantom.

S bigamiou Filipa HESSENSKÉHO súhlasil LUTHER, MELANCHTHON a BUCER. Dôvodom bolo jeho opakované cudzoložstvo, ktoré ako si myslel bolo spôsobené manželstvom z rozumu. Dúfal, že manželstvom s atraktívnym dievčaťom, ktoré miloval, sa tento jeho problém vyrieši. Z politických dôvodov sa so svojou prvou ženou nemohol rozvieť, a tak sa po porade s vodcami reformácie rozhodol pre tajné dvojženstvo, s čím súhlasila aj jeho prvá žena. Reformátori síce prehlásili polygamiu za nezlučiteľnú s Božím plánom stvorenia, ktorý potvrdil Kristus, viedli ich však pastorálne úvahy, podľa ktorých zákon je prekonaný, hoci nie anulovaný, v ťažkých prípadoch utrápeného svedomia.

Vec samozrejme neostala v tajnosti. Cisár vyvinul na Filipa nátlak, čo malo za následok jeho ustúpenie (jún 1541), rozdelenie a oslabenie evanjelikov. Roku 1544 KAROL prinútil pápeža PAVLA III. (1534-49), aby zvolal všeobecný koncil na marec 1545. Toto mal byť slávny Tridentský koncil. Cisárovým plánom bolo poraziť protestantov vojensky a vnútiť im rozhodnutia všeobecného koncilu.

Uprostred týchto príprav na vojnu proti protestantom, 18. februára 1546, zomrel v Eislebene vo veku 63 rokov unavený svojou celoživotnou prácou Martin LUTHER.

Protestanti boli rozbití 24. apríla 1547 v bitke pri Mühlbergu. Cisárov plán s pápežom a koncilom sa napriek tomu neuskutočnil kvôli pápežovmu taktizovaniu, ktorý sa bál prisilného cisára. Koncil bol odročený a jeho predbežné závery cisár odmietol uznať. Namiesto toho zaviedol r. 1548 *Augsburský interim* a o niečo neskôr modifikovaný *Lipský interim*, ktorý do najbližšieho koncilu povoľoval len kalich laikom a manželstvo kňazov. Všetko ostatné ostáva podľa pôvodných katolíckych tradícií.

Zdalo sa, že cisár sa blíži k svojmu cieľu. Jeho dielo sa však rozsypalo ako domček z kariet ani nie tak pod silou protestantizmu, ako pod slobodymilovnosťou nemeckých kniežat. MORITZSASKÝ, Filipov zať, sa vrátil späť na stranu protestantov, zabezpečil si výmenou za niekoľko nemeckých pohraničných miest pomoc francúzskeho kráľa HENRICHA II. (Henri II. 1547-1559). V nasledujúcej vojne sa cisárovi sotva podarilo ujsť z Innsbrucku pred pádom do rúk protestantov. Podľa Passauskej zmluvy z augusta 1552 sa náboženská otázka mala riešiť na najbližšom sneme.

4.4 Augsburský mier (25. september 1555)

Cisár KAROL V. abdikoval a bol na sneme (február - september 1555) reprezentovaný svojím bratom FERDINANDOM I. Luteráni žiadali plné práva, vrátenie všetkých cirkevných majetkov a tolerovanie luteránov na katolíckych teritóriách. Tieto extrémne požiadavky samozrejme neboli splnené.

Kompromis znel, že každé knieža určí, ktoré z dvoch náboženstiev²³ sa bude vyznávať na jeho území. Tento princíp je obyčajne vyjadrený slovami *cuius regio, eius religio*. Normou pre vlastníctvo cirkevných majetkov sa stal stav z r. 1552 počas Passauskej zmluvy. Ak sa však katolícke knieža stane protestantom, stráca všetky pozície a majetky. Osoby, ktoré nesúhlasia s vyznaním svojho kniežata, majú možnosť bez prekážok emigrovať.

²² Vo Wormse a v Hagenau r. 1540, v Regensburgu r. 1541.

²³ Iné neboli vôbec povolené.

V tomto čase už začali nemecký protestantizmus trápiť vnútorné spory,²⁴ ktoré spolu s náboženskými vojnami v nasledujúcom storočí viedli k pietistickej reakcii. Pri definícii luteránskej ortodoxie teológovia vykonali obrovskú prácu porovnateľnú s prácou v období medzi Nikajským a Chalcedónskym koncilom (325-451). Horké útoky, obvinenia a hádky, ktoré pritom vznikli, viedli MELANCHTHONA k sťažnosti na "zúrenie teológov" (*rabies theologorum*). Vyslobodený bol z neho 19. apríla 1560, keď zomrel.

Kvôli jednote hnutia bola r. 1577 publikovaná *Formula Concordiae* a r. 1580 *Liber Concordiae*, čím bola definovaná luteránska ortodoxia a dosiahnutá jednota v učení.

²⁴ Známe z teológie pod názvami "adiaforistický", "osiandrický", "majoristický", "synergistický" ap.

33. KAPITOLA

ULRICH ZWINGLI A REFORMÁCIA V NEMECKOM ŠVAJČIARSKU - ZÜRICH (1484-1531)

1 ÚVOD¹

Reformácia v nemecky hovoriacom Švajčiarsku začala v malom (5000 obyvateľov) ale vplyvnom Zürichu v rovnakom čase, hoci nezávisle, ako v Nemecku. Švajčiarsko bolo v čase reformácie najslobodnejšou krajinou Európy a bolo len formálne súčasťou Svätej ríše rímskej. Už r. 1291 tri kantony utvorili federáciu, ktorá sa rozrástla na 13 kantonov počas reformácie. Vláda každého kantonu bola plne samostatná v rozhodovaní o miestnych otázkach. Švajčiarski vojaci boli známi ako vynikajúci žoldnieri, ktorí slúžili v rôznych armádach Európy. Švajčiarske mestá boli strediskami kultúry. Napr. v Bazileji vydal ERAZMUS svoju grécku Novú Zmluvu.

Na švajčiarskom území sa rozvinuli tri typy reformačnej teológie. Nemecky hovoriace kantony na severe nasledovali v reformácii ZWINGLIHO, kým južné kantony nasledovali CALVINA. Okrem týchto dvoch smerov sa z Zürichu rozšírilo aj tzv. "radikálne" krídlo reformácie, Anabaptisti (*novokrstenici*), ktorí odiaľ prešli do Nemecka, Holandska, na Moravu ai.

"Reformované" (kalvínske a zwingliánske) krídlo reformácie sa rozvinulo v páse na rozhraní latinského juhu, ktorý bol kedysi súčasťou Rímskej ríše a tou časťou Európy, ktorá v Ríši nikdy nebola. Tento pás sa tiahol od Sedmohradska, cez dnešné Maďarsko, Švajčiarsko, údolím Rýna do Holandska a cez Severné more do Škótska a severného Írska. Krajiny na sever od tohto pásu sa stali väčšinou luteránskymi a krajiny na juh od neho reformáciu vcelku neprijali. Dôvod tohto javu je nevysvetlený. "Reformovaný" protestantizmus nie je polcestou medzi katolicizmom a luteranizmom, ba dokonca vo väčšej miere odmietol katolícke zvyklosti, ako luteranizmus.² Príčiny možno hľadať v rôznosti predchádzajúceho vzdelania reformátorov. Kým LUTHER študoval scholastiku, ZWINGLI aj CALVIN boli najprv humanistami. LUTHER viac pochyboval o možnosti usporiadať ľudskú spoločnosť podľa Božieho zákona, kým švajčiarski reformátori sa pokúsili o reformovanie cirkvi, ale aj štátu.

HULDREICH (ULRICH) ZWINGLI bol švajčiarsky reformátor približne v LUTHEROVOM veku (asi 7 týždňov mladší). Od začiatku má ZWINGLI rozoznateľný *politický* tón, ktorý u LUTHERA poväčšine chýba. LUTHER sa zaoberal zložitými problémami teológie, kým ZWINGLI mal len malé pochopenie a slabú prípravu alebo malý záujem o takéto štúdium. Nemal ani LUTHEROVU morálnu silu, jeho život bol ďaleko od bezúhonnosti, mal však prenikavý intelektuálny prienik do súčasného stavu cirkvi a spoločnosti, ktorým odhalil krivdy súčasného cirkevného systému.

¹ Podľa: E. E. Cairns: *Christianity through the Centuries*, str. 327nn, James Atkinson: *Reform*, in *The History of Christianity (A Lion Handbook)*, str. 378, K. S. Latourette: *Christianity through the Ages*, str. 176nn.

² "Reformovaní" odmietli z rímskeho katolicizmu všetky zvyklosti, ktoré sa nenachádzali v Biblii, kým Luther odmietol len tie, ktoré boli v priamom rozpore s Bibliou.

2.1 Narodenie, výchova, vzdelanie

Huldrych ZWINGLI sa narodil 1. januára 1484 v toggenburskom Wildhause³ ako syn dedinského úradníka (7 týždňov po Lutherovi). Bol tretím synom v rodine 7 bratov a 2 sestier. Vychovaný bol ako katolík svojimi rodičmi a svojim strýkom z Wessenu, ktorý mal rád nové humanistické učenie. Neskôr, keď mal 10 rokov, bol poslaný do školy v Bazileji (1494) a ako 14 ročný do Bernu (1498).

Na univerzite vo Viedni (1500-02) sa venoval hlavne klasickým štúdiám pod význačnými humanistickými učiteľmi, napr. Conradom CELTISOM, ktorý bol slávny v štúdiu klasických autorov. Naučil sa hrať aj na viacerých hudobných nástrojoch - husliach, flaute, dulcimeri (nástroj podobný cimbalu) a lesnom rohu.

Ďalej študoval v Bazileji a r. 1506 dosiahol hodnosť magistra umení. Nikdy sa však nestal doktorom. Pod vplyvom učenia TOMÁŠA WYTENBACHA (1472-1526), ktorý ho viedol k uznávaniu jedinej autority Písma a k odpusteniu pre krv Kristovu, sa mu otvorili oči a začal vidieť neporiadky v cirkvi obzvlášť vo veci odpustkov. Uvedomil si, že odpustenie hriechov musí hľadať jedine v smrti Kristovej skrze vieru.

2.2 Pôsobenie v Glare (1506-1516)

Na pozvanie obyvateľov Glaru stal sa ich kňazom, keď bol ordinovaný kostnickým biskupom. Popri iných povinnostiach sa venoval štúdiu gréčtiny, aby mohol čítať Novú Zmluvu v origináli. V tomto období sa dostal do kontaktu s ERAZMOM, ktorý mal na neho veľký emancipujúci a osvecujúci vplyv. Tento vzťah neskôr s postupujúcou reformáciou vychladol.

Keďže sa zaujímal o verejné veci, trikrát slúžil ako kaplán svojim švajčiarskym žoldnierom v Itálii (1512-1515) a bol svedkom bitiek pri Novare (1513) a Marignane (1515). Veľmi ho poburoval tento demoralizujúci vplyv zahraničnej vojenskej aktivity, v ktorom videl Švajčiarsko ako otroka zahraničných mocností. Súhlasil však s poskytovaním žoldnierov do pápežských služieb.⁴

ZWINGLI sa stal jedným z najvplyvnejších verejných činiteľov vo Švajčiarsku ešte prv ako opustil Glarus. Horlil za intelektuálnu kultúru a politickú reformu, ale neprejavoval žiadny špeciálny záujem o prospech cirkvi. Jeho štúdium Písma mu napriek tomu postupne umožnilo striasť sa rímskych tradícií. Tento proces sa u neho ukončil neskôr v Zürichu.

Podľa bežnej praxe tých čias, ZWINGLIHO život v Glare nebol bezúhonný. Rozhodol sa zmeniť, ale zlé príklady ho znovu stiahli do hriechu so ženami - zrejme ale nepokazili jeho reputáciu ako kňaza, lebo aj napriek tomu bol vysoko vážený.

2.3 Pôsobenie v Einsiedelne

14. apríla 1516 ZWINGLI prijal miesto ľudového kňaza v pútnickom mestečku Einsiedelne, hoci si ponechal aj svoju pozíciu v Glare.⁵ V Einsiedelne si získal povest vynikajúceho kazateľa. Dostal aj pápežskú penziu (venovanú tým, ktorí nabádali Švajčiarske kantony, aby posielali regrútov do pápežskej vojenskej služby). Jeho kázanie viedlo niektorých historikov k datovaniu švajčiarskej reformácie do r. 1516. Ale hoci ZWINGLI neskôr žiarlivo popieral, že by bol závislý na LUTHEROVI, pravdou je, že v tomto období nešiel ďaleko za erazmovský biblický humanizmus.⁶ Jeho kázne boli systematickými výkladmi novozmluvných evanjelií, a nie starých teologických tématických diskusií.

Práve počas pôsobenia v Einsiedelne ho priatelia kvôli jeho povesti vlastenca, kazateľa a učenca navrhli do Zürichu, aby mal ešte širší vplyv. Nakoniec sa 11. decembra 1518 po prekonaní vznesených

³ Wildhaus sa nachádza v severovýchodnom Švajčiarsku.

⁴ E. E. Cairns, str. 328.

⁵ H. Hillerbrand (ed.): The Reformation, str. 113.

⁶ W. Walker: A History of the Christian Church, str. 442.

pochybností⁷ stal ľudovým kňazom vo Veľkom Minsteri.

2.4 ZWINGLIHO pôsobenie v Zürichu

Mestu vládla Rada alebo senát zložený z majstrov 13 cechov. Veľká rada 212 členov sa schádzala len príležitostne. ZWINGLI kázal svoju prvú zürišskú kázeň v deň svojich 34. narodenín 1. januára 1519. Svoje rozhodnutie vyložiť týždeň po týždni Matúšovo evanjelium bez použitia starej scholastickej metódy splnil. Čoskoro začali prichádzať jednoduchí ľudia, aby počuli jeho výklad evanjelia. Pokračoval výkladom Skutkov, 1. a 2. listu Timoteovi a 1. a 2. listu Petrovho a listu Židom. Do r. 1525 vyložil celú Novú Zmluvu.

ZWINGLIHO prístup k neporiadkom bol viac podobný ERAZMOVU, ako LUTHEROVU. Používal satiru a nedotýkal sa natoľko hlbokých praktických otázok náboženstva ako LUTHER. Jeho výrečnosť pri piatkových kázaniach na voľnom priestranstve ho urobila slávnym po celom kraji. Vo svojom kázaní odmietol učenie o očistci a o príhovore svätých. Začal hlásať, že nič nie je pre svedomie kresťana záväzné, iba to, čo je priamo prikázané v Písme. Toto bolo aktuálne v otázke pôstu, ktorý niekoľkí občania porušili odvolávajúc sa na ZWINGLIHO učenie.

Zárok kostnického biskupa Rada odmietla s tým, že pôsty nie ú v Biblii prikázané, ale majú byť dodržiavané kvôli poriadku. Rozhodnutie Rady bolo vlastne vzburou proti autorite biskupa, tj. vzburou proti rímskej cirkvi.

ZWINGLI r. 1519 počas moru, keď takmer zomrel, prežil evanjeliové (evanjelikálne, evanjelické) obrátenie, pri ktorom sľúbil Bohu, že ak ho ušetrí, zasväťí svoj život plne službe Kristovi. Na rozdiel od LUTHERA, nešlo o dramatický zápas s hriechom o dosiahnutie Božej milosti, ale o podriadenie sa Božej vôli.

Zürišský kanton už bol prakticky v revolte proti používaniu švajčiarskych žoldnierov v zahraničných vojnách, s čím súhlasil aj švajčiarsky snem (v máji 1521) v zmluve s Francúzskom, ktorá sa týkala 16 000 vojakov. ZWINGLI si vyslúžil hnev tých, ktorí nesúhlasili s izoláciou Zürichu od iných kantonov a so stratou príjmov prostredníctvom žoldnierov. V januári 1522 Rada zakázala každú zahraničnú službu - čo znamenalo rozchod mesta s pápežom. Reformácia mala takto pred sebou oveľa ľahšiu cestu ako v Nemecku. Burgomajster prikázal, aby sa kázalo čisté Božie Slovo. ZWINGLI a 10 iných kňazov prosil biskupa, aby povolil duchovným ženiť sa.

Verejné dišputy

Veľká Rada bola teraz jasne na ZWINGLIHO strane. Rozhodla, že na vyriešenie náboženských kontroverzií sa budú konať *verejné dišputy*. ZWINGLI pripravil 67 téz na diskusiu. Dotýkali sa takmer všetkých bodov, o ktorých hovoril LUTHER a nemeckí reformátori: autorita evanjelia nepochádza z cirkvi, spasenie je jedine z viery, omša nemá charakter obete, dobré skutky nevedú k spaseniu, príhovor svätých nemá spasiteľný význam, mníšske sľuby nie sú záväzné a očistec nejestvuje.

Postupne došlo k 4 dišputám, ktoré označujú stupne zürišskej reformácie. Prvá sa konala 29. januára 1523. Jej výsledkom bolo to, že zürišský kanton prakticky prijal ZWINGLIHO názory. Zwingli považoval za svoju povinnosť kázať Božie Slovo a občianske autority mali uskutočniť praktické zmeny. Takto sa reformácia v severných švajčiarskych kantonoch uskutočnila prostredníctvom vládneho rozhodnutia.

V októbri 1523 bola zvolaná druhá dišputa, ktorá mala rozhodnúť špecifickú otázku o používaní obrazov a o otázke omše. Rozhodla, že obrazy treba bez nepokojov odstrániť z kostolov. V otázke omše ZWINGLI predložil svoje učenie, že by mala byť len pamiatkou na smrť nášho Pána. Požiadali ho, aby napísal vyučujúci list kňazom zürišského kantonu o používaní obrazov a o omši. Výsledkom bolo, že kňazi odmietli slúžiť omše podľa dovedajšieho rituálu.

Po tretej a štvrtej dišpute omšu konečne zrušili. 13. apríla 1525 bola vo veľkom minsteri slúžená prvá Večera Pánova podľa Evanjelia ("evanjelická" alebo "evanjelikálna").

V tomto období ZWINGLI ohlásil svoje tajné "klerikálne" manželstvo z r. 1522 s vdovou Annou

⁷ Obvinený bol z herézy a zo zvedenia mladého dievčaťa. Obe podozrenia odmietol, ale priznal mravné poklesky v sexuálnom živote.

REINHARDOVOU, matkou troch detí. Tomuto zväzku bol verný až do svojej smrti. Mali spolu štyri deti.

ZWINGLIHO roztržka s ostatnými reformačnými skupinami

Roztržka s LUTHEROM⁸

ZWINGLI a LUTHER mali v mnohých otázkach zhodné postoje, ale ich rozdiely sa najviac prejavili v učení o Večeri Pánovej. Pre LUTHERA slová "Toto je moje telo" boli doslovnou pravdou, kým ZWINGLI sa priklonil k výkladu holandského právnika Cornelia HOENA, ktorý tieto slová už r. 1521 vysvetľoval: "Toto *znamená* moje telo". ZWINGLI sa s týmto tvrdením stretol r. 1523 a odvtedy popieral reálnu prítomnosť tela Kristovho v chlebe a víne Večere Pánovej. "Jest" je pre neho ekvivalentom slova "verit" (*edere est credere*). LUTHEROVO učenie o telesnej prítomnosti Pánovho tela v sviatosti Večere Pánovej bolo pre ZWINGLIHO pozostatkom katolíckej povery. Telo Kristovo je v nebi a teda nemôže byť zároveň na zemi. Pre LUTHERA bolo učenie ZWINGLIHO hriešnym povýšením ľudského rozumu nad "jednoduché slová" Písma a popretím Kristovej inkarnácie. Odvolával sa na tradičné kristologické učenie o *communicatio idiomatum*, podľa ktorého ľudská a božská prirodzenosť Kristova si navzájom odovzdávajú vlastnosti. (Tj., že napr. ľudská prirodzenosť Kristova je tiež všadeprítomná a môže byť súčasne na mnohých miestach vo Večeri Pánovej.)

Skutočnosť, že ZWINGLI a zürišský kanton stratil úzke politické spojenie s ostatkom Švajčiarskej federácie vo vojenských a iných veciach spôsobila, že uskutočnenie veľkej protestantskej únie bolo mimoradne dôležité (naplánované Filipom HESSENSKÝM). Výsledok z Marburgu túto nádej pochoval. Švajčiarski protestanti ostali rozdelení a vystavení protiofenzíve katolíckych lesných kantonov.

Roztržka s anabaptistami⁹

Rovnako ako to bolo v luteránskom hnutí, aj ZWINGLI mal radikálnych nasledovníkov, ktorí sa dožadovali rýchlejších zmien. Od r. 1522 ZWINGLI viedol diskusiu so svojimi nasledovníkmi, ktorí neskôr dostali názov *anabaptisti* (novokrstenci). Roku 1525 im mestská rada zakázala zhromažďovanie a vyhnala ich z mesta. Neskôr boli mnohí popravení utopením.

ZWINGLIHO posledné roky a smrť

ZWINGLI si zaslúži pamiatku ako prvý "reformovaný" teológ. Spolupracoval s reformátormi v Bazileji (OECOLAMPADIUS) a v Berne a pomáhal im pripravovať tézy na verejné dišputy (r. 1528 sa na jednej z nich v Berne sám zúčastnil).

ZWINGLIHO posledné roky boli v znamení zvýšenej politickej aktivity. Oslabený nezdarom získať podporu nemeckých luteránskych stavov a neschopný presadiť blokádu piatich lesných kantonov, Zürich bol prekvapený v druhej bitke pri Kappeli a katastrofálne porazený. ZWINGLI náhlivo zhromaždil zürišské sily a zahynul na bojisku v októbri 1531. Druhý kappelský mier znamenal, že Zürich stratil svoje vedúce postavenie protestantského kantonu. Toto postavenie dostala Ženeva a Bern.

ZWINGLIHO nasledovníkom sa stal Heinrich BULLINGER (1504-1575), ktorý sa stal autorom Druhého helvétskeho vyznania a mal významný vplyv na anglickú reformáciu. Zwingliho reformácia sa neskôr spojila s reformáciou CALVINOVOU v Ženeve.

3 ZWINGLIHO TEOLÓGIA

Celé ZWINGLIHO myslenie sa sústredilo na dve veľké doktríny: *nadradenosť zjavenia v Svätom Písme a Božiu suverenitu*. Väčšina jeho diel mala pôvod v kontroverziách. Jeho systematická teológia *Komentár o pravom a falošnom náboženstve* (1528) mal na protestantizmus značný vplyv a ZWINGLI sa stal prvým

⁸ W. Walker, str. 444.

⁹ Pozri kapitolu 35.

z reformovaných (tzv. kalvinistických) teológov.

Učil, že jedine Písmo môže dať jasné poznanie Boha a jeho diela, a že toto nie je možné získať rozumom. V kresťanskom náboženstve nepripúšťal nič, čo by nebolo dokázané z Písma.¹⁰ Pritom však veril, že filozofi ako napr. Socrates a Platón budú v nebi.

V učení o Bohu, ZWINGLI sa z Biblie dozvedel o Božej samo-existencii, jeho добрote a jeho dokonalosti. Argumentoval, že Božie predzvedenie je absolútne. On je priamou príčinou každej činnosti alebo udalosti, dokonca aj hriešnych činov človeka, čo ho viedlo k rigoróznemu učeniu o predestinácii a vyvolení. Za hriechy ľudí nie je Boh morálne zodpovedný. Zodpovední sú sami ľudia. Vnútoraná činnosť Ducha Svätého je pravým zdrojom pokánia, viery a istoty spasenia každého jednotlivca. Jednotiacim činiteľom ZWINGLIHO teológie je teda dôraz na Božiu suverenitu.

Podľa ZWINGLIHO svetská moc má právo zasahovať do cirkevných záležitostí, čo sa prejavilo v jeho snahe využiť v prospech reforiem mestskú radu. Zdôvodňoval to potrebou "spravovania vecí, ktoré sú od ducha vzdialenejšie."¹¹

¹⁰ Luteránska reformácia naopak pripúšťala aj veci, ktoré *neboli v Písme zakázané*.

¹¹ Huldrych Zwingli: Počet z viery a výklad viery, str. 96.

34. KAPITOLA

JÁN CALVIN A REFORMÁCIA VO FRANCÚZSKOM ŠVAJČIARSKU - ŽENEVA (1509-1564)

1 ÚVOD¹

Straty reformácie v nemeckom Švajčiarsku boli viac ako nahradené ziskom v troch kantonoch francúzskeho Švajčiarska: Vaud, Neuchâtel a Ženeva. CALVIN (Kalvín) pokračoval v práci LUTHEROVEJ, ku ktorému sa vďačne hlásil ako k svojmu učiteľovi. Ženeva za jeho pôsobenia svojím vplyvom prekonala mesto ZWINGLIHO aj mesto LUTHERA. Stala sa "protestantským Rímom" a CALVIN bol neskôr nazvaný "jediným medzinárodným reformátorom" a "najväčším teológom a vychovávateľom z reformátorov".² Jeho myšlienková sústava sa dočkala širokého prijatia medzi protestantami ako bytostný prostriedok k pochopeniu Biblie. Vďaka tomuto úspechu sa Calvin stal jedným z tvorcov moderného myslenia.³

V súvislosti so ženevskou reformáciou potrebujeme zaviesť tri nové pojmy: "kalvinizmus", "reformovaná viera" a "presbyterianizmus". Pojem *kalvinizmus* obyčajne označuje základné body teologického systému rozvinutého CALVINOM, kým pojem *reformovaná viera* pomenúva systematickú teológiu vybudovanú na podklade CALVINOVHO systému. *Presbyterianizmus* je systém cirkevnej organizácie a vlády, ktorý CALVIN vypracoval a zaviedol v Ženeve.

Reformácia vo francúzskom Švajčiarsku sa nedá oddeliť od reformácie vo Francúzsku. Prví evanjelizátori v západnom Švajčiarsku boli Francúzi, ktorí museli ujsť z vlastnej krajiny. Prvým priekopníkom protestantizmu v západnom Švajčiarsku bol Francúz Viliam (Guillaume⁴) FAREL (1489-1565). Krátky náčrt tejto dramatickej osobnosti je dôležitý pre príbeh Jána CALVINA a Ženevu v 16. storočí.

2 GUILLAUME FAREL (1489-1565)

Guillaume FAREL sa narodil r. 1489 v Gap v dauphinských Alpách 20 rokov pred CALVINOM. Roku 1509 odišiel na štúdiá do Paríža, kde študoval slobodné umenia a filozofiu a dostal sa pod vplyv Jacquesa LEFÈVRE D'ÉTAPLES, priekopníka reformy vo Francúzsku a holandského právnika Cornelia HOEHNA († 1524), autora humanistickej interpretácie Večere Pánovej (*De Eucharistia*). Do roku 1520 si pod vplyvom humanistických štúdií osvojil reformné myšlienky a začal pomáhať pri reforme v diecéze Meaux

¹ Podľa: E. E. Cairns: *Christianity through the Centuries*, str. 334nn, F. M. Dobiáš: Úvod k českému prekladu Calvinovej *Inštitúcie*, str. viinn.

² B. Austin: *Austin's Topical History of Christianity*, str. 255.

³ W. Loyd Allen: Jan Kalvín, in Ian P. McGreal (ed.): *Velké postavy západního myšlení*, str. 191.

⁴ Vyslov "gijom".

pod biskupom BRIÇONNETOM, ktorý bol za reformu cirkvi bez odtrhnutia od Ríma. Farel bol pre neho príliš radikálny a r. 1523 musel odísť z Francúzska, keď tam rástla neznášanlivosť a začalo prenasledovanie "luteránov".

2.1 FARELOV vstup na švajčiarsku scénu

Roku 1524 sa FAREL úspešne zúčastnil s Jánom OECOLAMPADIUSOM (1482-1531), bazilejským reformátorom, na dišpute v Bazileji. Jeho vášnivé útoky na teologickú fakultu však čoskoro viedli k jeho vypovedaniu z mesta (r. 1526). V tomto čase navštívil tiež Strasbourg, Montbeliard a Neuchatel.

Roku 1526 sa stal vodcom peripatiteckej skupiny evanjelizátorov, ktorí kázali predovšetkým vo francúzsky hovoriacom Švajčiarsku. Jeho búrlivé kázania podnecovali davy oponentov.

Roku 1528 sa zúčastnil dišputy, ktorá získala pre reformáciu mesto Bern. Odtedy sa stal vyslancom Bernu - ich evanjelizátorom. Ukázalo sa, že bol vynikajúcim teológom. Bol smelý, neohrozený a oveľa radikálnejší ako LUTHER. Bol plný viery a ohňa, "postrach kňazov". FAREL bol malý a slabo stavaný na pohľad, ale schopný rečník a dobrý extemporizátor. Jeho problémom bolo, že jeho práca bola viac deštruktívna ako konštruktívna. Dokázal rúcať, ale nie stavať. Bol to muž činov a nie kníh.

S ZWINGLIM sa zoznámil pri krátkej návšteve v Zürichu. Pracoval aj na nadviazaní bratských vzťahov medzi Valdenskými a reformovanou cirkvou, ktoré trvajú až doteraz.

2.2 FARELOVA práca v Ženeve

Na naliehanie ZWINGLIHO FAREL so svojím spoločníkom 2. októbra 1532 konečne prišli do Ženevy, strediska obchodu, zábavy a zbožnosti. Roku 1530 sa mesto vyslobodilo spod nadvlády rímsko-katolíckeho Savojska, ktorého biskup v meste tradične vládol. Na obranu proti savojskej hrozbe uzavrela Ženeva zmluvu s Bernom a Freiburgom, preto FAREL, ako bernský vyslanec, mal v Ženeve určitú vážnosť.

Dramatické udalosti (1532-1535), ktoré vyvolal FAREL a jeho spoločníci kázaním proti starým poriadkom, viedli k ediktu, ktorým Veľká Rada 27. augusta 1535 vyhlásila v meste reformáciu. Zrušenie omše, obrazov a relikvií a vyhlásenie novej slobody od biskupskej moci hrozili vyvolať nepokoje. Ťažko bolo udržať disciplínu, lebo ľudia nemali žiadnu predstavu o náboženstve podľa evanjelia. Preto FARELOVA práca do tejto chvíle je prípravou pre prácu CALVINOVU.

3 JÁN CALVIN A ŽENEVSKÁ REFORMÁCIA

3.1 Úvodné poznámky o CALVINOVÍ⁵

CALVIN sa stal zakladateľom a hlavným organizátorom reformovanej cirkvi vo Francúzsku a vo francúzskom Švajčiarsku. Nebol to však misionár ani populárny kazateľ, ale teológ a štátnik. Schaff hovorí, že CALVIN bol *kresťanský stoik* - rázny, prísny a neoblomný - no pod povrchom horel oheň vášne a lásky. Hoci sa nikdy nestretol ani s LUTHEROM ani s ZWINGLIM, dobre sa poznal s MELANCHTHONOM - písal si s ním až do jeho smrti.

CALVINOV život nemá také dramatické životné scény, ako život LUTHEROV ani jeho dielo nepatrí k prvej, ale až k druhej generácii reformátorov. "Dejiny nemajú pozoruhodnejší príklad človeka s tak malou osobnou popularitou, na napriek tomu s takým veľkým vplyvom na ľudí."⁶ Napriek tejto skutočnosti jeho dielo stojí vedľa diela prvých reformátorov vzhľadom na uskutočnenie ďalšej úlohy, bez ktorej by reformácia bola ostala neúplnou.⁷ Táto úloha spočívala v systematickom podaní teológie reformácie a zavedení reformačnej vnútro-cirkevnej disciplíny.

⁵ E. E. Cairns, str. 335nn.

⁶ Philip Schaff: History of the Christian Church VII., str. 258.

⁷ J. V. Juren: Ján Kalvín str. 5.

CALVINOV život je možné rozdeliť do dvoch hlavných období. Do r. 1536 žil ako cestujúci študent a po r. 1536 s výnimkou krátkeho obdobia v Strasbourgu žil ako vedúci občan Ženevy.

3.2 CALVINOVA výchova a jeho humanistické vzdelanie

Narodil sa 10. júla 1509 v Noyone v Picardii v rodine z vyššej strednej vrstvy. Jeho otec, Gérard Cauvin, bol úspešný právnik a jeho matka bola veľmi nábožná katolíčka.

Vzdelával sa s deťmi zo šľachtickej rodiny Hangestovcov, z ktorej pochádzali dvaja noyonskí biskupi, čo spôsobilo, že vždy ostal rezervovaným a uhladeným francúzskym gentlemanom. Roku 1523, keď mal 14 rokov, nasledoval týchto spolužiakov z detstva na štúdiá do Paríža. V Paríži nejaký čas študoval latinčinu u vynikajúceho Mathurina CORDIERA (1479-1564), ktorému vďačil za základy svojho vynikajúceho latinského štýlu. Ďalej študoval aristotelovskú filozofiu a nominalistickú logiku. Roku 1528 ukončil štúdium ako magister.

Devätnásťročný CALVIN (r. 1528) opustil Paríž, lebo jeho otec zmenil plán kvôli svojim nezhodám s cirkvou a teraz chcel mať z neho právnika a nie teológa a odišiel študovať právo do Orléansu a r. 1529 do Bourges. V tejto dobe boli Orléans a Bourges vedúcimi univerzitami. Calvina priťahovali humanistické štúdiá a v oboch mestách sa venoval štúdiu gréčtiny. Už po roku pri odchode z Orléans dostal hodnosť doktora práva. Už vtedy mal nejaké svetlo z Písma a veľmi chladne prežíval cirkevné ceremónie. CALVIN si uprostred svojho sústredeného štúdia našiel čas na vytvorenie mnohých trvalých priateľstiev medzi svojimi spolužiakmi.

Po otcovej smrti r. 1531 sa vrátil do Paríža, kde chcel študovať pod vedením humanistických profesorov. Keďže teraz už rozhodoval o sebe sám, študoval ďalej hebrejčinu. V tomto období napísal svoju prvú knihu *Komentár k Senecovmu pojednaniu o milosti*, ktorý publikoval v apríli r. 1532. Kniha bola divom erudície a zároveň bola poznamenaná hlbokým vedomím morálnych hodnôt, hoci CALVIN v nej neprejavil žiadny záujem o náboženské otázky súčasnosti, hoci jeho učiteľ z Bourges, Melchior WOLMAR (1496-1561) bol stúpencom reformácie a CALVINOV príbuzný a spolužiak v Orléans Pierre ROBERT (OLIVÉTAN 1506?- 1538) ho povzbudzoval, aby študoval Bibliu.

Podobne ako MELANCHTHON a ZWINGLI aj CALVIN začal ako humanista a podobne ako oni obdivoval ERAZMA.

3.3 CALVINOVO "náhle obrátenie"

CALVIN hovorí o svojom obrátení ako náhlejšej udalosti. Odohralo sa niekde medzi vydaním jeho prvej knihy (jar 1532) a rokom 1534.⁸

"...ale Boh tajomným vedením svojej prozreteľnosti nakoniec dal iný smer môjmu životu. Najprv, keďže som bol príliš tvrdohlavo odovzdaný poverám pápežstva, aby som len tak ľahko vyšiel z tak hlbokého blata, si ma Boh náhlým obrátením podmanil a moju myseľ uspôsobil tak, aby bola schopná prijať poučenie. Moja myseľ bola zatvrdlejšia v týchto veciach, ako by sa dalo očakávať od niekoho v mojom veku. Keď som takto ochutnal poznanie pravej zbožnosti, okamžite som bol zapálený takou intenzívnou túžbou po raste v nej, že aj keď som celkom neopustil ostatné štúdiá, venoval som sa im s menšou horlivosťou."⁹

Toto tvrdenie však nevylučuje prípravu. Nebol predtým ani neveriaci ani nežil nemorálnym mladíckym životom. Naopak, bol zbožným katolíkom bezúhonného charakteru. Schaff hovorí, že jeho obrátenie bolo zmenou z romanizmu na protestantizmus, z pápežskej povery na evanjelickú vieru, zo scholastickej tradície na biblickú jednoduchosť.

Reformácia bola vo vzduchu. Ako vynikajúci študent CALVIN si uvedomoval sporné otázky a vie sa

⁸ Miesto, čas a okolnosti jeho obrátenia sú neisté. Schaff si myslí, že to bolo v Orléans alebo v Paríži ku koncu r. 1532. Niektorí znalci udávajú ako rok jeho obrátenia rok 1528. V takom prípade ale ostáva nepochopiteľným ten fakt, že to na jeho komentári k Senecovi vôbec nie je poznať.

⁹ J. Calvin: *Komentár k Žalmom*, in H. Hillerbrand: *The Reformation*, str. 175.

o ňom, že sa pripojil k malej skupine protestantov v Paríži, ktorej jedným z vedúcich osobností bol jeho blízky priateľ Mikuláš COP

V apríli 1533 bol už naplno zaujatý štúdiom Biblie a prácou v reformačnom hnutí. Pomáhal svojmu priateľovi NICHOLASOVI COPOVI, novému rektorovi parížskej univerzity v príprave prejavu¹⁰ na 1. novembra 1533, v ktorom útočil na cirkev a požadoval reformu podľa LUTHEROVHO učenia. Výsledkom bolo, že CALVIN aj COP boli prinútení opustiť Paríž. CALVIN sa najprv rok ukrýval v Angoulême. 4. mája 1534 sa objavil v Noyone, aby sa zriekol svojich benefícií, krátko bol uväznený, ale podarilo sa mu uniknúť. Krátko slúžil evanjelickému zboru v Paríži, ale po jesennej "plagátovej afére"¹¹ musel z Francúzska odísť. Uchýlil sa nakoniec r. 1535 v Bazileji, kde r. 1536 dokončil prvé vydanie *Inštitúcie kresťanského náboženstva*, ktoré venoval francúzskemu kráľovi. Mal vtedy 26 rokov.

3.4 CALVINOV prvý pobyt v Ženeve

FARELOVO pozvanie

V júli 1536, keď bol CALVIN na ceste do Strasbourgu, ale kvôli vojne a uzavretým cestám musel stráviť noc v Ženeve, sa o jeho prítomnosti v meste dozvedel FAREL. Farel verný svojmu charakteru hrozil protestujúcemu CALVINOVI Božou kľatbou, ak neprijme jeho pozvanie a nestane sa pastorom a učiteľom evanjelickej cirkvi v Ženeve. CALVIN bol zhrozený a otrasený, jednako však pozvanie prijal a ostal s FARELOM.

"A keď sa [FAREL] dozvedel, že som si v srdci naplánoval venovať sa súkromným štúdiám, pre ktoré som sa chcel strániť iných činností, a keď zistil, že jeho prosby nikam nevedú, pokračoval privolaním Božej kľatby, ktorá spočínie na mojom utiahnutí a pokojnom štúdiu, ktoré som vyhľadával... cítil som, akoby Boh z neba položil svoju mocnú ruku na mňa, aby ma zadržal."¹²

Nedokončená ženevská reformácia

CALVIN začal 5. septembra 1536 výkladom Pavlových listov a iných novozmluvných kníh, ktoré počúvalo mnoho ľudí. Pretože obyvateľstvo bolo veľmi nemorálne a nedisciplinované, FAREL a CALVIN v novembri 1536 spísali vyznanie viery a pravidlá mestskej disciplíny, ktoré odsúhlasila mestská rada. Následné pokusy prinútiť obyvateľstvo správať sa podľa rozhodnutia "Rady dvoch stoviek" vyvolali organizovaný politický odpor.

Odporcovia reforiem získali vo voľbách 3. februára 1538 väčšinu. Reformátori neposlúchli príkaz ukončiť kázanie a tým privolali na seba hnev Rady, ktorá mala podporu miernejších reformovaných miest Bernu a Lausanne. 23. apríla 1538 dostali príkaz do 3 dní opustiť mesto. FAREL prijal pozvanie do Neuchâtelu, kde potom dlho a tvrdo pracoval. CALVIN bol pozvaný Martinom BUCEROM do Strasbourgu. Toto cisárske mesto prijalo mnoho prenasledovaných francúzskych protestantov. CALVIN tam pracoval a založil si rodinu v rokoch 1538-1541. Rozšíril svoju *Inštitúciu*, napísal *Komentár k listu Rímskym* a svoju vynikajúcu *Odpooveď Sadoletovi*, ktorá je majstrovskou obranou protestantských zásad.

3.5 CALVINOV druhý pobyt v Ženeve

Politický obrat v Ženeve zhodil sily, ktoré vyhnali reformátorov a na čelo sa znovu dostali tí, ktorí boli na strane CALVINOVEJ. Len ťažko sa dal presvedčiť, ale nakoniec sa 13. septembra 1541 vrátil, tentokrát prakticky za svojich vlastných podmienok. Jeho nová cirkevná ústava bola prijatá a zavedený bol nový katechizmus a nová liturgia. CALVIN, hoci trvale ostal len jedným z mestských kazateľov, sa snažil urobiť zo Ženevy model zdokonalenej kresťanskej komunity. Definoval povinnosti štyroch úradov, "ktoré Kristus ustanovil v cirkvi:" pastorov, učiteľov, starších a diakonov a upravil vyučovanie náboženstva v ženevských školách.

¹⁰ Calvin bol obvinený z napísania prejavu, pretože vyjadroval jeho názory. Či ho naozaj napísal, je neisté.

¹¹ V októbri bol vyvesený plagát, ktorý zosmiešňoval omsšu, priamo na dvere kráľovej spálne. Kráľ okamžite nariadil prenasledovanie protestantov.

¹² J. Calvin: *Komentár k Žalmom*, in H. Hillerbrand, str. 180.

Nástrojom vládnutia bolo dvanásťčlenné konzistórium, ktoré prijímalo a posudzovalo udania o morálnych priestupkoch občanov. Trest mohol znamenať pokutu, väzenie, exkomunikáciu, vyhnanstvo alebo smrť. Trest smrti sa udeľoval pri cudzoložstve, čarodejníctve, rúhaní a zrade. Takmer každá ľudská činnosť bola označená buď ako svätá alebo nesvätá a každá domácnosť mohla byť kontrolovaná bez predchádzajúceho upozornenia.¹³

Prísny evanjelikalizmus (evanjelictvo) pritiahol veľké množstvo utečencov z Francúzska, Itálie, Holandska, Škótska a Anglicka. Ženeva sa stala útočiskom protestantských vyhnancoz z celej Európy a v Ženeve tvorili až 30 percent obyvateľstva, čo vyvolávalo odpor "z vlády cudzincov". Mnohé zo starých ženevských rodín sa báli o svoj vplyv a mnoho mladých ľudí neznášalo CALVINOVU prísnu disciplínu.

Roku 1548 sa vážna opozícia proti CALVINOVÝM reformám znovu stala hroziavou a skončila až r. 1555. Vyplyvala zo strachu, že sa mesto dostane pod cudziu nadvládu. Konfliktov bolo mnoho, ale obzvlášť významné sú dva z nich.

Prípád Hieronyma BOLSECA (?-1584)

Bývalý karmelitánsky mních v Paríži, potom protestantský lekár neďaleko Ženevy, Hieronymus BOLSEC, obvinil CALVINA z falošného učenia tvrdiac, že jeho učenie o predestinácii robí z Boha pôvodcu hriechu. Týmto zaútočil na samotnú podstatu CALVINOVEJ autority ako vykladača Písma. V októbri 1551 sa spor prejednával pred mestskou radou. Výsledkom bolo BOLSECOVO odsúdenie, hoci iné švajčiarske vlády, ktoré vyjadrili svoj posudok, nepripisovali predestinácii rovnakú váhu ako CALVIN. Calvin napriek tomu dosiahol, že BOLSEC bol poslaný do vyhnanstva. Neskôr sa vrátil k rímskemu katolicizmu a CALVINOVI sa pomstil ohováračským životopisom.

Prípád Miguela SERVETA (1511-1553)

Najznámejšou a proti CALVINOVI najčastejšie uvádzanou výčitkou je upálenie španielskeho lekára, vedca a radikálneho reformátora, Miguela SERVETA.

SERVETUS už r. 1531 vydal dielo *De Trinitatis Erroribus* (O omyloch Trojice). Potom tajne (pod pseudonymom) študoval v Paríži, a neskôr sa stal osobným lekárom arcibiskupa vo Vienne. Zároveň pracoval na svojom diele *Reštitúcia kresťanského náboženstva*, ktoré vydal r. 1553. Keď bol za autorstvo uväznený vo Vienne a odsúdený na smrť upálením, podarilo sa mu z väzenia ujsť. Na úteku sa z nepochopiteľných dôvodov zastavil v Ženeve, kde bol v auguste 1553 zatknutý.

S CALVINOM od r. 1545 viedol únavnú korešpondenciu. Veľmi pohrdavo sa vyjadroval o jeho *Inštitúcii* a vo svojom učení odmietol nikajskú aj chalcedónsku kristológiu. Odsúdenie SERVETA sa stalo meraním síl medzi CALVINOM a jeho ženevskou opozíciou, ktorá sa neodvážila zastávať takého heretika, ale robila Calvinovi čo najväčšie ťažkosti. SERVETUS počítal so silou tejto opozície, ktorá mala v "Rade dvoch stoviek" väčšinu, a práve pred ňou chcel byť súdený. V tomto mu vyhovené nebolo, ale bola prijatá jeho žaloba proti CALVINOVI, v ktorej sa dožadoval jeho smrti.¹⁴

Proces sa skončil odsúdením SERVETA na smrť upálením. CALVIN navrhoval trest smrti sťatím, ale napriek tomu bol SERVETUS dňa 27. októbra 1553 upálený. Calvinova opozícia CALVINA ostro kritizovala a jeden z nich, Sebastian CASTELLIO (1515-1563), napísal brilantný útok pod názvom *O heretikoch*, v ktorom tvrdí, že upaľovanie heretikov je ďaleko od Ducha Kristovho a že "popraviť heretika neznamená brániť učenie, ale zabiť človeka". Na CALVINOVU obranu treba povedať, že MELANCHTHON, BULLINGER a vlády vo Wittenbergu, Bazileji, Berne aj v Zürichu ho zastávali a švajčiarska cirkev unikla podozreniu z neortodoxného učenia v otázke Trojice.

CALVINOVI odporcovia sa kvôli svojmu nejasnému postoju k SERVETOVU odsúdeniu dostali do zlého svetla a voľby r. 1554 a r. 1555 dopadli jasne v prospech Calvina.

V januári 1558 bola uzavretá "trvalá aliancia" s Bernom kvôli hrozbe od vojvodu savojského, v ktorej

¹³ Heussi uvádza, že týmto "špiónskym a udavačským systémom" bolo v rokoch 1542-1546 popravených 58 ľudí a 76 ich bolo poslaných do vyhnanstva. Molnár hovorí, že za Calvinovho života bolo v Ženeve popravených okolo sto obetí, medzi nimi aj 34 žien nezmyselne obvinených z čarodejníctva. (Slovem obnovená, str. 201).

¹⁴ Tak Juren. Walker uvádza, že požadoval Calvinovo vyhnanstvo.

Ženeva po prvýkrát mala so svojim starým spojencom plne rovnoprávne postavenie.

CALVIN r. 1559 korunoval svoje ženevské pôsobenie založením Ženevskej akadémie (neskôr Ženevská univerzita). 27. mája 1564, v deň jeho smrti, ho nazvali "jediným medzinárodným reformátorom". CALVINOV vplyv siahal ďaleko za Ženevu a prenikol do juhozápadného Nemecka, do Poľska, a aj Uhorska. V Ženeve študovali takí reformátori ako John KNOX (Škótsko).

3.6 Hodnotenie CALVINOVEJ osobnosti¹⁵

CALVIN bol obvinený z toho, že bol "ženevským diktátorom", hoci dokonca aj na vrchole svojej moci jeho autorita bola v prvom rade morálna, a nie právna a aj k vydaniu svojich kníh musel vždy získať súhlas mestskej rady. Samozrejme, že nebol dokonalý. Sám priznával, že mával výbuchy hnevu. Bol netolerantný a príliš rýchlo stotožňoval opozíciu proti svojej osobe s odporom voči Božiemu slovu. Do istej miery je jeho zlá povest' výsledkom nevyváženej teológie jeho nasledovníkov, ktorí urobili z učenia o predestinácii centrálny článok kalvinizmu, kým CALVIN ho starostlivo držal na primeranom mieste.

CALVINOV vplyv Ženevu transformoval. John KNOX vyhlásil, že je tam "najdokonalejšia škola Kristova aká kedy na zemi existovala od čias apoštolov". Toto bolo výsledkom CALVINOVEJ prísnej disciplíny a mohutného prílivu protestantských utečencov.

Jeho učenie o Večeri Pánovej stojí uprostred medzi ZWINGLIM a LUTHEROM, keď tejto sviatosti neprpisuje len *symbolický* význam (ako ZWINGLI), ale učí o *reálnej Kristovej prítomnosti* (podobne ako LUTHER). Na rozdiel od LUTHERA Kristova prítomnosť v eucharistii nie je telesná, ale *duchovní*.

CALVIN bol aj veľkým kazateľom. Od r. 1549 sa jeho kázne zapisovali tesnopisom a veľký počet z nich bol publikovaný v 16. storočí. Napísal komentáre k mnohým biblickým knihám: Genesis - Jozua, Žalmy, všetci proroci s výnimkou Ezechiela 21-48 a celá Nová Zmluva s výnimkou 2. a 3. listu Jánovho a Zjavenia Jánovho. Jeho komentáre patria k tým zriedkavým komentárom napísaným pred 19. storočím, ktoré ešte stále majú cenu pre osvetlenie textu. Je jediným autorom, ktorý bol zároveň prvotriednym *teológom* a zároveň prvotriednym *komentátorom*. CALVIN sa považuje spolu s RABELAISOM za spoluzakladateľa modernej francúzskej prózy.

Schaff tvrdí, že CALVINOVA literárna činnosť je neprekonaná žiadnym cirkevným autorom - starovekým ani novovekým - ani v počte jeho diel, ani v ich dôležitosti. Už jeho korešpondencia bola obrovská.

4 CALVINOVA INŠTITÚCIA KREŠŤANSKÉHO NÁBOŽENSTVA

CALVINOV život neposkytuje mnoho prekvapujúcich zvrátov, ale, ako sme uvedli, svojim teologickým, organizačným a exegetickým dielom sa zaradil vedľa LUTHERA a ZWINGLIHO. Z jeho diel je najvýznamnejšie *Náuka* (alebo Stanovy) *kresťanského náboženstva*, známa *Inštitúcia*.

4.1 Všeobecné poznámky o prvom vydaní *Inštitúcie*¹⁶ z r. 1536

McNeill napísal: Snáď žiadne iné teologické dielo si neudržalo tak pevne svoje miesto počas štyroch storočí na zozname čítaných kníh študujúcich kresťanov."

Jeho názov v latinčine znie: *Institutio Christianae Religionis*, čo je možné prekladať ako *učenie* alebo aj *poriadok*, *system*, *sústava* kresťanského náboženstva. Toto dielo svedčí o CALVINOVEJ obširnej znalosti apoštolských a cirkevných otcov (AUGUSTINUS, ORIGENES, TERTULIÁN, CYPRIÁN, EUSÉBIOS, EPIFANIOS, CHRYSOSTOMOS, AMBROSIUS) a scholastických teológov (LOMBARDUS, BRATIANUS, THEOFYLAX, AKVINSKÝ, BERNARD Z CLAIRVAUX, HUGO Z OSV. VICTORA). Z reformátorov mal na vznik *Inštitúcie* vplyv obzvlášť LUTHEROV *Malý katechizmus*. CALVIN sa aj v usporiadaní materiálu vo svojom diele pridržiaval tohto

¹⁵ Tony Lane: *The Lion Concise Book of Christian Thought*, str.131.

¹⁶ F. M. Dobiáš: Úvod k prekladu *Inštitúcie*, str. xxv.

LUTHEROVHO diela: zákon, viera, modlitba, sviatosti. Sú tu však pozorovateľné stopy aj iných LUTHEROVÝCH diel.

4.2 Ďalšie vydania *Inštitúcie*

Prvé vydanie bolo dokončené 23. augusta 1535 a vyšlo tlačou v marci 1536. Predhovor bol adresovaný francúzskemu kráľovi FRANTIŠKOVI I. Revidované vydanie nasledovalo po vypredaní prvého r. 1538 z Bazileja. Publikované bolo v Strasbourgu v auguste 1539 a malo 17 kapitôl. CALVIN ho používal ako učebnicu pre študentov teológie. CALVIN pripravil francúzske vydanie z latinského, ktoré bolo určené predovšetkým pre Švajčiarov hovoriacich francúzsky, vyšlo r. 1539.

Tretie latinské vydanie s 21 kapitolami vyšlo r. 1543, r. 1545 a znovu r. 1550. V Ženeve vyšlo ešte r. 1553 a r. 1554. Definitívna a posledná revízia vyšla 16. augusta 1559. Francúzsky preklad bol urobený r. 1560, bol často vydávaný ešte pred CALVINOVOU smrťou r. 1564. Latinské vydania sa objavili r. 1554 v Leidene a r. 1667 v Amsterdame. Posledné vydanie bolo asi päťkrát dlhšie ako prvé.

4.3 Usporiadanie *Inštitúcie* z r. 1559

I. kniha (18 kapitôl) *Poznanie Boha-Stvoriteľa*

Poznanie Boha v stvorení a v Písme. Dôveryhodnosť Písma. Absurdnosť modlárstva. Stav človeka, v ktorom bol stvorený. Božia vláda nad svetom. Problém Božej vôle a zla vo svete.

("Poznaním Boha rozumiem to, čím nielen máme predstavu, že jestvuje nejaký Boh, ale vnímame aj to, čo je v náš prospech a čo vedie k jeho sláve, skrátka, čo sa patrí o ňom vedieť."¹⁷)

II. kniha (17 kapitôl) *Poznanie Boha-Vykupiteľa v Kristovi*

Dedičný hriech, Adamov vzťah k ľudstvu, problém slobodnej vôle, osobnosť Ježiša Krista, vykúpenie človeka v Kristovi.

("A hoci Boh mnohými spôsobmi ráči prejavovať svoju otcovskú priazeň, z púheho pozorovania sveta nedokážeme pochopiť, že je Otcom... preto nás pozýva k viere v Krista, k viere, ktorá tým, že pripomína bláznovstvo, uráža neveriacich."¹⁸)

III. kniha (25 kapitôl) *Cesta, ktorou prijímame Kristovu milosť*

O Duchu Svätom, o viere, znovuzrození, pokání, sebazapieraní, ospravedlnení vierou. O kresťanskej slobode, modlitbe, večnom vyvolení a predestinácii. O vzkriesení.

("... ak vyliatie jeho svätej krvi nemá byť nadarmo, naše duše musia byť v nej umyté tajomným obmytím Svätého Ducha."¹⁹)

IV. kniha (20 kapitôl) *O vonkajších prostriedkoch... ktorými nás Boh priťahuje*

O pravej cirkvi a jej pôvodnej organizácii. O vzniku a vývoji rímskeho pápežstva. Koncily a ich autorita. O cirkevnej disciplíne, o sviatostiach. Krst detí. O občianskej vláde.

("Pretože naša nevedomosť a lenivosť (a mohol by som pridať aj márnomyseľnosť) potrebujú nikdy nekončiacu pomoc, ktorou by v nás bola plodená viera, a aby mohla rásť a postupovať ďalej až k dokonalosti, Boh kvôli našim slabostiam pridal takúto pomoc a zabezpečil účinné kázanie evanjelia tým, že tento poklad uložil v cirkvi."²⁰)

5 DVA PRÚDY REFORMÁCIE

¹⁷ John Calvin: Institutes of Christian Religion I., str. 59. (The Master Christian Library, AGES Software.)

¹⁸ John Calvin II., str. 395.

¹⁹ John Calvin III., str. 623.

²⁰ John Calvin IV., str. 1156.

5.1 Porovnanie LUTHERA a CALVINA

Je zrejme, že CALVIN budoval na základoch, ktoré položil LUTHER. V kontraste k LUTHEROVI, CALVIN bol tichým a citlivým(!) človekom.²¹ (O svojom vnútornom živote hovoril málo a uspokojil sa s pozorovaním Božej ruky ako ho vedie. Od otca však zdedil nezlomnú vôľu, ktorá mu dobre slúžila v nepokojnej Ženeve.

LUTHER zdôrazňoval spasenie jedine z viery a jeho základné teologické zameranie je viac subjektivistické a antropologické. CALVIN zdôrazňoval zvrchovanosť a majestát Boží a jeho teologické zameranie je viac objektivistické a teologické. LUTHER vychádzal od potrieb človeka smerom k Božej láske, kým CALVIN vychádza z Božej lásky smerom k potrebám človeka.

LUTHER reprezentuje človeka, ktorý po úzkostlivom hľadaní nachádza vyslobodenie, a ktorý sa od tej chvíle raduje na výslní Božej lásky. CALVIN akoby sa neuspokojil s týmto faktom, ktorý s rovnakou radosťou prijíma, ale pýta sa po príčine prečo Boh miluje človeka a prečo ho spasil. LUTHER zasadil najväčší úder zákonníctvu a samospravodlivosti, kým CALVIN zasadil úder pohanskému uctievaniu modiel.

U LUTHERA sa stretávame s dôrazom na Božiu lásku, ktorá sa na Golgote skláňa k človeku, u CALVINA sa stretávame s dôrazom na Boží majestát, ktorý panuje nad celým svetom.

V LUTHEROVI úzkostlivé a znepokojené svedomie nachádza v Bohu pokoj, kým v CALVINOVI ľudské sebaisté svedomie je zo svojho (hriešneho) pokoja vyrušené.²²

Luteranizmus prejavil silu v Nemecku a v Škandinávii, kalvinizmus sa rozvinul vo Veľkej Británii, Holandsku a v severnej Amerike.

5.2 Kalvinizmus²³

CALVIN nezanechal po sebe reformátora podobného formátu. Práca bola priveľká pre jedného človeka. Z najbližších nasledovníkov to bol Theodore BEZA (1519-1605), ktorý mal jemnejšie spôsoby, ale tie isté ideály.

Hlavné *odlišnosti* kalvinistického teologického systému je možné za cenu istého sploštenia vyjadriť v piatich bodoch, ako ich prijala medzinárodná reformovaná synoda v holandskom Dordrechte (1618):

- *Úplná skazenosť* človeka narodeného v hriechu. Človek nie je schopný pre svoje spasenie nič urobiť a je absolútne závislý na Božej predchádzajúcej milosti.
- *Nepodmienené vykúpenie*. Boh si vo svojom vyvolení vyberá ľudí absolútne nezávisle na ich zásluhách alebo na predzvedenej reakcii na jeho pozvanie. Vyvolenie je jediným určujúcim faktorom spasenia.
- *Limitovaný počet vykúpených*. Kristova smrť na kríži bola úspešná v tom, čo mala dosiahnuť a preto *všetci*, za ktorých Kristus zomrel, musia dosiahnuť večné spasenie. Z toho vyplýva, že Kristus nezomrel za všetkých ľudí, ale len za vyvolených.
- *Neodolateľná milosť*. Božia milosť oslovujúca človeka je tak mocná, že sa jej človek nedokáže vzoprieť.
- *Zotrvanie svätých vo viere*. Kto raz sa narodil z Ducha, nemôže úplne a s konečnou platnosťou odpadnúť od viery. Ten, kto odpadol, nikdy nebol skutočný kresťan, nakoľko k pravému spaseniu nutne patrí Božie vyvolenie aj oslávenie.

²¹ A. Lindt: John Calvin, in The History of Christianity (A Lion Handbook), str. 381. Porovnaj hodnotenie Calvinovej osobnosti Heussim a Molnárom vyššie.

²² F. M. Dobiáš: Úvod ku Calvinovej Inštitúcii str. xxi (Citované podľa Holla); A. Lindt: John Calvin, in The History of Christianity (A Lion Handbook), str. 380.

²³ Kalvinizmus je v podstate augustinizmus.

35. KAPITOLA

RADIKÁLNA REFORMÁCIA ANABAPTISTI

I ÚVOD¹

Tzv. "radikálna reformácia" je známa aj pod názvom "ľavé krídlo reformácie" alebo "tretia reformácia". Tento prúd reformácie zahŕňa všetky reformné prvky, ktoré nespádajú pod reformáciu prostredníctvom vládnych úradov. Spoločným prvkom radikálnej reformácie bolo sklamanie s morálnymi aspektami teritoriálneho protestantizmu a odmietnutie niektorých jeho doktrín a inštitúcií. Klasifikácia je veľmi ťažká, nakoľko nejde o jednoliaty prúd ani organizačne, ani v učení.

V radikálnej reformácii sa obyčajne rozlišujú tri hlavné smery: *anabaptisti*, *spiritualisti* a *racionalisti*.²

Spiritualisti podceňovali vonkajšie cirkevné formy a ceremónie. Namiesto toho zdôrazňovali vnútorné spoločenstvo s Bohom prostredníctvom Svätého Ducha. Napríklad sliezsky šľachtic, pôvodne luterán, Kasper SCHWENCKFELD (1490-1561) tvrdil, že už tisíc rokov v cirkvi nejestvuje pravý krst a r. 1526 navrhol pozdržanie vysluhovania Večere Pánovej, kým sa nezistí, aká bola jej pôvodná forma.³ Tvrdil, že nie je potrebné žiadne vierovyznanie, stačí vnútorná skúsenosť znovuzrodenia. Jeho učenie bolo odsúdené v luteránskych symbolických spisoch.

Racionalisti dávali osobitný dôraz na racionálnu pochopiteľnosť kresťanského učenia, čo viedlo k anti-trinitárskym postojom a obnoveniu arianizmu. Pod názvom *socinianizmus* sa rozšírili učenie Fausta SOZINIHO (Socinus 1539-1604), ktorý pochádzal z Itálie, ale r. 1578 sa usadil v Poľsku, ktoré bolo centrom anti-trinitárskej propagandy pre náboženskú toleranciu, ktorú tieto skupiny v tom čase v Poľsku požívali. SOCINUS okrem Božej Trojice popieral Kristovo božstvo, jeho výkupnú smrť, dedičný hriech, predestináciu a vzkriesenie tela.

Iná štúdia "ľavého krídla reformácie" ju delí na štyri typy: (1) anabaptisti (švajčiarski bratia, juhonemeckí bratia, hutteriti, holandskí mennoniti), (2) anti-trinitári, (3) spiritualisti a (4) revoluční proroci.⁴

Anabaptisti urobili najradikálnejší pokus o obnovenie cirkvi z celej reformačnej éry. Napriek pomenovaniu *novokrstenci*⁵, ich hlavný dôraz nebol na krste, ale na učeníctve, biblicizme a pacifizme.

¹ H. Yoder, A. Kreider: The Anabaptists, in The History of Christianity (A Lion Handbook), str. 401, W. Elwell (ed.): Evangelical Dictionary of Theology, heslo "Anabaptists".

² Luteráni vždy stotožňovali švajčiarskych anabaptistov s radikálnymi spiritualistami ako boli zwickauskí proroci a Tomáš Münzer. Calvinisti ich často spájali s racionalistami a libertínmi. Tieto nepresnosti sú privádzané na pravú mieru až v modernom historickom bádání. (Estep: The Anabaptist Story, str. 2).

³ Jeho nasledovníci boli verní tomuto rozhodnutiu až do r. 1877.

⁴ F. Littell: The Anabaptist View of the Church, in John H. Leith: Creeds of the Churches, str. 281.

⁵ Tento názov odmietali, nakoľko krst detí vôbec za krst nepovažovali.

"Krstná otázka bola sekundárnou. Ich cieľom bola rekonštrukcia cirkvi a sociálneho poriadku."⁶ Vyznávali slobodu svedomia a oddelenie cirkvi od štátu, čím sa stali prvou nezávislou cirkvou modernej doby.⁷ Ich meno sa spojilo s dvomi neslávnyimi revolučnými extrémami - s menom Tomáša MÜNZERA a so vzburou v Münsteri - čo prispelo k ich rozsiahlemu prenasledovaniu od štátu (trest štátim), katolíkov (trest upálením) aj protestantov (trest utopením).

2 VZNIK ANABAPTISTICKÉHO HNUZIA VO ŠVAJČIARSKU⁸

Niektorí ZWINGLIHO nasledovníci dospeli k presvedčeniu, že ZWINGLI zastal v reformách na polceste. Najradikálnejší z nich boli Felix MANZ (1500?-1527), študovaný kňaz, syn kanonika z Veľkého Minstra a Conrad GREBEL (1498-1526), vynikajúci humanistický učenec, ktorý pochádzal z jednej z najpoprednejších rodín mesta a podobne ako ZWINGLI študoval na univerzitách vo Viedni a v Bazileji.

Koncom r. 1523 prehlásili, že ZWINGLI je falošný prorok, ktorý nepodrobil všetky náboženské praktiky biblickému testu, a ktorý čaká na lenivé svetské úrady, aby zaviedli reformy, ktoré nariadil Boh. Tento radikálny prvok sa prejavil po druhej veľkej dišpute koncom októbra 1523, keď sa čakalo na okamžité zrušenie používania obrazov a omše. Jedným z popredných účastníkov debaty bol aj Balthasar HUBMAIER (1480?-1528), doktor teológie z univerzity v Ingolstade, kde bol žiakom LUTHEROVHO starého protivníka Johanna ECKA.

ZWINGLI a jeho nasledovníci zrejme očakávali, že dišputa povedie k okamžitej zmene omše na vysluhovanie Večere Pánovej. Miesto toho ZWINGLI vyhlásil, že "moji páni rozhodnú aké opatrenia bude treba urobiť vo veci omše". Z tohto GREBEL a niekoľkí ďalší dospeli k záveru, že ZWINGLI opustil svoje nekompromisné stanovisko aj vo veciach, kde Slovo Božie hovorí jasne. Takto sa októbrová dišputa z r. 1523 stala historickým medzníkom medzi GREBELOM a ZWINGLIM. V tomto rozhodnutí nerešpektovať rozhodnutie zürišskej mestskej rady je možné vidieť začiatok hnutia slobodnej cirkvi.⁹

2.1 Krst ako vyjadrenie viery

"Prvým a hlavným cieľom radikálnej reformácie nebolo (ako sa obyčajne tvrdí) zrušenie krstu detí, ešte menej zmena spôsobu krstenia (kropanie, ponáranie), ale ustanovenie čistej cirkvi obrátených kresťanov v protiklade so zmiešanou cirkvou sveta."¹⁰

Roku 1524 GREBEL a MANZ pod vplyvom REUBLINA¹¹ dospeli v otázke krstu detí k záveru, že nemá biblické opodstatnenie a začiatkom r. 1525 začali svoje názory uvádzať do praxe. 21. januára 1525 sa uskutočnila verejná debata, na ktorej Rada rozhodla proti nim a vydala príkaz, aby všetky rodiny s nepokrstenými deťmi dali tieto do ôsmich dní pokrstiť. Miesto toho sa zástancovia radikálnych reforiem zhromaždili večer toho istého dňa v dome Manzovej matky. Na tomto zhromaždení George BLAUROCK (Jörg CAJACOB 1492?-1529), bývalý kňaz, požiadal GREBELA, aby ho pokrstil. Keď to GREBEL urobil, BLAUROCK pokrstil 15 ďalších účastníkov zhromaždenia.

Rada vydala rozhodnutie, aby radikáli opustili kanton. Títo odmietli poslúchnuť a začali sa schádzať v dedine Zollikon pri Zürichu v súkromných domoch. Bolo pokrstených asi 35 ľudí, ktorí spolu prijímali Večeru Pánovu. Na veľkonočnú nedeľu 1525 bol REUBLINOM pokrstený HUBMAIER. Takto vznikla skupina švajčiarskych anabaptistov dnes známa pod názvom "Švajčiarski bratia".

⁶ P. Schaff: History of the Christian Church VII., str. 70.

⁷ H. Yoder, A. Kreider: The Anabaptists, in The History of Christianity (A Lion Handbook), str. 402.

⁸ Podľa: William R. Estep: The Anabaptist Story, str. 7nn.

⁹ Harold Bender: Conrad Grebel, in W. R. Estep, str. 12.

¹⁰ P. Schaff VII., str. 75.

¹¹ Wilhelm Reublin, pastor v dedine pri Zürichu, bol pravdepodobne prvý zo švajčiarskych bratov, ktorý kázal proti krstu detí.

2.2 Zhromaždená cirkev

Tieto kroky viedli k sformovaniu oddeleného spoločenstva "zhromaždenej cirkvi", "pravých veriacich". Anabaptisti za kresťanov považovali len tých ľudí, ktorí sa dobrovoľne prihlásili k nasledovaniu Krista. Preto odmietli účasť v štátnej cirkvi, ktorú ZWINGLI založil v Zürichu. Zároveň boli prví, ktorí praktizovali *oddelenie cirkvi od štátu* a zdôraznil plnú *slobodu svedomia*. Anabaptistické hnutie je možné charakterizovať podľa viacerých dôrazov, ale ich najosobitejšou odlišnosťou bol práve dôraz *eklesiologický*.¹² Pravá cirkev je podľa nich tvorená len tými, ktorí sú presvedčenými veriacimi, boli pokrstení na vyznanie svojej viery a v ich živote je vidieť ovocie viery.¹³ LUTHER aj ZWINGLI považovali novozmluvný poriadok cirkvi za želateľný ale neuskutočniteľný. Anabaptistická eklesiológia smerovala práve k uskutočneniu tohto novozmluvného vzoru *viditeľnej* cirkvi definovanej ako zbor *vyvolaných* a *zhromaždených* zo sveta. Tento koncept napádal samotné základy súčasnej "kresťanskej" spoločnosti, čo, pochopiteľne, viedlo k prudkému prenasledovaniu nielen z teologických, ale aj politických dôvodov.

Anabaptisti odmietali prísahu na základe Kázne na vrchu a akúkoľvek formu vojenskej služby. Týmto zaútočili na dva základné kamene súčasného politického života.

Pomenovanie *anabaptisti* odmietali s dôvodením, že nejde o nový krst, nakoľko krst detí vôbec za krst nepovažovali.

2.3 Prenasledovanie a ďalšie rozšírenie hnutia. Prvé popravy.

Po viacerých vykázaniach, uväzneniach a dišputách dňa 7. marca 1526 zürišská Rada rozhodla, že anabaptisti majú byť utopení (ako paródia na ich vieru "ten kto ponára bude ponorený"). Prvým martýrom anabaptistov v kantone sa stal Felix MANZ, ktorý bol utopený v rieke Limmat dňa 5. januára 1527. Chválil Boha, že môže zomrieť za pravdu a zvolal: "Do tvojich rúk odovzdávam svojho ducha!"¹⁴ GREBEL nebol podobne popravený len preto, lebo skôr ako mohlo dôjsť k poprave, zomrel na mor. Do r. 1532 došlo k šiestim popravám. Historik Schaff hovorí, že nie je isté, či ZWINGLI s popravami súhlasil, isté je však, že verejne proti nim neprotestoval.¹⁵ Cudzinci s anabaptistickým presvedčením boli z mesta vykázani.

BLAUROCK sa stal jedným z hlavných šíriteľov anabaptistického učenia vo Švajčiarsku. Účinnosť jeho misie prekonala MANZA aj GREBELA. Pracoval najprv v Zürichu, potom v Berne a nakoniec v Tyrolsku. Jeho kázanie priťahovalo veľké zástupy poslucháčov, ľudia sa dávali krstiť a vznikali nové zbory. Veľký počet anabaptistov robil utajenie čím ďalej tým ťažším. Nakoniec bol BLAUROCK spolu s inými zatknutý innsbruckými úradmi a 6. septembra 1529 upálený.

Napriek krutému prenasledovaniu sa hnutie tak rozšírilo, že boli obavy, že nahradí štátnu cirkev. Na sneme v Speyeri r. 1529 sa katolíci s luteránmi dohodli, že anabaptizmus je treba trestať smrťou. LUTHER najprv s rozhodnutím nesúhlasil, ale okolo r. 1531 ho strach z anarchie privedol k súhlasu s trestom smrti za rúhanie a podvrtnú činnosť. Tisíce anabaptistov bolo popravených. Populárny odpor proti nim bol živý poukazom na krvavé povstanie sedliakov v rokoch 1524-1525.

2.4 Anabaptistické vyznanie viery

Švajčiarsky anabaptizmus bol usmernený *Schleitheimským vyznaním*, ktoré spísal Michal SATTLER (1490?-1527), bývalý benediktínsky mních z Freiburgu, ktorý prostredníctvom štúdia Pavlových listov našiel evanjelijnú (evanjelickú, evanjelikálnu) vieru a odišiel z rímskej cirkvi a prijal luteránsku vieru. Roku 1525, keď FERDINAND vyhlásil politiku vyhladzovania heréz, odišiel z Rakúska do Švajčiarska, kde sa pod vplyvom Wilhelma REUBLINA stal anabaptistom. Dostal sa do popredia hnutia a viedol zhromaždenia v lesoch, ktoré boli odhalené a SATTLER musel r. 1525 Zürich opustiť. Po krátkom pobyte v rodnej dedine odišiel do Strasbourgu, ktoré bolo v tom čase najľahodnejším mestom Európy. Pokúsil sa tu získať reformátorov pre anabaptizmus, ale bez úspechu.

¹² W. R. Estep: The Anabaptist Story, str. 175.

¹³ W. Walker: A History of the Christian Church, str. 449.

¹⁴ P. Schaff VII., 83.

¹⁵ P. Schaff VII., str. 82.

Dňa 27. februára 1527 SATTLER po odchode zo Strasbourgu predsedal synode v Schleitheime, ktorá sa zišla, aby zaujala stanovisko k "falošným bratom". Počas zasadania tejto synody bol SATTLER spolu s inými bratmi zatknutý. Na súdnom pojednávaní 17. a 18. mája v Rottenburgu SATTLER vzbudil veľkú pozornosť svojím pokojným vystupovaním. Odsúdený bol na smrť upálením, ktorému predchádzalo mučenie rozpálenými kliešťami. Rozsudok bol vykonaný 20. mája 1527. Keď mu po vsunutí do plameňov zhoreli putá na rukách, dal dohodnuté znamenie bratom, že martýrska smrť je znesiteľná. SATTLEROVA smrť mala obrovský dopad. REUBLINOVA knižočka o tejto poprave sa rozšírila po Nemecku, Rakúsku a Švajčiarsku a jeho svedectvo vyjadrovalo martýrskeho ducha anabaptizmu.

Schleitheimské vyznanie¹⁶

"I. Krst bude daný všetkým, ktorí sa naučili pokániu a zlepšeniu života, a ktorí opravdovo veria, že ich hriechy boli odňaté prostredníctvom Krista, všetkým, ktorí chodia vo vzkriesení Ježiša Krista a chcú byť s Ním pochovaní v smrti, aby mohli byť s Ním vzkriesení a všetkým, ktorí si žiadajú krst tohto významu.

III. ...ktokoľvek nebol povolaný jedným Bohom k jednej viere, k jednému krstu, k jednému Duchu so všetkými deťmi Božej cirkvi, nemôže byť učinенý jedným chlebom s nimi tak, ako to musí byť, ak má pravdivo lámať chlieb podľa prikázania Kristovho.

IV. ...Je nám jasný príkaz nášho Pána, ktorý nás volá k oddeleniu od zlého... z čoho sa máme poučiť, že všetko, čo nie je spojené s naším Bohom a Kristom nemôže byť iné ako ohavnosť, ktorej sa treba strániť, a pred ktorou treba utekať. Týmto myslíme všetky pápežské a protipápežské skutky a cirkevné služby, zhromaždenia a navštevovanie cirkvi, krčmy, občianske záležitosti, rozhodnutia nevery a iné podobné veci, ktoré sú vysoko svetom vážené, a predsa sú vykonávané v priamom rozpore s Božím príkazom...

VI. ...Meč bol ustanovený Bohom mimo dokonalosti Kristovej... na potrestanie zlých a ochranu dobrých... V dokonalosti Kristovej sa používa jedine zákaz účasti v cirkvi na varovanie a na exkomunikáciu toho, kto zhrešil - bez toho, aby sa usmrtilo jeho telo... Nakoniec treba povedať, že kresťanovi sa nepatrí slúžiť v občianskej vláde... pretože magistrát je podľa tela, ale kresťan je podľa Ducha...

VII. ...Kristus nás tiež učil, že naša reč má byť "áno, áno" a "nie, nie"... Keď však niekto nechce rozumieť, ostáva uzavretý významu. Kristus je jednoducho Áno a Nie a všetci ži, ktorí Ho hľadajú v jednoduchosť budú rozumieť Jeho slovu. Amen."¹⁷

Je zaujímavé, že neskoršie diela reformátorov definujú svoje učenie nielen rozdielmi oproti rímskemu katolicizmu, ale aj oproti anabaptizmu. Práve toto Schleitheimské vyznanie použili na vyvrátenie anabaptistického učenia ZWINGLI aj CALVIN.

3 ANABAPTIZMUS V JUŽNOM NEMECKU

Hlavným nemeckým centrom anabaptizmu bol najprv Augsburg. HUBMAIER tu najprv v máji 1526 pokrstil Hansa DENCKA (1500?-1527). Tento krátko nato pokrstil Hansa HUTA (?-1527), ktorý zorganizoval zbor, ktorý rýchlo rástol a získal dokonca aj niekoľkých členov patricijských rodín. HUT potom pracoval s veľkým úspechom ako misionár na Morave a v Rakúsku. Napriek podobnosti v krste na vyznanie viery, anabaptizmus v južnom Nemecku bol odlišným hnutím od Švajčiarskych bratov. Jeho korene vyrastajú z reformulácie myšlienok Tomáša MÜNZERA Hansom HUTOM a Hansom DENCKOM.

¹⁶ Nemožno hovoriť o vyznaní, ktoré by bolo bývalo prijaté celým hnutím, keďže anabaptisti považovali každý zbor za samostatný. (Mark A. Noll (ed.): Confessions and Catechisms of the Reformation, str. 48.)

¹⁷ Mark A. Noll (ed.): Confessions and Catechisms of the Reformation, str. 50-58.

DENCK kládol dôraz na vnútornú premenu s pacifistickým vyjadrením v láske.¹⁸ HUT spôsobil anabaptistickým vodcom veľa problémov svojím chiliazmom. HUT zdôrazňoval skorý príchod Kristov a pomstienie Božieho ľudu. Zároveň sa všal považoval za proroka a predpovedal víťazstvo Turkov, po ktorom bude Kristus viditeľne vládnuť na zemi.

Dňa 20. augusta 1527 sa veľké množstvo nemeckých a rakúskych anabaptistov pod DENCKOVÝM vedením zišlo na synode v Augsburgu (tzv. *Martýrska synoda*), hlavne aby sa vysporiadala s HUTOVÝM apokalyptickým učením. Väčšina jeho chiliastické názory odmietla a HUT slúbil, že ich nebude rozširovať. Synoda sa rozhodla poslať evanjelistov do Rakúska, Bavorska, Wormsu, Bazileja a Zürichu. Takmer všetci, ktorí boli takto vyslaní, zakrátko zahynuli martýrskou smrťou. HUT bol uväznený v Augsburgu v septembri 1527, kde aj zomrel. DENCK zomrel na mor v Bazileji.

3.1 Pilgram MARPECK (1495?-1556)

Vážený rottenburský banský inžinier Pilgram MARPECK bol najvplyvnejším juhonemeckým anabaptistickým teológom. Po svojom obrátení r. 1528 stratil svoje postavenie a odišiel do Strasbourgu, kde sa stal vedúcou postavou anabaptistického hnutia v tomto meste. Zakrátko bol uväznený, ale v januári r. 1532 bolo mu dovolené viesť dišputu s BUCEROM, po ktorej bol BUCER vyhlásený za víťaza a MARPECK musel zo Strasbourgu odísť. V tomto období napísal svoje najvplyvnejšie dielo *Vermanung* známe aj ako *Taufbüchlein*. Jeho teológia bola biblická aj praktická. Pretože formálne neštudoval teológiu, jednoduchým spôsobom vysvetľoval čo rozumel pod pojmi ako Trojica, evanjelium, cirkev, učenictvo a eschatológia. Vo svojich obsiahlych spisoch prispel hlavne k riešeniu otázky vzťahu medzi Starou a Novou Zmluvou. Zomrel v Augsburgu, kde bol posledných jedenásť rokov svojho života zamestnaný ako inžinier.

3.2 Balthasar HUBMAIER (1481-1528)

HUBMAIER spája švajčiarsky anabaptizmus s juhonemeckým a moravským. Zároveň je jedným z najpozoruhodnejších zjavov anabaptistického hnutia. Školený v scholastike a patristike svojím tvorivým teologickým prístupom prispel k šíreniu anabaptistického učenia.

Študoval u známeho Dr. ECKA, ktorý sa o ňom ako študentovi vyjadroval veľmi pochvalne. Stal sa kňazom v Regensburgu, odkiaľ r. 1521 odišiel do Waldshutu na Rýne, ktorý patril do sféry rakúskej správy. Roku 1522 sa začal venovať Pavlovým epištolám, navštívil Bazilej, kde sa stretol s ERAZMOM a cestoval po viacerých švajčiarskych mestách, kde si všímal postup reformácie. V októbri r. 1523 sa zúčastnil zürišskej dišputy, po ktorej začal vo Waldshute program reformy cirkvi. S tým sa začalo aj prenasledovanie rakúskymi úradmi. HUBMAIER sa však spolu so skupinou okolo GREBELA už názorovo pohyboval smerom k anabaptizmu.

V apríli 1525 prišiel do Waldshutu REUBLIN, ktorý bol vyhnaný z Zürichu. Pokrstil tu HUBMAIERA a asi šesťdesiat iných. Nasledovala teologická výmena medzi HUBMAIEROM a ZWINGLIM. HUBMAIEROVA kniha *O kresťanskom krste veriacich* mala veľký vplyv a vyvolala trpké útoky zo strany ZWINGLIHO.

Po porážke sedliakov sa pozornosť rakúskych úradov znovu obrátila na Waldshut. HUBMAIER odišiel do Zürichu, kde pri dišpute dostal Zwingliho do rozpakov poukazom na jeho niekdajšie vyhlásenia, že krst detí nemá biblické opodstatnenie. HUBMAIER bol prinútený odvolať, alebo z Zürichu odísť. Najprv odvolal, potom odvolal svoje odvolanie. Nato bol uvrhnutý do vodnej veže a mučený. Natiahnutý na škripci odvolal svoje učenie aj písomne tak, ako to vyžadoval ZWINGLI. Neskôr tento prejav slabosti veľmi ľutoval.

Z Zürichu HUBMAIER odišiel do Mikulova na Morave.

¹⁸ Jeho najväčšie dielo nesie nadpis *O pravej láske*.

Morava bola v tomto čase ešte stále pod vplyvom husitského hnutia spred sto rokov. Tolerantnosť barónov LIECHTENSTEINOVCOV privolala sme takmer nekončiaci prílív utečencov z Tyrolska, Bavorska, Württemberska, Hessenska a Švajčiarska.

4.1 HUBMAIEROVO pôsobenie na Morave

V júli 1526 prišiel HUBMAIER do Mikulova a s úspechom premenil nemecky hovoriaci luteránsky zbor na anabaptistické spoločenstvo. V priebehu jedného roka pokrstil v Mikulove najmenej šesťtisíc ľudí. Hubmaier sa stal ich hlavným vodcom, "patriarchom z Mikulova". Zároveň pokračoval v písaní teologických pojednaní, ktorých rozsah je veľmi pozoruhodný.

Roku 1527 FERDINAND obrátil svoju pozornosť na svoje moravské dedičné územie. Moravská šľachta stratila svoju relatívnu nezávislosť a v auguste 1527 bol HUBMAIER vydaný rakúskym úradom. Tentokrát nepodľahol slabosti a pri mučení sa nepodarilo dosiahnuť, aby svoje učenie odvolal. 10. marca 1528 bol vo Viedni upálený. O niekoľko dní nato bola jeho manželka utopená v Dunaji.

4.2 Jakob HUTTER († 1536) a hutteriti

HUBMAIER nebol názormi typický anabaptista, čo viedlo k rozdeleniu s Hansom HUTOM, ktorý prišiel do Mikulova a hoci zastával právo použitia meča proti bezbožným, zároveň hlásal extrémnu formu pacifizmu a odmietal platenie daní. Proti nemu HUBMAIER obraňoval nutnosť svetskej vlády a potrebu podriaďovania sa jej, kresťan sa podľa neho má vláde podriaďiť aj vo veci vojenskej služby a platenia daní. Zároveň tvrdil, že vláda môže byť kresťanskou a učil, že je možná aj spravodlivá vojna a spravodlivý trest smrti.

Bratia, ktorí s ním nesúhlasili, založili nové spoločenstvo v Slavkove pod vedením Jakuba WIEDEMANNNA, ktorý hlásal spoločné vlastníctvo majetku. Toto spoločenstvo zažilo mnoho delení, kým ich pevne nezorganizoval Jakub HUTTER, ktorý medzi nimi pracoval v rokoch 1533-1536.

Jakub HUTTER (?-1536), klobúčnik, sa r. 1529 stal anabaptistickým kazateľom v Tyrolsku. Prudké prenasledovanie ho nakoniec r. 1533 prinútilo z Tyrolska odísť. Prišiel na Moravu, kde začal reformu života v anabaptistických *Brüderhofoch*. Pod jeho silným vedením sa *hutteriti* pevne zorganizovali. Jeho vedenie však netrvalo dlho. Po münsterskej tragédii sa FERDINAND s ešte väčšou rozhodnosťou obrátil proti anabaptistom na svojom území. HUTTER bol z Moravy vypudený a znovu začal pracovať v Tyrolsku, kde bol zatknutý a v januári r. 1536 upálený.

Hutteriti však boli veľmi dobre ekonomicky organizovaní, takže prežili mnoho prenasledovaní a po viacnásobnom sťahovaní ich spoločenstvá dodnes existujú v USA.¹⁹

5 ANABAPTIZMUS V HOLANDSKU

Tretím veľkým hnutím anabaptistov bolo hnutie založené Melchiorom HOFMANNOM (1495?-1543), ktorý sa horlivo zaoberal eschatologickými špekuláciami. Roku 1533 dospel k presvedčeniu, že Kristus sa skoro vráti. Vyhlásil Strasbourg za Nový Jeruzalem a sám sa nechal zatknúť, lebo podľa proroctva veril, že pri príchode Kristovom bude vo väzení. Sklamaný a zabudnutý zomrel vo väzení až o desať rokov neskôr. Jeho nasledovníci, *melchioriti*, vytvorili dve krídla - jedno mierumilovné, od r. 1536 vedené Menno SIMMONSOM - a druhé revolučné, ktoré viedlo k münsterskej tragédii.

¹⁹ Na západnom Slovensku boli známi pod menom *habáni*.

5.1 Udalosti v Münsteri 1534-1535

Vedenia revolučného krídla melchioritov sa ujali Ján MATHYS (ako Enoch) a Ján z LEYDENU (ako kráľ Dávid) a za Nový Jeruzalem vyhlásili Münster. Násilie, polygamia a vraždenie spôsobili povesti anabaptistov veľké škody.²⁰

5.2 Menno SIMMONS (1496-1561) a mennoniti

Münsterskí extrémisti boli odsúdení pokojamilovnými melchioritmi a ich vedenia sa ujal najväčší vodca anabaptizmu 16. st. - Menno SIMMONS. Pôvodne katolícky kňaz zanechal rímsky r. 1536 katolicizmus a začal sa skrývať. Roku 1537 bol ordinovaný ako starší (biskup) v provincii Groningen. Postupne pracoval v anabaptistickom hnutí v Holandsku, v severnom Nemecku, v porýní a v dánskom Hosteinsku. Prvá zbierka jeho prác bola vydaná r. 1546.

Menno sa líšil od LUTHERA a CALVINA len obranou krstu veriacich, učením o nenásilí a odmietaním prísahy. Zastával tiež odľuku cirkvi od štátu až do tej miery, že sa kresťania nemajú zúčastňovať politického života. V kristológii zastával melchioritský názor, že Kristovo telo pochádzalo priamo od Boha a nedostávalo nič z matky Márie.

V súčasnosti je na svete asi okolo 500 tisíc mennonitov, z ktorých polovica žije v Spojených štátoch amerických. Hoci každý zbor je samostatný, spoločné majú to, že odmietajú cirkevnú organizáciu, vojenskú službu, prísahu a prácu vo verejných úradoch. Odmietajú tiež krst detí a reálnu prítomnosť Kristovu vo Večeri Pánovej.

²⁰ Pozri kap. 32, odsek 4.2.

36. KAPITOLA

REFORMÁCIA A NÁBOŽENSKÉ VOJNY VO FRANCÚZSKU (do roku 1598)

1 ÚVOD¹

Dejiny reformácie mimo Nemecka a Švajčiarska nie sú natoľko dôležité teologicky ako skôr politicky, podľa politického významu štátov, v ktorých reformácia prevládla, alebo bola potlačená. Prostredníctvom nich sa protestantizmus alebo obnovený rímsky katolicizmus rozširovali územne, napr. do kolónií týchto štátov, alebo kultúrne, tj. prostredníctvom filozofie, politickej teórie a umenia. Pre svetové rozšírenie protestantizmu malo osobitný význam Anglicko so Škótskom a Holandsko, pre rímsky katolicizmus malo podobný význam Španielsko, Taliansko a Francúzsko. Náboženský vývoj vo Francúzsku je osobitne zaujímavý svojím smerovaním k Francúzskej revolúcii (r. 1789), ktorá dnes definuje politické myslenie na celom svete.

Odpor francúzskej (galikánskej) cirkvi proti politickej moci Ríma mal už viac ako dvestoročnú tradíciu. Roku 1438 to bola "Pragmatická sankcia", ktorá chránila privilégia francúzskeho kléru, r. 1516 FRANTIŠEK I. (1515-1547) nahradil pragmatickú sankciu konkordátom v prospech kráľa a štátnej pokladnice. Duchovný problém však týmto nebol vyriešený. Humanistickí vzdelanci sa odvracali od skorumpovaného a polopohanského Ríma k autentickým biblickým textom. "Galikánska cirkev sa menila na cirkev reformovanú".² História francúzskeho kresťanstva v modernej dobe začína teda renesanciou a humanizmom.

Kresťanský humanizmus a snaha o reformu v 16. st. zasiahli celé Francúzsko. Z dôvodov dosiaľ nie celkom vysvetlených protestantizmus nikdy nezískal väčšinu Francúzov hoci kalvinizmus bol k tomu blízko. V jednom období až 1/10 obyvateľstva prijala kalvinistické učenie a je možné, že viac ako dvojnásobok s ním sympatizoval.

2 MARGUERITE D'ANGOUL E ME A SKUPINA Z MEAUX

Sestra kráľa FRANTIŠKA I, MARGUERITE D'ANGOUL E ME, sa narodila v Angoul e me 11. apríla 1492. Roku 1525 ovdovela, a r. 1527 sa vydala za HENRICH A, kráľa navarrského. Zomrela r. 1549. Jej dcéra, Jeanne, sa stala matkou Henricha Navarrského, ktorý sa stal HENRICHOM IV. (HENRI IV.), kráľom Francúzska. MARGUERITE sa venovala novému učeniu, naučila sa latinsky, taliansky, španielsky a neskôr

¹ Podľa: J. M. Roberts: *The Pelican History of the World*, str. 553nn, A. Maurois: *Dějiny Francie*, str. 123nn, K. S. Latourette: *A History of Christianity II.*, str. 765nn.

² André Maurois: *Dějiny Francie*, str. 124. Maurois cituje historika Micheleta, ktorý dokonca prehlásil, že "Šesť rokov pred Lutherom kázal dôstojný Lefèvre d'Étaples v Paríži luteránstvo".

dokonca aj grécky a hebrejsky, aby mohla čítať Písmo v originálnych jazykoch. Jej jemná a citová osobnosť zhromaždila okolo seba duchovnú inteligenciu Francúzska.

Horlivo počúvala kázanie Jacquesa LEFÈVRA a aj LUTHER aj CALVIN na ňu silne zapôsobili. Viera v ospravedlnenie jedine z viery a záchranu bez skutkov, len z milosti, pohľad na Máriu len ako vyvolenú matku Spasiteľa, ľahostajný postoj k omši a poverčivým ceremóniám, to všetko svedčilo o jej rozchode s rímsko-katolíckym scholasticizmom. Jej viac ako 100-členný dvor denne diskutoval o význame oddielov z Písma a bol výrazom túžby po reformovaní cirkvi. Evanjelijná pravda bola často v popredí.

MARGUERITE bola v spojení so skupinou z Meaux, ktorú zhromaždil biskup BRIÇONNET z Meaux. BRIÇONNETOVA predstava o reformácii sa dá vyjadriť slovami: reformovať cirkev *skrze* cirkev, v cirkvi a s cirkvou. Muž, ktorý inšpiroval toto hnutie bol Jacques LEFÈVRE (1455-1536)³. Verili, že Písmo sa má dostať do rúk celého kresťanského ľudu. S týmto cieľom bol r. 1523 vydaný nový preklad Novej Zmluvy, a r. 1525 preklad Starej Zmluvy.

LUTHEROVE a ZWINGLIHO diela sa vo veľkom kupovali a čítali po celom Francúzsku. Sorbonna, symbol katolíckej pravovernosti, však robila nátlak, aby sa ľudia týchto heretických dokumentov zbavili. K zlomu došlo r. 1520, keď bol exkomunikovaný LUTHER. Sorbonna vzápätí (15. apríla 1521) tiež odsúdila luteranizmus a s ním aj francúzskych "luteránov". Niektorí členovia skupiny z Meaux zaváhali, keď boli označení za "luteránov". LEFÈVRE však ostal pevný a FAREL, ktorý bol tiež členom tejto skupiny, smelo prijal názory švajčiarskych reformátorov.

3 ZISKY A STRATY REFORMNÉHO HNUZIA V ROKOCH 1528-1547

Počas kráľovho väzenia v Madride r. 1525 prenasledovanie protestantov zintenzívnelo a začali sa páliť Biblie. Kazatelia z Meaux, medzi nimi aj LEFÈVRE, museli odísť do Strasbourgu. Roku 1526 sa FRANTIŠEK I. vrátil z väzenia a zdalo sa, že je naklonený reformátorom⁴. Kazatelia z Meaux sa vrátili.

Veľký cirkevný koncil v Sens však potvrdil stredoveké postoje, potrom r. 1527 sa na Sorbonne uskutočnil proces proti LEFÈVROVI a r. 1528 sa prenasledovanie obnovilo.

Do r. 1532 sa protestantom podarilo uzavrieť aliancie s anglickými a nemeckými protestantmi, a takto znovu získali slobodu kázať - dokonca aj v Louvri (r. 1533). V októbri 1534 došlo k "plagátovej afére", v ktorej boli použité ostré slová proti rímskym praktikám a hierarchii. Jeden z plagátov bol dokonca vyvesený na dverách kráľovej spálne: (*Pravdivé články o strašných skazenostiach pápežskej omše*). Toto vyvolalo prudkú reakciu. Kráľ odvolal svoju ochranu a rozhoreli sa hranice. Vyše 30 luteránov bolo zatknutých, súdených a upálených. Mučeníci boli upaľovaní na pomalom ohni, aby sa ich utrpenie predĺžilo.⁵ Mnoho vplyvných Francúzov ušlo z krajiny.

Kráľ na čas znovu zmenil politiku, vyhlásil amnestiu pre všetkých, okrem zwingliánov. V tomto období CALVIN napísal predhovor k svojej *Inštitúcii* adresovaný francúzskemu kráľovi.

Represálie boli nakoniec znovu obnovené sériou kráľovských ediktov (od r. 1538), ktoré vyzývali občanov, aby udávali heretikov a pomohli vykoreniť herézu. Heréza sa však napriek tomu rýchlo šírila.

Sorbonna zostavila do r. 1542 zoznam zakázaných kníh. Tlač a predaj protestantských kníh sa mali prísne trestať. Prenasledovanie sa čoskoro rozšírilo po celom Francúzsku. 1. januára 1545 kráľ, vyprovokovaný falošnými udaniami rímskych katolíkov proti Valdenským z Provencalska, nariadil 7 týždňové vraždenie, ktoré zničilo 22 z 30 dedín Valdenských - zahynulo pri ňom 3-4 tisíc ľudí.

FRANTIŠEK I. bol zodpovedný aj za miernejšie prenasledovanie v Meaux v septembri 1546, pri ktorom bol prepadnutý dom, kde sa protestanti zhromažďovali, zrovnaný so zemou a uväznených 61 osôb. Títo boli potom mučení a mnohí z nich skončili na hranici za živa upálení.

³ Pozri kapitolu 28.

⁴ Kráľov postoj k reformácii závisel od jeho vzťahov s cisárom. LEFÈVRA chránil z náklonnosti k svojej sestre Marguerite.

⁵ André Maurois: Dějiny Francie, str. 126.

Dá sa povedať, že pri smrti FRANTIŠKA I. v marci 1547 jeho prenasledovanie bolo úspešné len v tom, že zahnilo rastúci protestantizmus do podzemia. V žiadnom prípade ho nebolo možné považovať za uhasený.

Silní nepriatelia mu však zostali v osobe HENRICHA II. (HENRI II. 1547-1559) a jeho spojencov (napr. Guiseovci). Nový kráľ sa tiež snažil udusiť reformáciu všetkými možnými prostriedkami, čo bolo postupom času stále ťažšie, lebo reformácia mala podporu v školách v mnohých mestách. Kňazi a mníšky, ktorí sa obrátili na evanjelickú vieru rozširovali toto učenie.

Francúzski utečenci v Strasbourgu, v Ženeve a v Lausanne pomáhali svojim krajanom. Mnohí odvážlivci tajne cestovali a stretávali sa s konvertitmi. Iní sa odvážili kázať a otvorene kolportovať. Krajina bola plná tajných protestantov.

4 CALVINOV VPLYV NA FRANCÚZSKY PROTESTANTIZMUS

Po r. 1536, keď zomrel LEFEVRE, reformácia vo Francúzsku rýchlo menila svoj charakter. V tom istom roku vyšla CALVINOVA *Inštitúcia*, ktorá bola považovaná za najsilnejší dovtedajší protest proti neporiadkom a škandálom rímskej cirkvi. Bola tiež dobrým prameňom poučenia a obmedzovala radikálne výstrelky reformácie. Protestantské hnutie teraz už necharakterizoval Lefevrov kresťanský mysticismus spojený so štúdiom Písma, ale sa zmenilo z *jednotlivých* nasledovníkov LUTHERA alebo ZWINGLIHO na jednotný *front* postavený na celistvom systéme učenia.

Vodcu našlo v mladom mužovi zo Ženevy. Keďže sám bol Francúzom, mal mimoriadny vplyv na svojich súvercov vo Francúzsku. Dokonca aj LUTHER mal CALVINA rád a dôveroval mu. Zdrojom jeho sily bola logika premknutá vášňou presvedčenia. Bol demokratom⁶ a potreboval sa podeliť s myšlienkami svojho srdca. CALVIN bol veľkým autorom vo francúzštine aj v latinčine.

Vedúce osobnosti každého reformného hnutia mali väčšie problémy v boji proti revolucionárom medzi svojimi nasledovníkmi ako proti svojim otvoreným nepriateľom. *Inštitúcia* dosiahla to, že v 16. st. sa neviditeľná vláda a autorita Božia stali takými zrejmyými očiam intelektu ako mechanizmy stredovekej cirkvi očiam tela.

CALVIN kombinoval presviedčanie s inštrukciou. Venoval sa problémom nominálnych veriacich. Posielal listy prenasledovaným, povzbudzoval slabých. Posielal krátke teologické pojednania na pomoc tým, ktorí boli v kontroverziách. Radil pri organizácii nových zborov. Doporučoval pastorať a varoval lenivých pracovníkov.

Jeho osobný život bol príkladný, takže jeho nasledovníci nemali žiadny problém zdôveriť sa mu s tajnosťami svojho života. Tvrdí sa, že na vrchole svojej činnosti korešpondoval s viac ako 2 000 osobami len vo Francúzsku. Jeho zdravie utrpelo jeho asketickým spôsobom života - sotva jedol, pil alebo spal.

Ženeva sa stala modelom kresťanskej spoločnosti. Pri nepokojoch v spoločnosti zameranej na pohodlie jedine aristokracie, niet divu, že sa evanjelici zamerali na mesto, kde sa zdalo, že ľudia žijú v pokojnej a demokratickej atmosfére - Ženevu. Snívali o tom, že Francúzsko bude modelované podľa vzoru Ženevy! A práve tento zjednotený protestantizmus sa HENRICH II. rozhodol potlačiť svojimi zákonmi.

5 FRANCÚZSKY PROTESTANTIZMUS ZA HENRICHA II. (HENRI II. 1547-1559)

Po smrti kráľa FRANTIŠKA I. vyšli vo Francúzsku viaceré edikty, ktoré sa pokúsili legalizovať prenasledovanie protestantizmu. Cieľom kráľovskej politiky bolo zjednotiť všetky sily kráľovstva na

⁶ Ak je tu Calvin označený za "demokrata", rozhodne to nie je v modernom zmysle tohto slova. Skôr by sa na neho hodilo slovo "theokrat", nakoľko zastával vládu Božieho zákona. Prvky demokracie môžeme vidieť v jeho volenom presbyteriálnom systéme.

vyhladenie reformovanej viery. Vytvoril sa druhý súdny dvor, ktorý zasadal bez prerušenia. Riešil prípady "verejného pohoršenia" ako aj prípady herézy, kým bežné cirkevné súdne dvory riešili bežnejšie prípady. Veľká väčšina bola riešená týmto mimoriadnym súdnym dvorom.

CHATEAUBRIANOV edikt (r. 1551) kodifikoval a rozšíril opatrenia na ochranu rímsko-katolíckej cirkvi. Prísne pravidlá publikovania kníh, kontrola kníh prichádzajúcich z protestantských krajín, pravidlá cenzorovania vydané fakultou teológie, kráľ o 6 rokov neskôr priznal, že tento edikt nezastavil šírenie protestantizmu.

Pokus ustanoviť vo Francúzsku Inkvizíciu narazil na odpor parlamentu, preto r. 1557 kráľ vydal nový edikt (*Compiegnsky*), ktorý prakticky všetky súdne prípady vydal do rúk občianskeho súdneho dvora, kde sudcovia mali odsudzovať protestantov na smrť. Mohli trest sprísniť mučením a obeť pred upálením zaškrtiť.

5.1 Organizácia francúzskej protestantskej cirkvi

Do r. 1555 sa nedosiahol žiadny významný pokrok v organizácii protestantskej cirkvi. Prvý krok k organizácii reformovaných zborov sa uskutočnil r. 1555 v Paríži. Do roku 1560 došlo k ďalším 36 pokusom. Ženeva poslala do r. 1567 do Francúzska 120 pastоров. Tieto zbory sa kvôli prenasledovaniu museli schádzať tajne, tak ako prví kresťania. Prvá národná synoda sa uskutočnila v Paríži r. 1559, zostavila *Vyznanie viery a Knihu cirkevnej disciplíny*. Toto *Galské vyznanie* bolo zostavené na podklade vyznania v 35 článkoch, ktoré pochádzalo zo Ženevy a synoda ho rozšírila na 40 článkov. Hlásilo sa k trom ekumenickým vyznaniam - Apostoliku, Nikajskému a Atanáziomvu "pretože sú v súhlase s Božím Slovom".

5.2 Reakcia na prenasledovanie

Prudkosť prenasledovania vyvolala širokú reakciu v prospech prenasledovaných. Toto sa stalo dokonca aj v parlamente, čo viedlo k tomu, že viaceré vedúce osobnosti boli na kráľov rozkaz poslané do Bastily. V tom čase náhle zomrel kráľ HENRICH II. (r. 1559). Ku koncu päťdesiatych rokov sa veľká časť šľachtickej triedy pridala k protestantizmu. Medzi nimi aj významný francúzsky admirál Gaspard DE COLIGNY (r. 1558). CALVIN týchto ľudí vyzýval, aby verejne vystúpili na obranu svojich slabších bratov.

5.3 Francúzsko ovládané Guisovcami⁷

15-ročný chlapec, kráľ FRANTIŠEK II. (1559-1560), syn HENRICH A II., na radu svojej manželky Márie, škótskej kráľovnej, odovzdal vládu do rúk svojich strýkov - lotrinského kardinála a FRANTIŠKA, vojvodu DE GUISE. Obaja boli rozhodnutí pokračovať a zintenzívniť prenasledovanie, v ktorom boli už prv činní a očistiť kráľovstvo od kacírov. Napriek tomu CALVIN mohol vyhlásiť, že počet protestantov vzrástol - minimálne na 300 000.

Guisovci svojimi násilnosťami, tyranstvom a korupciou súdnych úradníkov vyvolali proti sebe úžasnú nenávisť. Táto nenávisť viedla k spojenectvu protestantov s politickou opozíciou a došlo k spiknutiu. Spiknutie bolo odhalené a represie strašné. Všetky pokusy odstrániť GUISOVCOV pomocou sily zlyhali a mnoho vysoko postavených osobností bolo buď usmrtených alebo uväznených. Mladý kráľ však náhle zomrel (r. 1560) a až tým sa vláda Guisovcov skončila. CALVIN bol presvedčený, že to bol Boží zásah.

6 KATARÍNA DE MEDICI (1519-1589) - REGENTKA FRANCÚZSKA

Vdova po HENRICH OVI II., kráľovná Francúzska (manželka Henricha II.) od r. 1547, a kráľovná-matka od r. 1559, sa po smrti FRANTIŠKA II. náhle stala regentkou Francúzska, keďže KAROL IX. (1560-1574) mal ešte len 10 rokov. Táto zanedbávaná manželka HENRICH A II. bola 10 rokov bezdetná. Bola príbuznou

⁷ Vplyvný šľachtický rod angažovaný na čele boja proti protestantom.

pápeža KLEMENTA VII. a LEVA X. V jej žilách kolovala krv Renesancie. Hovorí sa o nej, že postrádala akýkoľvek morálny cit. Jej hlavným cieľom bolo udržať kráľovský rod Valois pri moci a vyhnúť sa krvavej občianskej vojne.

Vláda KATARÍNY bola čoskoro ohrozená a na obmedzenie jej rozhodovania jej prideliťi spoluvládca, navarrského kráľa, ktorý sa ale poddával jej vplyvu. Roku 1560 si generálne stavy v Orléans (prvé zhromaždenie od r. 1484) vypočuli zoznam sťažností, na ktoré vláda reagovala vydaním ediktu (r. 1561). Prenasledovanie malo skončiť a väzni mali byť prepustení.

Asi od r. 1560 sa na označenie francúzskych protestantov začalo používať slovo *huguenoti* (ügenoti). Toto slovo má neistý pôvod. Jedno vysvetlenie hovorí, že ide o francúzsku skomoleninu nemeckého slova *Eidgenossen* (spojenci, konfederáti - podľa spojenectva švajčiarskych protestantských miest),⁸ iná verzia vidí jeho pôvod v stredovekej romanci o kráľovi Hugovi, ktorá bola aplikovaná na francúzskych kalvinistických protestantov.⁹

Huguenoti získali pozastavenie prenasledovania. Edikt síce nepovolil slobodu náboženského zhromažďovania, ale huguenoti sa správali, akoby ju bol dovoľoval. Rímska cirkev stále vyvolávala protiprotestantské nepokoje a huguenoti odpovedali rovnakým spôsobom tam, kde boli vo väčšine. COLIGNY sa doma stretával s kazateľom zo Ženevy. Vzniklo katolícke sprisahanie, ktorého účastníkom bol aj vojvoda DE GUISE, známe pod menom Triumvirát. Jeho cieľom bolo zachrániť vo Francúzsku katolicizmus. Ďalší edikt bol vydaný r. 1561, a tento zakazoval každé zhromažďovanie alebo podávanie sviatostí mimo katolíckej cirkvi. Nič však nedosiahol.

KATARÍNA zorganizovala kolokvium v Poissy (r. 1561), kde sa rímski katolíci a protestanti mali pokúsiť dosiahnuť kompromisné riešenie, a ktorého sa zúčastnil aj Calvinov spolupracovník BÉZA. Kolokvium chcelo zabrániť občianskej vojne tým, že sa dohodne na spoločnej viere. Vytvorilo komisiu, ktorej sa však nepodarilo nájsť kompromis a kolokvium sa skončilo nezdarom. Edikt zo 17. jan. 1562 preto zakazoval verejné zhromažďovanie a vracal rímskej cirkvi budovy vzaté protestantami. Dovolil však súkromné stretávanie a takto povoľoval protestantom po prvýkrát bohoslužby podľa ich svedomia. KATARÍNA DE MEDICI bola na strane voľnomyšlienkárstva a jej treba za túto slobodu poďakovať. Podľa jej názoru budúcnosť bola na strane huguenotov a dokonca sa opýtala COLIGNYHO, či by huguenoti dokázali ubrániť štát. Kolokvium v Poissy a tolerančný edikt bol jeden z vrcholných bodov francúzskeho protestantizmu.¹⁰

Prímerie netrvalo dlho. Masakra protestantského zhromaždenia v marci 1562 za hradbami mesta Vassy (v Champagne) vojvodom a kardinálom DE GUISE spustila reťaz podobných udalostí na mnohých miestach - v samotnom Toulouse zahynulo 3 000 mužov, žien a detí. Na oplátku sa huguenoti vlámali do rímskych kostolov, ničili oltáre a strhávali obrazy. Proti sebe stáli dve strany: vojvoda DE GUISE a vrchný veliteľ MONTMORENCY na strane rímskej cirkvi, knieža DE CONDÉ a admirál COLIGNY viedli huguenotov. Nasledovali tri vojny medzi huguenotmi a katolíckmi: 1562-1563, 1567-1568, 1568-1570.

Násilnosti zo strany huguenotov viedli k tomu, že stratili podporu más, ktoré inak s ich vecou sympatizovali kvôli predchádzajúcim ukrutnostiam prívržencov Ríma. Výsledky občianskej vojny boli celkove v neprospech huguenotov. Vodcovia oboch strán boli zabití, alebo uväznení opozíciou. KATARÍNA DE MEDICI sa teraz stala vedúcou osobnosťou rímskej strany a bola nepriateľská voči huguenotom. Dokázala ich tolerovať, ale upierala im rovnaké práva.

Náboženské vojny vo Francúzsku pokračovali znásobované prenasledovaním v Holandsku pod vedením vojvodu Z ALBY. Huguenoti väčšinou utrpeli porážky a stratili vodcov ako napr. CONDÉHO. Napriek tomu edikt zo Saint-Germain r. 1570 povolil slobodu verejných bohoslužieb.

COLIGNY, ktorý ostal jediným žijúcim vodcom huguenotov, mal veľký vplyv na kráľa KAROLA IX., čo s nevôľou sledovala Katarína Medicejská. Kráľ sa nakoniec rozhodol k činu - chcel sa rozísť s FILIPOM ŠPANIELSKYM a pomôcť protestantom v Holandsku (plán COLIGNYHO). Jeho matka a regentka, KATARÍNA,

⁸ Herders Konversations-Lexikon IV., str 652, heslo "Hugenotten".

⁹ The Concise Oxford Dictionary of the Christian Church, heslo "Huguenots", str. 250.

¹⁰ W. Walker: A History of the Christian Church, str. 517.

odporovala tomuto plánu, keďže sa jej nepodarilo oženiť jedného zo svojich synov s ALŽBETOU ANGLICKOU, a tak sa odcudzila veci protestantizmu.

KATARÍNA sa rozhodla, že COLIGNYHO treba odstrániť a naplánovala jeho zavraždenie. Plán sa nepodaril, COLIGNY bol len zranený na ruke a ramene (august 1572). Pretože bola teraz presvedčená, že je ohrozená hnevom huguenotov, rozhodla sa využiť svadobnú slávnosť huguenotov v Paríži (svadba HENRICH A NAVARRSKÉHO a MARGUERITE Z VALOIS, sestry KAROLA IX.). Vedela, že tam budú zhromaždení vo veľkom množstve a preto so svojimi poradcami naplánovala masakru. Na deň sv. Bartolomeja 24. augusta 1572 (tzv. *Bartolomejská noc*) sa masakra začala zavraždením COLIGNYHO a pokračovala vraždením tisícov ďalších huguenotov v Paríži ako aj v iných francúzskych mestách. Jeden odhad hovorí o 70 000 zavraždených. Správa o masakre bola prijatá s jasotom v Ríme aj v Madride. Skončila sa hrozba vojenskej intervencie proti Španielsku v Nizozemsku a nasledovalo 7 ďalších huguenotských vojen (1572-1573, 1574-1576, 1577 a 1580).

Huguenoti aj bez svojich vodcov držali pospolu, schádzali sa na bohoslužby v noci. Všetky ďalšie vojny na ich vyhladenie skončili nezdarom a nakoniec dokonca vytvorili protestantský "národ" v rámci Francúzska. Kládli vláde podmienky ako protihodnotu za svoju podriadenosť. KATARÍNA bola zúrivá a zmätená ich odvahou.

KAROL IX. zomrel r. 1574 a jeho brat HENRICH, vojvoda z Anjou, sa stal kráľom HENRICHOM III. (HENRI III. 1574-1589). Katarína, jeho matka, však bola ešte stále reálne pri moci.

Edikt z Beaulieu (máj 1576) vyhovel takmer všetkým huguenotským požiadavkám, dokonca sa kráľ ospravedlnil za bartolomejskú masakru a odvolal rozsudky. Edikt však nemal dlhú platnosť. Ďalšie dve náboženské vojny vyvolalo sformovanie Katolíckej ligy r. 1576, ktorá si dala za cieľ zjednotiť náboženstvo vo Francúzsku.

HENRICH NAVARRSKÝ, protestant a vodca huguenotov sa r. 1584 (po smrti kráľovho brata) stal dedičom trónu, pretože HENRICH III. nemal potomkov a HENRICH NAVARRSKÝ bol jeho najbližším ďalším príbuzným. Katolíci sa rozhodli rekonštruovať Ligu po celom Francúzsku a tajne naplánovali, že po smrti HENRICH A III. vyhlásia za francúzskeho kráľa KAROLA, kardinála z Bourbonu. Na pláne spolupracoval aj pápež SIXTUS V. (1585-1590), ktorý vyhlásil HENRICH A NAVARRSKÉHO za neschopného následníctva trónu, a cisár FILIP ŠPANIELSKY. HENRICH III. bol prinútený zbaviť huguenotov všetkých práv. Výsledkom bola ôsma (posledná) huguenotská vojna (1585-1589). Liga sa v Paríži aktivizovala a prinútila kráľa odovzdať jej kontrolu nad vojnou proti huguenotom. Kráľ bol 12. mája 1588 prinútený opustiť Paríž. HENRICH III. sa pomstil tým, že nechal vojvodu HENRICH A DE GUISE a kardinála KAROLA BOURBONSKEHÉHO a iných vodcov Ligy zavraždiť. Liga si namiesto HENRICH A DE GUISE vytvorila revolučnú vládu. Vtedy zomrela KATARÍNA DE MEDICI (v januári 1589). HENRICH III. s HENRICHOM NAVARRSKÝM práve obliehali Paríž, keď bol HENRICH III. dňa 1. augusta 1589 fanatickým mníchom zavraždený.

7 HENRICH IV. (HENRICH NAVARRSKÝ) PROTESTANT A KATOLÍK

Známy HENRI IV.¹¹ bol vychovaný ako protestant. Jeho rodina sa r. 1562 dostala do vedenia huguenotských bojových síl. Roku 1572 (masakra v noci na sv. Bartolomeja) bol chytený, uväznený a prinútený prestúpiť na katolicizmus. Po tri a pol roku ušiel a potvrdil svoju protestantskú vieru. Znovu sa dostal do vedenia huguenotského boja.

Po smrti HENRICH A III. sa stal zákonným dedičom trónu. Slávnou deklaráciou z augusta 1589 ubezpečil katolíkov, že nezmení situáciu v štáte. Väčšina organizovaného katolíckeho odporu toto vyhlásenie ignorovala. Kráľ však vyhral viacero bitiek.

Nakoniec sa však predsa rozhodol stať sa katolíkom. Známy je jeho cynický výrok: "Paríž stojí za

¹¹ Vyslov "ánri katr".

omšu". Zrejme obetoval svoje presvedčenie svojmu vlastenectvu, aby zachránil krajinu od rozkolu a Španielskej nadvlády. Krajina sa čoskoro zhromaždila okolo kráľa a vo Francúzsku sa skončilo 30 rokov občianskych vojen.

7.1 Nantský edikt (1598)

Henrichovi bývalí spoluveriaci netrpezlivo čakali na vyriešenie ich nerovného postavenia v národe. Po uzavretí mieru so Španielskom r. 1594 sa stretli na generálnom zhromaždení, kde požadovali rovnaké občianske práva a záruky ochrany. Roku 1597 určili 4 mužov, ktorí sa mali stretnúť s kráľom. Z tohto stretnutia vzišiel *Nantský edikt*, charta francúzskeho protestantizmu.

Edikt zabezpečil plnú slobodu svedomia všade v krajine, prístup do školy a do verejného úradu, právo prejavovať svoju vieru dokonca aj na súdnom dvore - skrátka plné občianske práva. Týmto spôsobom sa cirkev huguenotov vo Francúzsku stala prvou štátom uznanou medzi protestantskými cirkvami Európy. Edikt bol zrušený r. 1685 LUDOVÍTOM XIV.

37. KAPITOLA

REFORMÁCIA V HOLANDSKU A V ŠKÓTSKU

I ÚVOD

K španielskemu Nizozemsku patrilo v tomto období aj dnešné Belgicko a Luxembursko. Nizozemsko, ktoré bolo súčasťou Burgundského vojvodstva, bolo v tomto období dedičstvom patriacim Habsburgovcom. Viac ako 200 miest bolo prosperujúcimi priemyselne-obchodnými centrami, ktoré odovzdávali 7x viac daní, ako Amerika anglickej korune. Cez Rotterdam a Antverpy prechádzalo 50% svetového obchodu. Antverpská burza bola centrom európskeho finančníctva. Bola to najbohatšia krajina severnej Európy, ktorá však bola plná nepokoja.

Južná časť krajiny hovorila zväčša po francúzsky a bola najurbanizovanejšou časťou Európy s komerčným centrom v Antverpách. Severné provincie boli predovšetkým centrom poľnohospodárstva a námorníctva. Ich hlboký vzťah k rodnej zemi je určite čiastočne možné vysvetliť aj tým, že od 12. storočia získavali pôdu odkrajaním z mora¹. Neskoršie rozdelenie krajiny na dva štáty Holandsko a Belgicko bolo na začiatku tohto obdobia čímsi nepredstaviteľným.

Škótsko bolo malým samostatným kráľovstvom s riedkou populáciou. Moc jeho panovníkov bola malá a šľachta bola nepokojná. Škótsko pestovalo v tomto období spojenectvo s Francúzskom, ktoré bolo namierené proti susednému Anglicku. Táto politika bola pre Anglicko obzvlášť nebezpečná, keď prešlo na stranu protestantizmu.

Holandsko a Škótsko sú pre dejiny kresťanstva zaujímavé tým, že Holandsko ako svetová námorná a obchodná veľmoc a Škótsko prostredníctvom vystaňovalectva do severnej Ameriky, Austrálie, na Nový Zéland a do južnej Afriky sa najväčším dielom pričínili o svetové rozšírenie vplyvu reformácie. V oboch krajinách bolo šírenie reformácie spojené s politickým bojom - bojom za nezávislosť v Nizozemsku a bojom proti nenávidenej vláde v Škótsku.

2 REFORMAČNÝ VÝVOJ V HOLANDSKU

2.1 Politická situácia

KAROL V. (*1500-†1558), španielsky kráľ a neskôr nemecký cisár, sa narodil na holandskom území, ktoré bolo dedičstvom po jeho starom otcovi MAXIMILIÁNOVI I. (z Rakúska). Španielsko zdedil po svojej matke JUANE (druhej dcére FERDINANDA a IZABELY zo Španielska). Takto spojil Holandsko so Španielskom. Karlova teta po otcovi, MARGARÉTA RAKÚSKA vládla v Holandsku ako regentka v rokoch 1509-1530 a jeho sestra MÁRIA UHORSKÁ v rokoch 1531-1555. On sám tu strávil 28 rokov svojho života. Bohatstvo týchto území využíval vo svojich mnohých vojnách, ktoré sa Nizozemsku

¹ J.M.Roberts: The Pelican History of the World, str. 556.

prakticky netýkali.

KAROLOVI sa do r. 1538 podarilo zjednotiť vojvodstvá, panstvá, grófstva a mestské správy politicky aj územne. Francúzska vláda v južných oblastiach sa postupne oslabovala a r. 1555 odovzdal FILIPOVI II., svojmu synovi, dokonale zorganizovaný štát.

KAROL mal však v Holandsku aj iné problémy, ktoré sa nedali tak ľahko vyriešiť. Týchto 17 provincií bolo rozdelených národnostne a jazykovo - Holanďania na severe, Flámi v strede a Francúzi na juhu - rôzne povahy a rôzne záujmy. Jeho plány vytvoriť v krajine národné katolícke biskupstvo boli prekazené kúriou, nakoľko tam už bolo šesť alebo viac nemeckých biskupstiev.

Veľké dane uvalené FILIPOM II. (španielsky kráľ 1556-1598), jeho pokusy centralizovať vládu na úkor lokálnych slobôd a náboženský útlak (inkvizícia zavedená r. 1559) viedli k veľkej a dlhotrvajúcej revolte - Holandskej vojne za nezávislosť, ktorá celkove trvala 80 rokov (1568-1648).

2.2 Začiatky protestantizmu v Nizozemsku

Udalosti už zo začiatku 15. storočia pripravili Holandsko na náboženské prebudenie. Bola to obzvlášť práca *Bratov spoločného života*, ktorí zdôrazňovali laické čítanie Biblie a jej preklad do flámčiny, ktorý existoval ešte pred Lutherovým narodením. K reformnému zmyšľaniu prispeli aj holanskí humanisti (ERAZMUS) a kresťanskí mystici.

Reformácia v Holandsku začala úspešným šírením luteranizmu pravdepodobne už za vlády regentky MARGARÉTY RAKÚSKEJ. V Holandsku zomreli aj prví martyri reformácie (HENRICH VOES a JÁN ESCH, ktorí boli upálení v Antverpách v júli r. 1523.)

LUTHEROVE spisy boli čítané širokou verejnosťou a medzi rokmi 1513 a 1531 sa objavilo najmenej 25 prekladov Biblie alebo aspoň Novej Zmluvy v holandčine, flámčine a francúzštine. Po Wormskom sneme na príkaz KAROLA V. a ALEXANDRA v Antverpách spálili 400 luteránskych kníh a 300 kníh v Gente (r. 1521).

Roku 1522 cisár KAROL V. vydal edikt proti šíreniu reformácie v 17 provinciách. Vyhlásenia proti rozširovaniu LUTHEROVHO učenia akýmkoľvek spôsobom boli sprevádzané násilnosťami: bičovaním, vypaľovaním znamena žeravým železom, stratou oka alebo ruky, zákazom dlhého zoznamu kníh včítane Biblie.

2.3 Holanskí anabaptisti

Luteranizmus sa v Holandsku šírila hlavne do r. 1525. Po tomto roku získali vplyv hlavne anabaptisti. Silný rast ich počtu trval asi do r. 1540 a od tohto roku začal mať silnejší vplyv kalvinizmus.² Možné zdôvodnenie tejto zmeny vplyvu je v pacifizme anabaptistov, ktorý nebol sympatický vlastenecky cítiacim Nizozemcom, ktorí začínali pociťovať stále väčší útlak zo strany Španielska.

Anabaptisti zažili najkrutejšie prenasledovanie ešte pred obdobím vlády FILIPA II. (1555-1598). Viacero ediktov bolo namierených priamo proti nim. Desiatitisíce holandských anabaptistov bolo popravených. Prvé prenasledovanie bolo v Haagu r. 1527. Obete boli mučené na škrípaci, bičované, väznené, upaľované na pomalom ohni, nútené k pohľadu na utopenie svojich príbuzných, pochované zaživa, násilím vkladané do rakiev menších ako ich telo, tak že sa im lámali kosti. Odhaduje sa, že za vlády KAROLA V. v Holandsku bolo usmrtených okolo 30 000 ľudí! Mestá ako Monnikendam, Deventer, Zwolle a Kampen boli takmer úplne anabaptistické.

2.4 Boj za nezávislosť a šírenie kalvinizmu

Roku 1550 už bolo jasné, že v Holandsku má fungovať hrozná španielska inkvizícia. Edikt z r. 1550 vyvolal taký odpor, že už pred vydaním musel byť dvakrát zmenený. KAROLOVE edikty bolo ťažké uviesť do života a nezastavili šírenie reformovanej viery. Zdá sa, že obyvateľstvo sa s nevôľou dívalo na spôsoby, akými sa zaobchádzalo s protestantmi. Veľký počet martyrov, mužov aj žien, radšej zomrelo ako by malo zaprieť svoju vieru.

² E. E. Cairns: Christianity through the Centuries, str. 349, B. Austin: Austin's Topical History of Christianity, str. 262.

Dňa 25. októbra 1555 v Bruseli KAROL, ktorý vládol v Holandsku prv ako sa stal cisárom a kráľom Španielska, odovzdal Holandsko svojmu synovi FILIPOVI, ktorý bol horším vydaním svojho otca. FILIP II. strávil prvé štyri roky svojej vlády v Holandsku. Tak, ako jeho otec, aj on sa snažil vynútiť od ľudí veľké sumy peňazí, aby splatil otcove dlhy. Podarilo sa mu získať pápežskú bulu na vytvorenie 14 nových biskupstiev. Odpor bol však veľmi veľký. Pokračoval v politike svojho otca proti heretikom.

FILIP II. opustil Holandsko v auguste 1559 a už sa tam nikdy nevrátil. Na svoje miesto dosadil ako regentku MARGARÉTU Z PARMY, nemanželskú dcéru KAROLA V. Tajné príkazy mali obmedzovať jej moc. Margaréta mala poslúchať rady *Consulty* tvorenej prezidentmi troch rád a dvoch šľachticov (jeden z nich bol VILIAM ORANŽSKÝ), ktorí boli menovaní FILIPOM. Najdôležitejší z nich bol arraský biskup (kardínal DE GRANVILLE) zo štátnej rady. FILIP ovládal toto teleso z Madridu a chladnokrvne potláčal každý pokus o ľudské a mierne zaobchádzanie. Vláda svojimi metódami pobúrila holandský ľud aj šľachtu. Tichý odpor zjednotil všetky vrstvy obyvateľstva a na čelo sa postavili VILIAM ORANŽSKÝ (pôvodne blízky priateľ KAROLA V. a gróf EGMONT. Hlavným dôvodom bolo porušovanie práv a privilégií provincií:

- prítomnosťou španielskeho vojska (FILIP ho neodvolal)
- krutosťami Inkvizície proti "heretikom"
- založením nových biskupstiev
- FILIP odmietol zmeniť svoju politiku napriek osobne doručeným žiadam a zopakoval svoj príkaz na uskutočňovanie rozhodnutí Tridentského koncilu (1545-63) v každom meste a dedine sedemnástich provincií (od novembra 1565).

Roku 1566 sa začala proti FILIPOVEJ vláde nová vlna odporu. Na regentku sa vyvíjal nátlak, aby ukončila inkvizíciu a prenasledovanie. V celej krajine sa uskutočnili odvážne verejné demonštrácie. FILIP pokrytecky sľúbil úľavu, ale súčasne mobilizoval armádu. Jedine VILIAM ORANŽSKÝ sa nedal oklamať a pripravoval sa na odpor. Niekoľkí fanatici vyplienili rímske kostoly, čo rozzúrilo regentku a zároveň poškodilo vec protestantizmu.

VILIAMOVI sa nepodarilo presvedčiť svojich priateľov k ozbrojenému odporu, preto odišiel z krajiny na svoje nemecké panstvo. Roku 1567 FILIP poveril vojvodu FERNANDA Z ALBY (z Alvy), aby s 9000 veteránmi španielskej pechoty a 1300 talianskymi jazdcami Holanďanov potlačil. ALBA ihneď po svojom príchode do Nizozemska zrušil normálne súdy a začal vyvražďovať obyvateľstvo. Krajina sa dostala do stavu anarchie. Grófi EGMONT a HOORN sa dostali do väzenia a VILIAM ORANŽSKÝ sa postavil na čelo odporu. Na jar 1568 zmobilizoval armádu, ktorá bola v oboch počiatkových pokusoch o oslobodenie Nizozemska porazená. Zdalo sa, že všetko je stratené. ALBA však mal vážne problémy, lebo nebol schopný vyplatiť svojich vojakov pre nedostatok peňazí. Anglicko kráľovnej ALŽBETY prepadávalo španielske lode so zlatom. Pokus o zvýšenie daní vyvolal v Holandsku novú vlnu odporu. VILIAM organizoval podporu Francúzska, Anglicka a Nemecka.

Skutočná bojová sila Holanďanov sa ukázala na mori - malé lode a rybári. Malé flotily poškodzovali Španielov popri pobreží a dobýjali mesto za mestom. Podpora VILIAMOVI rástla, ale svätobartolomejská masakra vo Francúzsku prekazila nádeje na pomoc COLIGNYHO a Francúzov. ALBA sa pomstil na mestách ako napr. Haarlem, kde boli vyvraždené stovky obyvateľov. No holandskí "morskí žobráci" Španielov nakoniec porazili, ALBA bol prinútený priznať porážku a r. 1573 navždy opustil Holandsko.

Napriek tomu, boj pokračoval. Velenie po ALBOVI prevzal Louis REQUESENS (1573-1576). Holanďania stále víťazili na mori. "Morskí žobráci" po dvoch rokoch obliehania dobyli Middleburg. Španieli obklúčili Leyden. VILIAM sa rozhodol prekopať hrádze, aby sa mestu dalo pomôcť od mora. Tu nastal obrat vo vojne za nezávislosť, keď mesto bolo zachránené a Španieli porazení. Španielsky guvernér náhle zomrel, vojsko sa vzbúrilo a vyplienilo Antverpy. Medzitým severné a južné provincie zostavili návrh na "obnovenie poriadku v Gente" (1576) - požadovali odchod španielskeho vojska z krajiny. VILIAM ORANŽSKÝ bol vyhlásený za guvernéra všetkých 17 provincií, no toto neisté spojenie trvalo len do r. 1579, keď sa severné a južné provincie rozdelili na časti dnes známe ako Holandsko a Belgicko.

Roku 1577 poslal FILIP 20 000 španielskych a talianskych veteránov pod velením Alessandra FARNESE, vojvodu Z PARMY, ktorému sa podarilo získať južnú šľachtu späť na stranu Španielska (výsledkom bolo rozdelenie únie r. 1579) a poraziť vlastencov v januári 1578. Bojov sa zúčastnili ďalšie

vojenské jednotky z Nemecka, Rakúska a Francúzska, ktoré podporovali rímskych katolíkov alebo protestantov.

V kritickej situácii VILIAM ponúkol severnú federáciu Francúzsku. Za túto "velezradu" ho FILIP r. 1580 postavil mimo zákon a vypísal na jeho hlavu odmenu. VILIAM vydal ako odpoveď svoju *Apológiu*, v ktorej bráni svoje životné dielo, a ktorú rozoslal po Európe ako výzvu civilizovaným národom. Otvorene hovoril o krivdách vlády v Holandsku. Pokus o atentát sa nepodaril v marci 1582, ale bol úspešný v júli 1584, keď bol jeho život ukončený guľkou fanatického lojalistu.

26 júla 1581 vznikol nový protestantský štát, *Zjednotené provincie*, aktom *Odvolania* severných provincií, ktoré odmietli vernosť kráľovi Španielska. Takto sa separovali od rímskych provincií. No ešte takmer ďalších 30 rokov bojoval tento nový štát za nezávislosť.

FARNESEMU sa mohlo podať znovu dobyť celé Nizozemsko, keby r. 1588 nebol FILIPOVÝM rozkazom prinútený zmeniť smerovanie svojich operácií, aby pomohol veľkej španielskej *Armade* v Dunkirku. Po odvrátení tejto hrozby bolo víťazstvo Holanďanov zaistené. Prímérie bolo uzavreté r. 1609, ale k formálnemu uznaniu Holandska zo strany Španielska došlo až r. 1648 po skončení Tridsaťročnej vojny.

2.5 Holandská reformovaná cirkev a arminianizmus

Holandsko prijalo evanjelickú vieru z viacerých zdrojov, ale nakoniec učenie zo Ženevy vyradilo aj luteranizmus aj zwinglianizmus. Holandsko sa stalo kalvinistickým v učení aj v cirkevnom poriadku. Počas bojov za nezávislosť sa sformovala Holandská reformovaná cirkev, ktorá prijala ženevskú presbyteriánsku formu organizácie a jej vyznaním sa stal *Heidelberský katechizmus* a *Belgické vyznanie*. Jej prvá synoda sa zišla r. 1571.

Po ukončení vojenských nepokojov došlo k bojom na poli teologickom. Jacob ARMINIUS (1560-1609), jeden z prvých študentov a neskôr profesor teológie na univerzite v Leydene odmietol niektoré body učenia kalvinizmu rozvinuté³ hlavne Calvinovým nástupcom BEZOM.

ARMINIUS študoval aj u BEZU v Ženeve (1582-1586) a od začiatku s ním nesúhlasil (V rokoch 1583-5 študoval v Bazileji). Po štúdiách pokračoval v činnosti ako pastor v Amsterdame a už tam vzbudil hnev kolegu, ale k skutočnému boju došlo až keď sa r. 1603 stal profesorom teológie v Leydene, kde sa dostal do sporu s Františkom GOMAROM (Gomarus 1563-1641), extrémnym reprezentantom *supralapsarianizmu*.⁴ ARMINIUS tvrdil, že vyvolenie sa týka jedine Ježiša Krista ako dokonalého človeka a vyvolenie človeka k spaseniu (predestinácia - predurčenie) závisí na jeho prijatí alebo odmietnutí Syna Božieho. Božie vyvolenie jednotlivých ľudí je založené na *predzvedení* tohto prijatia Spasiteľa. Tento akt viery je podľa ARMINIA síce totálne závislý na Božej milosti (vylučuje *synergizmus* - spoluprácu človeka na diele spásy), ale nie je neodolateľný - človek stále ostáva slobodným v zmysle možnosti a schopnosti odmietnuť túto Božiu podávanú milosť.

Po ARMINIOVEJ smrti sa vedenia *arminiánov* ujal jeho bývalý študent Šimon BISCOP (Episcopus 1583-1643) a roku 1610 skupina arminiánov podala vyjadrenie svojej viery zvané *Remonštrancia*⁵ (formálny protest), v ktorom poprela kalvinistické učenie o absolútnej predestinácii, obmedzenom vyvolení a neodolateľnej milosti. Spočiatku sa nevyjadrovali s istotou o zotrvaní svätých vo viere.

Strany teologického sporu boli zároveň aj stranami politického konfliktu. Remonštranti boli za prímérie so Španielskom v pokračujúcom boji severu proti juhu Nizozemska. Zároveň stáli proti vojvodcovi MAURICEOVIZNASSAU (1587-1652), synovi Viliama Oranžského, ktorého zámerom bolo stať sa suverénnym pánom severných provincií. Došlo k boju a v júli 1618 bol popravený vodca remonštrantov Jan van OLDENBARNEVELDT (1547-1619). Do väzenia sa dostal aj známy mysliteľ Hugo GROTIUS (1583-1645), ktorý je považovaný za zakladateľa medzinárodného práva.

³ Úplná skazenosť človeka, nepodmienené vykúpenie, limitovaný počet vykúpených, neodolateľná milosť. zotrvanie svätých vo viere.

⁴ *Supralapsarianizmus* učí, že Boh ešte pred pádom človeka do hriechu rozhodol, kto bude a kto nebude spasený. *Sub-* alebo *infralapsarianizmus* učí, že k tomuto rozhodnutiu došlo až po prvom hriechu.

⁵ Podľa tohto vyjadrenia túto stranu nazvali aj *remonštrantmi*.

Generálne stavy zvolali synodu do Dordrechtu, ktorá zasadala od novembra 1618 do mája 1619 a definovala "päť bodov kalvinizmu". Arminiani mali zakázané kázať a mnohí z krajiny emigrovali. Oficiálne bola remonštrantská viera povolená až r. 1795.

Arminianizmus mal väčší vplyv v Anglicku, kde sa prácou Johna WESLEYHO stal učením metodizmu.

3 REFORMÁCIA V ŠKÓTSKU

Kalvinizmus nakoniec našiel svoj najsilnejší výraz v Škótsku vo forme presbyterianizmu a stal sa vierou veľkej väčšiny obyvateľstva a oficiálnym náboženstvom štátu.

3.1 Stav Škótska pred reformáciou

"Ak civilizácia znamená umenie žiť spolu v pokoji, Škótsko bolo takmer 400 rokov pozadu za ostanou Západnou Európou na začiatku 16. storočia."⁶ Pravdepodobne v žiadnej krajine Európy neboli rímsko-katolícki kňazi skazenejší ako v Škótsku v čase reformácie.⁷

Krajina však bola pripravená na reformáciu úrovňou vzdelanosti obyvateľstva, osobitne strednej vrstvy (za dôležité sa považovalo, aby deti vedeli čítať). Nemožno podceňiť ani trvalý vplyv keltskej cirkvi na vzdelávanie v krajine. Celý keltský vzdelávací systém prevzala rímska cirkev. V stredoveku boli dobre známi putujúci škótski študenti - na kontinente aj v Anglicku.

Medzi Škótskom, Francúzskom a Holandskom boli tradične čulé styky. Medzi škótskymi študentami žili sympatie k skorším reformným hnutiam v Anglicku a Čechách (HUS). V rokoch 1357-1389 mnoho študentov študovalo v Oxforde a v Cambridge. Bolo to práve v čase, keď v krajine pôsobilo učenie WYCLIFFA a lollardov. Študenti priniesli učenie reformátora späť do Škótska, kde sa im dostalo pozoruhodného prijatia. Vodcovia českých husitov vyslali emisárov v rokoch 1431-32, ktorí šli po celej Európe vrátane Škótska. Inkvizícií sa nepodarilo zastaviť ich.

3.2 Začiatky šírenia reformačného učenia

Reformácia v Škótsku sa začala infiltráciou luteránskych traktátov na začiatku 20-ych rokov 16. storočia. Prvým škótskym kazateľom luteranizmu a aj prvým škótskym martýrom reformácie sa stal Patrick HAMILTON (1504-1528), ktorý už na štúdiách v Paríži r. 1520 čítal LUTHEROVE diela, a keď sa vrátil späť do Škótska, netajil sa svojimi názormi. Roku 1527 bol obvinený ako heretik a súdený. Ušiel do Wittenbergu, kde krátko pracoval v reformačnom hnutí. Na jeseň 1527 cítil, že sa musí vrátiť domov. Po mesiaci kázania v Škótsku bol zatknutý, odsúdený a vo februári 1528 v Edinburghu upálený.

Reformácii napomáhala aj TYNDALOVA (1494-1536)⁸ Nová Zmluva, ktorá sa nakupovala v Holandsku a pašovala do Anglicka a Škótska. Už r. 1525 škótsky parlament zakázal dovoz luteránskych kníh pod hrozbou väzenia a konfiškovania tovaru a lode dopravcu. Úradom sa toto pašovanie nepodarilo zastaviť.

Snahy o represie boli neúspešné a nová viera sa šírila. Mnohí boli popravení ako Patrick HAMILTON, ale postup reformácie to nezastavilo. Mnohí šľachtici sa stali protestantmi. Parlament sa dožadoval vernosti katolíckemu učeniu, no napriek tomu musel r. 1540 Lord Governor priznať, že heretici sa rýchlo množia.

3.3 Politické manévry

Roku 1542 zomrel kráľ JAKUB (JAMES) V., ktorý po sebe nechal maloletú dcéru MÁRIU (Stuartovú 1542-1587, ktorá sa stala kráľovnou Škótov, hoci ešte nemala ani týždeň. Anglický kráľ HENRICH VIII. (Henry VIII.) mal v úmysle vychovať v Anglicku a oženiť s ňou svojho syna EDWARDA. Zásnuby boli dohodnuté r. 1543. Toto malo znamenať rozchod Škótska s Rímom podľa anglického vzoru.

⁶ T. M. Lindsay: History of the Reformation II., str. 274.

⁷ Howard F. Vos: An Introduction to Church History, str. 103.

⁸ Tyndale dokončil svoj preklad Novej Zmluvy r. 1525. V rokoch 1525-1530 bolo do Anglicka prepašovaných 15 000 výtlačkov zo šiestich vydaní. (J. D. Douglas: Who's Who in Christian History, str. 684.)

Nakoniec však bolo obnovené dávne spojenectvo Škótska s Francúzskom a "maličká kráľovná" bola r. 1548 poslaná do Francúzska, kde bola Guisovcami vychovaná ako rímska katolíčka a roku 1558 sa vydala za budúceho francúzskeho kráľa FRANTIŠKA II. (1559-1560). Po jeho smrti nebola vo Francúzsku vítaná, a tak sa r. 1561 sa vrátila do Škótska.

3.4 Reformačné kázanie, John KNOX a ďalší postup reformácie

Hlavným kazateľom protestantizmu bol najprv George WISHART (1513?-1546), ktorý r. 1538 ušiel pred prenasledovaním zo Škótska, putoval po Anglicku, Nemecku a Švajčiarsku. Roku 1543 sa vrátil, a neohrozene kázal spolu s Johnom KNOXOM, ktorý bol WISHARTOVÝM obľúbeným žiakom. Na príkaz kardinála BEATONA bol WISHART v marci 1546 upálený. WISHARTOVI nasledovníci z pomsty dva mesiace na to kardinála zavraždili a opevnili sa v kardinálovom sídle na zámku St. Andrews a John KNOX im slúžil ako kazateľ. Jeho kázanie v meste a na hrade St. Andrews bolo prerušené príchodom francúzskej flotily r. 1547. Hrad bol prinútený vzdať sa a KNOX a všetci ostatní boli odvedení do Francúzska na galeje. John KNOX (medzi 1505 a 1515 - 1572), ktorý bol najprv pápežským notárom a ordinovaným kňazom (r. 1540), strávil na galejach 19 mesiacov, ale s pomocou anglickej vlády bol prepustený a r. 1549 sa dostal do Anglicka, kde sa začalo jeho pôsobenie ako reformačného kazateľa. Bolo to za vlády EDWARDA VI. (1547-53), ktorý bol naklonený reformácii. Keď sa r. 1553 anglickou kráľovnou stala MÁRIA TUDOROVÁ (*Bloody Mary* = Krvavá Mária), zúrivá prenasledovateľka protestantov, KNOXOVO pôsobenie v Anglicku sa skončilo a r. 1554 z Anglicka odišiel.

Roky 1554-1558 KNOX strávil prevažne na európskom kontinente: najprv vo Frankfurte s utečencami z Anglicka, potom s CALVINOM v Ženeve, kde pracoval na ženevskom preklade Biblie do angličtiny. Určitý čas strávil aj s BULLINGEROM v Zürichu. Od nich sa dozvedel o vnútornej politickej situácii národov Európy a pochopil, že politický osud reformácie závisí na aliancii protestantského Anglicka s protestantským Škótskom. Dospel tiež k názoru, že ľudia majú právo vzbúriť sa proti bezbožným a modlárskym panovníkom. Roku 1555 sa odvážne sa vrátil do Škótska a kázal tam 6 mesiacov. Situácia nebola zrelá pre revoltu a r. 1556 sa znovu vrátil do Ženevy.

Roku 1557 boli položené základy organizácie škótskych protestantov. 3. decembra 1557 lordi uzavreli zmluvu (*covenant*), podľa ktorej sa rozhodli *to establish the most blessed Word of God and his congregation* (voľne: "uplatňovať najblahoslavenjšie slovo prichádzajúce od Boha pre Jeho cirkev). Podľa toho dostali prezývku *The Lords of the Congregation*. Poslali list CALVINOVÍ vyzývajúc ho, aby poslal Johna KNOXA zo Ženevy do Škótska. Vyzývali k verejnému čítaniu Písma Svätého, ktoré malo znieť zároveň s kázaním a výkladom. Regentka, kráľovná-matka, MÁRIA LOTRINSKÁ, ktorá vládla namiesto MÁRIE, KRÁLOVNEJ ŠKÓTOV, namietala a organizovala potlačenie herézy.

KNOX sa v decembri 1557 vrátil do Škótska (v Dieppe), kde však bol varovaný, že čas ešte nie je zrelý. Vtedy napísal nešťastne prudké pojednanie *Prvé zatrúbenie proti obludnej vláde žien* a vrátil sa znovu späť do Ženevy.

Anglická "Krvavá" MÁRIA (Tudorová) nariadila upaľovanie KNOXOVÝCH spoluvercov, ale zomrela skôr ako sa k nej KNOXOVO pojednanie dostalo - čítala ho až nová kráľovná ALŽBETA (Elizabeth), ktorá ho považovala za namierené proti sebe a nikdy ho KNOXOVI neodpustila, hoci on s ňou chcel spolupracovať.

Keď sa KNOX konečne v máji 1559 vrátil do Škótska, udalosti sa začali rýchlo odvíjať. Došlo k meraniu síl *Lordov kongregácie* s regentkou, keď zakázala protestantské kázanie a Lordov predvolala k súdu. Lordi jej poslali obdivuhodný list, ktorý vysvetľoval princípy škótskej reformácie. Jasne hovoril aj to, že sa už nikdy nemienia vrátiť späť ku katolicizmu. Tým sa začala séria ozbrojených konfrontácií, pri ktorých mala regentka so svojimi francúzskymi spojeneckými jednotkami jasnú výhodu. KNOX vedel, že bez pomoci Anglicka nemajú nádej na úspech. Nakoniec Anglicko prišlo na pomoc v januári 1560. Regentka zomrela v júni toho istého roku a s ňou aj jej boj proti reformácii. Anglická flotila porazila Francúzov, ktorí boli nútení navždy opustiť Škótsko.

KNOX denne kázal pred veľkými zhromaždeniami v katedrále St. Giles na proroka Haggea. Parlament zas požiadal KNOXA o predloženie vyznania viery. KNOX napísal *Vyznanie viery a učenia* (*Confession of faith and Doctrine*), ktoré bolo parlamentom schválené a bolo záväzné až do vypracovania

Westminsterského vyznania r. 1647. Všetky predchádzajúce rozhodnutia v rozpore s týmto vyznaním boli anulované. Pokus o ratifikovanie cirkevnej ústavy však neprešiel, nakoľko CECIL z Anglicka, kráľovná prvý minister, chcel, aby škótska cirkev sa spojila s anglickou, k čomu ale nikdy nedošlo. Autori vyznania pripravili dokumenty opisujúce organizáciu novej cirkvi. Rok 1560 sa tak stal rokom založenia škótskej národnej cirkvi. Pápežské právomoci boli zrušené, omša zakázaná pod trestom smrti v prípade tretieho opakovania porušenia zákazu. Všade boli ustanovené presbytériá, nad skupinami pastorov a zborov synody a nad nimi "Všeobecné zhromaždenie". Zdalo sa, že Škótsko ostane bez problémov protestantské. Opak bol pravdou.

3.5 Boj medzi MÁRIOU STUARTOVOU a Johnom KNOXOM

Keď v decembri r. 1560 zomrel francúzsky kráľ FRANTIŠEK II., jeho vdova MÁRIA sa vrátila do Škótska (august 1561) s vysloveným úmyslom poraziť reformáciu. Jej poradcovia ju však varovali pred unáhlenosťou, a preto sa rozhodla pre leš. KNOX však čítal jej pravý charakter aj úmysly. Jeho osobné rozhovory s kráľovnou v rokoch 1561-1567 ukazujú konflikt medzi autokratickou mocou a občianskymi právami ľudu. Kráľovná sa ho neúspešne snažila získať na svoju stranu. Toto sa jej nepodarilo, ale zato si získala iných.

Po príchode do Škótska vzbudila sympatie časti obyvateľstva znásobené jej osobným šarmom. Už nebola francúzskou kráľovnou, a teda neohrozovala Škótsku nezávislosť, čím si získala tých prívržencov protestantizmu, ktorí mali len politické záujmy. Na svojom dvore zaviedla omšu, ale inak sa do náboženského usporiadania z r. 1560 zo začiatku nestarala. Snažila sa však získať uznanie ako následníčka anglického trónu, čo však ALŽBETA rozhodne nemala v úmysle pripustiť. Hovorilo sa o jej možnom sobášii so synom španielskeho kráľa FILIPA II. V skutočnosti sa r. 1565 vydala za lorda DARNLEYHO, ktorý mal tiež nárok na anglický trón a bol populárny u anglických katolíkov.

Výhľady škótskeho protestantizmu boli v tejto chvíli veľmi temné. MÁRIA však urobila závažné chyby, čo ju stálo škótsky trón a nakoniec aj život. Vzbudila žiarlivosť svojho manžela DARNLEYHO, ktorý dal preto zavraždiť jej tajomníka, s ktorým ju podozrieval. To kráľovnú ešte viac odcudzilo a zamilovala sa do protestanta BOTHWELLA, ktorý nechal Darnleyho zavraždiť. Po zmanipulovanom procese, v ktorom bol prehlásený za nevinného, a po rozvode, sa s kráľovnou oženil. Toto správanie vzbudilo odpor v Škótsku aj v Anglicku a MÁRIA dokonca stratila aj sympatie katolíkov na kontinente. V júli 1567 bola prinútená abdikovať a bola uväznená na hrade Lochleven. Jej maloletý syn JAKUB IV. (neskorší anglický JAKUB I.) bol dosadený na trón pod dohľadom priaznivo nakloneného regenta, ktorý podpísal uzákonenie vyznania a uznal tak škótsku reformovanú cirkev. KNOX kázal korunovačnú kázeň. Jej pád znamenal triumf reformácie v Škótsku.

Roky 1559-1567 boli najkritickejšími rokmi v dejinách protestantskej reformácie. Víťazstvo KNOXA a *Kongregácie* v Škótsku a ovládnutie Anglicka anglickým kráľovským poradcom CECILOM znamenalo záchranu reformácie. Ak by však Škótsko ostalo pod vplyvom Francúzska a Ríma a jeho kráľovná MÁRIA by získala anglický trón, potom reformácia by pravdepodobne bola potlačená nielen v Anglicku, ale aj v Nemecku a v Holandsku.

Roku 1568 sa Márii podarilo z väzenia ujsť do Anglicka, kde ďalej intrigovala proti kráľovnej ALŽBETE a zúčastnila sa troch sprisahání organizovaných Francúzskom, Španielskom a pápežom (1572, 1582, 1586), ktoré mali zbaviť Anglicko nepohodnej ALŽBETY. Z účasti na poslednom z nich bola MÁRIA usvedčená a po 4-mesačnom Alžbetinom vähaní vo februári 1587 popravená.

KNOX zomrel v novembri 1572. Svojím dielom ovplyvnil nielen náboženstvo Škótov, ale aj charakter národa viac, ako ktorákoľvek osobnosť v dejinách Škótska.⁹ Po jeho smrti sa Stuartovci snažili zaviesť v krajine biskupský systém. Boj proti tomuto tlaku úspešne viedol Andrew MELVILLE, princípál glasgowskej univerzity.

Víťazstvom protestantizmu v Škótsku sa skončila francúzska hrozba Anglicku zo severu a vytvorili sa predpoklady pre spojenie týchto dvoch krajín pod jedným vládcom. Toto sa najprv uskutočnilo po smrti

⁹ W. Walker: A History of the Christian Church, str. 501.

kráľovnej ALŽBETY, ktorá zomrela bezdetná, a škótsky kráľ JAKUB VI. sa stal anglickým kráľom JAKUBOM I.

38. KAPITOLA

REFORMÁCIA V ANGLICKU

I ÚVOD

Ak v Škótsku snaha o reformu *náboženstva* viedla k *politickým* zmenám, v Anglicku to bolo presne naopak: snaha o *politické* zmeny viedla k zmenám *náboženským*. Okolnosti aj začiatky postupnej reformácie cirkvi v Anglicku boli určené osobnými záujmami anglického kráľa HENRICH A VIII. (HENRY VIII. 1509-1547). Jej smerovanie aj jej výsledok boli celkom odlišné od udalostí, ktoré sa odohrali na európskom kontinente. HENRICH VIII. vybudoval to, čo by sa dalo nazvať *kráľovským pápežstvom* na troskách pápežských právomocí¹ a za jeho následníkov EDWARDA VI. (Edward VI. 1547-1553), MÁRIE (1553-1558) a ALŽBETY I. (1558-1603) prebiehala postupná *protestantizácia* krajiny.² Nenachádzame tu ohnivých nezávislých reformátorov ako boli LUTHER, ZWINGLI alebo CALVIN, ale skupiny reformne naladených vzdelancov, ktorí pracujú s kráľom alebo proti nemu na reformách v anglickej cirkvi.

Anglicko bolo zjednoteným štátom oveľa skôr ako ktorékoľvek kontinentálne kráľovstvo.³ Toto je jedným z rozhodujúcich kontrastov medzi Anglickom a inými veľkými štátmi Európy. V žiadnom z nich nejestvovala takáto kontinuita vo výkone účinnej autority štátu nad takým veľkým územím v priebehu tak dlhého obdobia. V tomto fakte možno vidieť jeden zo zdrojov stability anglického štátneho útvaru v prevratnom období 16. storočia.

Ďalšou zvláštnosťou anglickej vnútornej politiky bola účasť lokálnych vládnúcich telies na správe krajiny. Už od stredoveku sa zámožnejšie vrstvy obyvateľstva zúčastňovali na moci a symbolom tejto ich účasti boli zmierčí sudcovia (*justice of peace*), ktorí boli zároveň predstaviteľmi ústrednej moci, ale aj miesnou nezávislou vládnuou veličinou.⁴ Tento vzťah medzi centrálnou štátnou a lokálnou vládou zabezpečoval silu anglickej monarchie. V Anglicku nejestvovala šľachta vo francúzskom alebo nemeckom zmysle tohto slova, čo znamená, že medzi slobodnými ľuďmi nebola apriórne vyššia vrstva, ktorej privilegovaný status by sa dedične odovzdával.. vládnúca vrstva bola skôr "sociálnou" ako "zákonom určenou" vrstvou".⁵

K stabilite anglického štátu prispievala aj lokálne organizovaná starostlivosť o chudobných, starcov, slepcov a bláznov. Za chudobných bola zodpovedná farnosť. Každá farnosť mala štyroch "dozorcov chudobných", ktorí vyberali almužny, ktoré boli najprv dobrovoľné, ale neskôr sa stali povinnými.

¹ H. Lindsay: The History of the Reformation II., str. 316.

² W. Walker: A History of the Christian Church, str. 481.

³ Marc Bloch: Feudal Society, str. 430, in Corrigan, Sayers: The Great Arch, str. 15.

⁴ A. Maurois: Dějiny Anglie, str. 179.

⁵ M. Bloch: Feudal Society, str. 330.

Na začiatku 16. storočia, keď si celý novoobjavený svet rozdelili medzi sebou Španieli a Portugalci⁶ s Anglickom ako svetovou mocnosťou ešte nikto nepočíta. No HENRICH VII. (1487-1509) kladie základ budúcej moci Anglicka budovaním silného loďstva a jeho obchodné lode sú postavené tak, aby sa v prípade potreby mohli použiť aj na boj a bojové lode sa v období mieru používajú na obchodovanie. V priebehu troch storočí sa Anglicko stane najväčšou svetovou mocnosťou a s ním narastie aj svetový vplyv protestantizmu.

2 PRVÍ ANGLICKÍ PROTESTANTI⁷

V Anglicku bolo viacero "heretikov" už pred vystúpením LUTHERA v Nemecku. Pôda bola pripravovaná už od 14. storočia hnutím lollardov, ktoré sa na začiatku 16. storočia prejavilo s novou intenzitou. Miestny výskum úspechu reformácie v Anglicku ukazuje, že tam, kde bol lollardizmus najsilnejší, tam bola reformácia prijatá najrýchlejšie.⁸

V Anglicku existovala hlboko zakorenená antipatia voči kňazstvu - dokonca aj v parlamente a prejavoval sa vplyv učenia kresťanských humanistov (Thomas MORE, ERAZMUS ROTTERDAMSKÝ, John COLET). Oxfordský kruh humanistov študoval Bibliu v originálnych jazykoch, kritizoval neporiadky v cirkvi a bol pod vplyvom veľkého ERAZMA, ktorý viackrát navštívil Oxford a v rokoch 1511-1514 prednášal v Cambridge.

LUTEROVE myšlienky sa v Anglicku rýchlo rozšírili už na začiatku dvadsiaty rokov 16. storočia. Najslávnejšia zo skupín študujúcich LUTEROVE diela bola v Cambridge, kde kňaz Thomas BILNEY (1495? - upálený 1531), prvý martýr reformácie v Anglicku, predstavoval niektoré reformátorove myšlienky okruhu priateľov. Aj William TYNDALE (1494?-1536) viedol skupinu, v ktorej boli neskorší protestanti ako Hugh LATIMER (1485-1555) a Tomáš CRANMER (1489-1556). TYNDALE preložil Novú Zmluvu z ERAZMOVHO gréckeho textu a vydal ju v rokoch 1525-26 v Kolíne a vo Wormsi v Nemecku.

Proti LUTEROVMU učeniu už r. 1521 napísal kráľ HENRICH VIII. pojednanie *Assertio Septem Sacramentorum*, ktorým si od pápeža vyslúžil titul *Obranca viery* (Defender of Faith), ktorý nosia anglickí králi dodnes. V tom istom roku došlo k veľkému páleniu LUTEROVÝCH diel pod osobným vedením kardinála WOLSEYHO. V polovici 20-tych rokov hnutie na univerzitách v Cambridge a Oxford vzbudilo pozornosť cirkevných hodnostárov, čoho výsledkom bolo, že títo "luteráni" museli buď odvolať, alebo emigrovať. Anglické potlačenie protestantizmu v 20-tych rokoch bolo veľmi účinné, pravdepodobne aj preto, lebo sa proti nemu postavil vzdelaný a vplyvný humanista Tomáš MORE.

3 HENRICH VIII. (1509-1547)

Udalosti za vlády HENRICHA VIII., ktoré zmenili katolícku cirkev v Anglicku na cirkev anglikánsku, sú pre protestantského historika nepríjemne neteologické. Boli totiž vyvolané viac kráľovými milostnými vrtochmi, prípadne národným cítením Angličanov, ako pojednaniami teológov.⁹ Pri svojom nástupe na trón r. 1509 bol HENRICH VIII. oslavovaný ako krásny, nadaný princ, ale v priebehu svojho panovania sa podľa hodnotenia Charlesa Dickensa prejavil ako "najneznesiteľnejší darebák a škrvna z krvi a špiny na dejinách Anglicka". Tento panovník ako pravé renesančné knieža bol vzdelaný (okrem angličtiny hovoril latinsky,

⁶ Pápež Alexander VI. roku 1493 na žiadosť Španielska a Portugalska o pomoc v ich spore o novoobjavené krajiny nakreslil od pólu k pólu čiaru, od ktorej východ patrilo Portugalcom a západ Španielom (s výnimkou juhoamerickej Brazílie). Ďalšia podobná zmluva bola uzavretá r. 1494.

⁷ PODĽA: DAVID L. EDWARDS: CHRISTIAN ENGLAND I., 312NN.

⁸ D. MacCulloch: England, in A. Pettegree (ed.): The Early Reformation in Europe, str. 172.

⁹ H. Hillerbrand: The Reformation, str. 298.

francúzsky a španielsky, bol dobrým hudobníkom a vyznal sa v teológii), zábavný (hral tenis, športovo strieľal z luku a poriadal poľovačky), ale aj egoisticky krutý (smrť svojej prvej ženy oslávil ďakovnou omšou oblečený v žltom, o štyri mesiace nato dal popraviť svoju druhú manželku a na druhý deň po poprave sa zasnúbil s ďalšou).¹⁰

Príčiny úspechu reformácie v Anglicku samozrejme nemožno pripísať jedine bezohľadnému postupu HENRICHA VIII. Kráľov postup našiel podporu aj v národnom odpore proti cudziemu politickému vplyvu predstavovanému pápežským zasahovaním a veľmocenskými snahami Španielska. Odtrhnutie od Ríma využili protestantsky zmýšľajúci teológovia a cirkevní a politickí hodnostári.

3.1 HENRICHOVE manželské problémy

HENRICHOVO manželstvo s KATARÍNOU ARAGÓNSKOU (1485-1536) bolo želaním jeho otca, HENRICHA VII., ktorý nechcel stratiť KATARÍNINO veno a spojenectvo so silným Španielskom po predčasnej smrti HENRICHOVHO staršieho brata ARTHURA (1486-1502). Španielska princezná, dcéra FERDINANDA a IZABELY, vdova po ARTHUROVI bola o šesť rokov staršia ako on (HENRICH sa narodil r. 1491). Pápež JÚLIUS II. len neochotne dal súhlas k tomuto manželstvu, ktoré bolo podľa kanonického práva považované za hriech.¹¹ Zásnuby boli hneď r. 1503, keď mal HENRICH len 12 rokov, sobáš sa konal r. 1509, až po smrti HENRICHA VII. Napriek tomu, že ho ERAZMUS označil za vzor čistoty alásky,¹² manželstvo nebolo šťastné, nakoľko okrem jednej dcéry (neskoršej kráľovnej Márie) žiadne ich dieťa neprežilo - všetky sa narodili mŕtve alebo zomreli v detstve. HENRICH však chcel z dynastických dôvodov za každú cenu syna (Tudorovci boli krátko na tróne a dievča mohlo stratiť nástupníctvo v prospech manžela).

Okolo roku 1525 už bolo HENRICHovi jasné, že od KATARÍNY nebude mať syna. Zmena v španielskej politike, obavy, že v jeho problémoch s následníkom ide o Boží trest a želanie oženiť sa s Annou BOLEYNVOU spôsobili, že roku 1527 začal HENRICH hľadať možnosť ako manželstvo s KATARÍNOU zrušiť. Požiadal pápeža (KLEMENTA VII. 1523-1534) aby prehlásil, že jeho manželstvo s KATARÍNOU bolo od začiatku neplatným.¹³ Pápež pochopiteľne odmietol - bol v tej dobe prakticky cisárovým zajatcom v Ríme a KATARÍNA bola cisárovou tetou. KATARÍNA tiež tvrdohlavo vzdorovala myšlienke na zrušenie manželstva.

Roku 1529 kráľ už vedel, že nemôže očakávať pápežov súhlas k zrušeniu neželaného manželského zväzku. HENRICH v tejto chvíli poslúchol radu jedného zo svojich poradcov, cambridgeského teológa a dvorného kaplána rodiny BOLEYNOVCOV, Tomáša CRANMERA, aby vec predložil európskym univerzitám. Znalci kanonického práva z 8 univerzít vo Francúzsku a Itálii potvrdili, že manželstvo je neplatné! Pápež sa však nedal presvedčiť a HENRICHovi bolo jasné, že zrušenie manželstva musí dosiahnuť vlastnými prostriedkami, čo znamenalo rozchod s Rómom a vytvorenie vlastnej cirkevnej hierarchie.

3.2 Reformný parlament - HENRICHOV rozchod s Rómom

Prvým kráľovým krokom bolo náhle obnovenie zákonov z rokov 1353 a 1393 (tzv. *Praemunire*¹⁴), ktoré zakazovali riešiť pred zahraničnými súdmi také spory, ktoré patrili anglickému súdnemu dvoru. Reformný parlament, ktorý zasadal v rokoch 1529-1536, sa postavil proti duchovenstvu a r. 1531 pokutoval "previnilých" kňazov celkovou sumou 118 tisíc libier.

Ďalším významným činom parlamentu r. 1532 bolo predbežné presmerovanie annátov¹⁵ z kúrie na kráľa. Toto rozhodnutie sa ihneď neuviedlo do praxe, išlo o pokus o prinútenie pápeža k súhlasu so zrušením HENRICHOVHO manželstva. Pápež naznačil súhlas, ale úradne manželstvo zrušiť odmietol. Kráľ

¹⁰ D. L. Edwards: Christian England I., str. 286.

¹¹ Podľa 3. knihy Mojžišovej 20:21, napriek tomu, že 5. kniha Mojžišova 25:5nn levirátne manželstvo prikazuje! Cirkevné právo zohľadňovalo jedine príkaz z 3 Moj 20:21.

¹² H. Hillerbrand: The Reformation, str. 299.

¹³ Nešlo mu o rozvod, ale o pápežské prehlásenie, že jeho manželstvo je *neplatné*.

¹⁴ Skomolenina z *Praemoneri facias*, úvodných slov v úradnom príkaze "Nech je ten a ten varovaný".

¹⁵ *Annát* = prvý ročný plat po nástupe do cirkevného úradu.

sa s konečnou platnosťou rozhodol dosiahnuť zrušenie manželstva bez pápežovho súhlasu.

Na začiatku r. 1533 bol Tomáš CRANMER menovaný arcibiskupom z Canterbury, v máji osobitné zasadanie parlamentu zrušilo jeho manželstvo s KATARÍNOU a v septembri nová kráľovná Anna BOLEYNOVÁ., s ktorou sa HENRICH už v januári tajne oženil, porodila dcéru - budúcu kráľovnú ALŽBETU I.¹⁶

V tom istom roku sa zakázali všetky odvolania z arcibiskupského dvora do Ríma, čo prakticky znamenalo, že kráľ sa stáva hlavou cirkvi. Pápež a kúria reagovali vyhlásením kráľovho manželstva s KATARÍNOU za platné. Anna mala byť prepustená do 10 dní pod hrozbou exkomunikácie na čo HENRICH v novembri roku 1534 odpovedal Aktom o supremácii (*Act of supremacy*), čím založil anglikánsku národnú cirkev, ktorej "najvyššou hlavou" (*supreme head*) je anglický kráľ. Toto vyhlásenie kráľa za hlavu cirkvi viedlo k prenasledovaniu, v ktorom bolo popravených 65 osôb, z ktorých najvýznačnejšou bol Tomáš MORE.

Rozhodnutia parlamentu z r. 1534 ukončili rozchod Anglicka s Rómom. Anglická cirkev však ostala vo všetkých ostatných ohľadoch nezmenená.

Tomáš CROMWELL sa stal generálnym vikárom zastupujúcim kráľa tak, ako pápežský legát by zastupoval pápeža. Ľudia ako CRANMER, CROMWELL, a LATIMER sa silne klonili k reformačnej teológii, kým starší biskupi ešte stále zastávali stredoveké učenie. HENRICH napísal prvý reformný spis známy pod názvom "Desať článkov viery", ktoré boli veľmi konzervatívne, ale zastávali len tri sviatosti (krst, omšu a pokánie). Ich inšpirátorom bol Tomáš CROMWELL, ktorý v nich použil MELANCHTHONOVE výroky o osporavednení. Bol to pokus odlákať ľudí od hrubých povier stredoveku - to, o čo sa snažili COLET a ERAZMUS - a zapáčiť sa zároveň luteránom aj katolíkom. Kňazi dostali príkaz vyučovať tieto články medzi ľuďmi.

Kráľ tiež rozhodol, že celá Biblia má byť položená v každom cirkevnom zbore, aby ju cirkevníci mohli ľahko čítať. Rada, ktorú zvolal kráľ ešte r. 1530, síce verejne odsúdila TYNDALOV preklad Novej Zmluvy. CRANMEROVI sa však podarilo presadiť iný preklad, ktorý bol vlastne kombináciou COVERDALOVHO a TYNDALOVHO prekladu Novej a časti Starej Zmluvy. Podpísaný bol fiktívny Thomas Matthew. Po malej zmene sa stal "Velkou Bibliou", alebo "Cranmerovou Bibliou". Bol to podklad pre neskoršie anglické preklady.¹⁷

3.3 Zrušenie kláštorov - HENRICOVA snaha získať peniaze v hotovosti

V rokoch 1535-1540 HENRICH VIII. zrušil v Anglicku a Walese 825 kláštorov a konventov, ktoré prekvapujúco ani nekládli nejaký významný odpor. Kláštorné pozemky boli konfiškované a lacno predávané dvoranom za zlomok ich skutočnej ceny. Taktó vznikla nová "tudorovská šľachta" zaviazaná kráľovi, ktorej majetok závisel na úspechu kráľovej "reformy". Ostatné peniaze zo skonfiškovaného cirkevného majetku kráľ použil na opevňovanie krajiny proti hroziacemu útoku zvonku.

3.4 Obnovenie stredovekého učenia a s tým spojené prenasledovanie

Od roku 1538, po skončení ďalšej vojny medzi cisárom a francúzskym kráľom, hrozilo HENRICOVI nové nebezpečenstvo invázie, ku ktorej vyzýval aj pápež (PAVEL III. 1534-1549). HENRICH, aby dokázal svoju ortodoxnosť, roku 1539 vydal "Šesť článkov", ktoré pod trestom smrti obnovili učenie o transsubstanciácii, zavrhl manželstvo kňazov a prijímanie pod obojakým spôsobom. Zároveň obnovili

¹⁶ HENRICH dal Annu BOLEYNOVÚ neskôr sťat pre údajné cudzoložstvo (18. mája 1536) a nasledujúci deň sa zasnúbil s JANE SEYMOUROVOU (syn: EDWARD VI.), ktorá zomrela po pôrode. KATARÍNA ARAGÓNSKA zomrela r. 1536. Ďalej sa r. 1540 oženil s Annou z CLEVES, platnosť sobáša však v tom istom roku zrušil. Potom sa oženil s Katarínou HOWARDOVOU, ale r. 1542 aj ju dal sťat pre cudzoložstvo. Nakoniec sa r. 1543 oženil s Katarínou PARVOU, ktorá ho prežila.

¹⁷

Tyndale bol roku 1536 na kráľov príkaz upálený neďaleko Bruselu vo vtedajšom Nizozemsku. Foxova "Kniha mučeníkov" (*Acts and Monuments* alebo *Book of Martyrs*, 1563) uvádza jeho poslednú modlitbu v plameňoch: "Bože, otvor anglickému kráľovi oči!"

súkromnú omšu a ušnú spoveď. Tieto zákony si do konca HENRICHOVEJ vlády vyžiadali desiatky obetí.

Na politickom fronte sa HENRICH na CROMWELLOVU radu snažil uzavrieť spojenectvo so Schmalkaldskou ligou prostredníctvom manželstva s Annou KLÉVSKOU, sestrou saského elektora, ktoré bolo uzavreté v januári r. 1540, skončilo však fiaskom, nakoľko nepríťažlivá Anna nevzbudila HENRICHOV záujem. CROMWELLOV nezdar zjednotiť anglickú cirkev s nemeckými luteránmi sa skončil jeho štátim (v júli 1540). Toto spustilo brutálnu sériu vražd luteránskych duchovných. Barbarský zákon "Zrušenie rôznosti názorov" vydal povolenie na prenasledovanie heretikov. Takto končili posledné roky HENRICHA VIII.

4 REFORMÁCIA ZA EDWARDA VI.

Keď 28. januára 1547 HENRICH VIII. zomrel, situácia bola zložitá: nový kráľ bol maloletý, náboženská premena na polceste a kvasiť začínala sociálna revolúcia. Kráľova rada bola rozdelená na proti sebe stojace frakcie. No HENRICHOV testament zabezpečil vládu, ktorá bola úplne v rukách ľudí, ktorí chceli reformáciu arcibiskupa CRANMERA a jeho prívržencov.

V tomto období sa anglickí reformátori, zdá sa, že pod vplyvom lollardizmu, začínajú prikláňať k švajčiarskej reformácii. Lollardi zdôrazňovali morálny zákon v cirkvi, ktorý LUTHER zamietol, kritizovali kult svätých a cirkevné učenie o eucharistii, ktorému sa LUTHEROVO učenie o konsubstanciácii na ich vkus príliš podobalo.¹⁸ Príčinou tohto odklonu bola aj živá výmena emigrantov medzi Anglickom a územiami s kalvínskou reformáciou. Po r. 1548 (Augsburský interim) sa do Anglicka dostalo veľmi veľa protestantov zo západnej Európy,¹⁹ ale takmer žiadni luteráni,²⁰ čo ďalej ovplyvnilo oslabenie vplyvu luteranizmu v Anglicku.

4.1 Zmeny uskutočnené za vlády EDWARDA VI.

Prvý parlament zmenil zákony týkajúce sa velezrady a absolutistickej vlády. Zrušil posledné výnosy proti rozličnosti názorov a heréze, zrušil zákazy tlače a vyučovania Písma. Začiatkom r. 1549 boli z kostolov odstránené obrazy a r. 1549 bolo uzákonené manželstvo kňazov. Ľudia sa tešili novej slobode, došlo však aj k veľkým zmätkom.

Prvá modlitebná kniha (*Prayer Book*) kráľa EDWARDA VI. (1549), ktorej autorom bol z veľkej časti Tomáš CRANMER, priniesla veľké novoty - všetky časti liturgie boli v angličtine, a tak sa stala každá časť bohoslužieb pre ich účastníkov zrozumiteľná.

Do Anglicka sa vrátili reformátori s zwingliánskou teológiou. CRANMER tiež zaujal podobný postoj. Vydaný bol zákon o jednote (Act of Uniformity), ktorý bol namierený proti rímskym sympatizantom. Pokročilí reformátori dostali biskupstvá zosadených rímskych biskupov.

Potom bola vydaná "Druhá modlitebná kniha kráľa EDWARDA VI. Celkom odstránila omšu, oltár bol nahradený stolom, slovo "kňaz" nahradené slovom "minister" (služobník). Chlieb a víno pri eucharistii sa mali prijímať *na pamiatku*. Druhá modlitebná kniha bola uzákonená druhým zákonom o jednote (Act of Uniformity). Po prvýkrát určoval tresty laikom aj duchovenstvu.

CRANMER, ktorý šiel predchádzajúcemu kráľovi až príliš "po ruke", sa teraz snažil dokončiť protestantskú reformu náboženstva v Anglicku. Roku 1553 vydal *Štyridsaťdva článkov*, ktoré mali rozhodne švajčiarsky a juhonemecký ráz.

¹⁸ D. MacCulloch: England, in A. Pettegree (ed.): The Early Reformation in Europe, str. 172.

¹⁹ Martin BUCER sa stal profesorom teológie v Cambridge a len nástup katolíckej reakcie zabránil pricestovaniu MELANCHTHONA, ktorý už mal zaplatené cestovné výdavky do Anglicka. (MacCulloch, str. 174).

²⁰ D. MacCulloch: England, in A. Pettegree (ed.): The Early Reformation in Europe, str. 153.

4.2 Snahy urýchliť reformáciu grófam z WARWICKU²¹

Počas EDWARDOVEJ maloletosti bol Lordom Protectorom najprv Edward SEYMOUR (vojvoda zo Somersetu), ktorý však bol obvinený zo zodpovednosti za sériu roľníckych vzbúr a roku 1549 bol nahradený grófam z Warwicku (neskôr menovaným vojvodom z Northumberlandu), ktorého protestantizmus sa tradične považuje za čiste politický. Počas troch rokov jeho vlády sa anglikánska cirkev premenila na protestantské teleso švajčiarskeho charakteru.

Začiatkom roku 1553 už bolo jasné, že mladý kráľ Edward zomiera na tuberkulózu. NORTHUMBERLAND sa preto snažil veci zariadiť tak, aby sa na trón nedostala MÁRIA TUDOROVÁ, dcéra KATARÍNY ARAGÓNSKEJ. Snažil sa vyhnúť poslednej vôli HENRICHA VIII., ktorý menoval nástupníkmi trónu Edwarda, Máriu, Alžbetu a v prípade vymretia Tudorovskej línie Janu GREYOVÚ. Edward MÁRIU vydedil a menoval svojou nástupníčkou Janu GREYOVÚ, Northumberlandovu nevestu. Plán zlyhal, MÁRIA sa dostala na trón a vojvoda NORTHUMBERLAND bol sťatý.

4.3 Počas vlády EDWARDA VI. vzniká anglický puritanizmus

Hlavným hovorcom puritanizmu bol gloucesterský biskup John HOOPER (upálený r. 1555), horlivý nasledovník ZWINGLIHO, ktorý odmietal nosiť kňazské rúcho, horlivo zavádzal protestantské bohoslužby a pozorne sledoval morálku svojich veriacich. Toto vzbudilo značné znepokojenie cirkevníkov aj kňazstva.²² Opis jeho upálenia je jedným z najpôsobivejších vo FOXEovej *Knihe mučeníkov*.

Zástanci dôslednej reformy (puritáni) boli legislatívou povzbudení k požadovaniu väčšej slobody, ako dovoľoval zákon. Reformácia v Anglicku začínala byť presadzovaná tempom, ktoré bolo pre väčšinu obyvateľstva prirýchle. Kráľova smrť 6. júla 1553 znamenala kolaps reformácie zavádzanej zhora.

5 KATOLÍCKA REAKCIA ZA KRÁLOVNEJ MÁRIE TUDOROVEJ (1553-1558)

Po smrti EDWARDA VI. v júli 1553 sa na trón aj pomocou protestantov, ktorým sa nepáčili spôsoby vojvodu z Northumberlandu, dostala MÁRIA TUDOROVÁ, dcéra HENRICHA VIII. a KATARÍNY ARAGÓNSKEJ, ktorej životným cieľom sa stalo priviesť Anglicko späť k poslušnosti Ríma a získať zadostučinenie za príkoria, ktoré sa jej dostali od otca, ktorý ju vyhlásil za nemanželské dieťa. Nová kráľovná sa obrátila o pomoc na svojho bratranca KAROLA V., tento však doporučoval v postupe opatrnosť. Mala vtedy 37 rokov.

5.1 Prvé opatrenia novej kráľovnej

MÁRIA ihneď vydala "Prehlásenie o náboženstve". Bolo z neho jasné, že žiadny z jej poddaných nesmie čítať protestantskú literatúru. Jej prvé zasadanie parlamentu vyhlásilo HENRICHOVO manželstvo s KATARÍNOU ARAGÓNSKOU za platné, čím sa MÁRIA stala legitímnou následníčkou trónu. Takisto zrušilo celú náboženskú legislatívu EDWARDA VI.

V ten istý rok bola znovu zavedená omša. Kráľovná sa r. 1554 vydala za FILIPA ŠPANIELSKÉHO (Filip II). Toto manželstvo bolo veľmi nepopulárne a Španieli boli v Londýne prijatí veľmi chladne.

Roku 1553 boli protestantskí biskupi (CRANMER, RIDLEY, LATIMER a COVERDALE) zbavení úradu a uväznení, miesta boli vrátené rímskym biskupom. Oponenti kráľovnej boli popravení. KAROL V. doporučoval, aby bola popravená aj ALŽBETA, ale táto rada nebola poslušnutá.

Pápež JÚLIUS III. menoval anglického kardinála POLE-A ako svojho legáta, ktorý bol za daných okolností najvhodnejšou voľbou. Žil v exile od dôb HENRICHOVÝCH reforiem, ale nikto sa ho neponáhľal prijať naspäť. Kardinál nakoniec legálne vstúpil do Anglicka v novembri 1554. Obe snemovne parlamentu hlasovali, aby sa národ vrátil k poslušnosti pápeža a kráľovná bola požiadaná o odpustenie. Táto zase

²¹ John DUDLEY, menovaný "vojvodom z Northumberlandu".

²² D. L. Edwards II., str. 18.

žiadala odpustenie od pápežovho legáta pre národ a pre kráľa a klakla pred ním, aby odpustenie prijala.

5.2 Parlament obnovil všetky zrušené zákony proti heréze

Úmysel bol obnoviť všetky stredoveké ceremónie a zvyky. Prenasledovanie začalo r. 1555 a pokračovalo s rastúcou krutosťou až do kráľovnej smrti r. 1558. Upálených bolo 288 osôb, väznice boli plné, mnohí zomreli vo väzení od hladu. Títo umčení protestanti možno urobili pre šírenie protestantizmu v Anglicku viac ako všetky zákony kráľov a parlamentu, zvlášť, keď boli zvečnené v úžasne populárnej knihe Johna FOXEA *Kniha mučeníkov*, ktorá sa popri Biblii stala najobľúbenejšou knihou anglického protestantizmu a urobila pre šírenie proti-rímskych nálad viac ako všetky ostatné snahy o proti-rímsku propagandu.

Biskupi RIDLEY a LATIMER boli upálení v Oxforde pred očami CRANMERA (v októbri 1555). CRANMER ako arcibiskup bol odsúdený pápežom v osobe jeho legáta. Bol degradovaný a potrestaný ako heretik a prinútený podpísať sériu odvolaní. Dve z týchto odvolaní mu spôsobili výčitky svedomia, a preto odvolal svoje odvolanie. Aby sa očistil v očiach verejnosti, pri výkone trestu upálením najprv vystrel do ohňa ruku, ktorá odvolania podpísala.

5.3 Reakcia proti MÁRIINÝM zákonom

Dlhá séria upálení nebola úspešná a ľudia sympatizovali s trpiacimi. Kráľovnej sa nepodarilo obnoviť ani rímske príjmy, ani kláštory ani púte na sväté miesta. Nový pápež PAVEL IV. (1555-1559) mal v nenávisti jej španielskeho manžela a nemal rád ani jej poradcu kardinála POLEA. MÁRIA nedokázala zvrátiť vývoj v krajine a na dôvažok stratila aj Calais, ktoré bolo poslednou anglickou dŕžavou na kontinente.

MÁRIA zomrela r. 1558 ako nešťastná žena. Manžel ju nemal rád, nemala deti, cirkev sa o jej problémy nestarala a ľud ju nazval "Krvavou Máriou" (Bloody Mary) a toto meno ju dodnes sprevádza históriou.

6 USPORIADANIE NÁBOŽENSTVA ZA ALŽBETY I. (1558-1603)

Keďže MÁRIA TUDOROVÁ nemala deti, na trón sa dostala podľa HENRICHOVHO závetu ALŽBETA (Elisabeth). ALŽBETA I. (1558-1603) bola pochopiteľne protestantkou už kvôli katolíckemu popretiu legitimity manželstva jej otca s jej matkou Annou BOLEYNOVOU. Nová kráľovná bola vo svojej mladosti žiačkou protestantského biskupa Johna HOOPERA upáleného vo februári 1555. Hlavným poradcom kráľovnej sa stal William CECIL (Lord Burghley 1520-1598), ktorý kedysi študoval s najväčším anglickým štátnikom, Lordom Protektorom SOMERSETOM. Mladí anglickí intelektuáli pomaly prechádzali na protestantské pozície. Upaľovanie protestantských martýrov vzbudilo hnev proti rímskemu katolicizmu, a tento postoj ovládol celú krajinu.

Anglicko v rokoch 1558-60 ešte nebolo silnou krajinou, akou sa stalo v neskorších rokoch vlády ALŽBETY I. a kontinentálny protestantizmus bol vážne ohrozený. Francúzsko a Španielsko sa r. 1559 dohodli, že zničia protestantizmus v celej Európe vrátane Anglicka.

6.1 ALŽBETA sa stavia proti Rímu

Kráľovná a CECIL sa rozhodli riskovať odpor proti pápežovi PAVLOVI IV., lebo Anglicko sa podľa nich malo stať protestantskou krajinou. Pápež nemal byť ani informovaný o nástupe novej kráľovnej na trón a anglický vyslanec v Ríme bol odvolaný. Vnútorňa politika bola vedená v znamení opatrnosti. ALŽbeta zakázala poburujúce kázania. Hoci predbežne bolo podržané rímske náboženstvo ALŽbeta sa nebála verejne preukazovať svoje "protestantské" cítenie.

15. január 1559 bol dňom korunovácie novej kráľovnej. Katolícke duchovenstvo sa odmietlo na zmenách zúčastňovať. Reformácia musela byť uskutočnená občianskou mocou. Prvý výnos parlamentu niesol názov: "Zákon o zvrchovanosti a jednote" (Act of Supremacy and Uniformity). Väčšina dolnej snemovne bola protestantská, ale mariánski biskupi mali stále veľký vplyv v snemovni lordov a práve tu

sa vládne návrhy stretli s veľkým odporom. Kráľovná reagovala šikovnou zmenou listiny "zákona o zvrchovanosti", kde odstránila nadpis "zvrchovaná hlava cirkvi" a nahradila ho "zvrchovanou správca" (*governor*), ale podržala si právomoci, ktoré si privlastnil HENRICH VIII. Parlament ju prijal v apríli 1559. ALŽBETA sa stala zvrchovaným vládcom anglikánskej cirkvi! Neskôr v tom istom mesiaci parlament vyniesol "Zákon o jednote", ktorý priniesol obnovenie používania "Knihy spoločných modlitieb" Edwarda VI.

Roku 1559 boli odstránené prvky rímskych bohoslužieb ako kríže, oltárne látky, kadidlo, transparenty, obrazy ap., ale napriek tomu sa v kráľovskej kaplnke naďalej používali! ALŽBETA si chcela takýmto spôsobom zmieriť svojich rímskych poddaných. No jej hlavnou a trvalou snahou bolo byť zadobre s luteránmi. Keď dôjde k pápežskej exkomunikácii bude potrebovať úkryt pod ochranou Augsburgského mieru.

Neskôr, r. 1559, 16 biskupov bolo vyzvaných zrieknuť sa pápežskej vlády nad anglikánskou cirkvou a prehlásiť kráľovnú za zvrchovaného vládcu v cirkvi, ale biskupi odmietli. Následne boli zbavení svojho úradu. Anglikánska cirkev ostala teraz prakticky bez biskupov. Keď boli vysvätení noví biskupi, alžbetínsky episkopát bol úplne novou skupinou ľudí. Mladšie duchovenstvo ochotne podpísalo prísahu zvrchovanosti. Zmena vcelku prebehla pokojne, čo bolo výrazom predovšetkým silnejšieho protestantského čítania v krajine. (Škótska revolúcia r. 1560 včas zachránila alžbetínske usporiadanie.)

Druhé zasadanie ALŽBETINHO parlamentu bolo ešte viac protestantské ako prvé. Prísahu zvrchovanosti museli zložiť všetci členovia dolnej snemovne, všetci právnici a riaditelia škôl. Konvokácia r. 1563 ukázala, že duchovenstvo si želalo ešte oveľa dôslednejšiu reformu, ako kráľovná považovala za želateľnú.

Katolícka reakcia sa prejavila v povstaní na severe r. 1569 a Rím začal sériu intríg, ktoré mali ALŽBETU pripraviť o trón. Očakávaná exkomunikácia kráľovnej prišla r. 1570 od pápeža PIA V. (1566-1572). Boj európskeho katolicizmu proti Anglicku vyvrcholil výpravou španielskej "neporaziteľnej" *Armady* r. 1588 pozostávajúcej zo 132 lodí, ktorá skončila zničením španielskeho loďstva a znamenala začiatok konca španielskej vlády na svetových moriach.

6.2 Tridsaťdeväť článkov anglikánskej cirkvi z r. 1562-1563

Duchovenstvo si želalo nejaký štandard učenia cirkvi a alžbetínsky arcibiskup PARKER predložil revíziu Štyridsiatich dvoch článkov z EDWARDOVÝCH čias. Niektorí biskupi pripravili "Deklaráciu základných článkov náboženstva" - 11 článkov odmietajúcich rímske doktríny.

Po starostlivom preštudovaní samotnou kráľovnou vyšlo autoritatívne vydanie "Tridsiatich ôsmich článkov". Tieto články boli formulovaním reformovaného alebo kalvinistického učenia na rozdiel od evanjelického alebo luteránskeho učenia. Rozdiel bol predovšetkým v chápaní sviatosti Večere Pánovej. Tento rozdiel bol v článku XXXIX, ktorý ale kráľovná nedovolila publikovať. Kráľovná sa snažila vyhnúť takým výrokom, ktoré by jej znepriatelili nemeckých luteránov, keďže títo získali uznanie na sneme v Augsburgu a ona tento štít mohla potrebovať. Bála sa pápežskej exkomunikačnej buly. Táto bola schválne odkladaná až do r. 1570, ale keď vyšla poškodila len anglických rímskych katolíkov. Roku 1571, keď už nebezpečenstvo pominulo, vyšiel aj článok XXXIX. 39 článkov sa stalo uznávaným štandardom anglikánskej cirkvi.

Osobná viera kráľovnej ALŽBETY I. je veľkou neznámou - kráľovná robila to, čo sa najviac hodilo do jej politiky a odmietla radikálne požiadavky reformnej puritánskej strany. Kráľovská zvrchovanosť v cirkvi zabezpečila anglikánom pozíciu akú majú dnes.

Zaujímavým javom reformácie v Anglicku je absencia vodčej osobnosti a rozsiahleho ľudového hnutia, ktoré sa objavilo až v poreformačnom období v puritanizme.

39. KAPITOLA

KATOLÍCKA REFORMÁCIA A PROTIREFORMÁCIA

I ÚVOD

Roku 1545 sa zdalo, že protestantizmus, ktorý sa uchytil v Nemecku, Francúzsku, v Škandinávii, vo Švajčiarsku, v Anglicku a v Škótsku, zvíťazí v celej Európe na sever od Álp.¹ Nestalo sa tak zásluhou katolíckej reformácie, ktorá vo svojej reakcii na protestantskú nadobudla formy protireformácie. Konflikt reformácie a protireformácie viedol k náboženským vojnám, ktoré vyvrcholili v Tridsaťročnej vojne v rokoch 1618-1648.

Katolícke snahy o obnovu neboli len výsledkom vzniku protestantizmu. Snahy o reformu cirkvi existovali už pred sporom o odpustky² a pokračovali aj ďalej, paralelne s protestantskou reformáciou. Vzniká teda otázka, či bola protestantská reforma nutná a v čom bola odlišná od katolíckej. Odpoveď spočíva vo fakte, že katolícka reformácia bola *asketická*, a *nie teologická*.³ Úsilie smerovalo k morálnej čistote a organizačnej integrite, ale teologické základy stredovekého kresťanstva ostávali nedotknuté. Kým protestanti zdôrazňovali, že obnova zbožnosti je *výsledkom* pravého učenia, rímski katolíci tvrdili, že ich teológia je v poriadku a cirkev potrebuje len obnovu morálky a zbožnosti. Počiatky tejto katolíckej reformácie vidíme v Španielsku a jej pokračovanie vyústilo do reakcie na oddelenie protestantov od rímsko-katolíckej cirkvi a snahu o znovuzískanie stratených oblastí. Práve túto reakciu nazývame "protireformácia". Obzvlášť v začiatkoch protestantského hnutia je veľmi ťažké presne rozlišovať medzi katolíckou reformáciou a protireformáciou namierenou proti protestantskej reformácii.

S najväčšou pravdepodobnosťou by však katolícke snahy o duchovnú obnovu neboli našli podporu pápežov a prelátov, takpovediac neboli by "inštitucionalizované", keby nebolo došlo k šoku vyvolanému protestantskou reformáciou.⁴

2 KATOLÍCKA A PROTESTANTSKÁ REFORMÁCIA V ŠPANIELSKU

2.1 Náboženské pomery v Španielsku

Španielsko poskytuje najlepší príklad toho, čo sa nazýva "Katolícka reformácia". Náboženské a kresťansko-katolícke sebauvedomenie Španielov bolo posilnené 700 ročným bojom proti islamským Maurom, čo znamenalo spojenie tohto cítenia s cítením národným a jeho poznačenie bojovou horlivosťou. Zbožnosť, ktorá tu bola v najväčšej vážnosti bola askéza. Mystické stavy vytrženia boli uznávané ako

¹ E. E. Cairns: Christianity through the Centuries, str. 374.

² Viď kapitolu 28.

³ B. Austin: Austin's Topical History of Christianity, str. 292.

⁴ W. Walker: A History of the Christian Church, str. 502.

najopravdovejšie vyjadrenie náboženského zážitku. Najznámejšími španielskymi mystikmi 16. storočia sa stali TERÉZIA Z ÁVILY (1515-1582) a a jej žiak JÁN Z KRÍŽA (1542-1591), ktorí oživilí duchovný život Španielska svojím praktickým mysticizmom.⁵

Španielska cirkev uskutočnila syntézu nádhery habsburskej dynastie a demokratizujúceho ducha ľudu.⁶ Cirkevný stav spájala aristokratov aj plebejcov a bol naozajstnou "spoločnosťou". Jeho členovia (asi 150 000 osôb) disponovali približne polovicou národného dôchodku. Cirkev pohybujúca sa v oblasti asketizmu a mysticizmu, náboženských aktivít a duchovných objavov symbolizovala myslenie krajiny v období náboženskej krízy 16. storočia.⁷

Katolícki králi sa rozhodli potlačiť náboženskú nejednotu⁸ a r. 1492 vypudili z krajiny Židov. Zavedenie novej inkvizície⁹ sa stretlo s odporom. Na námietky barcelonských radcov FERDINAND KATOLÍCKY odpovedal: "Žiadny dôvod ani záujem, nech by bol akokoľvek veľký, alebo zrejmy nás neprinúti k tomu, aby táto inkvizícia zanikla".¹⁰

Systematické pokusy zachrániť cirkev od skazeného vplyvu pápežov a kúrie viedli na konci 15. storočia k závislosti španielskych biskupov na korune.

2.2 Inkvizícia¹¹ v Španielsku

Historici rozlišujú 3 druhy inkvizície odo dní KONŠTANTÍNA VEĽKÉHO:

- Biskupská inkvizícia raného stredoveku, v ktorej biskup označoval heretikov a štát ich trestal.
- Pápežská inkvizícia, ktorá začala r. 1203 za pápeža INNOCENTA III. a bola namierená proti heréze v južnom Francúzsku a v severnej Itálii (albigenci).
- Španielska inkvizícia, ktorá začala sa pod kráľovskou kontrolou r. 1478 a 1492 *proti Židom a Maurom, ktorí prešli na kresťanskú vieru*, ale naďalej sa držali svojho predchádzajúceho náboženstva. Metódy tejto španielskej inkvizície boli potom prevzaté pápežskou inkvizíciou obnovenou r. 1542 pápežom PAVLOM III. (1534-1549). Španielska inkvizícia sa od pápežskej líšila: 1. spojením so štátnymi úradmi, 2. hrozivou utajenosťou, 3. neústupčivosťou, 4. vylúčením biskupov dokonca aj z formálnej účasti na svojej práci.

Inkvizícia sa stala najstrašnejšou kliatbou Španielska. Za 139 rokov svojej existencie Španielsko v nej stratilo 3 milióny ľudí. Tomáš DE TORQUEMADA (1420-98), "Veľký Inkvizítor", je zodpovedný za upálenie 10 220 ľudí a uväznenie ďalších 97 000.

Napriek tomu sa na začiatku 16. storočia reformistické idey v Španielsku šírili prostredníctvom kníhťače, lepšími kontaktmi Španielov s ostatkom Európy a zvýšeným záujmom o Bibliu. Španielske reformné hnutie je možné podeliť do troch smerov: španielskeho *erazmizmu*, hnutia *alumbrados* a luteranizmu.

2.3 Reformy za XIMÉNEZA DE CISNEROSA

Už o jednu generáciu pred LUTHEROM v Španielsku prebiehala horlivá snaha o reformu, ktorú viedol kardinál Francisco (González) XIMÉNEZ DE CISNEROS (Jiménez 1436-1517), ktorý vyštudoval teológiu a právo na univerzite v Salamance, v rokoch 1459-1465 pracoval na pápežskom dvore v Ríme a po návrate do Španielska vstúpil do rehole františkánov najprísnejšej observancie, kde doslovne plnil výroky Františka z Assisi o sebazaprení a asketickom živote.

XIMÉNES bol vybraný kráľovnou IZABELOU ako jej osobný spovedník, ktorý jej mal pomôcť očistiť

⁵ Robert D. Linder: The Catholic Reformation, in The History of Christianity (A Lion Handbook), str. 424.

⁶ A. U. Artera a kol.: Dějiny Španělska, str. 243.

⁷ A. U. Artera, str. 243.

⁸ Viď kapitolu 29.

⁹ Nová inkvizícia nebola pokračovaním tej, ktorá sa pôvodne zrodila v južnom Francúzsku v boji proti albigenským. Tu išlo o kombináciu cirkevnej moci so svetskou mocou štátu.

¹⁰ Kráľovi pripomenuli, že "cudzí kráľovstvá bohatnú a rastú v sile súčasne s tým, ako sa táto krajina vyludňuje", pretože odchádzalo množstvo prenasledovaných konvertitov. (A. U. Artera a kol.: Dějiny Španělska, str. 212.)

¹¹ Inkvizícia = potrestanie duchovných a cirkevných priestupkov fyzickými trestami.

cirkev od neporiadkov (1492). IZABELA ho menovala za toledského arcibiskupa (1495). Kardinálom bol menovaný napriek svojim protestom r. 1507 a zároveň sa stal generálnym inkvizítorom. Práve on načrtnul plán a uskutočnil reformy. Tieto sa stali ideálom španielskeho kňazstva. Vizitoval kláštory a konventy a znovuustanovil kláštornú disciplínu v jej najprísnejšom vydaní. Svetské kňazstvo podrobil rovnakej skúške. Výsledkom reforiem bolo pracovitejšie a morálne čistejšie duchovestvo.¹²

XIMÉNEZ zároveň podnikal kroky na odstránenie nevzdelanosti duchovných. Zakladali sa nové teologické školy. Roku 1498 založil univerzitu v Alcalá de Henares, ktorá bola otvorená až r. 1508¹³ a rýchlo sa stala centrom kresťanského humanizmu.

2.4 Španielsky erasmizmus

XIMÉNEZ zhromaždil v Alcalá humanistických expertov a potrebné rukopisy na publikáciu Biblie v originálnych jazykoch. Výsledkom bolo vydanie *Komplutenského*¹⁴ *polyglota*, na ktorom viedol práce v rokoch 1502-1517. Stará Zmluva bola vydaná v hebrejčine, gréčtine a latinčine s aramejských targumom k Pentateuchu, Nová Zmluva bola vydaná v gréčtine a latinčine. Nová Zmluva bola vytlačená už r. 1514, teda ešte pred ERAZMOVÝM vydaním z r. 1516, ale pápežské povolenie na jej vydanie prišlo až r. 1520.

ERAZMUS sám bol CISNEROSOM pozvaný, aby sa na podieľal na príprave Polyglota, ale tento odmietol.¹⁵ Iné latinské diela sa v Španielsku rýchlo šírili a jeho *Enchiridion militis christiani* sa stal tým, čo by sme dnes nazvali best-sellerom (bol venovaný generálnemu inkvizítorovi). ERAZMUS sa podľa jedného tvrdenia "tešil v Španielsku takej popularite ako v žiadnej inej krajine".¹⁶ Útoky zo strany protierazmvskej menšiny viedli k zvolaniu porady teológov do Valladolidu (1527), ktorá hoci znamenala víťazstvo erasmistov,¹⁷ znamenala aj začiatok skúmania ERAZMOVÝCH diel Inkvizíciou. Po roku 1532 bol už erasmizmus prenasledovaný kvôli ERAZMOVU neúspechu o znovuzачlenenie Nemecka do rímsko-katolíckeho tábora a po abdikácii KARLA V. (1556) bol erasmizmus v Španielsku odsúdený.

2.5 Alumbados - španielski "protestanti"¹⁸

Skoro na začiatku 16. storočia vzniklo v oblasti medzi Toledom, Salamankou a Alcalá hnutie ovplyvnené ERAZMOVÝMI spismi aj CISNEROVOU prácou, ktoré sa obyčajne nazýva *Alumbados*, alebo *Iluministi*. Zdá sa, že prvý impulz vyšiel z kázania istého františkána MELCHORA, ktorý navštevoval františkánske konventy, vyzýval k reforme a získal si značný počet nasledovníkov. Čítali predovšetkým Bibliu a *Napodobňovanie Krista* od KEMPENSKÉHO. Názov "Alumbrado" sa asi najprv používal len vo vnútri hnutia ako kód označujúci príslušnosť k hnutiu, ale čoskoro sa stal známym aj mimo tohto okruhu vrátane inkvizície. Hnutie bolo do veľkej miery závislé na ochrane šľachty.

Podľa niektorých zachovaných svedectiev pri vypočúvaní inkvizíciou sa zdá, že toto hnutie vzniklo v Španielsku nezávisle na LUTHEROVI a jeho spisoch. Len v jednom prípade sa pri súdnych s nimi procesoch spomínajú spisy reformátorov. Ich často citovaným tvrdením bolo, že láska Božia v človeku je Boh sám, čomu by sa dalo rozumieť tak, že odovzdanosť človeka Božej láske ho zbožstvuje. Niektorí však tvrdia, že tu ide o morálnu odovzdanosť Božej láske, pri ktorej sa odhaľuje ľudská neschopnosť vykonávať dobré skutky bez Božej pomoci. Toto sa blíži učeniu o ospravedlnení z viery bez použitia týchto vyjadrovacích prostriedkov. *Alumbados* tvrdili, že prežívajú Božiu prítomnosť prostredníctvom Božej lásky bezprostrednejšie ako vo sviatostiach. Toto osvietenie Duchom Svätým pôsobiacie priamo na myseľ

¹² Menej príťažlivá tvár Ximénezovho charakteru sa prejavila v jeho použití sily pri obracaní Maurov na kresťanskú vieru. Od r. 1499 jeho systematické používanie teroru viedlo k vyhnaniu všetkých moslimov starších ako 14 rokov z Kastílie. (W. Walker: A History of the Christian Church, str. 402.)

¹³ W. Walker, str. 402.

¹⁴ Complutum je historický názov mesta Alcalá.

¹⁵ Erasmus sa r. 1517 vyjadril *non placet Hispania*, a tento postoj k Španielsku zdedila celá protestantská historiografia. (Sixteenth Century Journal, XIX, No. 1 (1988)).

¹⁶ M. Bataillon: Erasmo y España, str. 314, in A. Pettegree (ed.): Early Reformation in Europe str. 218.

¹⁷ A. U. Artera, str. 261.

¹⁸ A. Pettegree (ed.), str. 219nn.

a srdce jednotlivca im dalo veľkú nezávislosť na inštitucionalizovaných prostriedkoch milosti, a tak uprednostňovali svoje zhromaždenia pred bohoslužbami cirkvi a odmietli vonkajšie ceremónie v prospech vnútornej zbožnosti.

Prieskum hnutia je hatený skutočnosťou, že nič, čo slobodne napísali, sa nezachovalo a zdá sa, že nič nevydali tlačou. *Alumbrados* boli oficiálne odsúdení v Tolede roku 1523, po čom nasledovalo systematické prenasledovanie ich vodcov.

2.6 Španieli a LUTHER

Do Španielska veľmi skoro začali prenikať LUTHEROVE spisy, hoci úrady robili všetko preto, aby takémuto pašovaniu zabránili. Všetky výtlačky objavené inkvizíciou boli spálené, a tak je len ťažké zhodnotiť, ktoré a koľko Reformátorových diel v Španielsku naozaj kolovalo. Zdá sa, že jeho *Komentár k listu Galatským* bol preložený do španielčiny už r. 1520. Rané LUTHEROVE diela si mnohí zbožní Španieli veľmi vážili. Jeho neskoršie spisy však spôsobili, že títo ľudia sa zháčili, niektorí dokonca odmietli veriť, že LUTHER napísal také dielo ako "Babylonské zajatie cirkvi".

Dokonca aj KAROL V., podľa GLAPIONA (kráľovho svedníka) si silne uvedomoval potrebu reforiem v cirkvi. Nebola to však reformácia, ku ktorej dospel nakoniec LUTHER. Španielska predstava o reforme spočívala v obnovení strnulej a formalistickej stredovekej cirkvi. Sakramentálne bohoslužby mali ostať nezmenené a hierarchia na čele s pápežstvom mala ostať nedotknutá rovnako ako sväté učenie zaručené rozhodnutiami ekumenických koncilov. LUTHER chcel oslobodiť ľudského ducha od púhej cirkevnej autority a oživiť život cirkvi prostredníctvom všeobecného kňazstva všetkých veriacich.

LUTHEROVO lipské tvrdenie, že všeobecné koncily sa môžu myliť, a že v skutočnosti sa aj mylili, ukončilo všetky nádeje na španielsky typ reformácie cirkvi v Nemecku. KAROL veril, že koncily sú neomylné.

2.7 Pápež HADRIÁN VI. a španielska katolícka reformácia

Na silný nátlak KAROLA V. sa r. 1522 stal pápežom Holanďan z Utrechtu HADRIÁN VI. (1522-23). Bol to vzdelaný a zbožný človek, ktorý bol známy svojím postojom k neporiadkom. V Holandsku patrila učiteľom KAROLA V. Oponoval neomylnosti pápeža a jeho nadradenosti nad kanonické právo. Bol to akýsi holandský XIMÉNEZ. Bol prísny askétom.

Sympatizoval s temnou stránkou španielskej reformácie, keďže sám bol jedným z jej vodcov. V Itálii nemal núdzu o podporu. Jeho plány pripomínajú plány LUTHEROVE zo spisu *Kniežatám nemeckého národa*. Chcel začať odstránením neporiadkov pri predaji odpustkov. Čoskoro však zistil, že Rím si bez týchto príjmov nevie poradiť. Dostal sa do pasce, v ktorej nakoniec zomrel od vyčerpania.

Historik Lindsay tvrdí, že HADRIÁNOVO priznanie pred Nemcami, že kúria je zdrojom väčšiny zla v cirkvi, sa stalo dňom, od ktorého sa datuje reakcia rímskej reformnej strany proti protestantskej reformácii, a teda začiatok protireformácie v Nemecku.¹⁹

3 KATOLÍCKA A PROTESTANTSKÁ REFORMÁCIA V ITÁLII

Otázka reformácie v Itálii je historicky nedoriešená. Na jednej strane bolo dlho nekriticky prijímané tvrdenie, že Itália nemala vlastných protestantských reformátorov. Na druhej strane sú tu nejasnosti, kde zaradiť talianskych klerikov, ktorí prijali reformný cirkevný program a augustiniánsku teológiu. Išlo tu o renesančný humanizmus, o predčasnú protireformačnú spiritualitu, alebo o neskorostredoveký reformizmus? Tieto problémy viedli k vzniku nevhodného názvu pre italské pro-reformačné prúdy, ktorý sa napriek svojej nevhodnosti udržal dodnes: *Italský "evanjelizmus"*. Zdá sa, že dnes sa dá presnejšie tvrdiť,

¹⁹ T. M. Lindsay: History of the Reformation II., str. 488-500.

že jestvovali italskí protestanti, ale nejestvovala italská reformácia.²⁰

3.1 Náboženské pomery v Itálii

Po Španielsku bola Itália najdôležitejšou krajinou protireformácie, nakoľko bola centrom pápežskej moci a svojou kultúrou ovplyvňovala celú Európu. Itália bola centrom renesancie a humanizmu, ktoré na juh od Álp znamenali vzkriesenie antiky a pohanstva.

Náboženstvo roľníkov bolo len slabo skryté pohanstvo, ktorého sa renesancia nedotkla. Miestni svätí nahradili pohanských bohov. Otázka hriechu kňazstva jednoduchých ľudí netrápila. Najväčší vplyv mali na nich potulní kazatelia ako bol napr. v 13. storočí sv. František.

Toto neplatilo o mestách ako boli Benátky, Florencia, Miláno a Neapol, kde degradácia cirkvi a jej duchovenstva bola predmetom veľkých starostí. Vina za tento stav sa pripisovala kúrii.

3.2 Italskí rímsko-katolícki a protestantskí reformátori

V tom istom roku, keď LUTHER vyvesil svojich 95 téz (1517), bolo v Ríme založené *Oratórium Božej lásky*,²¹ skupina okolo šesťdesiat katolíckych popredných mužov, ktorí sa schádzali k spoločným modlitbám a vzdelávaniu. Jedným z členov bol aj Giovanni Pietro CARAFFA (1476-1559), neskorší pápež PAVEL IV. Členovia oratória, hoci boli vysokopostavenými ľuďmi, navštevovali nemocnice a väznice. Mali odnože vo viacerých italských mestách.

Z časti v spolupráci s Oratóriom Božej lásky vznikol mníšsky rád nového druhu založený CARAFFOM a Gaetanom DA THIENE (1480-1547), tzv. *theatínsky rád* (podľa CARAFFOVHO biskupstva Chieti, po latinsky Theate). Išlo o malú elitnú mníšska skupinu, ktorá sa vzdala svojho majetku a benefícií. Ich chudoba, prísna askéza a dobročinnosť medzi chorými a zbedačenými im získala veľký rešpekt. Ich vplyv ako zdroj katolíckej reformy je neporovnateľný s ich malým počtom.

Medzi zakladateľmi Oratória bol aj benátsky senátor a vyslanec Gasparo CONTARINI (1483-1542), ktorý v rokoch 1530-35 bol spolu s CARAFFOM členom horlivej reformnej skupiny v Benátkach. (Theatínci sa po vyplenení Ríma r. 1527 presťahovali do Benátok.) CONTARINI už r. 1511 prežil náboženské obrátenie podobné LUTHEROVU²² a neskôr sympatizoval s protestantským učením o ospravedlnení z viery, ale jeho názory boli nakoniec napadnuté aj katolíckou aj protestantskou stranou. Roku 1535 bol menovaný kardinálom a o rok nato sa stal predsedom reformnej komisie ustanovenej pápežom PAVLOM III. Snažil sa o zmierenie s protestantmi, vyjednával s MELANCHTHONOM, ale nedohodli sa na sviatostiach.

Z ďalších rádov spomenieme ešte rád *kapucínov* (Capuccini, podľa špicatej kapuce), a rád *uršulínok*. Rád kapucínov je po jezuitoch najdôležitejší protireformačný rád, založený medzi 1525 a 1528 Matteom DI BASSI (da Bascio 1495?-1552) ako odnož observantských františkánov. Samostatným rádom sa stali r. 1619. Vo svojom kázaní sa hodne podobali LUTHEROVI, ale citovali sv. FRANTIŠKA. Kvôli prestúpeniu jedného z ich vodcov, Bernardina OCHINA (1487-1564), na protestantskú stranu, boli obvinení z herézy, ale vernosť a horlivosť členov rádu viedla k zmene pápežovho úmyslu rád rozpuštiť. Rád *uršulínok* vznikol r. 1535 v Brescii a venoval sa hlavne vyučovaniu mladých dievčat.

V Itálii boli však aj reformne zmýšľajúci členovia náboženských rádov, aristokratky a humanisti, ktorých sympatie s protestantizmom išli oveľa ďalej. Najpozoruhodnejšia z týchto skupín sa vytvorila v Neapoli okolo humanistu erazmovského typu, kastíľčana Juana DE VALDÈS (1500-1541), ktorý sa r. 1531 presťahoval do Ríma a r. 1535 sa usadil v Neapoli. VALDÈS zhromaždil okolo seba skupinu, ktorej členmi boli Bernardino OCHINO (generálny vikár kapucínov v rokoch 1538-41, ktorý r. 1542 ušiel do protestantského Švajčiarska), Pietro Martire VERMIGLI (Peter Martýr 1500-1561, ktorý sa nakoniec stal profesorom protestantskej teológie v Strassburgu a v Oxforde) a Galeazzo CARACCIOLI (ktorý sa neskôr stal CALVINOVÝM blízkym spolupracovníkom v Ženeve). VALDÈSOVE diela sú písané s úmyslom vyvolať dojem nezávislosti na protestantizme, ale novšie výskumy ukazujú, že na niektorých miestach obsahujú

²⁰ A. Pettegree (ed.), str. 189.

²¹ Pôvod tohto Oratória bol v Janove r. 1497.

²² J. P. Donnelly: Gasparo Contarini, in *The History of Christianity (A Lion Handbook)* str. 413.

doslovné citáty z LUTHERA.²³

Protireformácia sa v skutočnosti začala až za pápeža PAVLA III. (1534-49), najúprimnejšieho reformátora na pápežskom stolci v 16. storočí, ktorý váhal medzi zmierením zastávaným CONTARINIM a represiou obhajovanou CARAFFOM. Hneď po nástupe menoval kardinálov, ktorí sa snažili o reformáciu cirkvi (CONTARINI, CARAFFA, SADOLETO a Angličan POLE - všetko bývalí členovia Oratória Božej lásky).

Roku 1536 bola menovaná komisia, ktorá mala podať správu o potrebných reformách. Jej predsedom sa stal kardinál CONTARINI. Komisia uskutočnila širokú štúdiu cirkvi a zvlášť sa zamerala na pápežskú byrokráciu. Vo februári 1537 odovzdala pápežovi správu *Rada... ohľadom reformy cirkvi*. Správa analyzovala príčiny neporiadkov a doporučovala okamžité odstránenie najhorších pohoršení. Jazyk dokumentu bol neprijemne priamočiary a hovoril o úplatkoch, zneužití pápežskej moci, obchádzaní cirkevného práva laikmi aj kňazstvom, laxnosti v mníšskych rádoch, zneužívaní odpustkov a množstve prostitútok v samotnom Ríme. Pápež napriek opozícii niekoľko málo z odporúčaných opatrení ihneď uskutočnil. Správa bola utajovaná, ale luteráni sa k nej predsa len dostali a vydali ju s poznámkami, aby dokázali, že aj Rím musel priznať, že mali pravdu.

3.3 Konferencia v Regensburgu (Rejno) r. 1541

Cisár KAROL V. sa v apríli 1541 pokúsil dosiahnuť zmierenie medzi katolíckymi a protestantmi na kolokviu v Regensburgu. Na vyriešenie náboženských sporov menoval 14 "mierumilovných mužov" z rímskej aj protestantskej strany. Protestantov zastupovali napr. MELANCHTHON, BUCER, CALVIN a za katolícku stranu sa rozhovorov zúčastnili napr. ECK, a CONTARINI. Toto kolokvium bolo posledným veľkým pokusom o kompromisné vyznanie viery. Hoci sa čoskoro dohodli na učení o ospravedlnení, rozdiely ostali v ďalších reformačných témach: všeobecné kňazstvo, eucharistia, pápežská autorita. Nakoniec aj dosiahnutý kompromis v učení o ospravedlnení bol odmietnutý oboma stranami vo vlastnom tábore. CONTARINI bol obvinený z herézy a so spolčovania s nepriateľmi cirkvi. Jeho smrť r. 1542 zabránila týmto obvineniam, aby nadobudli právnu formu.

Konferencia v Regensburgu sa skončila neúspechom a znamenala definitívny rozchod reformných strán. Spojená reformácia v Nemecku sa ukázala nemožnou. Plán katolíckej reformácie sa rozplynul, nastúpila militantná protireformácia katolíckych zástancov tvrdej línie.

3.4 Rímska pápežská inkvizícia

Na boj proti reformácii r. 1542 založil pápež PAVEL III. *Congregatio Romanae et universalis inquisitionis*, ktorá sa stala centrálnou najvyššou protireformačnou inštitúciou skladajúcou sa zo šiestich kardinálov. Do jej právomoci patrili procesy týkajúce sa cirkevného učenia. Týmto sa súčasne ustanovila rímska inkvizícia a zostril sa boj proti kacírom.²⁴ Táto inkvizícia bola dcérou alebo vnučkou stredovekej a španielskej inkvizície z 13. a 15. storočia. Toto obnovenie inkvizície v Ríme bolo dielom predovšetkým kardinála CARAFFU, ktorý bol hlasným kritikom tých, ktorí sa snažili o zmierenie s protestantmi. Namiesto toho doporučoval násieli, cenzúru a propagandu.

Táto pápežská inkvizícia bola reorganizovaná tak, aby začlenila väčšinu praktík španielskej inkvizície, ale v Itálii nikdy neprejavila takú vražednú aktivitu ako v Španielsku. Pápeži boli príliš žiarliví na svetskú moc a preto v Itálii inkvizícia nemohla pracovať s takou nezávislosťou.

Inkvizícia bežne používala teror a mučenie na získanie priznania. Ak bolo rozhodnuté o treste smrti, obeť bola odovzdaná do rúk štátnej moci, nakoľko kanonické právo zakazovalo cirkvi prelievať krv. V Itálii boli výnimkou Benátky, kde bolo upaľovanie nahradené utopením. Valdenski na severe Itálie boli vraždení mečom, zhadzovaní z brál, väznení v baniach, v jedovatých väzniciach ako aj upaľovaní na hranici. V Montalte bolo 100 starších žien najprv mučených a potom povraždených. Vo Francúzsku operovala pod dohľadom francúzskych kráľov. V Nemecku nebola príliš rozšírená a v Anglicku bola celkom znemožnená občianskym právom.

²³ Euan Cameron: The European Reformation, str. 190.

²⁴ B. Harenberg (ed.): Kronika ľudstva, str. 418.

S pojmom protireformácie je nerozlučne spätý jezuitský rád a s ním meno jeho zakladateľa IGNÁCA Z LOYOLY (1491?-1556). Napriek tomu, že rád nebol založený s úmyslom boja proti protestantskej reformácii, dostal neskôr prívlastok "prepadové jednotky protireformácie".

4.1 IGNÁCOV ŽIVOT

Narodil sa r. 1493 v šľachtickej rodine Baskov blízko dnešných hraníc s Francúzskom. Presný dátum narodenia nie je známy ale bolo to niekedy medzi rokmi 1491-95. Ako dieťa bol pážaťom na dvore kráľa FERDINANDA a neskôr sa stal vojakom. Roku 1521 bol pri obrane jednej citadely proti Francúzom tak ranený, že bol neschopný pokračovať vo vojenskej dráhe. Napriek dlhému a bolestivému liečeniu (zranená noha musela byť znovu zlámaná a natahovaná, aby nebola kratšia), do smrti trochu kríval. Pre rekonvalescenciu si krátil čas čítaním životov svätých. Pod vplyvom tohto čítania sa rozhodol odísť do dominikánskeho kláštora v Montserrate pri Barcelone, kde sa vyspovedal zo svojho minulého života, daroval svoje drahé šaty žobrákovi, urobil sľub čistoty a chudoby a zavesil svoje zbrane v kaplnke Panny Márie. Takto sa rozhodol stať vojakom Ježiša Krista.

Z Montserratu odišiel do blízkeho mestečka Manresa, kde žil asi rok (marec 1522 - február 1523) prísny asketickým životom, čítal *Napodobňovanie Krista* od Kempenského a prežil niekoľko mystických vytržení. Pôstil sa, modlil, žobral a staral sa o chorých. Pokoj dosiahol nie tak ako LUTHER, skrze vieru, ale prostredníctvom vízií, tranzov a extatických stavov.²⁵ Z týchto svojich skúseností v Manrese vznikol prvý náčrt jeho *Duchovných cvičení*, ktoré dokončil v Ríme r. 1541.

Roku 1523 IGNÁC navštívil ako pútnik Jeruzalem, kde sa chcel venovať misii medzi moslimami, ale františkami mu v tom zabránili, lebo ho považovali za nebezpečného a poslali ho naspäť.

Po návrate z Jeruzalema sa IGNÁC začal venovať štúdiám v Barcelone (1525), v Alcalá (1526-1527) a v Salamanke (1527). S priateľmi praktizoval svoje "cvičenia", čo vzbudilo podozrenie inkvizície a nejaký čas bol vo väzení. Roku 1528 odišiel študovať do Paríža a bol tam až do r. 1535.²⁶ Po starostlivom pozorovaní si IGNÁC vybral v Paríži šesť žiakov (jeden z nich bol František XAVIER) a 15. augusta 1534 v malej kaplnke na Montmartre dali sľub podniknúť cestu do Jeruzalema a pracovať na obrátení Turkov. Ak by toto nebolo možné, dajú sa plne k dispozícii pápežovi. Za krátky čas sa k tejto pôvodnej skupine pridali traja ďalší, takže ich bolo spolu desať. Roku 1537 prišli do Benátok a čakali na vhodnú príležitosť odplaviť sa do Palestíny.

Cesta do Palestíny sa kvôli politickým pomerom neuskutočnila, preto skupina r. 1539 požiadala o audienciu pápeža PAVLA III. Cestovanie po Itálii ich viedlo k niektorým novým nápadom - prijali jednoduché pravidlá spoločného života a rozhodli sa, že ich hlavným cieľom bude kázanie ľuďom, ktorí nechodia do cirkvi a vyučovanie mladých ľudí. Nazvali sa *Ježišovou spoločnosťou*. Ich konštitúcia, ktorú čoskoro predložili na schválenie pápežovi, bola záväzkom slepej poslušnosti pápežstvu. Zaviazali sa k trvalému boju proti všetkým nepriateľom pápežstva. Na PAVLA III. urobili dojem, ale musel plán predložiť 3-člennej komisii kardinálov.

4.2 Spoločnosť Ježišova

Nakoniec v septembri 1540 PAVEL III. vydal zakladajúcu bulu *Spoločnosti Ježišovej (Regimini militantis ecclesiae)*. Bula obmedzovala počet členov na 60. IGNÁC ostal v Ríme a neochotne prijal funkciu prvého generála rádu, ktorý na rozdiel od iných stredovekých rádov nemal žiadne demokratické prvky vo svojom zriadení, ale vyžadoval slepú poslušnosť smerom k nadriadeným. K tradičnému mníšskemu trojsľubu čistoty, chudoby a poslušnosti IGNÁC pridal osobitný sľub poslušnosti pápeža a generála rádu. IGNÁC

²⁵ K. S. Latourette: A History of Christianity, II. str. 844.

²⁶ V tom čase tu študoval aj Calvin, ale nezachovala sa žiadna zmienka o ich možnom stretnutí.

zvyšok svojho života pracoval na vylepšovaní konštitúcie rádu. Podľa konštitúcie aj sám generál rádu bol pod neustálym dozorom piatich špiónov (administrátora a štyroch pomocníkov). Spoločnosť stála na systéme vzájomnej a trvalej špionáže.

Zvláštnosťou nového rádu bolo, že neurčoval žiadnu uniformu, žiadne telesné tresty ani pôsty ani recitáciu každodennej liturgie. Zdôrazňoval prísny výcvik a pestovanie vnútorného života (duchovnými cvičeniami). Bežnou sa stala až 15-ročná príprava nového člena rádu. Pôvodná skupina zakladajúcich členov rádu boli univerzitní študenti teológie a tento fakt sa prejavil aj na ďalšom zameraní rádu. Jezuiti dali veľký dôraz na vzdelanie a vyžadovali dôkladnú znalosť filozofie a teológie.

LOYOLA sa najprv sústredil na štyri otvorené rany spoločnosti: skazené duchovenstvo, siroty, žobrákov a padlé ženy v mestách. Táto práca im získala sympatie. LOYOLA sa napriek faktu, že mu bohaté ženy veľmi pomohli, rozhodol, že v ráde nebudú žiadne mníšky.

Takto zorganizovaná Spoločnosť takmer okamžite nadobudla veľkú silu. Už v roku IGNÁCOVEJ smrti (1556) mal rád okolo 1500 členov - hlavne v Španielsku, Portugalsku a Itálii, ale aj vo Francúzsku, Nemecku, Nizozemsku, Indii Brazílii a Afrike. Do roku 1626 ich počet vzrástol na 15 544 a najvyšší počet dosiahol r. 1964 - 36 038 členov.²⁷

IGNÁCOVÝM primárnym cieľom bolo protestantské Nemecko. Veľkým apoštolom katolíckej reformácie v Nemecku bol PETER CANISIUS (1521-1597) vycvičený pod osobným dohľadom IGNÁCOVÝM v Ríme. Bol to vynikajúci rečník a učiteľ, ktorý založil jezuitské školy v Kolíne, v Ingolstade a v Prahe, písal katechizmy a mal silný vplyv na Tridentskom koncile. Jezuitom sa podarilo pomocou vzdelávania zvrátiť vývoj a znovuzískať veľkú časť Nemecka späť do rímskej cirkvi. Jezuiti pôsobili na kniežatá a presviedčali ich, že tolerancia protestantizmu je neodpušiteľným hriechom. Oblasť za oblasťou sa vracala k pápežstvu.

V boji proti herézam jezuiti vyvinuli dva neslávne známe etické princípy: *probabilizmus* a *mentálna výhrada (zdržanlivosť)*. Probabilizmus učí, že vo veciach, v ktorých sa authority nezhodujú, je možné vybrať si ktorýkoľvek smer, pre ktorý sa dá citovať niektorý uznávaný *doctor ecclesiae*.²⁸ Mentálna výhrada učí, že k výroku alebo dokonca k prísaha je možné ponechať si vnútornú výhradu, a tak vyvolať falošný dojem, ak takýto postup vedie k dobrému cieľu. Oba tieto princípy viedli k celkovej jezuitskej zásade: "úcel svätých prostriedky".

Ich metódy vyvolali silnú opozíciu, takže r. 1764 boli vyhnaní z Francúzska, r. 1759 z Portugalska a r. 1767 zo Španielska. Pápež KLEMENT XIV. (1769-1774) pod silným nátlakom rád zrušil. Napriek jezuiti ďalej vyučovali v Rakúsku a v Nemecku a boli chránení v Prusku aj v Rusku. Roku 1814 bol formálne znovu ustanovený pápežom PIOM VII.

Práca jezuitov sa okrem boja proti herézam a reformácii a poskytovania kvalitného vzdelania zamerala aj na svetovú misiu. Najznámejším z jezuitských misionárov je Portugalec František XAVIER (1506-1552). Prv, ako sa stretol s IGNÁCOM učil filozofiu, ten ho však presvedčil, aby študoval teológiu. Roku 1537 bol ordinovaný za kňaza a poslúchol výzvu portugalského kráľa JÁNA III., ktorý hľadal misionárov do Indie. Roku 1542 sa stal misionárom vo východnej Indii, po troch rokoch odišiel na územie dnešnej Malajzie a Vietnamu, nakoniec šiel do Japonska. Za desať rokov prešiel obrovské vzdialenosti a precestoval Ceylon, Hindustan, Malaccy, Čínu a Japonsko. Najpozoruhodnejšie výsledky dosiahol v Japonsku, kde jeho práca prežila až do dnešných dní. Spolu kázal v päťdesiatich dvoch kráľovstvách a pokrstil asi milión konvertitov. A hoci jeho práca spočívala v mechanickom krste, omši, ceremóniách a formálnych modlitbách, rozosial semeno katolicizmu, ktoré po jeho smrti r. 1552 naďalej rástlo.

V rokoch 1550-1650, keď protestanti nemali takmer žiadnu zahraničnú misiu, jezuiti (a s nimi dominikáni, františkáni a augustiniáni) viedli katolícku cirkev k rýchlej námorskej expanzii. Takmer celé Mexiko, stredná Amerika, Filipíny a menšia časť Afriky, Indie a ďalekého východu sa stala rímskou.

²⁷ John P. Donnelly: The Jesuits, in The History of Christianity (A Lion Handbook), str. 419.

²⁸ E. A. Livingstone (ed.): The Concise Oxford Dictionary of the Christian Church, heslo "probabilism".

4.3 IGNÁCOVE *Duchovné cvičenia*

Nie je to kniha určená na čítanie za účelom náboženského vzdelávania. Je to manuál vojenského drilu určený pre výcvik duše. Cvičenia trvajú 4 týždne, počas ktorých sa medituje o 4 veľkých témach: prvý týždeň o hriechu, druhý o Kristovom kraľovaní, tretí týždeň o Kristovom utrpení a štvrtý o jeho vzkriesenom živote. Niekoľko poznámok k Ignácovým *Duchovným cvičeniam*:

- Cvičenia zdôrazňujú používanie zmyslov a sú presne vymedzené vo svojej téme - je to akýsi druh hypnotického 25-dňového spánku, ktorý sa má stať trvalým.
- Vedú k ovládnutiu duše pomocou manipulácie tela.

IGNÁC pevne veril, že podstata každého pravého náboženstva spočíva v slepej *podriadenosti* "pravej manželke Kristovej, našej svätej matke, ktorou je ortodoxná katolícka a hierarchická cirkev". Jediný druh poslušnosti podľa LOYOLU je slepá bezmyšlienkovitá podriadenosť, poslušnosť psa.

"Byť vždy pripravený odložiť svoj vlastný úsudok poslúchať myslou aj srdcom pravú manželku Ježiša Krista, našu svätú matku, našu neomylnú a pravovernú pani, katolícku cirkev, ktorej autorita sa uskutočňuje nad nami prostredníctvom hierarchie."

Dodržiavať obzvlášť všetky predpisy cirkvi a nijako ich nekritizovať, ale naopak, brániť ich okamžite dôvodmi čerpanými zo všetkých zdrojov proti tým, ktorí ich kritizujú."

Aby sme mali celkom jednotný názor, ktorý súhlasí s cirkvou, ak ona definuje ako čierne to, čo ja vidím ako biele, musím veriť, že je to čierne, lebo veríme, že medzi Kristom, Pánom našim, manželom a cirkvou, jeho manželkou je ten istý Duch, ktorý nás spravuje a riadi spásu našich duší..."²⁹

5 TRIDENTSKÝ KONCIL (1545-1563)

Po mnohých intenzívnych vyjednávaniach medzi pápežmi, cisárom a francúzskym kráľom bol konečne na december 1545 pápežom PAVLOM III. do Tridentu zvolaný všeobecný cirkevný koncil. Pri výbere miesta bola snaha o kompromis, ale Trident (Trento) Francúzom aj tak nevyhovoval, nakoľko ležal v oblasti, ktorá patrila pod vládu cisára.

Ako bolo uvedené v pápežskej bule, koncil bol zvolaný kvôli trom veciam: bolo potrebné prekonať náboženskú schizmu, reformovať cirkev a vyzvať zjednotené kresťanstvo k boju proti neveriacim. Ako sa neskôr ukázalo, *Tridentinum*, aj keď nedosiahol tieto stanovne ciele, bol najdôležitejší ekumenický koncil medzi Nikajou r. 325 a Druhým Vatikánom r. 1962-65.

Koncil mal spolu 25 zasadnutí, na ktorých sa zúčastnilo od 75 (prvé obdobie) do vyše 200 biskupov (tretie obdobie), z ktorých italskí biskupi boli stále vo väčšine. Celá synoda bola rozdelená do troch komisií, každá z nich s inou úlohou. Každý predmet mal byť najprv pripravený teológmi, potom prediskutovaný špeciálnou komisiou a nakoniec predložený plenárnemu zasadaniu synody. Po prijatí konečného znenia bolo rozhodnutie koncilu vyhlásené na slávnostnom zasadnutí.

Tridentský koncil spolu so *Spoločnosťou Ježišovou* sa stal primárnym činiteľom katolíckej reformácie a protireformácie.

5.1 Prvé obdobie - redefinícia cirkevného učenia (december 1545 - marec 1547)

Po mnohých debatách sa koncil rozhodol zároveň kodifikovať katolícke učenie (dekréty *de fide*) a uskutočniť reformy (dekréty *de reformatione*).³⁰ Diskusia o učení a návrhy na reformu boli odovzdané dvom separátnym komisiám, ktorých správy sa mali striedavo predkladať koncilu. Tridentskí teológovia mali v úmysle poraziť dvoch hlavných protivníkov stredovekej cirkvi: humanizmus a reformáciu, ale oni

²⁹ Ignác: *Duchovné cvičenia*, časť II. paragraf 1: 9: 13, in Henry Bettenson: *Documents of the Christian Church*, str. 259.

³⁰ Cisár nástojil na tom, aby *reforma* predchádzala *doktrínu*, kým pápež chcel najprv definovať katolícke učenie a až potom pristúpiť k reformám.

sami boli nimi čiastočne ovplyvnení a o teologických problémoch diskutovali v poradí, v akom ich nastolila luteránska reformácia. Najsilnejším teologickým vplyvom na tridentských rokovaníach bol tomizmus s augustiniánskym pozadím presadzovaný jezuitmi.

Osem zasadnutí prvého obdobia koncilu sa okrem reforiem zaoberalo najdôležitejšími otázkami dogmy a autority v cirkvi. Hneď na začiatku koncilu bol prijatý *alexandrijský kánon* Písma (LXX), ktorý obsahoval starozmluvné apokryfy a ako *autoritatívny text* cirkvi bola prijatá Vulgata (HIERONYMOV preklad do latinčiny). Okrem toho koncil prijal na rovnakej úrovni inšpirácie ako Písmo aj *tradíciu*, a pápežovi prisúdil rozhodujúce slovo v prípade, že si Písmo a tradícia odporujú. Právo *vykladať Písmo* patrí jedine cirkvi, ktorá určuje jeho pravý zmysel. *Sviatosť* je sedem, omša uskutočňuje *transsubstanciáciu* a má vplyv nielen na živých veriacich, ale aj na duše verných v *očistci*. *Kalich* nepatrí do rúk laikom a *latinčina* ostáva liturgickým jazykom.

Ospravedlnenie nie je len z viery, ale z viery formovanej skutkami lásky. Spasenie teda závisí na získanej, vnútornej spravodlivosti, a nie na cudzej, darovanej spravodlivosti ako učili protestanti. Nikto nemôže s istotou vedieť, či dostal milosť, iba ak by dostal zvláštne zjavenie od Boha. Neexistuje nič také ako *neodolateľná milosť*. Koncil potvrdil vzývanie svätých, úctu k relikviám svätcov, svätých obrazov a účinnosť odpustkov.

Pokusy preniesť koncil do Bologne nahnevali cisára, ktorý odmietol uznať prelátov, ktorí predbehli všeobecný koncil. V septembri 1549 PAVEL III. jednanie odročil. V novembri toho istého roku zomrel.

5.2 Druhé obdobie Tridentského koncilu (máj 1551 - apríl 1552)

Cisár a nový pápež JÚLIUS III. (1550-1555) sa dohodli zvolať koncil späť do Tridentu (v máji 1551). V druhom období sa prebiehali zasadnutia 9-14, ktoré napriek prítomnosti protestantov³¹ z Brandenburska, Württemberska a Strassburgu pokračovali v budovaní *pápežského absolutizmu* a venovali sa otázke sviatostí. Rozhodnutia, ku ktorým koncil dospel, jednoducho protestantské učenie ignorovali.

Druhé obdobie sa skončilo v apríli 1552 a pápež JÚLIUS III. zomrel v marci 1555. V období pred nasledujúcim a posledným zasadnutím sa vymenili dvaja pápeži, z ktorých druhý, Gian Pietro CARAFFA, (PAVEL IV. 1555-1559) bol silne anti-protestantský, a ktorým vážne začala éra násilnej protireformácie. Heréza a schizma mali byť potreté pomocou inkvizície. Dosiahol aj pozoruhodné vyčistenie v kúrii a medzi vyšším duchovenstvom v Ríme. PAVEL IV. zomrel v auguste 1559.

5.3 Tretie obdobie koncilu (január 1562 - december 1563)

Koncil bol zvolaný znovu do Tridentu pápežom PIOM IV. (1559-1566) a jeho rokovania (15-25) sa začali v januári 1562. Cieľom bolo zorganizovať rímsku cirkev. Italskí biskupi znovu prevažovali v počte všetkých ostatných biskupov dokopy, čím umožnili pápežovi ovládnuť výsledok koncilu. Pápežskí delegáti využívali výrečnosť, diplomáciu, vyjednávanie a úplatky, a tak sa im nakoniec podarilo dosiahnuť pápežom želané výsledky. Tento starostlivo vopred informoval o výsledkoch panovníkov, aby mal neskôr zabezpečenú ich pomoc.

Bez ohľadu na rozdielne názory na učenie a reformu, v Tridente zvíťazila idea *kurializmu*, ktorý učil, že pápež je zvrchovaným pánom cirkvi, a že kňazi a biskupi sú púhymi jeho pomocníkmi, ktorí fungujú ako jeho zástupci. Pápež si ponechal výklad dekrétov koncilu vo vlastnej moci. Španielski, francúzski a nemeckí biskupi silne odporovali učeniu o pápežovej zvrchovanosti. Trident bol v tomto spore takmer rovnomerne rozdelený a otázka ostala predbežne nerozhodnutou, no v tomto duchu pokračoval Prvý Vatikánsky koncil v 19. storočí.

Koncil sa skončil v 4. decembra 1563 a jeho rozhodnutia boli potvrdené pápežom 26. januára 1564. Vypracoval kompaktný systém učenia, ktorý postavil proti protestantizmu, pripravil plán reformácie rímskej cirkvi a zabezpečil vzdelávanie kňazov, čo bolo možno najväčšou potrebou tých čias. Cirkev dostala dve hlavné zbrane: *jasné učenie* a *cirkevnú disciplínu*, ktorou v nasledujúcich dvoch storočiach viedla boj proti reformácii.

³¹ Cisár prinútil pápeža, aby dovoľil protestantom zúčastniť sa rokovaní koncilu, ale nepodarilo sa mu dosiahnuť, aby sa im povolilo aj hlasovanie. Preto sa koncilu nezúčastnili vedúci luteránski ani kalvinistickí teológovia.

5.4 Index

S inkvizíčním násilím a zákazom falošných učení je úzko spojená myšlienka *zoznamu zakázaných kníh*. Táto prax spisovania katalógu heretických a nebezpečných kníh bola veľmi stará. Na začiatku 16. storočia viacero teologických fakúlt vydalo zoznamy kníh, ktoré boli nevhodné pre oči veriacich a reorganizovaná inkvizícia v Itálii sa r. 1543 tiež podujala na cenzúru vydávaných kníh.

Prvý pápežský index vydal r. 1559 pápež PAVEL IV. Vodcovia protireformácie sa tak rozhodli udrieť priamo proti zdroju evanjelického myslenia, proti literatúre a knihám.

Posledné veľké zasadnutie Tridentského koncilu vydalo najautoritatívnejší index zakázaných kníh toho obdobia. Tento tzv. *Tridentínsky index* bol odovzdaný pápežovi PIOVI IV., aby ho presadzoval v praxi. Pápež ho publikoval r. 1564 a vyzval všetkých pravých kresťanov, aby ho dodržiavali. Tento index zakazoval takmer 3/4 kníh v tej dobe tlačených v Európe. Nasledujúci pápež PIUS V. (1566-72) menoval tzv. *Kongregáciu indexu*, ktorá spolupracovala s inkvizíciou. Výsledkom bolo zničenie vedeckej práce v Itálii, v Španielsku a v Portugalsku. Učenci boli prinútení ujsť na sever od Álp a Pyrenej, kde mal Index len malý účinok.

PIUS V. bol prvým bojovým pápežom nového rímskeho katolicizmu. Oporu nachádzal: (1) v reorganizácii uskutočnenej Tridentským koncilom, (2) v obnove stredovekej zbožnosti, (3) v inkvizícii a Kongregácii indexu a (4) nadovšetko v Spoločnosti Ježišovej.

40. KAPITOLA

JANSENIZMUS KVIETIZMUS (17. st.)

1 ÚVOD

Rímsko-katolícky autor, Leon Cristiani nazval jansenizmus *treťou reformou*.¹ Francúzsky jansenizmus predstavoval možno najoriginálnejší pokus orientovať protireformáciu iným smerom ako ju viedli jezuiti.² Išlo tu v prvom rade o náboženské prebudenie vo vnútri rímsko-katolíckej cirkvi, ktoré bolo súčasťou širšieho hnutia náboženskej obnovy, augustinovského rigorizmu a vnútornej horlivosti v 17. storočí. Predstavitelia katolíckej obnovy z radov kapucínov, oratoriánov, saleziánov a i. boli spojení nielen spoločným postojom proti reformácii, ale aj požiadavkou hlbokého vnútorného obrátenia každého jedinca k Bohu a o potrebe jeho práce na sebe samom. Jansenizmus sa od týchto prúdov odlišuje ešte hlbším odmietaním a vzdalovaním sa od sveta.³ Proti nim stála oficiálna jezuitská orientácia protireformácie, v ktorej význačnú úlohu hrala morálna kazuistika opierajúca sa do značnej miery o španielskeho jezuitu Luisa MOLINU.⁴

Príbeh jansenizmu začal na náboženskej rovine, ale v 18. storočí degeneroval do politického zápasu svojimi sympatiami s *galikanizmom* a ochranou francúzskych národných práv v protiklade s nárokmi rímskeho biskupa. Hoci história jansenizmu je predovšetkým spojená s Francúzskom, jej prvým domovom bola flámska univerzita v Louvain.

2 JANSENISTICKÁ A JEZUITSKÁ PROTIREFORMÁCIA

2.1 Cornelius Otto JANSENIUS (1585-1638)

Ústrednou postavou hnutia a bol biskup JANSENIUS, podľa ktorého dostalo hnutie aj názov. Narodil sa v Arquoy v utrechtskej provincii v južnom Holandsku a študoval v Utrechte a v Louvain. Roku 1609 prišiel do Paríža, kde nadviazal priateľstvo so Jeanom DUVERGIEROM DE HAURANNE (1581-1643, neskorším abbém de SAINT-CYRAN, ktorý sa snažil reformovať katolicizmus podľa AUGUSTINOVÝCH myšlienok). Po skončení štúdií v španielskom Nizozemsku sa stal profesorom na univerzite a r. 1636 sa stal biskupom v Ypres. O dva roky neskôr zomrel.

¹ L. Cristiani: Heresies and Heretics, str. 101.

² P. Horák: Svět Blaise Pascala, str. 19.

³ P. Horák, str. 28.

⁴ P. Horák, str. 34.

Škola v Louvain bola centrom kontroverzie už od časov jej veľkého profesora Michaela DE BAY (1513-1589), ktorý sa postavil proti tradičnému scholasticizmu a jeho vzťahu k aristotelovským kategóriám. De BAY a iní umiernení katolíci sa stavali za rozumné ústupky reformácii v presvedčení, že scholasticizmus stratil kontakt s jednoduchým človekom. JANSENIUS sa stal exponentom tejto anti-scholastickej tradície.

JANSENIUS *Augustinus*

JANSENIUS sa ponoril do AUGUSTINOVÝCH spisov a celý čas svojej univerzitnej dráhy venoval práci na svojom veľkom, viacväzkovom diele *Augustinus*. Dielo dokončil r. 1638, ale ešte v tom istom roku zomrel na mor. Posmrtné bolo jeho dielo publikované pod názvom *Augustinus alebo učenie svätého Augustina o zdraví, nemoci a uzdravení ľudskej prirodzenosti: proti pelagiánom a marseillčanom* (1640). Jeho plánom bolo premodelovať katolicizmus pomocou AUGUSTINOVHO učenia a poraziť protestantizmus jeho vlastnými zbraňami. Zdôrazňoval milosť do tej miery, že jednoduchí katolíci začali o ňom pochybovať, či nie je kalvinista preoblečený za biskupa. Mýlili sa. Rovnako pevne sa držal aj viditeľnej cirkvi (AUGUSTINOVEJ *Civitas Dei*), ktorej spoločenstvo je pre neho absolútne nevyhnutné pre spasenie. Neprechovával žiadnu myšlienku o odlúčení od Ríma.

Z AUGUSTINA proti učeniu jezuitov JANSENIUS zdôrazňoval nutnosť Božej milosti ku každému dobrému skutku. Túto milosť však Boh neposkytuje všetkým ľuďom. Osud každého človeka závisí jedine na predestinácii. JANSENIUS odmieta kalvinistické učenie o totálnej skazenosti človeka, preto od každého očakáva, že bude žiť životom svätca, nakoľko nemôže viesť k čomu bol predestinovaný.⁵

Jezuiti vyjadrili svoje námietky hneď po vydaní *Augustina*, v ktorých tvrdili, že Boh dáva každému dostatok milosti, že Kristus zomrel za všetkých ľudí a človek sa môže slobodne rozhodovať. Niektoré dobré skutky je možné vykonať aj bez Božej milosti a ľútosť s pokáním stačí na odpustenie hriechov.

Morálny rigorizmus jansenistov viedol niektorých z nich k extrémnym životným postojom a nekompromisnému radikalizmu. Boli nepriateľmi akejkolvek angažovanosti vo svete, akejkolvek politickej aktivity a uťahovali sa zo spoločenského života.

2.2 Jean DUVERGIER DE HAURANNE (1581-1643)

bol blízkym priateľom JANSENIOVÝM a zrejme najviac prispel k tomu, aby JANSENIOVO učenie prešlo z Louvain do Francúzska, kde už malo pôdu pripravenú hnutím obnoveného náboženského zápalu. S JANSENIOM sa stretol r. 1609 a po jeho návrate do Holandska s ním udržoval stály písomný kontakt. Roku 1620 sa stal abbém benediktínskeho kláštora v Saint Cyran v strednom Francúzsku a odtiaľ je známy pod menom Monsieur (abbé) DE SAINT CYRAN. DUVERGIERA nemožno v plnej miere označiť za jansenistu, nakoľko žil pred jeho plným rozvinutím, ale ovplyvnil týmto smerom významné osobnosti jansenistického hnutia a predovšetkým mníšky kláštora Port-Royal, ktorý sa stal centrom jansenizmu.

DUVERGIER sa stal jedným z vodcov katolíckej duchovnej obnovy, ktorá bola horlivo protireformačná, ale rozvíjala sa mimo jezuitského rádu. Mal tiež blízke kontakty s huguenotmi v Poitiers a bol presvedčený, že ak si katolícka cirkev nedá svoje záležitosti do poriadku, nebude možné dosiahnuť zmierenie s protestantmi.

DUVERGIER vzbudil podozrenie kardinála RICHELIEUA z politickej opozície, pretože si písal s JANSENIOM v čase, keď Francúzsko vpadlo do Nizozemska, proti čomu JANSENIUS otvorene protestoval. Roky 1638-1643 strávil pod prísny dozorom vo väzení a po prepustení čoskoro zomrel.

2.3 Antoine ARNAULD (1612-1694) a kláštor Port-Royal

Najznámejšou osobnosťou francúzskeho jansenizmu v 17. storočí je "veľký" doktor ARNAULD, ktorého rodina je úzko spojená s kláštorom Port-Royal. Stal sa vodcom strany jansenistov a začal ich vieru prekladať do reči jednoduchého človeka. Bol neobyčajne plodným autorom a r. 1643 vydal knihu *Traité de la fréquente communion*, v ktorej napádal jezuitské inštrukcie k častej spovedi. Zdôrazňoval absurditu ľahkých rozhršení. Roku 1655 sa ujal obhajoby jedného vojvodu, ktorý nechcel prerušiť kontakty s kláštorom Port-Royal. Táto obhajoba viedla k zasadaniu sorbonskej teologickej fakulty a k vylúčeniu

⁵ P. Horák, str. 40.

Antoina ARNAULDA z univerzity. Práve táto udalosť viedla PASCALA k napísaniu *Listov vidiečanovi*. Po ďalších sporoch opustil r. 1679 Francúzsko a žil striedavo v Belgicku a Holandsku. Zomrel v Bruseli r. 1694.

Kláštor Port-Royal cisterciatského rádu bol založený neďaleko Paríža v 13. storočí. ANGELIQUE, Antoinova sestra, abatiša kláštora, uskutočnila na začiatku 17. storočia v kláštore reformu. Pod vedením DUVERGIERA sa z kláštora stáva centrum hnutia náboženskej obnovy a jansenizmu. Polemika proti JANSENIOVMU učeniu bola preto vedená zároveň proti kláštoru Port-Royal.

Pod vedením matky ANGELIKY sa r. 1626 kláštor rozdelil, jeho väčšia časť sa presťahovala do Paríža a v pôvodnom kláštore ostala bývať len časť rehoľných sestier a *samotári*, ktorí bývali na kláštornom majetku. Port-Royal nejaký čas súperil s jezuitmi v ich monopole na vzdelávanie a uvádzal do praxe nové pedagogické metódy, ktoré pripomínajú J. A. KOMENSKÉHO. Jedným z ich žiakov bol dramatik Jean RACINE (1639-1699).

2.4 Náboženské postoje francúzskeho obyvateľstva

Po takmer 30 ročných útrapách z tzv. *náboženskej vojny* v 16. storočí väčšina Francúzov bola unavená už z počúvania slova *dogma*. Konverzia kráľa HENRICHA (HENRI) IV. na katolicizmus viedla mnohých k nominálnemu praktizovaniu národného náboženstva

Súčasne sa nezávislí duchovia úplne vzdávali od katolicizmu v prospech prirodzeného náboženstva, sebaúcty a nezaujatej lásky k povinnosti. Existovala medzi nimi strana skeptikov (MONTAIGNE 1533-1592) a stoikov (CHARRON 1541-1603). Skeptici obnovili učenie o relativite a nespoľahlivosti zmyslového vnímania a ľudskej neschopnosti dosiahnuť absolútnu pravdu. Stoici prijali toto tvrdenie pre náboženstvo a spojili ho s fideizmom (vierou bez dôkazov).⁶

Voľnomyšlienkári (ktorých bolo mnoho) boli celkom unavení akýmkoľvek náboženstvom a vysmievali sa všetkým týmto pokusom o záchranu náboženstva.

2.5 Jezuiti

Jezuiti dospeli k záveru, že voľnomyšlienkári a ľahostajní obyvatelia Francúzska sa nedajú prilákať naspäť do cirkvi prísnosťou z kazateľní alebo spovedelníc. Podľa ich názoru takýto postup by ich naopak, úplne od cirkvi odradil. Cirkev by stratila ich vplyv a peniaze a ich duše by boli okradnuté o neoceniteľné dobrodenie kňazského rozhrešenia. Preto prostredníctvom oficiálnych učebníc o spovedi začali jezuiti horlivú kampaň za povoľnosť kňazstva k ľahostajným a skeptickým veriacim. Podľa týchto pravidiel mohli kňazi pri spovedi klásť len určité, vopred špecifikované otázky a mali prijať čo aj najmenší prejav pokánia. Zároveň sa mali prikláňať čo k najjednoduchšiemu výkladu zákona.

Ich cieľom bolo dokázať, že cirkevný minimálny štandard nie je vyšší, ako štandard priemerného človeka vo svete. Čím menej žiadali od hriešnika, tým viac sa museli spoliehať na zázračnú sviatostnú milosť spovedi, ktorej magické slová rozhrešenia mohli hriešnika urobiť novým človekom! Bolo by nespravodlivé žiadať od človeka viac, ako bol plne schopný vykonať. Preto ho treba za každú cenu dostať k spovedi. Tento štandard nazvali štandardom "decentnej umiernenosti".

3 ÚTOK JEZUITOV NA JANSENIZMUS

Jezuiti dosiahli, že JANSENIOVA kniha *Augustinus* bola odsúdená inkvizíciou a toto rozhodnutie bolo r. 1642 potvrdené pápežom URBANOM VIII. (1623-1644). Legalita tohto rozhodnutia bola jansenistami spochybňovaná a preto nasledovala vojna pamfletov dokazujúcich jedno alebo druhé.

Roku 1649 bolo 7 jansenistických tvrdení udaných teologickej fakulte parížskej univerzity (Sorbonne) ako pochybných jezuiti žiadali o ich preskúmanie. Časť zhromaždených doktorov s výberom týchto článkov

⁶ Frederick Copleston: A History of Philosophy IV., str. 19.

nesúhlasila a rokovanie bolo také búrlivé, že musel zakročiť parížsky parlament.

O dva roky (1651) bol útok na *Augustina* obnovený, tentokrát išlo o 5 z pôvodne 7 napadnutých JANSENIOVÝCH viet. Týchto 5 tvrdení bolo: (1) Jestvujú také prikázania, ktoré ani dobrí ľudia nemôžu pri hocakej snahe naplniť. (2) V stave padlej prirodzenosti nikto nevzdoruje vnútornej milosti. (3) Aby skutky v stave padlej prirodzenosti boli záslužnými, alebo naopak, nie je nutné, aby boli zbavené vnútornej nutnosti, len vonkajšieho nútenia. (4) Semi-pelagiánska heréza spočíva v učení, že ľudia si môžu zvoliť, či milosť prijmu alebo odmietnu. (5) Povedať, že Ježiš zomrel za všetkých ľudí je semi-pelagiánsky omyl.

Roku 1651 napísal sorbonnský doktor list pápežovi INNOCENTOVII X. (1644-1655), ktorý podpísalo 85 prelátov a požiadal ho, aby týchto 5 tvrdení odsúdil. Iných 11 biskupov napísalo proti tomuto postupu list v duchu galikanizmu, v ktorom tento počin svojich kolegov odsudzovali. Pápež najprv váhal, ale nakoniec určil osobitnú komisiu na prešetrenie celej veci. Na základe správy tejto komisie r. 1653 pápež odsúdil týchto 5 Janseniových viet ako heretických.

Jansenisti vzali toto rozhodnutie na ľahkú váhu, keďže vo svojom cítení boli aj tak protipápežsky zameraní a dúfali, že snáď budúci pápež toto rozhodnutie zmení. Francúzska koruna pápežskú bulu odsudzujúcu 5 tvrdení z *Augustina* zámerne vyložila ako odsúdenie celého jansenizmu, čím chcel kardinál MAZARIN dosiahnuť od pápeža ústupky voči svojej protihabsburskej politike.

Ďalší pápež ALEXANDER VII. (1655-1667) r. 1656 rozhodnutie potvrdil. Jansenisti márne tvrdili, že len jedna z propozícií bola vzatá z diela *Augustinus*, a že všetky bolo možné vykladať nezávisle od kalvinistického výkladu. Biskupi toto tvrdenie odmietli. Antoine ARNAULD bol vylúčený zo Sorbonny, 80 doktorov teológie radšej odišlo s ním, ako by mali podpísať jeho exkomunikáciu

4 PASCALOVE LISTY VIDIEČANOMI

4.1 Blaise PASCAL(1623-1662)

V jansenizme sa stretávame s dobre známou postavou Blaise PASCALA matematického génia, jedného z veľkých mysliteľov západnej intelektuálnej histórie. Náš záujem o neho sa obmedzuje na jeho činnosť v jansenistickej strane a kontroverzií.

PASCAL sa obrátil⁷ r. 1654 a hneď začal pripravovať apológiu kresťanského náboženstva, ktorá bola publikovaná po jeho predčasnej smrti pod titulom *Pensées* (Myšlienky). Je to zbierka poväčšine krátkych myšlienok, poznámok a aforizmov, hoci obsahuje aj niekoľko dlhších pasáží. Toto klasické dielo apologetiky argumentuje proti DESCARTESOVU racionalizmu a proti MONTAIGNEOVU skepticizmu. Boha treba poznať skrze Ježiša Krista aktom viery, ktorý je darovaný od Boha. PASCAL teda odmietol "prirodzenú teológiu" a filozofiu ako cestu k nájdeniu živého Boha,⁸ lebo bez svetla kresťanstva človek je nezrozumiteľný sám sebe.

Známe sú tzv. *PASCALOVE váhy*, kde dokazuje, že ak Boh *neexistuje* a ja v neho v verím, vzhľadom na večnosť nič nestrácam. Ak však Boh *existuje* a ja v neho neverím, riskujem večný trest.

4.2 Listy proti jezuitom

Súčasne, keď Antoine ARNAULD bol vylúčený zo Sorbonny, PASCAL r. 1656-56 vydal svoje *Listy vidiečanovi*. Prvý z nich napáda tomistov, že útočia na učenie JANSENA a ARNAULDA, hoci v skutočnosti majú s nimi spoločné názory. Ďalšie listy útočia na kazuistiku a morálnu teológiu jezuitov. Sú majstrovským dielom irónie na obranu jansenizmu.

"Povedzte mi, ctení otcovia, ešte raz, v čo je nutné veriť, aby bol človek katolíkom?" Tu mi naraz všetci odpovedali: "Musíte vyznávať, že všetci spravodliví majú *bezprostrednú moc*, pričom

⁷ O svojom obrátení napísal *Mémorial*, ktorý nosil vždy so sebou.

⁸ "Vysmievať sa z filozofie znamená byť pravým filozofom" (B. Pascal: *Pensées* I.4, str. 3.)

odhliadame od akéhokoľvek zmyslu; *abstrahendo a sensu Thomistarum et a sensu aliorum theologorum.*" - "Znamená to", poznamenal som odchádzajúc, "že je nutné mať toto slovo na perách zo strachu, že inak budeme nazvaní kacírmi. Je toto slovo v Písme?" - "Nie." - "Pochádza hádam od cirkevných otcov, od koncilov alebo pápežov?" - "Nie." - "Pochádza od sv. Tomáša?" - "Nie." - "Prečo je teda nutné používať ho, keď nemá ani autoritu, ani žiadny význam samostatne?" - "Vy ste tvrdohlavý," povedali mi, "vyslovte ho, lebo inak budete kacírom vy a aj pán ARNAULD: nás je viac a ak bude potrebné, privoláme toľko františkánov, že vyhráme."⁹

Katolícky autor Leon Cristiani vo svojej knihe *Herézy a heretici* tvrdí, že PASCAL "spôsobil, že meno jezuitov sa stalo synonymom dvojakosti a farizejstva". Pascalova protijezuitská satira napomohla tomu, že sa jansenizmus šíril napriek odporu koruny aj pápeža.

Vedúca osobnosť jansenizmu po Arnauldovej smrti r. 1694, Pasquier QUESNEL (1634-1719), vydal v r. 1672, 1687 a 1692 *Novú zmluvu s morálnymi poznámkami ku každému veršu*, v ktorých šíri jansenistické myšlienky.¹⁰

5 KONIEC JANSENIZMU VO FRANCÚZSKU

Francúzska administratíva, najlepšie rozvinutá v celej Európe, bola centralizovaná v kráľovi LUDOVÍTOVI XIV. ktorý sa ujal vlády po MAZARINOVEJ smrti r. 1661, a ktorý za 54 rokov svojej vlády dobudoval vo Francúzsku absolutistický štát. Jeho spôsob vlády sa stal vzorom v celej Európe. Ludovít XIV. vládol bez obmedzenia, jeho svojvôľa nemala nijakú opozíciu, cenzúra a zásahy do justície boli na dennom poriadku.¹¹ V zmysle svojho absolutistického panovania "kráľ Slnko" nezniesol ani náboženské non-konformné hnutia, preto potlačil jansenizmus a r. 1685 zrušil Nantský edikt zaručujúci slobody huguenotov.

5.1 Potlačenie jansenisov a zničenie Port-Royalu

Nová kráľovská náboženská politika zdôrazňovala *galikanizmus* (autonómiu francúzskej cirkvi od pápežského panstva). Kráľ bol veľkým fanatikom uniformity a r. 1661 povzbudil biskupov, aby prinútili mníchov a mnišky podpísať formulár pripravený francúzskymi kňazmi, ktorý odsudzoval 5 tvrdení jansenizmu.

Kráľ potom vyžiadal nový dokument, ktorý pripravil pápež ALEXANDER VII. r. 1664. Tesne pred svojou smrťou r. 1662 PASCAL radil jansenistom dokument nepodpísať. Antoine ARNAULD však povedal, že je ho možné podpísať s výhradami, je tak zachovaná vonkajšia konformita, ale zároveň je vyjadrený aj vnútorný nesúhlas (jansenistami nazývaný "úctivé mlčanie"). Hoci pápež a kráľ sa zúrivo snažili dostať previnilcov pred súd, právne ťažkosti im to prekazili. Pápež ALEXANDER VII. zomrel a vzdorní biskupi boli omilostení. Nový pápež KLEMENT IX. (1667-1669) bol mierumilovný a zmierlivý. Ludovíta XIV. ministri presvedčili, aby jansenistov prijal na milosť.

Kráľ však na jansenistov nezabudol. Roku 1673 sa jansenisti postavili proti kráľovskej politike, keď mal spor s pápežom INNOCENTOM XI. (1676-1689). (Tento spor vyvrcholil *Galskou deklaráciou* r. 1682, podľa ktorej kráľ v rozhodovaní o svetských otázkach nie je podriadený cirkvi a slobody francúzskej cirkvi sú nezrušiteľné.)¹² LUDOVÍT XIV. sa potom rozhodol, že s touto nepríjemnou sektou skoncuje a čakal na svoju príležitosť až do r. 1679, keď začína nové prenasledovanie jansenistov a postupná likvidácia kláštora Port-Royal. Kráľ sa r. 1703 spojil s pápežom KLEMENTOM XI. (1700-1721), aby spolu jansenizmus navždy

⁹ P. Horák, str. 116.

¹⁰ Herders Konversations Lexikon, heslo "Jansenismus".

¹¹ B. Harenberg: Kronika ľudstva, str. 505.

¹² E. A. LIVINGSTONE (ED.): THE CONCISE OXFORD DICTIONARY OF THE CHRISTIAN CHURCH, STR. 205. (HEŠLO "GALLICAN ARTICLES".

eliminovali. Kláštor Port-Royal bol r. 1709 pápežovou bulou zrušený.

5.2 Politický jansenizmus

Jansenizmus nebol v žiadnom prípade mŕtvy a stále prežíval ako opozičné hnutie zvlášť s rastom nepopulárnosti jezuitov pre ich vernosť pápežovi. Počas 18. storočia predstavuje tento politický jansenizmus antiabsolutistické hnutie a dosiahol dokonca odplatu nad jezuitským rádom, ktorý bol r. 1764 vo Francúzsku potlačený.

6 JANSENIZMUS MIMO FRANCÚZSKA

V 18. storočí sa o jansenizme mnoho hovorilo aj za hranicami Francúzska a slovu sa pripisovalo mnoho rôznych významov. Všetci reformátori neporiadkov boli nazývaní jansenistami a napr. v Írsku sa dokonca aj namietanie proti nedeľnému tancovaniu mohlo nazývať jansenizmom!

Najbezprostrednejším dedičom port-royalského jansenizmu bolo Holandsko. Po mnoho rokov sa tu vplyv jansenizmu prejavoval pri voľbe utrechtského biskupa. Spor prebiehal medzi lokálnym nezávisle zmýšľajúcim holandským kňazstvom a pápežskými prisluhovačmi, jezuitmi, ktorí chceli mať v Utrechte svojho kandidáta. Od r. 1723 sa v Holandsku vytvorila nezávislá odnož katolíckej cirkvi s arcibiskupom v Utrechte. Hoci sa populárne nazývala jansenistickou cirkvou v Utrechte, sama si dávala názov stará rímsko-katolícka cirkev. Odmieťa neomylnosť pápeža, ale inak je ortodoxne katolícka.

Takto napriek vážnym pokusom náboženských aj sekulárnych síl vymazať jeho silu a presvedčenie, duch jansenizmu ešte stále žije.

7 KATOLÍCKY KVIETIZMUS

Kvietizmus bol rímsko-katolíckym mystickým hnutím v 17. a 18. storočí, ktoré zdôrazňovalo úplné odtrhnutie veriaceho od vecí tohto sveta a odsudzovalo každú ľudskú náboženskú snahu. Na dosiahnutie dokonalosti musí človek pri svojom vydaní sa Bohu dosiahnuť plnú pasivitu a anihiláciu vôle. Tento stav sa dosahuje formou mentálnej modlitby, ktorá jednoducho mlčky zotrúva v Božej prítomnosti. Vplyv kvietizmu sa prejavil aj v protestantskom pietizme.

7.1 Miguel DE MOLINOS (1640-1697)

bol španielsky kňaz, ktorý žil v Itálii. V Ríme sa stal jedným z najoslavovanejších spovedníkov a duchovných poradcov. Vo svojom *Duchovnom sprievodcovi* (*Guida spirituale*, 1675) odporúčal modlitbu v postoji extrémnej ľahostajnosti duše. Vo svojom popise duchovného života, ktorý sa nachádza v jeho listoch, nachádzal dokonalosť v trvalej jednote s Bohom, pre ktorú sú všetky vonkajšie obrady, umŕtvovanie a dokonca aj odporovanie pokušeniu na prekážku.¹³

Po nepokojoch, ktoré jeho činnosť vzbudila medzi mníškami, bol r. 1685 uväznený a r. 1687 bolo jeho učenie odsúdené.

7.2 Madame GUYON (1648-1717)

Jeanne GUYONová pochádzala z vplyvnej rodiny a už ako pätnásťročná sa z donútenia vydala za tridsaťosemročného invalida. Toto manželstvo neprinieslo šťastie, ktoré teda hľadala vo svojom modlitebnom živote. Po smrti svojho manžela sa dostala pod vplyv MOLINOVÝCH myšlienok a okolo r. 1680 začala mať videnia a zjavenia od Boha. Hodne cestovala po Francúzsku a získavala konvertitov,

¹³ E. A. Livingstone (ed.): The Concise Oxford Dictionary of the Christian Church, heslo "Molinos".

ktorých nazývala "duchovnými deťmi". Jej dôraz bol na pasívnu modlitbu až do tej miery, že človek stratí záujem dokonca aj o svoje vlastné spasenie. V popularizovanom vydaní toto učenie viedlo k opusteniu duchovnej práce a prostriedkov milosti.¹⁴

Za svoje názory bola uväznená vo väzniciach Vincennes a Bastille, kde strávila takmer dvadsaťpäť rokov života. Mnohé z jej kníh boli napísané práve v tomto období. Jej kniha vydávaná pod názvom *Krátka a veľmi ľahká metóda modlitby* dodnes nachádza ohlas u ľudí hľadajúcich hlbšiu duchovnú skúsenosť. V Číne ju Watchman NEE dával do ruky každého nového konvertitu. Odporúčal ju aj WESLEY¹⁵ a HUDSON TAYLOR.

7.3 François FÉNELON (1651-1715)

bol významným členom dvora Ludovíta XIV. Roku 1695 bol menovaný biskupom v Cambrai a vtedy spoznal Madame GUYON a bol silne ovplyvnený ňou a kvietistickým hnutím. FÉNELONOVA obrana kvietizmu vyvolala kontroverziu, ktorá nakoniec viedla k jeho odsúdeniu pápežom INNOCENTOM XII. (1691-1700) zapudeniu Ludovítom XIV.

FÉNELON si dopisoval s mnohými významnými osobnosťami, ktorým slúžil ako duchovný poradca. Jeho listy boli zozbierané a dodnes slúžia ako pomôcka v duchovnom živote. Ich veľkou témou je dokonalá láska k Bohu.

¹⁴ W. Elwell (ed.): The Evangelical Dictionary of Theology, heslo "Quietism".

¹⁵ Wesley napísal jej krátky životopis, v ktorom ju chválil, ale zároveň varuje pred jej mystickými omylmi. (J. Wesley: Wesley's Works XIV., str. 275nn.)

41. KAPITOLA

ANGLICKÝ PURITANIZMUS

(16. a 17. st.)

I ÚVOD

Puritanizmus bolo také mnohostranné a rozmanité hnutie, že žiadna krátka definícia ho nemôže vystihnúť. V istom zmysle však bol *pokračovaním reformácie* v Anglicku s tým rozdielom, že jeho opozíciou nebol rímsky katolicizmus, ako to bolo na kontinente, ale štátny anglikanizmus. Možno ho však vidieť aj ako *predchodcu pietizmu*, ktorý dával dôraz na individuálnu zbožnosť veriaceho človeka, hoci nie v pietistickom protiklade k intelektuálnemu poznaniu a štúdiu teológie.

Puritanizmus bol najskôr hnutím vo *vnútri* anglikánskej cirkvi za vlády ALŽBETY I., ktorého všeobecným cieľom bolo dosiahnuť úplnú kalvinistickú reformáciu v Anglicku. Puritanizmus sa neskôr stal aj životným štýlom, výkladom kresťanského putovania s dôrazom na osobné znovuzrodenie a posvätenie, domáce modlitby a prísnu morálku. Anglikanizmus po alžbetínskom usporiadaní sa stal "typickým anglickým kompromisom"¹ prijateľným pre tých, ktorí nemali záujem žiť podľa pravidiel ženevskej disciplíny. Puritánom sa táto *via media* anglikanizmu zdala zradou reformácie. Ich návrhy na pokračovanie reforiem boli veľmi rôznorodé, až tak, že niektorí historici odmietajú názov "puritanizmus" ako označenie koherentného hnutia. Ich spoločným menovateľom však bol dôraz na spiritualitu bohoslužieb, cirkevné spoločenstvo (odtiaľ vznikla predstava *zhromaždenej cirkvi*) a cirkevnú disciplínu. "Puritanizmus je v konečnom dôsledku mentalita, duchovný postoj..., ktorý nájdeme v presbyterianizme... v separatizme.. v nonkonformizme, v slobodných cirkvách a v baptizme."²

Charakteristickým pre puritánov sa stal dôraz na Bibliu ako jediný a konečný zdroj zjavenia a učenia pre osobný, cirkevný aj spoločenský život. Čítanie Biblie po domoch a kázanie Biblie z kazateľní bolo stálou témou puritánskych kazateľov, z čoho vyplývala aj ich priorita: príprava kazateľov Biblie.

Puritanizmus bol zároveň súčasťou kvasenia 16. a 17. storočia, ktoré viedlo k vzniku nových sociálnych modelov, nového rozmiestnenia obyvateľstva v rámci celej planéty (európska migrácia na Nový kontinent) a nového ("moderného") pohľadu na svet. V puritanizme má svoj pôvod nielen moderný separatizmus, ale aj niektoré politické teórie.

Puritanizmus je populárne chápaný ako pochmúrne a nepriateľské, hyper-kalvinistické náboženstvo. Štúdium histórie puritanizmu ale ukazuje, že prísnosť puritánov nevyplývala z neschopnosti oceniť krásy života, ale z hlbokého poznania a duchovnej skúsenosti vlastnej, skazenej ľudskej prirodzenosti a Božej milosti. Puritán mal zmysel pre humor a hlbokú úctu a odovzdanosť Bohu. Veril, že kresťania majú byť najlepšími manželmi, rodičmi, deťmi, pánmi a sluhami, tak aby Božie učenie bolo v úcte a nerúhalo sa mu.³

¹ Robert C. Walton: *The Gathered Community*, str. 59.

² D. M. Lloyd-Jones: *The Puritans*, str. 258

³ John Gere: *The Character of an Olde English Puritan or Nonconformist* (London 1646), in Hindson: *Introduction to a Puritan Theology* (Guardian Press, 1976), str.19.

ALŽBETA začala svoju vládu za neistých podmienok. Len politickým manévrom mimoriadnej šikovnosti sa jej podarilo úspešne zvládnuť zvolený politický kurz. Hoci celkom otvorene sympatizovala s protestantmi a dávala to aj verejne najavo, predsa sa rozhodla nepopuť proti sebe svojich rímsko-katolíckych poddaných príliš rýchlymi zmenami.

Výsledkom bolo náboženské vysporiadanie (*Settlement of Religion*), ktoré malo byť rovnako vhodné pre obe strany. "Náboženstvo ustanovené zákonom alžbetínskeho vysporiadania bolo kalvinistické v teológii, erastiánske v cirkevnej správe a stredoveké v liturgii."⁴

2.1 Pramene a ciele puritanizmu

Tí, ktorí sa vrátili z exilu (do ktorého odišli za panovania "krvavej MÁRIE") sa dostali pod silný vplyv Ženevy a Zürichu. Obdivovali dôkladný protestantizmus a úprimne chceli to isté vidieť aj v Anglicku ALŽBETY I. "Ženevské okuliare" puritánov znamenali, že bohoslužby bez biblického podkladu sú urážkou Boha a organizácia a vedenie cirkvi má byť presne podľa novozmluvného opisu, tj. cirkevná disciplína má byť zabezpečovaná staršími (presbytermi), ktorí sú volení členmi zboru. Títo presbyteriánsky ladení puritáni tvrdili, že všetci duchovní sú si vo svojom duchovnom úrade rovní - biskupi, presbyteri aj pastori.

Cieľom týchto agresívnych protestantských síl preto bolo očistiť bohoslužby od zvyškov rímskych pover, v každom cirkevnom zbore mať vážneho, duchovne zmyšľajúceho kazateľa a odstrániť kňazské rúcha, klkanie pri prijímaní Večere Pánovej (ktorým sa uznávala transsubstanciácia), používanie prsteňa pri uzatváraní manželstva (čím sa manželstvo uznávalo za sviatosť) a znamenie kríža pri krste (ktoré im pripomínalo pohanské čarovanie).

Už r. 1564⁵ sa už táto strana ľudovo nazývala *puritáni*, pretože chceli očistiť (*purify*) cirkev. Slovo bolo zrejme vytvorené katolíckmi ako posmech, alebo separatistami bolo používané s hrdosťou, že odišli z nečistej cirkvi.

Dôležitejší ako rok vzniku pomenovania *puritáni* je čas vzniku tohto puritánskeho postoja. D. M. Lloyd-Jones ho rozoznáva prvýkrát u Williama TYNDALA, prekladateľa Novej Zmluvy do angličtiny, ktorý vydal svoj preklad Novej Zmluvy *bez podpory a súhlasu biskupov*. Toto bol "prvý výstrel puritanizmu". Ďalším jeho činom, ktorý je charakteristický pre puritánov, bolo *opustenie krajiny bez kráľovho súhlasu*. Puritánsky postoj znamenal postavenie pravdy pred otázky tradície a autority a zdôraznenie slobody slúžiť Bohu takým spôsobom, o ktorom ste presvedčení, že je správny.⁶

2.2 Spor o rúcha (*Vestiarian Controversy*)

Bol to prvý puritánsky spor s anglikanizmom. Diskusia o oblečení klerikov začala r. 1550 za EDWARDA VI., keď John HOOPER po návrate zo Ženevy odmietol biskupské miesto, ak mal nosiť predpísané rúcho. No HOOPER sa na CRANMEROVO naliehanie nakoniec prispôbil.

Druhá časť tejto kontroverzie pokračovala na začiatku ALŽBETINEJ vlády, ktorá obnovila rúcha v kráľovskej kaplnke. Roku 1560 biskupi začali vyžadovať od kňazov, aby nosili predpísaný pluviál pri Večeri Pánovej a rochetu pri iných bohoslužbách. Protestanti sa proti rozhodnutiu postavili v parlamente a spor sa vyostřil r. 1566, keď canterburský arcibiskup Matthew PARKER (†1576) na kráľovnin príkaz vydal svoje *Advertisements*, ktoré robilo určité rúcha povinnými. Za týchto podmienok mnoho puritánskych kňazov bolo zbavených miesta. V rokoch 1563-1567 nasledovala akási literárna vojna proti rúcham ako zvyškom pápeženstva, počas ktorej puritáni dostali svoje meno.

Začalo sa delenie v rámci puritanizmu. Niektorí sa podriadili a prijali aj významné cirkevné úrady v rámci štátnej anglickánskej cirkvi. Iní začali nahlas uvažovať, nakoľko má štátna moc právo zasahovať

⁴ R. C. Walton: *The Gathered Community*, str. 59. (Thomas Erastus (1524-1583) bol švajčiarsky teológ, podľa ktorého štát má rozhodovať o otázkach cirkevného poriadku.)

⁵ Podľa iných prameňov sa tento pojem začal používať až r. 1567.

⁶ D. M. Lloyd-Jones, str. 241

do záležitostí cirkvi a kde je hranica občianskej vlády v otázkach náboženského presvedčenia. Na začiatku všetci považovali "anglikánsky kompromis" za dočasný. Teraz, po rozdelení na *konformistov* ("prispôsobených") a *non-konformistov* ("nepripôsobivých") došlo postupne k nasledovnému rozdeleniu:⁷

PURITANIZMUS				
Štátna cirkev (konformisti)			Separatisti (non-konformisti)	
Anglikánski puritáni	Presbyteriáni (CARTWRIGHT)	Kongregacionalisti (JACOB) "Independenti"	Kongregacionalisti (BROWNE)	Baptisti (SMYTH, ROBINSON)

2.3 Anglický presbyterianizmus

Ďalší vývoj puritánských postojov je spojený s menom cambridgeského profesora Thomasa CARTWRIGHTA (1535?-1603). Ako profesor v Cambridge zastával sériu reforiem a stal sa otcom anglického presbyterianizmu. Učil, že v každej farnosti majú byť na udržiavanie disciplíny ustanovení starší (presbyteri). Pastori majú byť volení členmi cirkevného zboru a treba zrušiť úrad arcibiskupa a arcidiakona, pretože ich nenachádzame v Novej Zmluve. Toto bol prakticky presbyterianizmus a radikálnejší puritáni išli od tej doby týmto presbyteriánskym smerom.

Presbyteriánsky puritanizmus bol populárny a rástol. Puritánski kazatelia sa od r. 1572 začali schádzať v akomsi parochiálnom presbytériu blízko Londýna a ďalšie skupiny vznikli na rozličných miestach krajiny. Asi v tom istom čase sa začali stretávania kazateľov a zbožných laikov s cieľom kázať a diskutovať, čo sa nazývalo "prorokovaním" (*prophesyings*). Tieto sa úspešne rozvíjali aj preto, lebo nový arcibiskup z Canterbury, Edmund GRINDAL (1519?-1583), sympatizoval s puritánmi.

CARTWRIGHT a jeho nasledovníci sa nechceli oddeliť od anglikánskej cirkvi - chceli do nej dostať čo najviac puritánskych ideí, ale reformu čakali od vlády.

2.4 Prví kongregacionalisti

Pre iných zástancov dôslednej reformácie "od koreňov po vetvy" bolo takéto čakanie neprípustné. Už r. 1567 vznikol takýto separatistický zbor odmietajúci anglikánsku cirkev, ale londýnske úrady niektorých členov uväznili.

Prvý významný zástanca kongregacionalistických princípov v Anglicku bol Robert BROWNE (1550-1633), ktorý študoval v Cambridge za CARTWRIGHTA (1572). Roku 1580 prešiel od pokročilého presbyteriánskeho puritanizmu k separatizmu. Roku 1581 založil Kongregačnú cirkev v Norwiche. Čoskoro bol uväznený a aj so svojím zborom sa vysťahoval do Middelburgu v Holandsku. Roku 1582 vydal veľký zväzok proti puritánom, ktorí ostali v anglikánskej cirkvi s názvom *A Treatise of Reformation without Tarrying for any* (Pojednanie o reformácii bez čakania na nikoho).

BROWNOV systém bol v podstate demokratický, ešte viac ako prax ranej kongregačnej cirkvi. Jediná cirkev je lokálne teleso veriacich, z ktorých každý má vlastnú skúsenosť viery v Krista, a ktorí sú s Ním a spolu navzájom spojení dobrovoľnou zmluvou. Kristus je Hlava, ktorá vládne v cirkvi prostredníctvom ľudí, ktorých sám určí. Každý cirkevný zbor si volí svojho pastora, učiteľov a starších. Každý člen je zodpovedný za blaho celku. Žiadny zbor nemá právo autority nad žiadnym iným, ale ponúka im bratskú pomoc. BROWNE nezavrhol krst detí a jeho systém neprejavuje žiadnu vedomú závislosť na anagaptistických názoroch zo začiatku storočia.

Jeho zbor bol veľmi nepokojný, a tak BROWNE z Holandska odišiel do Škótska a nakoniec sa vrátil do Anglicka, kde sa r. 1585 aspoň navonok prispôbil štátnej cirkvi. Do konca svojho života r. 1633 žil a pracoval v anglikánskej cirkvi.

2.5 Potlačenie puritanizmu za ALŽBETY

Edmund GRINDAL, ktorý bol arcibiskupom z Canterbury po PARKEROVI, bol po r. 1576 suspendovaný kráľovnou ALŽBETOU za jeho sympatizovanie s puritánmi, a preto, že nezlikvidoval "prorokovania" ako

⁷ Podľa E. E. Cairns: Christianity through the Centuries, str. 366.

nariadila kráľovná.

Roku 1583 sa arcibiskupom z Canterbury stal John WHITGIFT (1530-1604), profesor z Cambridge, ktorý sa stal hlavným nepriateľom puritánov. Ešte roku 1570 zbavil CARTWRIGHTA profesúry a r. 1571 ho vyhnal z univerzity. WHITGIFT zastával biskupský systém napriek tomu, že ho nemohol podprieť z Písma. Podľa neho to bol jednoducho najlepší systém cirkevnej vlády. Hoci bol dôsledným kalvinistom, "nahrával kráľovnej" v jej konformistickej politike, takže zakazoval všetky súkromné zhromaždenia.

Represálie ťažko dopadli na anglikánskych puritánov aj separatistov. WHITGIFT prísne trestal puritánov za vydávanie publikácie *Martin Marprelate Tracts* (1588-89), ktorá šikovne zosmiešňovala biskupov. Totožnosť autora (autorov) týchto traktátov sa nepodarilo zistiť.

Postoje sa ďalej vyostrovali. Richard BANCROFT (1544-1610), ktorý r. 1603 nasledoval WHITGIFTA v arcibiskupskom úrade, r. 1589 nielen odmietol puritanizmus, ale zastával božské práva biskupov. Bola to reakcia na tvrdenia o Božom nariadení presbyteriánskeho systému. Biskupský systém bol teraz potvrdený nielen ako založený na Písme, ale aj ako rozumnejší v porovnaní s puritánskym biblicizmom. BANCROFT ďalej zdokonalil súdny dvor kráľovskej komisie pre spravovanie cirkevných záležitostí (High Commission), ktorú ustanovil už HENRICH (HENRY) VIII. a rozvinula ALŽBETA I. Stal sa mocnou pravou rukou biskupskej autority (1592).

Separatizmus po BROWNOVOM návrate do anglikánskej cirkvi na nejaký čas zišiel zo scény. Ale roku 1587 boli uväznení za svoje zhromaždenia v Londýne ďalší separatistickí kongregacionalistickí vodcovia H. BARROW (1550?-1593) a J. GREENWOOD (?-1593). Z väzenia prepašovali rukopisy, ktoré vyšli tlačou v Holandsku a boli útokom na anglikánov aj puritánov zastávajúc ešte radikálnejšie postoje ako BROWNE. Roku 1593 boli obaja obesení za popieranie zvrchovanosti kráľovnej v cirkevných záležitostiach. V tom istom roku parlament vydal nariadenie, ktoré všetkých takýchto ľudí posielalo do vyhnanstva. Jedným z ich nasledovníkov sa stal Francis JOHNSON (1562-1618), pod vedením ktorého väčšia časť londýnskeho kongregacionalistického zboru emigrovala do Amsterdamu.

Ku koncu vlády ALŽBETY I. opozícia proti kalvinizmu v anglikánskej cirkvi už javila príznaky neskoršieho arminianizmu, ktorý sa mal stať hlavným znakom anglikánskej strany a slovo "puritanizmus" postupne začalo byť stotožňované s pojmom "kalvinizmus".

3 ZÁPAS PURITÁNOV SO STUARTOVcami

Kráľovná ALŽBETA zomrela 24. marca 1603 a jej následníkom sa stal JAKUB I. (1566-1625), syn MÁRIE, kráľovnej Škótov a kráľ Škótska (ako Jakub VI. od r. 1567).

Na jeho ceste do Londýna mu puritáni predložili svoje "mileniárne požiadavky" (*Millenary Petition*)⁸, čo bolo len oslabené vydanie ich skutočných želaní. Následne bola v januári 1604 zorganizovaná konferencia v Hampton Court, kde sa zišli biskupi s puritánmi v prítomnosti kráľa a londýnskeho biskupa BANCROFTA (arcibiskup z Canterbury 1604-1610). JAKUB zmiatol puritánov tým, ako chápal škótsky presbyterianizmus. Tvrdo im prikázal prispôbiť sa a nepovolil žiadne významné zmeny, s výnimkou povolenia nového prekladu Biblie, tzv. *Autorizovaného prekladu* (King James Version). BANCROFT sa stal vedúcou osobnosťou pri uzákonení praktík, proti ktorým puritáni protestovali, ako napríklad nedeľné športovanie.

3.1 Baptisti

Po BANCROFTOVI a WHITGIFTOVI sa arcibiskupom z Canterbury stal slabý George ABBOTT (1611-1633), za ktorého vec anglikanizmu utrpela práve v tých veciach, v ktorých puritanizmus jasne pokročil. Separatistické hnutie z týchto rokov malo mať ďalekosiahle historické dôsledky.

Jednou z nových separatistických skupín bolo zhromaždenie v Gainsborough založené Johnom

⁸ Nazvané tak podľa toho, že zastupovali "tisíce" puritánov a mali mať tisíc podpisov.

SMYTHOM (1570?-1612), ktorý bol asi od r. 1602 kňazom štátnej cirkvi. Okolo r. 1603 prijal puritánske zásady a r. 1606 sa vzdal svojho biskupského vysvätenia. Zbor v Gainsborough vybudoval na separatistických princípoch. Roku 1608 sa SMYTH dobrovoľne vysťahoval so svojím zborom do Amsterdamu, kde sa dostal do styku s mennonitmi a podobne ako oni odmietol krst detí. SMYTH sa sám pokrstil (pomazaním na čele) a potom pokrstil Thomasa HELWYSA, vedúceho pracovníka zboru a 41 ďalších členov zboru. SMYTH sa v Holandsku stal arminiánom. Kongregácia sa neskôr rozdelila - jedna časť sa pod vedením T. HELWYSA a J. MURTONA vrátila do Anglicka a r. 1611 alebo 1612 vytvorila prvé baptistické zhromaždenie na anglickej pôde. Boli arminiánskeho presvedčenia a stali sa známymi pod označením "všeobecní baptisti" (*General Baptists*).

Iná separatistická frakcia paralelná so SMYTHOVOU bola založená v Scrooby Williamom BREWSTEROM (1560?-1644). Od r. 1604 sa jej vodcom stal John ROBINSON (1575-1625), ktorý bol bývalým anglikánskym puritánom podobne ako John SMYTH. Táto kongregácia v r. 1607 a 1608 nasledovala SMYTHOVU skupinu do Holandska, ale r. 1609 odišli do Leydenu. Časť tejto skupiny (101 ľudí) nakoniec emigrovala do Ameriky na známej *Mayflower* a 21. decembra 1620 založili kolóniu Plymouth, ktorej obetavým a múdрым správcom sa stal William BRADFORD. Takto bol v Novom Anglicku zasiaty kongregacionalizmus. Táto skupina pod menom *Pilgrim Fathers* (otcovia pútnici) sa stala legendou patriacou k dejinám USA. ROBINSON ostal s väčšinou v Leydene.

3.2 Independenti (kongregacionalisti) a partikulárni baptisti

Jedným z členov ROBINSONOVEJ skupiny bol aj Henry JACOB (1563-1624), ktorý spolu s Williamom AMESOM (1576-1633) a Williamom BRADSHAWOM (1571-1618) sformovali novú puritánsku pozíciu - nezávislý (independent), non-separatistický kongregacionalizmus, ktorého priamym pokračovateľom je moderný kongregacionalizmus. Špecialitou tejto pozície bola ochota uznávať štátnu (anglikánsku) cirkev a mať s ňou prípadné spoločenstvo, ale zároveň zachovať si plnú nezávislosť od štátu aj štátnej cirkvi. Henry JACOB sa vrátil do Anglicka a r. 1616 založil zbor v Southwarku.

Časť tejto skupiny sa r. 1633 oddelila a založila kalvinistický zbor. Táto skupina dostala meno "partikulárni (presní, dôslední) baptisti" (*Particular Baptists*). Títo začali od r. 1641 praktizovať krst ponorením, ktorý neskôr prevzali všetky anglické baptistické skupiny.

3.3 Proti-puritánska politika Stuartovcov

Medzitým v Anglicku prekvital puritanizmus, kde "prorokovania" (*prophesying*s) sa teraz nazývali "prednáškami" (*lecturerships*). Počas celého obdobia vlády JAKUBA I. puritanizmus rástol ako politická sila, napriek tomu, že kráľ vydával deklarácie, ktoré boli údermi do tváre puritánskeho presvedčenia. Jeho pokus oženiť sa so španielskou princeznou a odmietnutie podporiť vec protestantizmu v Nemecku počas Tridsaťročnej vojny odradilo nešľachticov a priklonilo ich k puritánom (nakoľko anglikáni boli na strane kráľovskej politiky). Škótsko (kde vnútil presbyteriánom episkopálnu cirkevnú organizáciu) aj Anglicko boli plné nepokoja, keď r. 1625 JAKUB zomrel.

Jeho syn KAROLI. (Charles I. 1625-1649) sa stal jeho následníkom v Anglicku aj v Škótsku. Rovnako ako jeho otec veril v božské právo kráľov a nechápal náladu verejnosti. Od roku 1629, keď rozpustil nepoddajný parlament, jedenásť rokov vládol bez zvolania parlamentu.

Svojho priateľa, Williama LAUDA (1573-1645) urobil r. 1628 biskupom silne puritánskej diecézy Londýna. Neskôr ho vymenoval arcibiskupom z Canterbury (1633). LAUD bol vodčou postavou mladších anglikánov a horlivým odporcom kalvinizmu, ktorý bol presvedčený, že bez biskupa nemôže existovať pravá cirkev. Bol zakladateľom *anglo-katolíckej pozície*, ktorá uznáva rímsko-katolícku cirkev za pravú (mnohí puritáni boli presvedčení, že v srdci bol rímskym katolíkom.) Roku 1628 sa LAUD stal KAROLOVÝM hlavným poradcom. Podporoval dosadzovanie arminiánov do cirkevných úradov a bránil diskusii o kalvinizme, čím pobúrili parlament. LAUD, podporovaný KAROLOM, ťažkou rukou vnucoval konformitu. Puritánski kazatelia boli umlčovani a tzv. *prednášky* boli zakázané. Mnohí puritáni v zúfalstve

odchádzali do Ameriky (do r. 1640 odišlo do Nového Anglicka okolo 20,000 ľudí).⁹

4 PURITÁNSKA REVOLÚCIA (1640-1660)

KAROLOV pokus vnútiť liturgiu anglikánskej cirkvi škótskym presbyteriánom viedol k sérii udalostí, ktoré zvrátili všetky opatrenia JAKUBA aj KARLA, ktoré mali v Škótsku ustanoviť biskupský systém. Škótske valné zhromaždenie (General Assembly) v decembri 1638 odmietlo celú anglikánsku cirkevnú štruktúru a biskupov zosadilo. KAROL sa rozhodol napadnúť Škótsko a poraziť vzburu vojenskou silou, nemal však parlament, ktorý by zaplatil armádu. Preto bol nútený zvolať parlament (tzv. *Krátky parlament* - apríl 1640), peniaze od neho však nedostal, nakoľko parlament najprv žiadal puritánsku reformu cirkvi. KAROL preto parlament ihneď rozpustil. V krátkej vojne, ktorá nasledovala, Škótsko úspešne napadlo Anglicko a požadovalo vydržiavanie svojej okupačnej armády, kým sa nepodpíše mierová zmluva. Toto kráľa prinútilo k novému zvolaniu parlamentu (tzv. *Dlhého parlamentu*), ktorý sa zišiel v novembri 1640.

4.1 *Dlhý parlament*

Presbyteriánsky puritanizmus mal v parlamente väčšinu a hneď významne obmedzil nezávislú moc monarchie. Roku 1641 bola zrušená *Najvyššia komisia* a arcibiskup LAUD bol uväznený. KAROLOV pokus uväzniť 5 členov dolnej snemovne pre velezradu (1642) viedol k občianskej vojne, v ktorej proti sebe stáli kráľ a parlament, v ktorej zhruba sever a západ krajiny bol na strane kráľovej, kým juh a východ bol na strane parlamentu.

Roku 1643 parlament zrušil biskupský systém. V tom istom roku zvolal *Westminsterské zhromaždenie* ako poradný zbor parlamentu. Väčšina jeho členov bola z presbyteriánskych puritánov. Parlamente Škótska a Anglicka uzavreli zmluvu, ktorá podporovala maximálnu možnú zhodu presbyteriánskeho náboženstva v Škótsku, Anglicku a Írsku. Toto *Westminsterské zhromaždenie* predložilo parlamentu zásady bohoslužieb (Directory of Worship), ktoré boli dôsledne presbyteriánske (1644). Roku 1646 Zhromaždenie predložilo slávne *Vyznanie viery* (Westminster Confession). Roku 1647 bol pripravený Dlhší a Kratší katechizmus a r. 1648 odsúhlasené parlamentom aj Škótskym valným zhromaždením.

Arcibiskup LAUD bol v januári 1645 popravený, čo je treba vidieť ako prejav snahy o sebaospravedlnenie revolúcie.

4.2 *Občianska vojna*

Kým v parlamente prebiehali teologické a cirkevno-správne diskusie, v krajine zúrila občianska vojna. 2. júla 1644 Oliver CROMWELL (1599-1658) porazil kráľovu armádu pri Marston Moor pri Yorku a takmer o rok nato, 14. júna 1645, porazil posledné zvyšky kráľových vojsk pri Naseby. Roku 1646 sa KAROL vydal do rúk Škótom, ktorí ho za nejaký čas vydali späť do rúk anlického parlamentu.

CROMWELLOVA armáda "nového typu" povolala do služby baptistov, kongregacionalistov aj presbyteriánov. Parlament mal však presbyteriánsku väčšinu, ktorá začala byť svojím modelom štátneho presbyterianizmu pre armádu rovnako neprijemná ako niekdajšia vláda biskupov. Armáda naopak požadovala veľkú mieru tolerancie. Toto sa nepáčilo Škótom, ktorí chceli, aby v Anglicku bol v plnej miere ustanovený presbyterianizmus, za ktorým stál aj anglický parlament.

Roku 1647 KAROL uzavrel so Škótmami tajnú dohodu, v ktorej im sľúbil, že ak mu pomôžu dobyť Anglicko, on na oplátku zavedie v Anglicku presbyterianizmus. Táto dohoda viedla k druhej občianskej vojne, ale CROMWELL v auguste 1648 Škótom porazil, čím sa armáda a CROMWELL stali najvyššími pánmi Anglicka. V decembri 1648 CROMWELL vylúčil z parlamentu jeho presbyteriánsku väčšinu. KAROL I. bol súdený, odsúdený a v januári 1649 sťatý. CROMWELL si potom r. 1649 podmanil Írsko s krutosťou, ktorá nikdy nebola zabudnutá. Roku 1650 porazil Škótko a r. 1651 porazil pri Worcesteri KAROLOVHO syna,

⁹ Iné údaje hovoria o 40 000.

neskoršieho KAROLA II (1660-1685), ktorého chceli rojalisti dosadiť na trón.

CROMWELL sa nestotožňoval so žiadnou denomináciou, hoci sa viac klonil ku kongregacionalistom (alebo independentom). Dovoľoval veľkú mieru tolerancie, hoci jeho vláda bola vládou vojenskou. Bol to schopný, svedomitý a štátnicky múdry vodca, ktorý až do svojej smrti r. 1658 úspešne potláčal každú opozíciu. Keď ho nahradil jeho syn RICHARD, ktorý nemal ani silu osobnosti, ani schopnosti vodcu, výsledkom bola anarchia.

4.3 Quakeri

Počas občianskej vojny sa prejavili rôzne radikálne skupiny - *levelleri* ("demokrati"), *diggeri* ("komunisti"), *ludia piatej monarchie* (Fifth Monarchy Men "chiliasti"), *ranteri* ("libertínci") a iné.

Neporovnateľne významnejšia ako všetky ostatné bola Spoločnosť priateľov (*Society of Friends*), ktorej zakladateľom bol jeden z veľkých náboženských vodcov, George FOX (1624-1691), a ktorá dostala prezývku *quakeri* (kvejcri), pretože sa triasli pred Bohom. FOX r. 1646 prežil hlbokú náboženskú skúsenosť, podľa ktorej dospel k presvedčeniu, že každý človek dostáva od Boha určitú mieru svetla, a ak toto "vnútorné svetlo" nasleduje, povedie ho k "svetlu života". Zjavenie preto nie je obmedzené len na Bibliu, hoci táto je pravým Božím slovom, ale Duch Boží hovorí ku všetkým opravdovým učeníkom Ježiša Krista.

FOX začal svoju prácu r. 1647. Podľa neho kázanie nemá byť viazané na pozície v cirkvi, ale ktorýkoľvek muž alebo žena môže byť použitý, ak si ho na to vyberie Boh. Vonkajšie symboly sviatostí sú nielen nepotrebné, ale dokonca zavádzajúce. Prísaha je zakázaná a servilnosť v reči alebo správaní je degradáciou kresťana. FOX odmieta umelé titulovanie, hoci neupieral úradné tituly ako napr. kráľ alebo sudca. Kresťan sa nesmie zúčastňovať vojny a pre *priateľov* sa stal typickým boj proti otroctvu.

Roku 1652 vzniklo prvé spoločenstvo quakerov v severnom Anglicku. Zo začiatku boli "priatelia" zúrivo prenasledovaní, okolo 400 ich zahynulo vo väzniciach, ale napriek tomu sa nesnažili prenasledovaniu vyhýbať. Ich misijný zápal ich zaviedol do Jeruzalema, Indie, Nemecka, Rakúska, Holandska a r. 1656 prišli do Massachusetts.

Roku 1666 FOX vypracoval hlavné zásady disciplíny, podľa ktorej je život každého "priateľa" prísne sledovaný, čím ukončil niektoré extravagancie raných quakerských zhromaždení.

Veľkým quakerským experimentom s náboženskou slobodou sa stalo založenie Pennsylvánie nazvanej podľa Williama PENNA (1644-1718), ktorý r. 1666 vstúpil medzi priateľov a stal sa jedným z najlepších kazateľov a autorov brániacich kresťanskú vieru. V rokoch 1677, 1678 pomohol asi 800 priateľom odcestovať do New Jersey a r. 1681 dostal od KAROLA II. (1660-1685) územie podľa neho pomenované *Pennsylvánia*, ktorá sa stala útočiskom, ktorý bol charakteristický prekvapivo modernou atmosférou v nedomodernom veku a v neobyčajnej miere ponúkala ekonomické príležitosti, občianske práva a náboženskú slobodu.¹⁰

5 STUARTOVSKÁ REŠTAURÁCIA A SLÁVNÁ REVOLÚCIA ROKU 1688

Po CROMWELLOVEJ smrti sa rojalisti aj presbyteriáni spojili, aby obnovili monarchiu. KAROLOV druhý syn bol povolaný na trón ako KAROL II (v apríli 1660), keď predtým sľúbil "slobodu pre citlivé svedomia". Sľub však nebol ochotný ani schopný splniť, nakoľko bol dokonale nemorálny, slabý a k náboženstvu ľahostajný. Prvý parlament, ktorý zasadal za jeho vlády, bol zúrivo rojalistický a anglikánsky a všetky nádeje presbyteriánov rozbil na prach. Nastala celonárodná reakcia proti puritanizmu, tzv. *reštaurácia* (restoration). Strana puritánov sa po prvýkrát našla úplne mimo anglikánskej cirkvi a roku 1662 bolo okolo 2000 kazateľov zbavených miesta. Non-konformita bola prinútená stať sa opozíciou. Potláčanie opozície pokračovalo bez zmeny až do smrti KAROLA II, ktorý r. 1685 na svojej

¹⁰ T. A. Bailey, D M. Kennedy: *The American Pageant I.*, str. 36.

smrteľnej posteli konečne vyznal rímsko-katolícku vieru.

Jeho syn JAKUB II. (1685-1688) sa neskrýval s tým, že chce Anglicko vrátiť k poslušnosti rímsko-katolíckej cirkvi. Roku 1687 vydal deklaráciu o tolerancii náboženstiev, ktorá v skutočnosti obnovovala rímsko-katolícke náboženstvo. Dokonca aj non-konformisti, ktorí podľa tejto deklarácie dostávali náboženskú slobodu, ju odmietli podporiť a postavili sa na stranu anglikánskej cirkvi. V apríli 1688 sedem biskupov odmietlo deklaráciu čítať v kostoloch, čo nakoniec viedlo k povolaniu Viliama III. ORANŽSKÉHO (1650-1702) na anglický trón. V novembri 1688 JAKUB II. utiekol do Francúzska a Viliam sa stal kráľom Anglicka (1689-1702), ktorý dovŕšil náboženskú slobodu v krajine. 24. mája 1689 bol vydaný tolerančný zákon, podľa ktorého každý, kto odmieta právomoci pápeža, transsubstanciáciu, omšu a vzývanie Panny Márie a súhlasí s učením Tridsiatich deviatich článkov dostáva slobodu k bohoslužbám. V dejinách Anglicka je táto zmena vlády známa pod názvom Slávna revolúcia (*The Glorious Revolution*).

6 PURITÁNSKE DEDIČSTVO

Puritáni nám zanechali bohatú teologickú literatúru, v ktorej sa spája teologicko-filozofický rozbor s duchovným a pastorálnym oslovením. Ich diela sú svojím rozsahom a štýlom náročné na čas a pozornosť, ale svojím útokom aj na najťažšie teologické problémy a ponorom do duchovnej reality majú čo povedať modernému povrchnému kresťanstvu. Moderný čitateľ nenájde v nich reakcie na moderné filozofické, historické a vedecké otázky, nakoľko títo autori písali v predkritickom období, ale tento "nedostatok" je viac ako vyvážený hĺbkou intímneho poznania Boha a nefalšovane priamym oslovením čitateľa.

Z veľkej plejády autorov a ešte väčšieho množstva literatúry spomenieme aspoň niekoľkých: William PERKINS (1558-1602), ktorého *Zlatá reťaz* (*A Golden Chain*) spopularizovala kalvinistický plán spasenia a William AMES (1576-1633), ktorého *Jadro teológie* (*The Marrow of Theology*) bolo dlho štandardnou učebnicou systematickej teológie a vyšlo tlačou ešte r. 1968, stoja na začiatku obrovskej literárnej produktivity puritánov.

Puritáni sa stali známymi svojím skúmaním "typických problémov svedomia" (*cases of conscience*). "Nebeský" Richard SIBBES (1577-1635) dodnes slúži svojimi pastorálnymi kázňami ako sú napr. *Nalomená trstina* (*The Bruised Reed*) a *Konflikt duše* (*The Soul's Conflict*).

Ich úcta k Biblii sa prejavili písaním komentárov k biblickým knihám. Znáмым a dodnes vydávaným komentátorom bol napr. Thomas MANTON (1620-1677) a Matthew HENRY (1662-1714).

Medzi najznámejších a najplodnejších puritánskych autorov patria John OWEN (1616-1683) a Richard BAXTER (1615-1691). So svojou *Cestou kresťana* (*The Pilgrim's Progress*) aj u nás dobre známy je John BUNYAN (1628-1688).

42. KAPITOLA

RUSKÁ CIRKEV - NOSITELKA ORTODOXIE (988-1700)

1 ÚVOD

Východná cirkev žila odlišným rytmom od západnej. "Keď sa raz pohrúžime do víru západných dejín, nemáme dosť času na pomalý tok dejín východu."¹ Východná cirkev oveľa viac ako západná sa sústredila na zachovanie tradície, a tak vytvorila akýsi dojem monotónnej historickej nemennosti.

Ako sme videli v 21. kapitole, kresťanskí misionári šírili kresťanstvo na území dnešnej Ukrajiny a Ruska už v 9. a 10. storočí. Roku 987 alebo 988 bol byzantskými misionármi pokrstený knieža VLADIMIR, ktorý ustanovil kresťanstvo ako štátne náboženstvo Kyjevskej Rusi. Ruská cirkev, bola potom podriadená konštantinopolskému patriarchovi. Jej centrum bolo najprv v Kyjeve, no po zložitom vývoji spojenom s emigráciou obyvateľstva pred Polovcami a s tatárskymi vpádmi (1237-1242) sa ďalšími centrami ruského kresťanstva stali tverské, vladimírské a suzdalské kniežatstvá, medzi ktorými pod vplyvom tatárskej Hordy sa postupne dostali na čelné miesto kniežatá moskovské.² Kyjev sa však nedal rýchlo zbaviť svojho vplyvu a ešte v 15. storočí bol kyjevský metropolita na Moskve nezávislý a patrilo mu priamo pod patriarchu konštantinopolského. Kyjev sa dostal pod priamu vládu Moskvy až koncom 17. storočia.

2 KENOTICKÁ TRADÍCIA

Okrem svojho východného charakteru sa ruská cirkev rozvinula svojím osobitým spôsobom. Od svojich prvopočiatkov bola stavaná na *kenotickej* tradícii (κενος = prázdny),³ tj. seba-vyprázdnení v pokore ako to urobil Kristus vo svojej inkarnácii. Už prví ruskí svätci, VLADIMIROVI synovia BORIS a GLEB († 1015), sú stelesnením tohto ideálu, keď bez odporu a s modlitbou očakávajú smrť od vrahov najatých ich vlastným bratom, "pretože odmietli pominuteľnú slávu tohto sveta" a "nenávideli kráľovstvo tohto sveta a milovali čistotu". Kenoticizmus bol ďalej stelesnený v TEODÓZIOVI (Feodosij † 1074), prvom kanonizovanom ruskom mníchovi, ktorý bol priekopníkom a inšpirátorom ruského mníšstva. Ruské mníšstvo sa od byzantského odlišovalo väčším záujmom o pomoc chudobným a nemocným ako aj duchovnou službou jednoduchým laikom.

Kenotická pokora, askéza a mysticizmu hesychastického typu a služby chudobným boli stelesnené v SERGIOVI († 1392), ktorý sa neskôr stal ruským národným patrónom. Najprv bol pustovníkom, no neskôr bol vysväteným kňazom a stal sa opäť mníšskeho spoločenstva, ktoré založil asi štyridsať kilometrov

¹ A. P. Stanley: Lectures on the History of the Eastern Church, str. 56.

² Švankmajer a kol.: Dějiny Ruska, str. 24

³ Latourette: Christianity through the Ages, str. 144

od Moskvy. Napriek hesychastickému vplyvu, SERGIOS neostával len pri pasívnej meditácii a bol to on, ktorý povzbudil moskovské knieža DIMITRIJA DONSKÉHO (1363-1389) k ozbrojenému odporu proti Tatárom.

Mnísi sa stali priekopníkmi expanzie Ruska, jeho náboženstva a kultúry. Kláštory sa stali školami, nemocnicami a hostincami pre cestujúcich. Niektoré vlastnili knižnice a v nich kniežatá a šľachtici hľadali informácie. Po skončení tatárskej nadvlády (1480) ešte viac ako predtým sa kláštory stali vedúcou silou intelektuálnej a umeleckej tvorby Ruska.

3 MOSKVA - TRETÍ RÍM

Mesto Moskva je perzonifikáciou cirkevných dejín Ruska. Prvýkrát spomínaná až r. 1147 nespája sa s ňou žiadna apoštolská, ani byzantská história. Napriek tomu sa k nej upiera nábožná myseľ ruských pravoslávnych kresťanov podobne ako k Jeruzalemu alebo k Rímu. A Moskva bola naozaj ruským Rímom s množstvom chrámov, neustálym zvonením a nekonečnými procesiami. Spájala paláce a kostoly, hroby a tróny, relikvie a svetské poklady.⁴

Moskovské knieža SIMEON HRDÝ (1340-1353) začal prvý používať titul "veľké knieža celej Rusi" a moskovské veľkoknieža IVAN III. (1462-1505) prvý začal používať titul "cár" (césar), ako právoplatný nástupca byzantských (rímskych) cisárov a štátnym symbolom Ruska sa stáva byzantský dvojhlavý orol. Roku 1472 sa oženil so Sofiou PALEOLOGOVNOU z byzantského cisárskeho rodu a bol presvedčený, že Moskva sa stala hlavným mestom kresťanského sveta, lebo len v pravosláví sa zachovala pôvodná a neskazená viera. Jeho syna, cára VASILIA III. (1505-1533) uisťuje mních FILOFEJ:

"Vedz, blahoctný cár! Dva Rímy padli (Rím sa skazil, Carihrad ovládli Turci), tretí - Moskva - stojí a štvrtého nebude. Naša cirkev v Tvojom cárstve dnes jediná ako slnko žiari pod nebom. Všetky pravoslávne panstvá sa zišli v Tvojom cárstve. Na celej zemi si jedine Ty kresťanským cárom."⁵

Na začiatku 16. storočia v ruskej cirkvi zúril spor o jej úlohu v spoločnosti. Na jednej strane stál NIL SORSKIJ (1433-1508), ktorý volal cirkev k službe spoločnosti z pozície chudoby a nezávislosti na svetských a politických záujmoch. Proti nemu stál JOZEF VOLOKOLAMSKIJ (* 1440), ktorý chcel, aby cirkev a štát sa zjednotili a cirkev aby bola podporovaná bohatými a panovníkom.

Štát pochopiteľne podporoval "vlastníkov" proti mystickým "nevlastníkom" pokračujúcim v kenotickej tradícii, ktorých prenasledoval. Takýmto spôsobom sa NIL a jeho "zavolžskí starcy" dostali do úzadia s osudnými dôsledkami pre ruskú cirkev, ktorá sa stala bohatou majiteľkou pôdy vlastnícou až jednu tretinu celého ruského územia.

V zmysle idey "Moskva - tretí Rím" bol IVAN IV. (Hrozný, * 1530, 1533-1584) korunovaný ako "cár všetkých Rusov". V súhlase s touto teóriou musela mať Moskva vlastného patriarchu, a tak r. 1589 bol vedúca osobnosť "jozefitov", MAKARIJ, menovaný prvým ruským patriarchom na úrovni patriarchov z Alexandrie, Jeruzalema, Antiochie a Konštantinopola.

K ďalšiemu posilneniu spojenia štát-cirkev došlo po skončení obdobia nepokojov (*smuta* 1605-1613), keď sa na ruský trón dostal rod ROMANOVCOV, ktorý dával Rusku panovníkov až do r. 1917. Prvým cárom z tohto rodu sa stal 16-ročný MICHAIL ROMANOV (1613-1645), za ktorého 24 rokov vládol jeho otec, patriarcha FILARET, ktorý si privlastňoval titul "veľký samovládca".

Spojenie štát-cirkev, teraz ale s nadvládou štátu, dôsledne uskutočnil cár PETER I. (Veľký 1689-1725), ktorý úrad patriarchu zrušil ("Odteraz budem ja vašim patriarchom", povedal) a nahradil ho r. 1721 "duchovným kolégiom" (tzv. *Svätou synodou*). Tak sa cirkev v Rusku stala len jedným z nástrojov štátnej

⁴ A. P. Stanley: Lectures on the History of the Eastern Church, str. 302.

⁵ M. Švankmajer a kol.: Dějiny Ruska, str. 33.

moci a toto usporiadanie trvalo až do boľševickej revolúcie r. 1917.

4 SPOR STARÉHO S NOVÝM

V 17. storočí vznikol v ruskej cirkvi spor, ktorý je typický pre odovzdanosť ruského pravoslávia tradícii otcov. S menom patriarchu NIKONA (* 1605 - † 1681) je spojená reforma z r. 1654 upravujúca pravoslávne obrady a posvätné knihy podľa presnejšieho prekladu gréckej liturgie. Za takými otázkami ako napr. či sa križovať dvomi alebo tromi prstami, alebo či pri posviacaní vody hovoriť "Duchom Svätým a ohňom" alebo len "Duchom Svätým" sa skrýval hlbší problém zachovania "odkazu predkov". NIKON však zastával aj platnosť rímsko-katolíckeho krstu a spolupracoval s kyjevskými odborníkmi, ktorí boli pre ruských tradicionalistov neprijateľne ovplyvnení katolíckou po-reformačnou misiou.

Na čelo opozície, "starovercov", oficiálne nazývaných *raskolniki*, ktorá odmietla NIKONOVE reformy sa postavil kňaz AVVAKUM, ktorého dal NIKON vyhnať na Sibír. (Roku 1682, po NIKONOVEJ smrti, bol upálený na hranici.) Porušenie nedotknuteľnej tradície viedlo "starovercov" k presvedčeniu, že aj "tretí Rím" sa stal heretickým, a teda sa blíži koniec sveta. Tisíce ich bolo upálených a obesených a podľa jedného odhadu 20 000 ľudí sa rozhodlo k sebaupáleniu. Prvá z týchto tragédií absolútneho protestu sa odohrala r. 1677 a v nasledujúcich rokoch ich bolo tolko, že štát musel prenasledovanie "starovercov" dočasne zastaviť.⁶

5 RUSKÁ REFORMÁCIA?⁷

Vznik disidentskej skupiny v starovercov v ruskom pravosláví sa niekedy porovnáva s protestantskou reformáciou v 16. storočí. K tomu treba povedať, že medzi týmito dvomi hnutiami nebolo žiadne spojenie. Určitá podobnosť je v tom, že reformácia aj staroverci sa vracali k pôvodným prameňom viery, ale s tým rozdielom, že pre reformáciu to boli originálne spisy Novej a Starej Zmluvy, kým pre starovercov to boli pôvodné (nedokonalé) preklady gréckych originálov.⁸ Ďalšia podobnosť je v spojení náboženskej reformy s problémami spoločenského života. V protestantskej reformácii sa spojila snaha o reformu náboženstva s národným cítením, v Rusku sa boj proti inovácii zhora spojil so sociálnym nepokojom prostého ľudu.

Rozdiely sú však väčšie ako podobnosť. Ruské hnutie starovercov nevedelo nič o ospravednení z viery ani o kňazstve všetkých veriacich. Protestantizmus nakoniec viedol k misijnej činnosti, kým ruské staroverectvo nemalo tento misijný záujem. Tieto odlišnosti boli nakoniec väčšie ako povrchná podobnosť.

6 VZŤAH VÝCHODNEJ CIRKVI K REFORMÁCII NA ZÁPADE

Reakcia východnej cirkvi na reformáciu bola vcelku negatívna. Prvé kontakty nadviazal už MELANCHTHON, ktorý postlal gréckemu patriarchovi JOASAFovi do Konštantinopola preklad Augsburského vyznania viery. Odpoveď z Konštantinopola došla až o dvadsať rokov, keď bol patriarchom

⁶ M. Švankmajer a kol.: Dějiny Ruska, str. 67.

⁷ Podľa: K. S. Latourette: A History of Christianity II., str. 910.

⁸ "To, že tieto preklady boli od začiatku k dispozícii, malo negatívny účinok. V priebehu storočí len málo ruských kňazov a mníchov si dalo tú námahu, aby sa naučili po grécky, lebo všetko mali preložené do vlastného jazyka. Toto znamená, že veľká pokladnica pred-kresťanskej gréckej literatúry a filozofie im ostala uzavretá. Ruská literatúra týchto storočí sa sústredila na praktické, morálne a asketické ciele. Toto kontrastovalo so západnou Európou tohto obdobia, kde liturgickým jazykom cirkvi bola latincina. Kňazi a mnísi sa ju učili a takto sa im otvárali široké obzory pred-kresťanskej latinskej literatúry a myslenia." (K. S. Latourette: A History of Christianity I., str. 581.)

JEREMIAŠ, ktorý odsúdil početné protestantské "omyly" včítane učenia o ospravedlnení z viery, princípu *sola Scriptura*, odmietnutia obrazov, vzývania svätých, augustinovského predurčenia a *filioque*.

Odlišná reakcia na reformáciu prišla od alexandrijského (1602) a konštantinopolského (1621) patriarchu Cyrila LUKARISA, ktorý napísal vierovyznanie vyjadrujúce v podstate kalvinistický systém. Táto práca bola v odpovedi pravoslávia na reformáciu len výnimkou a bola odsúdená po jeho smrti (1638) na synodách v Konštantinopoli a v Jeruzaleme.

Ako odpoveď na toto Cyrilovo vierovyznanie pripravil kyjevský metropolita MOGILA jeho dôsledné vyvrátenie, ktoré bolo s doplnkami prijaté r. 1643. Druhým proti-reformačným vierovyznaním bolo vyznanie jeruzalemského patriarchu DOSITHEA prijaté na ním zvolanej synode v Jeruzaleme r. 1672. Tieto dve vierovyznania sú štandardnými definíciami ortodoxnej pozície v modernej dobe. Spájajú pravoslávie s katolíckym stanoviskom k reformácii vo väčšine sporných otázok (tradícia-Písmo; uctievanie svätých a obrazov, počet a význam sviatostí, viera a skutky v spasení). Len v dvoch otázkach východná cirkev sympatizovala s reformáciou: v otázke pápežskej autority a kánonu Písma. Proti katolíkom aj protestantom pravoslávie naďalej odmieta *filioque* a augustinovské chápanie dedičného hriechu.

43. KAPITOLA

VEDECKÁ REVOLÚCIA (16. a 17. st.)

I ÚVOD

Pozitívna súvislosť medzi vedeckou revolúciou a vplyvom kresťanstva na západné myslenie je modernému človeku neznáma, prípadne podozrivá z apologetického zámeru. Pravdepodobne si spomenie na inkvizičné procesy proti vedcom a objaviteľom, z čoho pre neho vyplýva dokázaný antagonizmus medzi vierou a vedeckým poznaním, prípadne medzi kresťanstvom a štúdiom prírody. Skutočnosť je, ako sa dalo čakať, zložitejšia.

Na jednej strane vedecká revolúcia bola *výsledkom kresťanského pohľadu na svet*. A. N. WHITEHEAD vo svojich prednáškach *Veda a moderný svet* (1925) povedal: ... inštinktívne presvedčenie, že je tu tajomstvo a dá sa odhaliť, je motivačnou silou vedeckého bádania ... zdá sa, že existuje jediný zdroj jeho vzniku. Muselo vychádzať zo stredovekého zotrvávania na požiadavke racionálnosti Boha: Boha, ktorému sa pripisovala osobná energia Jahveho a racionálnosť gréckeho filozofa. Každá jednotlivosť bola zaradená a pod kontrolou: skúmanie prírody mohlo viesť iba k posilneniu viery v racionalitu.¹

Na opačnej strane tohto pozitívneho vzťahu kresťanstva k vede bola skutočnosť, že vedecké poznanie postupne nahrádzalo teológiu v jej funkcii výkladu a integrácie celého ľudského poznania. To, čo sa predtým vysvetľovalo priamou Božou činnosťou sa odteraz "dalo vysvetliť" prírodným zákonom. Veda umožnila uvažovať o svete z takého hľadiska, ktoré nemalo žiadne zrejme spojenie s teológiou.²

Okrem teologicko-filozofických predpokladov vedeckého skúmania prírody boli v 17. storočí splnené aj ďalšie podmienky, ktoré podporili uskutočnenie vedeckej revolúcie: kumulatívny účinok rastúcej gramotnosti obyvateľstva a širšie a rýchlejšie cirkulujúcej informácie. Zároveň sa vytvorila atmosféra úcty k vedcom, ktorí sa postupne ako povolanie oddeľovali od filozofov. Vážnosť a spoločenskú prestíž im dodávalo množstvo vyššie postavených ľudí, ktorí boli amatérskymi členmi učených spoločností.³ Významným faktorom bolo ďalej to, že táto vedecká práca už prinášala nielen zaujímavosti pre svetonázor bohatých amatérov, ale aj praktické výsledky v technike, ktoré uľahčovali každodenný život.

O akú významnú zmenu tu ide budeme ilustrovať niekoľkými výroky:

"Len zriedkakedy ľudstvo zdedí nové nebo a novú zem, ale v 17. storočí sa začal postupne udomáčať nový pohľad na človeka, na povahu jeho fyzického života a na charakter jeho miesta v priestore."⁴

"Vedecká revolúcia zatienuje všetko od začiatku kresťanstva a redukuje renesanciu a reformáciu na

¹ A. N. Whitehead: *Veda a moderný svet*, str. 66.

² Frederick Copleston: *A History of Philosophy III.*, str. 421.

³ J. M. Roberts: *The Pelican History of the World*, str. 645.

⁴ Cragg: *From Puritanism to the Age of Reason*, 87.

úroveň epizódy."⁵

Na začiatku 17. storočia sa prejavili zmeny, ktoré viedli k prekročeniu intelektuálnej bariéry vytvorenej starými vedeckými a teologicko-filozofickými autoritami a navždy zmenili civilizáciu. V Európe sa prejavil nový postoj, hlboko utilitaristický, ktorý povzbudzoval ľudí k investovaniu času, energie a prostriedkov do ovládnutia prírody pomocou systematického experimentovania.⁶

"Bolo to storočie gigantov vo fyzike, mechanike, kozmológii - storočie KEPLERA, GALILEA, DESCARTESA, NEWTONA. Títo ľudia vytvorili novú kozmológiu - mechanistickú a materialistickú vo svojom zameraní - ktorá nahradila ptolemajovský systém kopernikovským. Väčšina z týchto vedcov a filozofov boli úprimní kresťania, ktorí nemali v úmysle napadnúť kresťanskú vieru. Časom sa však ukázalo, že prirodzená teológia postavená na matematickom mechanistickom prístupe (DESCARTES, NEWTON, LOCKE) bola vnútorne oveľa menej v súhlase so svetonázorom Biblie ako bola stará kozmológia a prirodzená teológia,"⁷ lebo v procese utvárania monolitického a celkového systému myslenia a riadenia sa stredoveké kresťanstvo zviazalo s takým učením o fyzikálnom svete, ktoré nemohlo obstáť v skúške experimentov a dôsledných pozorovaní. Dokonca aj pietisti, ktorí namietali proti osvieteniskému názoru na náboženstvo, nemali žiadny alternatívny obraz sveta a boli ľuďmi osvietenstva v mnohých významných aspektoch mysle a života.⁸

Tieto nové poznatky a prístupy znamenali pre cirkev problém. Mnohé prvky ňou prijatého "kresťanského" svetonázoru v skutočnosti neboli odvodené z Biblie, ale z gréckej filozofie.

2 DOMINANTNÝ VEDECKÝ SVETONÁZOR STREDOVEKU

Grécky astronóm HERAKLEIDES z Pontu (390?-310? pr. Kr.) využil pozoruhodnú prácu babylončanov a objavil, že Zem sa denne otáča okolo svojej osi, a že Venuša a Merkúr obiehajú okolo Slnka a nie okolo pevnej Zeme. ARISTARCHOS zo Samu (310-230 pr. Kr.) rozvíjal myšlienky HERAKLEIDA a dospel k záveru, že geocentrická teória je nesprávna, a že Zem s ostatnými planétami obiehajú okolo Slnka, ktoré je pevné v priestore. Nanešťastie táto heliocentrická teória bola odmietnutá HIPPARCHOM z Nikaje (2. st. pr. Kr.), nakoľko sa mu nehodila do geometrických pozorovaní na základe kruhových orbitov.

ARISTOTELES zo Stageiry (384-322 pr. Kr.) vo svojom diele o astronómii a kozmológii zdôraznil predstavu nebies ako dokonalých v kontraste so Zemou. Pod vplyvom významného gréckeho matematika EUDOKSA z Knidu (408?-355) rozvinul hypotézu série prázdnych koncentrických sfér, ktoré sa otáčajú rôznymi rýchlosťami, a na ktoré sú pripravené nebeské telesá. Táto hypotéza so Zemou v centre sa neskôr stala všeobecne prijatou geocentrickou teóriou. Rané reformačné obdobie si predstavovalo univerzum ptolemajovským spôsobom. Zem bola považovaná za centrum, okolo ktorého sa otáča slnko a hviezdy. Bol to geocentrický systém.

Táto ptolemajovská astronómia, nazvaná podľa gréckeho astronóma Klaudia PTOLEMAIA (85?-165? po Kr.) by sa mala skôr nazývať *hipparchovskou* podľa HIPPARCHA z Nikaje, ktorý bol prakticky najväčším teoretikom medzi starovekými astronómami. PTOLEMAIOS vo svojom diele matematicky popísal HIPPARCHOVU geocentrickú sústavu, nakoľko HIPPARCHOS došiel k záveru, že geocentrický systém lepšie vysvetľuje údaje z astronomických pozorovaní ako systém heliocentrický.

Cirkev prijala tento ptolemajovský obraz sveta cez arabské sprostredkovanie gréckej filozofie a vedy⁹ a považovala ho za súhlasný s učením o Božom stvorení Zeme ako centra vesmíru a človeku ako vrchole stvorenia. Učenie o guľatej zemi bolo odmietnuté cirkevnými otcami v boji proti manichejskému učeniu

⁵ H. Butterfield: The Origins of Modern Science, str. viii.

⁶ J. M. Roberts, str. 643.

⁷ J. H. Nichols: History of Christianity 1650-1950, str. 97.

⁸ J. H. Nichols, str. 98.

⁹ J. M. Roberts, str. 510, hoci už Boethius preložil časti Ptolemaiovho diela (Folta/Nový: Dejiny prírodných vied v dátach, str. 46.)

o protinožcoch. A hoci BASILIOS VEĽKÝ a AMBRÓZ túto vec nepovažovali za príliš dôležitú (nebola to otázka spojená so spasením), učenie o plochej Zemi bolo zvečnené gréckym cestovateľom KOSMASOM, ktorý v starobe vstúpil do kláštora v Alexandrii a za JUSTINIÁNOVEJ vlády (527-565), okolo r. 535, vydal svoju "Kresťanskú topografiu". V nej pripodobnil svet k stanu zmluvy opísanému Mojžišom.¹⁰

3 POKROK VEDY V 16. A 17. STOROČÍ

Ludia nakoniec oboplávali Zem (MAGALHÄES 1522) a podľa toho modifikovali svoj svetonázor. Ale astronómia sa stala prvým miestom, na ktorom sa nepriateľsky stretlo cirkevné učenie s novým obrazom sveta.

3.1 Nicolaus COPERNICUS (Mikuláš Koperník 1473-1543)

So zmenou geocentrického názoru na heliocentrický je nerozlučne spojené meno poľského astronóma, ktorý študoval matematiku, astronómiu, medicínu a právo, Mikuláša KOPERNÍKA. Popri svojom zamestnaní lekára a kanonika sa od r. 1507 venoval astronomickým pozorovaniam a zistil, že podľa PTOLEMAIOVHO systému sa nedá presne vyrátať dlhodobý pohyb planét. KOPERNÍK rozvinul vyššie spomenuté grécke špekulácie HERAKLEIDA a ARISTARCHA oživené renesanciou a dospel k presvedčeniu, že nie Slnko krúži okolo Zeme, ale Zem sa otáča okolo Slnka i okolo vlastnej osi. Jeho knihu *De revolutionibus* venovanú pápežovi PAVLOVI III. pomohli vydať nemeckí protestanti, zo začiatku však vzbudila len malú pozornosť. Odsúdená bola až vydaní práce karmelitánskeho mnícha, ktorý bránil kopernikovský názor a kniha sa dostala na pápežský index (bola na ňom v rokoch 1616-1758).¹¹ V skutočnosti spochybňovala astrológiu, a nie náboženstvo. Pretože podľa tejto teórie vesmír mohol byť nekonečný, teológovia tvrdili, že je to ateistická predstava - Boh nemôže stvoriť nekonečno!

3.2 Johannes KEPLER (1571-1630)

Ďalší zo zakladateľov modernej astronómie, ktorý dokázal, že orbity planét sú eliptické, nie kruhové. KEPLER nezávisle na Francisovi BACONovi začal používať indukčný experiment, ktorý sa potom stal základom pre hypotetické zovšeobecnenia. KEPLER bol protestant, ale jeho náboženské názory na prírodu sú panteistické.

3.3 Galileo GALILEI (1564-1642)

Tento italský astronóm a fyzik pochádzal z Pisy. Roku 1610 objavil štyri mesiace Jupitera s použitím svojho novoobjaveného teleskopu. Analogicky s týmto pozorovaním tvrdil, že planéty obiehajú okolo Slnka, čo ho viedlo k podpore kopernikovského vysvetlenia solárneho systému. Publikoval svoje objavy, ktoré sa nedali vysvetliť ptolemajovským modelom a stal sa slávnym po celej Európe. Kopernikovská teória však bola odsúdená a r. 1616 GALILEO dostal zákaz vyučovať. Roku 1624 predsa dostal povolenie napísať o oboch názoroch (geocentrickom a heliocentrickom) a publikoval knihu *Dialóg o dvoch hlavných systémoch* (1632). Bol postavený pred Inkvizíciu, jeho kniha bola odsúdená a GALILEO uväznený v domácom väzení až do svojej smrti o deväť rokov neskôr. Galilei začal rozdeľovať poznávanie sveta, v ktorom človek používa experiment a matematiku kým v náboženstve sa má uplatňovať viera a poslušnosť.

3.4 Isaac NEWTON (1642-1727)

bol anglický vedec, teológ a riaditeľ mincovne, neortodoxný anglikán, ktorý sa najviac zaujímal o výklad Písma a vzťah medzi vedou a náboženstvom. Osvietenský symbol človeka vedy a sily vedeckého myslenia.

¹⁰ William E. H. Lecky: Rationalism in Europe, str. 97.

¹¹ W. E. H. Lecky, str.99-100.

KEPLER poskytol NEWTONOVI zákony pohybu planét, ktoré NEWTONA viedli k objavu zákona o gravitácii. NEWTONOVO dielo "*Principia*" (1687) matematicky preukázalo, že pohyby nebeských telies je možné vysvetliť pomocou zákona gravitácie. Fyzikálne univerzum sa už nejavilo ako pole samovoľnej Božej činnosti, ale priestor zákona, ktorý sa dá vysvetliť prísnyimi pojmami mechanickej *príčiny a následku*. Vplyv NEWTONOVHO myslenia na vedeckú komunitu bol veľmi prenikavý. Zem už nebola stredobodom všetkých vecí, ale len čiastočkou vo veľkom priestore telies, mnohých nesmierne väčších a všetkých poslúchajúcich nemeniteľný *prírodný zákon*.

4 FILOZOFIA

Vedecké objavy a úspechy experimentálnych pozorovaní a matematiky na poli prírodných vied viedli k novému vysvetľovaniu sveta v systémoch filozofov, ktorí sa začínajú stále viac spoliehať na schopnosti človeka pochopiť a vysvetliť celú realitu bez pomoci nadprirodzeného zjavenia. Kým pod vplyvom vedeckých objavov boli spochybnené len tie časti cirkevného učenia, ktoré boli prevzaté zvonku (z filozofie), pod vplyvom týchto nových filozofických názorov sa začínajú sebaisto odmietať centrálné články kresťanskej viery.

Filozofia prestáva byť akademickým predmetom ukrytým za múrmi univerzít. Jej tvorčími osobnosťami už nie sú univerzitní profesori, ale politici, literárni autori alebo vedci. Pre dejiny kresťanstva sú títo filozofickí priekopníci dôsledného pochybovania a racionalistického zovšeobecňujúceho mechanicizmu dôležití, lebo dali podnet k novému vývoju teológie - racionalistickej a neskôr liberálnej teológie. Od tejto doby je stredoveké "*philosophia ancilla theologiae*" (filozofia slúžka teológie) v teologickej praxi (filozofi teológiu pohrdavo odmietajú) obrátené naopak: "*theologia ancilla philosophiae*" (teológia, slúžia filozofie). Inšpiráciu práce teológov treba odteraz hľadať v dielach filozofov.

4.1 René DESCARTES (1569-1650) - otec racionalizmu

DESCARTES bol francúzsky katolík, ktorý strávil väčšinu svojho činného života v Holandsku. DESCARTESOVA metodológia poznávania sveta a jeho prvý princíp zneli: "začni pochybovaním o všetkom: o doktrínach, dogmách, autoritách. Potom hľadaj jednu vec, o ktorej sa nedá pochybovať. Najjasnejšiu a najzreteľnejšiu ideu, akú môže človek mať." DESCARTES takúto najzreteľnejšiu ideu objavil spolu s AUGUSTINOM vo výroku: *Cogito, ergo sum* ("Myslím, teda som"). Iné idey by sa mali považovať za pravdivé v miere v akej sa svojou zreteľnosťou a jasnosťou približujú tejto primárnej intuícii.

DESCARTESOVA nová filozofická metóda mala pomocou dedukcie rozložiť komplexné predstavy na ich stavebné súčasti až po nerozložiteľné prvky, ktoré budú jednoduchými, jasnými a zreteľnými predstavami. DESCARTESOVA revolúcia spočívala v tom, že nezačínal vonkajším svetom, ale mysliacim, uvedomujúcim si subjektom. Týmto stanovil epistemologickú tému modernej európskej filozofie: "Nemôže byť užitočnejšieho skúmania ako to, ktoré sa snaží určiť vlastnosti a rozsah ľudského poznania." DESCARTESA možno nazvať zakladateľom modernej teórie poznania, nakoľko ním sa stali otázky: "Ako viem?" a "Môžem si byť istý?" prvými otázkami filozofie. DESCARTESOVI túto istotu pravdivosti a reality poznania dáva idea Boha, ktorý nemôže klamať, preto ani človek vo svojom poznaní nie je oklamáný. Božiu existenciu dokazuje pomocou ontologického argumentu.

DESCARTESOV svetonázor

Celé univerzum, okrem Boha a racionálnej duše, je mechanické. Predpokladáme, že Boh stvoril hmotu a dal ju do pohybu. Ďalej sa svet vyvíjal podľa zákonov mechaniky bez ďalšieho zasahovania zvonku. DESCARTES vyslovil tvrdenie, že keby naše poznanie bolo úplné, boli by sme schopní vysvetliť na základe zákonov mechaniky nielen astronómiu, fyziku a chémiu, ale aj všetky činnosti života, okrem rozumu samotného. Kalvinistickí teológovia na univerzitách v Utrechte a Leydene napadli DESCARTESOVO učenie o slobodnej vôli a jeho mechanistickú kozmogóniu ako blížiacu sa k ateizmu.

4.2 Francis BACON (1561-1626) - induktivista

BACON bol anglický štátnik, kancelár za vlády JAKUBA I., prvý významný anglický post-stredoveký filozof, zástanca vedeckého a technického pokroku v službách človeka.

Už ARISTOTELES uznával a príležitostne aj vyučoval indukciu, ale dominantným spôsobom myslenia v jeho filozofii je dedukcia. BACON navrhol nový systém myslenia - induktívne štúdium prírody prostredníctvom skúsenosti a experimentu. Jeho kniha *Novum Organum* bola prvou jasnou výzvou k nástupu veku rozumu.

Ako prvý krok vo svojej navrhovanej *velkej obnove* BACON požaduje "očistenie intelektu" a jeho konečným cieľom je to, aby metóda vedy bola aplikovaná pri rigoróznejšej analýze a rezolútnom premodelovaní ľudského charakteru. Veril, že človeka je možné prerobiť osvietenským vzdelaním. Starostlivo dochucuje svoju filozofiu náboženstvom, akoby soľou - jeho heslom bolo "každé poznanie má byť obmedzené náboženstvom".

"Francis BACON bol ústredným mysliteľom anglickej renesancie a často je považovaný za otca novovekého empirizmu."¹² Nebol vedcom, ale filozofom vedy. Netvrdil, že objavil indukciu, ani nebol prvý, kto vyvrátil ARISTOTELA. Pomohol však oslobodiť Európu od krčovitej úcty k antike a stojí mimo kruhu veľkých filozofov 17. storočia. Napriek tomu bol vo svojich predstavách napoly stredovekým a napoly moderným človekom. Zastával čiste empirickú, experimentálnu metódu, ktorá začína pozorovaním jednotlivých vecí a udalostí a postupuje k stále širšiemu zovšeobecneniu. Jeho záujem sa sústredil predovšetkým na induktívnu metódu, ktorou človek prechádza od pozorovania faktov k zovšeobecneniam, ktoré sú len pravdepodobné.

4.3 Baruch SPINOZA (1632-1677) - panteista

Holandský Žid, ktorý pokračoval v rozvíjaní DESCARTOVÝCH myšlienok. Učil, že všetko je jednou nekonečnou substanciou, všetko je Boh alebo príroda, poznávané v dvoch spôsoboch alebo atribútoch - v myšlienke a v rozmere. SPINOZA poprel existenciu slobodnej vôle aj možnosť, že by Boh mohol niekoho milovať ako osobu. Napriek tomu stále fascinuje filozofov aj teológov jeho všetko-zahrňujúci systém, ktorý všetko vysvetľuje jedinou duchovnou realitou.

4.4 Gottfried Wilhelm LEIBNIZ (1646-1716) - mechanistický obraz sveta

Nemecký polyhistor a diplomat. Vo svojej *Monádológii* (vyšla r. 1720) vysvetlil svet ako nekonečné množstvo monád, ktoré sú nedeliteľné a navzájom sa nemôžu ovplyvňovať, ale každá z nich odzrkadľuje celú existenciu. Monády tvoria hierarchický rebrík, na vrchole ktorého je monáda monád - Boh. Práca končí víziou univerza, v ktorom všetko funguje ako dokonalý mechanizmus, kde "hriechy nesú sebou svoj vlastný trest... a dobré skutky priťahujú svoju odmenu mechanickým spôsobom."¹³ Monády postupujú smerom k ideálnemu stavu. Tento vývoj alebo pokrok je nekonečný. Najvyššie šťastie nespočíva vo videní Boha, ale v neustálom napredovaní smerom k nemu, k novým radostiam a dokonalostiam. Táto idea pokroku predstavuje historický prvok v jeho filozofii a mala vplyv na prácu ďalších filozofov.

4.5 John LOCKE (1632-1704) - empirista

Veľmi odlišné boli odpovede tohto najvplyvnejšieho anglického filozofa z konca 17. storočia. LOCKE poprel existenciu descartovských vrodenej ideí, z ktorých treba postupovať deduktívnymi metódami. Podľa neho rozum je nepopísaný papier, na ktorý zmysly kreslia svoje dojmy a rozum ich kombinuje úvahami do myšlienok. Jeho cieľom bolo dokázať, že všetko, čo sa má považovať za poznanie musí byť podrobené kritike tak isto, ako je otázka rozumnosti posudzovaná rozumom podopretým skúsenosťou. Aj existencia Boha je overiteľná a vyplýva z následnosti príčiny a účinku. Etika sa dá podľa LOCKEa dokazovať rovnakým spôsobom ako matematika. Náboženstvo môže byť nad-rozumové, ale nemôže protirečiť rozumu.

LOCKE učil, že práve tak, ako je vesmír ovládaný prírodnými (*natural*) zákonmi, aj ľudia (ako súčasť

¹² Ian P. McGreal: Velké postavy západního myšlení, str. 212.

¹³ C. Brown: Philosophy and the Christian Faith, str. 57.

prírody) majú zaručené určité prirodzené (*natural*) práva. Jeho politická teória bola zakomponovaná do americkej Deklarácie nezávislosti a francúzskej Deklarácie ľudských práv. Vo svojom pojednaní o tolerancii argumentuje, že nikto nemôže byť zachránený vnúteným náboženstvom, ktorému neverí. Preto je potrebná náboženská tolerancia a oddelenie cirkvi od štátu.

Tento rozvoj vedy a filozofie pripravil základy hnutiu, ktoré charakterizovalo atmosféru 18. storočia, racionalizmu a osvietenstvu. Osvietenstvo si určilo za cieľ aplikovať pravidlá rozumu na všetky aspekty života jednotlivca aj spoločnosti a stalo sa prostredím, v ktorom žila kresťanská cirkev.

44. KAPITOLA

SEKULARIZÁCIA EURÓPSKEJ POLITIKY NEMECKÝ PIETIZMUS (I) (16. a 17. st.)

I ÚVOD¹

V 17. storočí, obzvlášť to platí po tridsaťročnej vojne, vstupujeme do akéhosi "nového sveta", ako to už naznačila kapitola o vedeckej revolúcii. Tento nový treba bol okrem nového vedeckého a filozofického poznania charakterizovať ešte niekoľkými ďalšími významnými udalosťami a znakmi.

Posledná náboženská vojna. V 17. storočí došlo k poslednej vojne, ktorej príčinou a hlavným cieľom bolo náboženské usporiadanie Európy.² Koniec tejto tridsaťročnej vojny sa dá označiť ako bod, kde sa začína výrazne uplatňovať sekularizácia politiky a kultúry. Stredoveké a rano-reformačné formy cirkvou ovládaného štátu ustupujú pred nástupom *nábožensky neutrálnej kultúry*³ a od tejto doby je oddelenie politiky od náboženstva príznakom doby.⁴ Rekatolizácia Čiech a Uhorska, ktorá sa do tejto schémy nehodí, je na jednej strane dôkazom toho, že rýchlosť zmien nebola všade rovnaká ale aj toho, že tu spočiatku zvíťazil starý poriadok. Nie je však neopodstatnené tvrdenie, že aj tu išlo viac o uplatnenie absolutizmu ako o potlačenie herézy.

Sekularizácia a sekularizmus. Svetáctvo bolo problémom kresťanstva od jeho vzniku, ale od 17. storočia je toto posvetáčenie (*sekularizácia*) podopreté nadšenou filozofiou *sekularizmu*,⁵ ktorá s Bohom nielen prakticky nepočíta, ale ho premyslene vyraduje z filozofického obrazu sveta a každodenného života. Sveták predchádzajúceho obdobia nemal svoj životný názor podopretý vyčerpávajúcou filozofiou podopretou úspechmi ovládnutia sveta človekom (vedeckým poznaním). Od 17. storočia začína byť svetáctvo, táto redukcia myslenia a života na tento svet (*saeculum*), vedecky, politicky aj teologicky úctyhodná.

V politike sa začína v praxi uplatňovať teória absolutistického sekularizovaného štátu, ktorej priekopníkom bol Jean BODIN (1530-1596). Suverénna moc panovníkov v jeho diele *De la République* už nie je zdôvodňovaná ako božské právo, ale jednoducho ako suverénna moc, ktorá nie je obmedzená iným zákonom ako zákonom prirodzeným.⁶

Po tridsaťročnej vojne nastala únava z náboženských konfliktov a obdobie skepsy spôsobené nielen náboženskými konfliktmi, ale predovšetkým pokračovaním vývoja začatého v humanizme a renesancii.

¹ Podfa: H. F. Vos: An Introduction to Church History, str. 109.

² J. M. Roberts: The Pelican History of the World, str. 577.

³ W. Walker: A History of the Christian Church, str. 568.

⁴ E. N. Williams (ed.): The Penguin Dictionary of English and European history 1485-1789, str. 434.

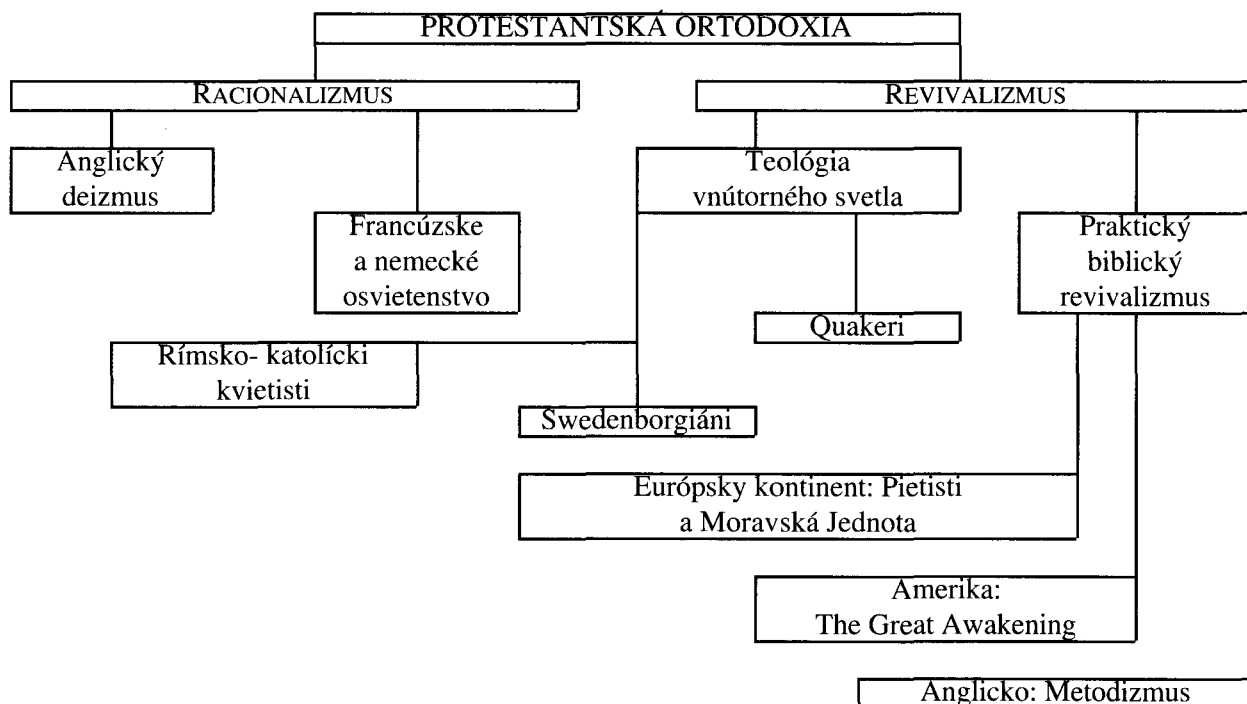
⁵ W. Elwell (ed.): Evangelical Dictionary of Theology, str. 996, heslo "secularism".

⁶ Frederick Copleston: A History of Philosophy III., str. 326.

Módnu sa stáva náboženská tolerancia, ktorá nevyplýva z náboženského presvedčenia, ale zo sekularizácie myslenia, nie je natoľko založená na láske ako na nedostatku presvedčenia.⁷ "Dobrym tónom" sa stáva irónia a výsmech kresťanských dogiem. Kresťanstvo sa postupne dostáva mimo centrum politického života, prestáva byť vedúcou duchovnou silou a už neurčuje dejinné osudy Európy.⁸

Trieštenie jednotného obrazu sveta. Reformácia bola v istom zmysle výbuchom, ktorý rozbil jednotu stredovekého kresťanstva⁹ a náboženské vojny s konečnou platnosťou dokázali, že túto jednotu nie je možné obnoviť. Svet sa stáva súborom absolútnych, "slobodných", individualistických svetonáborov, z ktorých každý si nárokuje centrálnu postavenie uprostred ostatných (rovnako absolútnych!) systémov. K takýmto "centrám" patria politické, náboženské, filozofické aj umelecké smery, v ktorých ich prívrženci nasledujú géniom a mesiášom.¹⁰ Súčasne veria, že k iným presvedčeniamu je správne správať sa tolerantne. Takto dochádza k zvláštnemu paradoxu: vzájomnej *tolerancii* navzájom sa vylučujúcich *absolutistických* systémov. (V praxi často dochádza aj k ich *revolučnému* vnucovaniu.)

Nás zaujíma hlavne delenie protestantizmu, ktoré je tiež súčasťou tohto širšieho procesu dezintegrácie. Historik E. E. Cairns uvádza k vývoju protestantizmu túto zjednodušenú tabuľku:¹¹

Začiatok novodobých prebudeneckých hnutí. V 17. storočí spolupôsobením vzdelanosti (individuálne čítanie Biblie a kresťanskej duchovnej literatúry), tolerancie (možnosť vzniku nových náboženských skupín s nezávislým učením) a duchovného zápalu (varovanie pred sekularizovaným svetom a horlivé hlásanie Evanjelia) vzniká moderné prebudenecké hnutie (angl. *revival*, nem. *Erweckungsbewegung*, fr. *réveil*). Prebudeneckí teológovia budú nachádzať prebudenia v Biblii a v histórii (obdobie národného pokánia, mníšske hnutia a ne-katolícke kresťanské skupiny), faktom však ostáva, že moderné prebudenecké hnutie je tak úzko spojené so vzdelanosťou a technickým pokrokom, že aj keď je

⁷ Jackson: No Other Foundation, citované v Macaulay: L'Abri Lectures No 1, str. 1

⁸ Walther von Loewenich: Die Geschichte der Kirche II., str. 102.

⁹ Frederick Copleston: A History of Philosophy IV. str. 2.

¹⁰ K. Barth konštatuje, že náhradou za geocentrický svetový názor sa stal s úplnou samozrejmosťou názor antropocentrický (K. Barth: Protestantská teológia XIX. storočia I., str. 27.)

¹¹ E. E. Cairns: Christianity through the Centuries, str. 406.

výsledkom práce toho istého Ducha, nadobúda nové, špecifické historické vlastnosti.

2 TRIDSAŤROČNÁ VOJNA

Kým protestanti v Anglicku bojovali o dôkladnejšiu reformu cirkvi, na kontinente bojovali o svoju existenciu. Obdobie reformácie sa na európskom kontinente skončilo krvavým kúpeľom, ktorý je známy pod názvom *tridsaťročná vojna*. Tento vojenský konflikt bol v skutočnosti kombináciou troch antagonizmov: 1. protestanti proti rímskym katolíkom v Nemecku, 2. rímsky cisár proti kniežatám vo Svätej ríši rímskej a 3. Francúzsko proti Habsburgovcom za nadvládu v Európe. Okrem toho sa tu zapojili aj záujmy ďalších kniežat a štátov ako napríklad Švédska, Holandska a Brandenburska s Pruskom.

Dva hlavné problémy impéria, politické napätie medzi cisárom a elektormi a náboženský zápas o rekatolizáciu Nemecka boli len dočasne usporiadané Augsburským mierom z r. 1555, ktorého zásada *cuius regio eius religio* viedla k stále väčším napätiam medzi katolíckou vládou a protestantským obyvateľstvom, nielen luteránskym, (uznaným Augsburským mierom), ale stále viac aj kalvínskym. Tieto napätia viedli už r. 1608 k vytvoreniu protestantskej Únie (najprv pod vedením FRIEDRICH A IV. Falckého (1583-1610 a potom FRIEDRICH A V. Falckého, (1610-1632) ktorý bol zvolený za českého kráľa). FRIEDRICH bol kalvínskeho vierovyznania, a tak sa saskí luteráni k Únii nepridali. Roku 1609 bola ako odpoveď na Úniu vytvorená katolícka Liga (pod vedením MAXIMILIÁNA BAVORSKÉHO (1597-1651). Tieto dve proti sebe stojace zoskupenia takmer začali vojnu už r. 1610 pri spore o dedičstvo júlišsko-klévske. K vojne nedošlo len preto, lebo francúzsky kráľ HENRICH IV. (Henri IV. 1589-1610), ktorý chcel do sporu zasiahnuť, bol zavraždený.

Tridsaťročná vojna bola sériou vojen, ktoré začali v Čechách a možno ju deliť do niekoľkých fáz:

2.1 Česká vojna (1618-1620)

Slabá vláda cisárov RUDOLFA II. (1576-1612) a MATYÁŠA (1612-1619) v rakúskej monarchii umožnila protestantom v Rakúsku, v Čechách a v Uhorsku získať takú moc, že sa monarchia v skutočnosti zmenila na konfederáciu konštitučných monarchií, z ktorých najprivilegovanejšou boli Čechy, ktoré boli v tomto čase najpokročilejšou časťou rakúskej monarchie a boli v popredí európskeho postupu v ekonomickom rozvoji, sociálnej rozlíšenosti, slobody myslenia a náboženskej tolerancie.¹²

Nový český kráľ FERDINAND II. (od 1617, cisár 1619-1637) začal v tomto zložitom prostredí porušovať náboženskú slobodu zaručenú listom cisára RUDOLFA II. z r. 1609 a násilne rekatolizovať krajinu. Toto viedlo k *pražskej defenestrácii* 23. mája 1618, pri ktorej české protestantské stavy vyhodili z okien pražského hradu dvoch katolíckych miestodržiteľov a ich tajomníka. V júni toho istého roku vyhnali z krajiny jezuitov a r. 1619 zosadili FERDINANDA II. z českého trónu. Miesto neho zvolili kalvinistu FRIEDRICH A V. (Falckého), ktorý pricestoval do Prahy koncom r. 1619.

Česká vojna sa čoskoro skončila porážkou protestantov 8. novembra 1620 v bitke na Bielej Hore. Českí protestanti boli oslabení politickými, náboženskými a sociálnymi nezhodami. FRIEDRICH hneď po bitke odišiel do Falcka a Čechy ostali vydané na milosť-nemilosť FERDINANDOVÍ, ktorý dal popraviť 27 popredných českých pánov a skonfiškoval asi polovicu majetkov, ktoré rozdelil spoľahlivým majiteľom rozličných národností. Z Čiech emigrovalo okolo 130 tisíc protestantov¹³ a v Čechách sa stali dedičnými vládcami Habsburgovci. Krajina bola násilne re-katolizovaná a re-feudalizovaná.

2.2 Falcká vojna (1621-1623)

V tejto vojne Španieli útočiaci z južného Nizozemska dobyli západnú časť Rýnskeho Falcka (19. augusta 1620) a bavorské vojská pod vedením valónskeho grófa TILLYHO (1559-1632) dobyli Horné

¹² E. N. Williams (ed.): The Penguin Dictionary of English and European history 1485-1789, str. 427.

¹³ Iné pramene udávajú číslo 150 000.

Falcko (1620-21). Roku 1622 padla východná časť a hlavné mesto Rýnskeho Falcka, keď boli porazené vojská zhromaždené a financované Holandskom. Zároveň bola obnovená nizozemsko-španielska vojna prerušená r. 1609 dvanásťročným prímerím. FRIEDRICH V. Falcký ušiel do Holandska, kde žil ako vyhnanec až do svojej smrti.

2.3 Dánska vojna (1624-1629)

bola výsledkom aliancie zorganizovanej a sčasti financovanej Holandskom. Členmi aliancie bolo Anglicko a Francúzsko, a medzi inými ju podporoval aj pápež a turecký sultán. Jej cieľom bolo odraziť katolícke nebezpečenstvo od severozápadného Nemecka, kde boli protestantské biskupstvá. Dánsky kráľ KRISTIÁN IV. (1588-1648) útočil na Rakúsko zo severu, Gabriel BETHLEN z východu a savojský vojvoda MANSFELD zo západu. MANSFELDA porazil 25. apríla 1626 "vojenský podnikateľ" v cisárových službách, pôvodne protestant českého pôvodu, Albrecht VALDŠTEJN (1583-1634) a dánskeho kráľa porazil 27. augusta 1626 cisársky vojvodca TILLY. VALDŠTEJN teraz obsadil Pomoransko a Meklenbursko a hanzové mestá Wismar a Rostock. Roku 1629 v Lübecku Dánsko podpísalo mierovú zmluvu.

Katolíci sa rozhodli naplno využiť tieto svoje víťazstvá a 6. marca 1629 cisár vydal *reštitučný edikt*, podľa ktorého mali protestanti vrátiť všetky majetky získané po r. 1552. Kalvíni boli zbavení všetkých práv. Päť biskupstiev a stovky cirkevných zborov ako aj kláštorov sa vrátilo do rúk katolíkov. V cisárskom tábore však došlo k nezhodám a cisár bol prinútený prepustiť zo svojich služieb VALDŠTEJNA (september 1630) a uplatňovanie ediktu sa malo uskutočňovať pod dohľadom snemu.

2.4 Švédsko vojna (1630-1635)

Švédsko vstúpilo do vojny v júni 1630 a jeho kráľa GUSTÁVA ADOLFA II. (1611-1632) k tomu viedli aspoň dva motívy. Jeden bol nepochybne ochota pomôcť protestantom, druhý vychádzal zo švédskeho úmyslu ovládnuť Baltické more. V januári uzavrel dohodu s Francúzskom, ktoré bolo riadené ministrom EUDOVÍTA XIII. (1610-1643) Armandom du Plessis, kardinálom RICHELIEU (1585-1642), podľa ktorej dostával od Francúzska na vedenie vojny značné finančné prostriedky. Francúzsko tým pokračovalo vo svojej protihabsburskej politike, ktorá pomohla protestantom už v 16. storočí.

GUSTÁV ADOLF viackrát rozbil cisárske vojská pod vedením TILLYHO (ktorý padol v bitke pri Lechu v apríli 1632), takže VALDŠTEJN bol znovu menovaný generalissimom. Obaja vojvodcovia sa stretli v bitke pri Lützene 16. novembra 1632, kde švédske vojská zvíťazili, ale GUSTÁV ADOLF v boji padol, no jeho víťazstvá ho natrvalo zapísali do dejín ako záchrancu severonemeckého protestantizmu. VALDŠTEJN, podozrievaný zo zrady cisára a vyjednávania o prijatí českej koruny, bol 25. februára 1634, zrejme na cisárov rozkaz, zavraždený.

Švédske vojská boli nakoniec v septembri r. 1634 spojenými cisárskymi a španielskymi silami porazené. Teraz bolo jasné, že cisár si nedokáže podmaniť severné Nemecko, a že Švédci nedokážu dobyť južné Nemecko. V júni 1635 bol preto v Prahe dohodnutý mier, podľa ktorého cirkevné majetky majú nasledujúcich štyridsať rokov ostať v rukách toho, kto ich vlastnil 12. novembra 1627 a potom bude o nich rozhodnuté súdom skladajúcim sa v rovnakej miere z katolíkov aj protestantov. O kalvínskej cirkvi tu nebola ani zmienka.

2.5 Medzinárodná vojna (1635-1648)

Napriek tomuto mieru vojna pokračovala ešte trinásť rokov. Táto posledná fáza tridsaťročnej vojny bola vedená medzi tými stranami, ktoré ešte nedosiahli svoje vojenské ciele - Francúzskom, Švédskom a Holandskom na jednej strane, Španielskom, a cisárom na strane druhej a jej pôvodné náboženské ciele boli takmer zabudnuté. Najviac v nej získalo Francúzsko a Švédsko.

2.6 Vestfálsky mier (1648)

Vyjednanie o mieri začalo už r. 1638 v Hamburgu, kde sa r. 1641 dohodli rokovacie mestá vo Vestfálsku, katolícky Münster a protestantský Osnabrück (vzdialené 55 km). V prvom sa viedli rokovania medzi cisárom a Francúzskom v druhom cisár vyjednával so Švédskom. Záverečná mierová konferencia bola otvorená už r. 1645 v Münsteri, ale vyjednávania sa ťahali ešte ďalších 3 a 1/2 roka do 24. októbra

1648.

Francúzsko rozšírilo svoje hranice a zlomilo moc Habsburgovcov na Rýne a Švédsko ovládlo Baltické more. Nemenovaným porazeným vo vojne sa stala katolícka cirkev, pre ktorú platil návrat k majetkovým pomerom z r. 1624.¹⁴ V Nemecku bola uznaná reformovaná cirkev (kalvínska) a Nemecko ostalo aj naďalej rozdelené na množstvo malých štátnych útvarov. Pápež sa márne snažil zabrániť tolerancii herézy a v otvorenom liste z 20. novembra 1648 odsúdil Vestfálsky mier. Európski politici tomu venovali len málo pozornosti a oddelenie náboženstva od politiky sa stalo skutočnosťou.

Tento pozitívny výsledok pre nemeckých protestantov sa vôbec neprejavil v rakúskej monarchii, kde silné protestantské hnutia v Rakúsku, Čechách a Uhorsku boli eliminované, alebo zahnané do ilegality. "Ak vestfálskym mierom nezískali Habsburgovci rozhodujúce postavenie v Európe a ich pozícia ako cisárov Svätej ríše rímskej dokonca upadla, vonkoncom sa to nedá povedať o situácii v ich dŕžavách. Tu sa práve vtedy zamerali na dovŕšenie úsilia o vytvorenie zjednotenej absolutistickej monarchie."¹⁵

Sklamanie z vestfálskeho mieru pre Čechy vyjadril biskup (senior) Jednoty bratskej, J. A. KOMENSKÝ (1592-1670) vo svojom diele *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské*. KOMENSKÝ vkladal nádeje do pomoci Švédov českým protestantom a niekoľko rokov pracoval na učebniciach pre švédske školy, ale Švédi nakoniec ponechali Čechy úplne v moci cisárovej.¹⁶ On sám musel počas tridsaťročnej vojny emigrovať. Najprv r. 1628 odišiel do poľského Lešna a po jeho vypálení r. 1656 žil až do svojej smrti v holandskom slobodomyseľnom Amsterodame.

2.7 Následky tridsaťročnej vojny

Tridsaťročná vojna (1618-48) mala katastrofálny účinok morálny, fyzický aj ekonomický. Odhaduje sa, že v Nemecku poklesol počet obyvateľov zo 16 na menej ako 6 miliónov,¹⁷ v Čechách klesol z 2 miliónov asi na polovicu a na Morave z 1 milióna asi na 300 tisíc.¹⁸ Obchod a výroba boli zničené, intelektuálny a duchovný život stagnoval a predovšetkým upadla a zhrubla morálka. Náprava katastrofálnych povojnových pomerov trvala viac ako sto rokov. Náboženské hranice v Európe sa od konca tejto vojny takmer nezmenili.

3 KORENE PIETIZMU

Devastovaná Európa po tridsaťročnej vojne nutne potrebovala morálnu aj hospodársku obnovu. Veľkolepú morálnu obnovu s dopadom aj v ekonomickej oblasti navrhoval *pietizmus*. Táto forma luteránskej zbožnosti je pevne zakotvená v historickom kresťanstve, ale pomenovanie dostala práve po tridsaťročnej vojne v zápase o nápravu povojnových pomerov.

3.1 Čo je to pietizmus?

Slovo *pietizmus* bolo prvýkrát použité r. 1689 ako výsmech,¹⁹ ale pietizmus natoľko ovplyvnil protestantov, že jeden historik napísal, že "písať dejiny pietizmu znamená písať dejiny moderného protestantizmu."²⁰ Slovo *pietizmus* je možné chápať v užšom alebo širšom zmysle, podľa toho, či ním označujeme špecifické historické hnutie, alebo tie tendencie v náboženstve, ktoré zdôrazňujú city

¹⁴ B. Harenberg (ed.): *Kronika ľudstva*, str. 496.

¹⁵ P. Kónya: *Krvavý súd*, str. 13.

¹⁶ R. Říčan: *Od úsvitu Reformace k dnešku*, str. 190.

¹⁷ W. Walker: *A History of the Christian Church*, str. 534.

¹⁸ O. Dorazil: *Světové dějiny v kostce*, str. 288.

¹⁹ J. H. Nichols: *History of Christianity 1650-1950*, str. 81.

²⁰ M. Godfroid: *Le Pietisme allemand a-t-il existe?*, in P. C. Erb (ed.): *Pietists Selected Writings*, str. 1.

a praktický náboženský život, obyčajne na úkor jeho intelektuálneho obsahu a eklesiastického výrazu.²¹ Jedna z definícií širšie chápaného pietizmu znie: "Pietizmus je *individualizácia a zvnútornenie* náboženstva, ktoré *považuje štruktúru cirkvi a štátu za samozrejmosť alebo ich ignoruje* a vo vnútri týchto štruktúr sa snaží budovať *dôležité náboženské spoločenstvo*."²² Podľa pietizmu podstata kresťanstva spočíva v osobnom plnohodnotnom vzťahu k Bohu založenom na osobnej vnútornej skúsenosti.²³ Preto boli pietisti nezmieriteľnými bojovníkmi proti náboženskému formalizmu. Pietistický náboženský idealizmus je vyjadrený v slovách: "úplný", "dokonalý", "celý". Zdôrazňuje sa tu totálny rozchod so starým životom, ktorý sa vzťahuje aj na evanjelizačnú a misijnú prácu. Pietizmus takto chápaný sa prejavil v 17. a 18. storočí aj v rímskom katolicizme (jansenizmus) a židovstve (chadidizmus²⁴).

Užšie chápaný pojem "pietizmus" označuje reakciu proti scholastickej luteránskej ortodoxii, je to "proti-hnutie proti ortodoxii",²⁵ ktoré chce *správne* kresťanské učenie *doplniť* správnym kresťanským cítením a životom. Pritom pravé učenie považuje za samozrejmosť a vo svojich extrémoch ním neuvážene pohŕda, hoci je neustále na ňom závislé. V procese tejto reakcie pietizmus uvádza do života aj nové dôležité postoje, doktríny a náboženské činnosti, ktoré vstupujú do formovania moderného sveta. Preto pietizmus v priebehu svojich dejín neostáva len púhou reakciou, ale sa stáva kreatívnym kvasom prenikajúcim aj do nenáboženských oblastí ľudského konania a vedomia s maximálnym dôrazom na kresťanskú prax.

3.2 Luteránska ortodoxia

Nemecký pietizmus 17. storočia nie je možné pochopiť bez úvahy o charaktere poreformačnej luteránskej ortodoxie, ktorá bola výsledkom veľkého zápasu o presnú definíciu pravého protestantského učenia oproti katolicizmu, kalvinizmu, anabaptizmu, ale najmä proti odchýlkam v rámci samotného luteranizmu. Boj proti týmto odchýlkam sa prejavil v rade teologických sporov ešte v 16. storočí, počas ktorých sa sformovala "ortodoxná" pozícia reprezentovaná *Knihou svornosti* a teologickou fakultou vo Wittenbergu. Najdôležitejšími dogmatikmi ortodoxie boli:²⁶

Martin CHEMNITZ (1522-1586), ktorého *Loci theologici* z r. 1591 (komentár k MELANCHTHONOVÝM "Loci communes") sú jedným z najdôležitejších dogmatických diel luteranizmu a ešte nie sú poznačené neskorším formalizmom.

Johann GERHARD (1582-1637), ktorého 9-zväzkové dielo *Loci theologici* z rr. 1610-1621 je hlavným dielom luteránskej ortodoxie. Jeho podanie je "erudovane dôsledné, priehľadne jasné a vyčerpávajúco obsažné." (Tholuck)

Leonhard HUTTER (1563-1616) je známy svojím najlepším dielom *Compendium locorum theologicorum* z r. 1610, ktoré bolo takmer celé storočie používané ako učebnica v cirkevných školách Nemecka. Bolo preložené aj do viacerých európskych jazykov.

Abraham CALOVIUS (Calov 1612-1686) bol pravým typom polemického teológa predstavujúceho najprísnejšiu školu ortodoxie. Napísal veľa polemických prác, jeho dielom z dogmatiky je *Systema Locorum Theologicorum* (12 zväzkov 1655-1677).

Výsledkom presných definícií ortodoxných teológov bol zároveň nepružný konfesionalizmus, návrat aristotelovskej scholastickej metódy do teológie a jej silne polemické zameranie. Pravdu bolo nutné vyjadrovať všeobecne prijatými frázami a viera spočívala v púhom intelektuálnom súhlase s týmito výrokmi, pretože kresťanstvo sa považovalo za sériu doktrín, nie za spôsob života.²⁷ (Dôraz na spôsob

²¹ Troeltsch aplikuje pojem pietizmus na všetky moderné hnutia, ktoré zdôrazňujú osobnú náboženskú skúsenosť, a ktoré by sme mohli nazvať "evanjelikálne". (A. W. Nagler: Pietism and Methodism, str. 11,12.)

²² J. H. Nichols: History of Christianity 1650-1950, str. 80.

²³ Latinské slovo *pietas* znamená v preklade "zbožnosť".

²⁴ Doslovný preklad tohto slova by mohol byť "pietizmus"

²⁵ Walther von Loewenich: Die Geschichte der Kirche II., str. 104.

²⁶ K. Heussi: Kompendium der Kirchengeschichte, str. 305.

²⁷ Gerhard, ktorý sa prispôbil prevládajúcej ortodoxii sa súkromne v listoch sťažoval na potrebu reformy cirkvi a osobne pestoval mystickú formu náboženstva prevzatú z neskorého stredoveku, ktorú vyjadril vo svojich *Svätých rozjmaniach*. (T. G. Tappert: Úvod k Spenerovým *Pia desideria*, str. 6.)

života bol považovaný za návrat ku katolíckym záslužným skutkom.)

Tento suchý formalizmus sa prenášal na kazateľňu a predkladal poslucháčom učené spory, ktoré ďaleko presahovali schopnosti priemerného človeka. Výsledkom boli ospalé zhromaždenia,²⁸ lebo kázne boli nielen náročné, ale aj dlhé. Teritoriálna luteránska cirkev krstila prakticky každého novorodenca, a takto sa ľudová morálka stávala morálkou kresťanskou. Sťažnosti na morálku cirkvi boli preto bežné už dlho pred SPENEROM.

3.3 Pietizmus a Martin LUTHER

Pietizmus bol zviazaný staršej vzdelávacej luteránskej literatúre, jej biblickým výkladom a nábožensko-vyučujúcim dielam. Jednako hlavný prameň luteránskeho pietizmu musíme hľadať v samotnom Martinovi LUTHEROVI, pre ktorého kresťanstvo ako vec osobného vzťahu, nielen púheho súhlasu s pravdou, bolo základom kresťanstva, ktorý vyjadril napríklad výrokom: "Srdce náboženstva spočíva v jeho osobných zámenách".²⁹ Bez tohto hlbokého zosobnenia kresťanstva by sa LUTHER nebol snažil o reformáciu cirkvi. Ako sme videli, v jeho mladších rokoch mu bol blízky mysticismus (TAULER), ktorý inšpiroval aj pietistov.

3.4 Štefan PRAETORIUS (1536-1603)

Mystická zbožnosť v luteranizme bola významným spôsobom pripravená kombináciou evanjelického mysticismu a praktickej zbožnosti Štefana PRAETORIA (1536-1603). Neskôr ARNDT potvrdzoval, že PRAETORIOVE diela prezrádzajú horlivú zbožnosť ako aj radostnú vieru. PRAETORIUS bol plne verný všeobecne prijatej ortodoxii, zdôrazňoval však spoločenstvo so živým Kristom. Jeho 7 zväzková "*Duchovná pokladnica*" definuje kresťanský život ako prijatú Kristovu prirodzenosť pri krste, ktorá sa má realizovať v každodennom živote. Kázne majú podľa neho byť jednoduché, priame a zamerané na zmenu života poslucháčov. PRAETORIUS sám nebol pietistom, ale je zrejme, že jeho myšlienky sú pietizmu príbuzné.

3.5 Filip NICOLAI (1556-1608)

Nasledujúci vývoj smerom k pietizmu možno vidieť u Filipa NICOLAIA (1556-1608). Aj u neho je dominantnou témou mystické spojenie so živým Kristom. Zdôrazňoval prebývanie pokrsteného veriaceho v Kristovi, a prebývanie Trojice v pokrstenom veriacom, ktorého city a vôľa sú preto podriadené Bohu. Častým používaním slova "znovuzrodenie" zaviedol do luteranizmu 17. storočia rozdiel medzi "pravými" a "nepravými" kresťanmi, ktorý patrí k podstatným črtám pietistického hnutia. Zdôrazňoval potrebu kresťanovej lásky k Bohu, nakoľko podstata kresťanstva je v jeho vzťahu k Bohu, a tento vzťah je zážitkom a nielen súhlasom s učením.

3.6 Teozofisti

neskorého 16. a skorého 17. storočia boli tiež medzi predchodcami pietizmu. Ich dôraz na praktické a bezprostredné prežívanie Boha sa stal jedným z prvkov pietistického hnutia.

Valentine WEIGEL (1533-1588), luteránsky pastor, mal vplyv na tradíciu pietizmu svojimi posthumne objavenými spismi. Zaoberal sa v nich dielom PARACELSA a TAULERA a dával prednosť znovuzrodeniu a prebývaniu Boha v človeku pred luteránskym učením o pripočítanej spravodlivosti Kristovej.

Jakub BOEHME (1575-1624), "görlitzký šuster", je označovaný za najväčšieho nemeckého mystika od čias majstra ECKHARTA. BOEHME najviac rozvinul WEIGELOVU teozofiu. Dôraz na znovuzrodenie bol u neho sprevádzaný dôrazom na skúsenosť nového života, ktorý hľadá Božiu vôľu ako je odzrkadlená v Kristovi, vrátane sebazaprenia a nesenia kríža. Jeho *Aurora* (1612), *Der Weg zu Christo* (1623) a iné diela odhaľujú jeho smäd po bezprostrednom zážitku božskej lásky a moci. Cirkvi obvinil, že sú potomstvom veľkej smilnice z Apokalypsy. Zomrel krátko po tom, ako bol oficiálne odsúdený a cirkevné

²⁸ Johann Gerhard bol pri pohrebe pochválený za to, že v kostole nikdy nespál.

²⁹ A. L. Drummond: *German Pietism since Luther*, str. 52.

obradu pri jeho pohrebe boli len neochotne povolené. No jeho posledné slová *Otvorte dvere, nech lepšie počuť tú hudbu!* sa stali trvalou súčasťou duchovnej literatúry.

3.7 Johannes ARNDT (1555-1621) a arndtovský pietizmus

Podľa historika Stoefflera otcom luteránskeho pietizmu je práve Johannes ARNDT.³⁰ Ritschl ho charakterizoval ako "prvého medzi luteránmi, ktorý prezentuje špecifický prvok stredovekej zbožnosti ako hlavný prameň živej viery".³¹ ARNDT transformoval LUTHEROVO učenie o Slove na etické učenie, a tak zmenil *skúsenosť ospravedlnenia* na *skúsenosť posvätenia*, preto je tu tá nápadná podobnosť medzi zbožnosťou ARNDTA a SPENERA. Snažil sa ukázať, že "pravé kresťanstvo spočíva v preukazovaní pravej, živej a činnej viery, ktorá sa prejavuje v skutočnej zbožnosti a ovocí spravodlivosti."

ARNDTOV prejav pôsobil na jeho cirkevný zbor aj na jeho kolegov ako neluteránsky. Napriek tomu bol úspešným kazateľom, ktorého hlavným cieľom bolo viac utvrdiť srdce ako informovať hlavu. (Kazateľ si naskôr má dávať pozor na seba, musí pestovať svoj duchovný život v každodennej modlitbe a štúdiu.) Významne bol ovplyvnený nielen LUTHEROM, ale aj mysticizmom 14. a 15. storočia (Angela DE FOLIGNY, TAULER, KEMPENSKÝ). ARNDT je autorom viacerých kníh osobnej zbožnosti, ktoré patria k najvplyvnejším knihám v dejinách kresťanstva. Jeho *Vier Bücher vom Wahren Christentum* vyšlo v rokoch 1605-1610, ("Pravé kresťanstvo").

ARNDTOVÝM heslom je duchovná obnova. Zdôrazňoval Božie záchranné dielo vo vnútri jednotlivca, kde má fundamentálny význam "pravé" pokánie a viera. Zdôrazňoval tiež obrátenie, jednotu s Kristom a svätý život. Pokiaľ ide o krst, ponechal si klasický luteránsky pohľad s tým, že nakoľko nás krst robí v Božích očiach dokonalými, máme žiť tak, ako to On od nás žiada. Centrálnou témou u ARNDTA nebolo také spojenie s Bohom ako v mysticizme, ale nový život, dôraz, ktorý je pri základoch pietizmu: Zomrieť sebe ... milovať Boha... milovať blížneho. Hoci je tento život darovaný Bohom, musí byť uchopený vierou a pestovaný vôľou. Súkromná modlitba a čítanie Písma sú nutné každý deň. Mnoho rokov po jeho smrti ARNDT ešte stále žil v srdciach luteránov - Biblia a "*Pravé kresťanstvo*" boli dvojicou kníh v nespočetnom množstve domácností v protestantskom Nemecku.

"Pravá teológia je opravdový, živý, mocný dar a osvietenie Božie, pohnutie srdca skrze Ducha Svätého, ktoré pocituje len každý opravdový kresťan a skúma, či je to naozaj sila Božia."... "Cieľom teológie musí byť znovuzrodenie."... "Len o to sa hnažíme, aby s pravým kresťanským náboženstvom súhlasil aj kresťanský život."... "Kristus má mnoho sluhov ale málo nasledovníkov"..."³²

3.8 Arndtovský pietizmus v reformnej strane

Okrem jednotlivých hlasov volajúcich po reforme sa na univerzitách v Rostocku a v Strasbourgu sformovala silná tradícia snáh o reformu cirkvi. Centrom tejto reformnej strany bola teologická fakulta v Rostocku. Nemožno nakresliť presnú deliacu čiaru medzi týmito reformátormi a pietistami, ale ich dôraz na reformu cirkevného života je odlišný od pietistického zdôrazňovania osobnej zbožnosti. Teofil GROSSGEBAUER (1626-1661), ktorý bol jedným z najznámejších rostockých reformátorov, bol tu kazateľom a profesorom teológie. Vo svojom diele *Wächtestimme aus dem verwüsteten Zion* volá po všeobecnom kňazstve veriacich, účinnejšej cirkevnej disciplíne, katechizácii, dodržiavaní nedele a pastierskej práci kazateľov a farárov.

Joachim LÜTKEMANN (1608-1655) bol arndtovským pietistom, ale patril zároveň k reformnej strane a mal veľký vplyv prostredníctvom svojich spisov, ktoré súťažili s ARNDTOM vo svojej popularite (Např. *Vorsmack der Göttlicher Güte*). Zdôrazňoval praktickú zbožnosť v spojení nového stvorenia s Bohom

³⁰ Stoeffler napísal: "Luteránsky pietizmus 17. storočia začal ARNDTOM a skončil SPENEROM. Pod vedením FRANCKEHO v 18. st. nadobudol inú formu". Iní historici túto tézu spochybňujú. (K. J. Stein: Philipp Jakob Spener, Pietist Patriarch, str. 24.)

³¹ A. Ritschl: Geschichte des Pietismus II., str. 42.

³² Jakob Smitt: Die Gnade bricht durch, str. 50.

skrze Krista. Bol teda opravdovým evanjelickým pietistom a kombinoval svoj pietistický dôraz s evanjelizačným zápalom, čo bolo v tých časoch zriedkavosťou. "Radšej by som zachránil jednu dušu ako sto ich urobil erudovanými".

Henrich MÜLLER (1631-1675), LÜTKEMANNOV duchovný syn, bol ďalším z veľkých arndtovských pietistov, ktorý sa sústredil na lásku ako centrum kresťanskej teológie. Bol veľmi úspešným kazateľom a autorom (*Geistliche Liebesflamme*) a nestratil kontakt s potrebami ľudu.

Christian SCRIVER (1629-1683) bol možno najväčší z týchto troch arndtovských pietistov. Intenzívne prežíval, že to, čo Boh urobil pre človeka sa musí v ňom stať realitou prostredníctvom práce Ducha Božieho prebývajúceho v človeku. Jeho *Seelenschatz* ("Pokladnica duše") je jedným z najpozoruhodnejších diel v luteranizme. Bol jedným z tých výnimočných ľudí, pre ktorých je Boh všetko vo všetkom. Jeho vplyv na luteránsku zbožnosť v nasledujúcich desaťročiach má mimoriadny význam.

3.9 Degenerovanie Arndtovského pietizmu

Syntéza medzi rovnakým dôrazom na mystické stotožnenie sa s Kristom a morálku, ktorá je zrejmä v zbožnosti raných arndtovcov, sa začala rozpadávať pri ich nasledovníkoch v 17. storočí od STEGMANNA po LASSENIA. Hoci títo celkom nestratili z dohľadu etický dopad Evanjelia, ich primárnym cieľom bolo mystické spojenie. Ich diela sú presladené náboženskou erotikou, ktorá u moderného čitateľa vyvoláva odpor. Používajú predstavivosť inšpirovanú Piesňou Šalamúnovou pod vplyvom najhoršieho stredovekého mysticismu. Tento stav nakoniec viedol k radikálnemu pietizmu 18. storočia.

3.10 Reformované pramene nemeckého pietizmu

Podľa niektorých autorov³³ pôvod nemeckého pietizmu treba hľadať najskôr v reformovanej tradícii v Holandsku. Gisbert VOET (1589-1677) bol zakladateľom nizozemského *precisizmu*, ktorý zdôrazňoval hlbokú osobnú zbožnosť, zaviedol stretávanie malých skupiniek mimo pravidelných zhromaždení cirkvi, v ktorých sa angažovali aj laici. Táto prax je známa z neskoršieho pietizmu, nie je však jasné ich historické prepojenie.

Väčší význam pre pietizmus mal Francúz Jean DE LABADIE (1610-1674) vychovaný na jezuitskej škole v Bordeaux. DE LABADIE bol presvedčený, že je povolaný reformovať cirkev, r. 1639 odišiel od jezuitov, s ktorými sa dostal do konfliktu pre svoje biblické dôrazy a stal sa katolíckym kňazom. Rastúca opozícia a čítanie CALVINOVEJ *Inštitúcie* ho r. 1650 priviedli do reformovanej cirkvi. V rokoch 1659 - 1666 slúžil ako kazateľ v Ženeve a tu urobil dojem na SPENERA. Roku 1666 sa stal pastorm reformovaného zboru v Middelburgu v Holandsku. Formovanie malých skupín separatistického charakteru viedlo k jeho vyhnaniu z mesta. Neskôr sa presťahoval do Amsterdamu, kde založil podomovú cirkev, ktorá sa stala vzorom pre podobné skupiny na dolnom Rýne. Roku 1670 sa so svojimi separatistickými nasledovníkmi usadil v severonemeckej Altone.

³³ J. H. Nichols: History of Christianity 1650-1950, str. 81.

45. KAPITOLA

NEMECKÝ PIETIZMUS (II)

(17. a 18. st.)

1 ÚVOD

Ku koncu 17. storočia sa rôzne náboženské prvky - evanjelické, mystické a špekulatívne¹ - spojili a viedli k prebudeniu zbožnosti, ktorá dostala názov pietizmus. Pietizmus je často tvrdo kritizovaný ako čisto negatívne hnutie, ktoré sa snaží o únik zo sveta (*Weltflucht*), namiesto toho, aby sa snažilo o jeho vykúpenie. Niektoré pietistické skupiny túto kritiku svojím správaním oprávňovali, ale normálna charakteristická pietizmu spočívala skôr v horlivej túžbe kázať evanjelium ako jednoduché náboženstvo srdca. Pietistom obyčajne viac záležalo na vyjadrení cítenia ako na výsledkoch štúdia a teologickej úvahy. Zdôrazňovali "druhé narodenie" a duchovné spoločenstvo medzi tými, ktorí mali túto skúsenosť. Kládli tiež dôraz na rozdiel medzi "obrátenými" a "svetákmi" (bez ohľadu na členstvo v cirkvi). Osobitne požadovali každodenné čítanie Biblie a snažili sa premostiť rozdiel medzi kňazstvom a laikmi praktizovaním kňazstva všetkých veriacich. Učili, že kresťanstvo je viac ako formálne prijatie jeho dogiem - vyžaduje posvätenie, filantropiu a evanjelizáciu. Pietizmus rozvinul misiu, zakladal misijné spoločnosti, intenzívne sa venoval sociálnej práci a usiloval sa o morálnu, duchovnú obnovu sveta.

Pietistickí vodcovia boli veľmi rôzneho charakteru. SPENER bol silnou osobnosťou, ktorá dala hnutie do pohybu, kým FRANCKE urobil z myšlienok pietizmu systém, alebo akýsi návod pre veriacich. BENDEL prispôbil pietizmus parochiálnemu systému a ZINZENDORF dal hnutiu jeho misijné zameranie.

2 PHILIPP JAKOB SPENER

Zakladateľom vlastného pietistického hnutia bol Philipp Jakob SPENER (1635-1705). Narodil sa v Alsasku, teda na území kde sa stretávalo luteránske vyznanie s reformovaným. Už od detstva bol horlivým čitateľom kníh a jeho mladé roky boli formované tým, čo našiel v otcovej knižnici. Jeho obľúbeným čítaním popri Biblii bolo ARNDTOVO *Pravé kresťanstvo*. Ešte ako chlapec prečítal viaceré anglické knihy, ktoré našiel v otcovej knižnici v nemeckom preklade. Boli to diela puritánov zamerané na praktickú zbožnosť, ktoré kritizovali konvenčné kresťanstvo, doporučovali seba-skúmanie, snahu o posvätenie a taký morálny štandard, ktorý by odlišoval kresťana od nekresťanov. Do popredia dávali nábožný život a podceňovali dogmatický intelektualizmus, boli ale menej ovplyvnené mysticizmom.

Ako šestnásťročný odišiel študovať na univerzitu do Strasbourgu, kde bol do r. 1659. Po skončení štúdií, ako bolo vtedy zvykom, dva roky strávil na cestách. Navštívil vtedy Bazilej, Bern, Lausanne, Ženevu, Lyon, Montbéliard, Freiburg a Tübingen. V Ženeve sa zoznámil s horlivým Jeanom DE LABADIE,

¹ A. L. Drummond: German Protestantism since Luther, str. 54.

práve keď bol tento na vrchole vplyvu. SPENER ho často chodil počúvať a o niekoľko rokov neskôr vydal v nemčine jeden jeho traktát. Keď sa vrátil do Strasbourgu, napísal dizertáciu, bol ordinovaný a dostal hodnosť doktora teológie.

Hoci sa pripravoval na dráhu učiteľa, keď ho r. 1666 pozvali za seniora do Frankfurtu na Mohanom, pozvanie prijal. Z roku 1669 je známa z jeho kázne prvá zmienka o malých súkromných skupinách pre pestovanie posvätenia, neskôr známych pod názvom *collegia pietatis*.² Prvá takáto skupina sa začala schádzať r. 1670 v jeho dome. Na stretnutí sa po úvodnej modlitbe diskutovalo o nedeľnej kázni a čítalo z nejakej duchovnej literatúry (LÜTKEMANN, BAYLY). Neskôr sa centrom diskusie stala Biblia

SPENER bol veľmi plodným autorom, ale prvé jeho dielo, ktoré vzbudilo naozajstnú pozornosť, bol jeho predslov k ARNDTOVEJ knihe *Pravé kresťanstvo*, ktorý vyšiel r. 1675. Tento úvod spôsobil takú senzáciu, že onedlho vyšiel samostatne pod názvom *Pia desideria* (Zbožné želania). Dielo sa skladá z troch častí. V prevej sa SPENER venuje morálnej laxnosti a hriechom vo všetkých spoločenských triedach. Druhá časť knihy dokazuje, že je možná náprava, nakoľko cirkev stojí na Božích sľuboch. V tretej časti SPENER dáva šesť konkrétnych návrhov nápravy: 1. širšie a intenzívnejšie použitie Božieho Slova, 2. uvádzanie všeobecného kňazstva do praxe, 3. vyučovanie, že kresťanstvo nespočíva v púhom poznaní, ale v konaní, 4. vzájomné povzbudenie veriacich má mať prednosť pred kontroverziami s heretikmi, 5. kňazi musia byť opravdovými kresťanmi, preto je potrebné venovať osobitnú pozornosť ich príprave na univerzitách, 6. kázne majú viesť k viere a jej ovociu, preto majú byť zamerané na budovanie veriacich. Kniha zo začiatku vyvolala veľmi pozitívne reakcie, dostala pochvalu univerzity v Tübingen a dokonca aj polemický teológ CALVIUS napísal SPENEROVI pochvalný list. Počiatkový entuziazmus postupne ochladol, keď sa vyjasnili implikácie SPENEROVHO diela.

SPENER sa stále viac venoval malým skupinám, ktoré sa stali *ecclesiolae in ecclesia* (cirkvičkami v cirkvi). Nechcel, aby sa tieto *collegia* stali elitou, ale aby sa stali nástrojom potrebnej reformy. Napriek jeho názorom niektoré z nich začali prejavovať donatizmus (sviatosti musia byť prisluhované "hodnými" kňazmi) a separatizmus (vyjadrovali sa odmietavo o cirkvi). Ich počet veľmi vzrástol a SPENER sa ich snažil usmerniť, no ohováranie a kontroverzie ho tak unavili, že r. 1686 prijal pozvanie do Drážďan na miesto dvorného kazateľa saského elektora. Počas svojho drážďanského pôsobenia sa zoznámil s mladým Augustom Hermannom FRANCKEM (1663-1727), ktorý sa mal stať v mnohých ohľadoch jeho nasledovníkom. V Drážďanoch došlo k ďalším sporom, keď niektorí zo SPENEROVÝCH nasledovníkov zaútočili na navštevovanie opery ako prejav svetáctva. Aj medzi elektorom a SPENEROM došlo k napätiu, nakoľko SPENER elektora napomenul pre jeho nadmerné pitie. A tak SPENER r. 1691 odišiel z Drážďan do Berlína, kde pôsobil až do svojej smrti.

Posledné desaťročie 17. storočia bolo svedkom vydania viac ako piatich stoviek pamfletov súvisiacich s pietizmom.³ Fakulta vo Wittenbergu obvinila SPENERA z 284 heréz a všetky prechmaty hnutia smerom k radikalizmu boli pripísané SPENEROVI, on však stále tvrdil, že je pravoverný luterán. Pritom sa nebál kritizovať historické vierovyznania alebo aj LUTHERA, pokiaľ boli v rozpore s učením Biblie. No väčšinou prijímal objektívne výroky scholastických teológov a interpretoval ich subjektívnym smerom. Za skutočne dôležité považoval tie časti učenia, ktoré sa priamo týkali náboženskej skúsenosti. Toto rozdelenie učenia na dôležité a nedôležité (pre kresťanskú skúsenosť) malo oveľa ďalekosiahlejší dopad, ako si to SPENER alebo jeho protivníci uvedomovali.

3 AUGUST HERMANN FRANCKE

FRANCKE (1663-1727) sa narodil v severnom Nemecku v rodine vzdelancov luteránskej tradície, ktorá bola hlboko ovplyvnená ARNDTOVÝM *Pravým kresťanstvom*. Študoval na univerzite v Kieli, ktorá bola pod

² Tvrdenie, že Spener bol svojimi *collegia pietatis* závislý na de Labadiem, alebo na holandských skupinkách v reformovanej cirkvi, sa nedá dokázať.

³ Grüneberg: Philipp Jakob Spener I. str. 269, in T. G. Tappert: Úvod k *Pia desideria*, str. 23.

silným vplyvom arndtovskej reformnej strany. Na tejto univerzite profesor a vicekancelár KORTHOLD "rozdúchal z náboženskej iskry FRANCKEHO duše plameň". Po odchode z Kielu rozšíril svoje znalosti z hebrejčiny, gréčtiny, francúzštiny, angličtiny a taliančiny. Študoval v Hamburgu, Gothe a v Lipsku, v bašte luteránskej ortodoxie.

Práve v Lipsku sa FRANCKE stal vedúcim nového *collegium philobiblicum* (r. 1684), ktoré sa schádzalo v nedeľu odpolednia s cieľom študovať Bibliu. Najprv bolo toto štúdium zamerané len na lingvistickú stránku Biblie, neskôr sa na SPENEROV popud stalo jeho cieľom pestovanie osobnej zbožnosti a FRANCKE začal intenzívne študovať Bibliu kvôli osobnému duchovnému rastu. V Lipsku sa tiež začal venovať mysticizmu a jeho dôrazu na pokoru a kristocentrizmus. Zároveň sa tu u neho vyvinula veľká túžba stať sa opravdovým Božím dieťaťom.

Z Lipska odišiel r. 1687 do Lüneburgu, kde ďalej študoval exegézu a krátko nato prežil náboženskú krízu - to, čo nazval svojím znovuzrozením. Tak ako SPENER aj FRANCKE zdôrazňoval znovuzrodenie (*Wiedergeburt*), no táto jeho skúsenosť spôsobila posun jeho dôrazu na skúsenosť pokánia (*Busskampf*). Kým znovuzrodenie je prejavom Božej milosti, pokánie je ďalším krokom pri nasledovaní Spasiteľa, ktorý odmietol svet so všetkými jeho žiadosťami.

FRANCKE sa r. 1689 vrátil späť do Lipska, kde jeho činnosť vzbudila taký rozruch, že elektor schádzanie v skupinkách zakázal. Pod vedením lipského profesora teológie Johanna Benedikta CARPZOVA (1639-1699) univerzita obmedzila jeho prácu, a tak r. 1690 prijal pozvanie do Erfurtu. V tom istom roku musel z Lipska odísť aj Christian THOMASIVS (1655-1728), racionalista typu LOCKEA, kritik scholastickej teológie a tvorca nemeckej jurisprudencie. Tento v žiadnom prípade nebol pietistom, ale zastával sa pietistov, nakoľko bol zástancom náboženskej tolerancie. V Lipsku urobil všetko pre to, aby FRANCKEMU v spore s úradmi pomohol. FRANCKE aj THOMASIVS sa stretli na novozaloženej univerzite v Halle (1692, formálne 1694), kde THOMASIVS viedol fakultu práva a FRANCKE sa stal prvým profesorom gréčtiny a orientálnych jazykov. Od začiatku určoval teologické metódy na fakulte teológie hoci formálne sa členom fakulty stal až r. 1698.⁴ THOMASIVS vplyv neskôr urobil z Halle centrum racionalistickej teológie, takže sa hovorilo "kto študuje v Halle, stane sa buď pietistom alebo racionalistom".

3.1 FRANCKE - teológ

Obsah jeho teológie bol silne ovplyvnený jeho vzťahom k luteránskej ortodoxii. U SPENERA aj u FRANCKEHO viac čítame o *znovuzrodení* (biologický pojem) ako o ospravedlnení (právnický pojem). Obaja zdôrazňovali použitie Písma pre osobnú zbožnosť a potrebu každodennej modlitby, v čom vidieť, že puritanizmus poznal z prvej ruky. Od SPENERA sa FRANCKE líšil v tom, že za primárnu úlohu teológie považoval polemiku. FRANCKEHO dve centrálné teologické témy sú znovuzrodenie a nový život po znovuzrodení.

Znovuzrodenie, ktorého podkladom bola jeho skúsenosť v Lüneburgu, je pre FRANCKEHO prechodom z moci kráľovstva Satanovho do Kráľovstva Božieho, zo stavu prirodzeného do stavu milosti. FRANCKE jedným dychom hovorí o pokání a viere, ktoré sú ľudskou odpoveďou na Bohom ponúknutú milosť, a ktorými sa človek otvára Božiemu milostivému pôsobeniu (bez pelagiánskych vplyvov). Svojím zdôrazňovaním zákona aj evanjelia ako Božích prostriedkov na dosiahnutie nového rodu sa FRANCKE priblížil kalvínskej tradícii. Pri skúsenosti znovuzrodenia zdôraznil city, čím sa vyhol suchému intelektualizmu ortodoxie, ale zároveň podporil nezdravý emocionalizmus. Pre FRANCKEHO boli slzy, vzdychy, padanie na kolena ap. barometrom úprimnosti, no odmietal ich ak sa stali centrom pozornosti a nebola za nimi realita. Ale na toto sa ľahko zabúdalo a pietizmus sa potom prejavoval kodifikovaným emocionálnym správaním, ktoré sa stávalo náhradou za hĺbku a úprimnosť náboženského zážitku.

Nový život (životný štýl), ktorý vyplýva zo znovuzrodenia sa obrátenia, je vo FRANCKEHO učení bližšie k reformovanej tradícii ako k LUTHEROVI. Veriaci podľa neho musí rásť vo viere, múdrosti, odovzdanosti a dobrých skutkoch a stále viac a viac sa oddeľovať od sveta. Je to jeho každodenné úsilie spojené so sebaskúmaním, stálym pokáním a podriaďovaním citov aj vôle Bohu. Nový život musí byť úplne

⁴ W. Walker: A History of the Christian Church, str. 590.

nesebecký, nasmerovaný na konanie Božej vôle ako je zjavená v Písme. Päť znakov života viery podľa FRANCKEHO: 1. skúšky, 2. nesenie kríža, 3. poslušnosť Božieho zákona, 4. dôvera v Boha a 5. radosť zo spasenia. Jedným z najdôležitejších znakov života viery je nový, hlboký záujem o svojho blížneho, zvlášť sociálne alebo inak slabého. (Z tohto záujmu vznikli jeho známe sociálne zariadenia.)

FRANCKE bol pre svoj dôraz na dobré skutky obvinený zo zákonníctva. Námietky proti nemu (a pietizmu) zhrnul zástanca ortodoxie Valentin Ernst LÖSCHER (1673-1749) v 13 bodoch. Pietizmu medziiným vyčítal precenenie vlastného obrátenia, dôraz na posvätenie, ktorý vedie k falošnej "svätosti" (perfekcionizmu) a zákaz tzv. *adiafor* (nepodstatných vecí), za ktoré považoval napr. hry, tanec, divadlo, fajčenie ap.

3.2 FRANCKE - pedagóg

Jeho pôsobivý príspevok na poli vzdelávania vyplýva z jeho vízie budúcnosti. Táto vízia reformy nebola ničím menším ako náboženskou a morálnou obnovou každej časti súkromného a verejného života. V jej rozsahu prekonal GROSSGEBAUERA aj SPENERA. Za zdroj skazenosti označil univerzity, preto sa rozhodol ich vzdelávací systém reformovať, no dúfal, že sa mu podarí dôsledne revidovať celý nemecký vzdelávací systém od univerzity až po ľudové školy. Jeho hlavný dôraz bol na správnej príprave učiteľov a pastora. Keďže učelia aj pastori boli pripravovaní na univerzitách, obnova sa musí začať tam. Halle sa malo stať modelom pre iných ako aj pomocou pri obnove iných spoločenstiev. (Jeho rukami prešlo 800 až 1200 študentov teológie ročne, čo bol rekord v rámci všetkých univerzít Nemecka.)

FRANCKEHO vzdelávacie ustanovizne v Halle prispôsobené potrebám študentov boli v podstate štvoraké: 1. *Paedagogium* - pre synov šľachty, budúcich armádnych veliteľov a štátnych úradníkov, 2. latinská škola - pre synov profesionálnych odborníkov a obchodníkov, ktorí sa pripravujú na univerzitu, aby ďalej študovali za právnikov, lekárov, teológov a obchodníkov, 3. nemecké školy - pre deti bežných občanov, ktorí sa pripravujú na remeslo, ba aj pre ženy v domácnosti, 4. školy pre chudobných - tu bolo vyučovanie zdarma. Často sa FRANCKEMU vyčíta, že sa pri výchove správal nepriateľsky k prirodzeným sklonom dieťaťa. Deti mali napr. zakázané loptové hry a hlasný smiech bol považovaný za neslušný. Tieto jeho požiadavky musíme vidieť na pozadí doby, ktorá bola poznačená rozkladom morálky po Tridsaťročnej vojne a tiež na pozadí FRANCKEHO vlastného duchovného zápasu.

Tieto školy boli súkromné, a FRANCKE mal preto voľnú ruku pri zavádzaní svojich novôt. Pokúsil sa preklenúť sociálnu stratifikáciu miešaním synov obyčajných burgerov s inými vrstvami. Aj sirotky mali mať všetky možnosti podľa svojich schopností. Výsledkom bolo, že veľké percento pokračovalo na univerzitách. Jeho inovácie v učebnom pláne uviedlo študentov k neobvykle veľkej rozmanitosti predmetov. Vo všetkých školách sa kládol dôraz na slušné správanie. Podľa neho tajomstvo vyučovania nie je v látke, ktorá sa študuje, ale v zbore kvalitných učiteľov, v ich zbožnom príklade. Na prípravu takýchto učiteľov vyšších škôl založil r. 1707 *Seminarium selectum praeceptorum*. Tento seminár bol na úrovni 5-ročnej učiteľskej akadémie vrátane 3-ročnej praxe. Jeho cieľom bolo pripraviť učiteľov, ktorí povedú každé dieťa k užitočnej a plnohodnotnej existencii.

V teologickom vzdelaní podľa svojej vízie obnovy považoval za základnú vec SPENEROV návrh na prípravu pastora a teológov. Jeho návrhy zneli: štúdium teológie sa nesmie oddeliť od zbožného života, študenti teológie sa musia denne snažiť napraviť svoje chyby vo svojom vnútri aj navonok a majú to byť akísi kresťanskí gentlemani, centrom teologického štúdia má byť Biblia (štúdium v originálnych jazykoch). Tieto idey FRANCKE nazýval "základmi". Jeho novoty sa stali prípravou budúcich teologických seminárov a zaradenia "praktickej teológie" ako vyučovacieho predmetu.

3.3 FRANCKEHO iné úlohy

Bol pôvodcom, zakladateľom a celoživotným riaditeľom charitatívneho zariadenia v Halle, ktoré vzbudilo obdiv na celom svete a je ojedinelým zjavom v dejinách kresťanskej cirkvi. Začal malým darom r. 1694, z ktorého založil školu pre chudobných a potom sám niesol finančnú zodpovednosť rozšírenia a udržiavania nákladov. Bol to prototyp podnikania "viery" - model živého očakávania konkrétnych odpovedí na modlitby.

FRANCKE - pastor: Horeuvedené princípy aplikoval na lokálny zbor vo vyučovaní detí a v požadovaní

života s Bohom od každého jednotlivca. Biblické štúdium a modlitba mali základný význam. Zhromaždenia sa konali v týždni po domoch. Stovky ľudí sa zúčastňovalo na práci vrátane mladých. Neskôr mu pomáhali študenti zo seminára. Hoci bol veľmi úspešný ako kazateľ, viac ako jeho kázne priťahovala ľudí jeho osobnosť.

FRANCKE - misionár: FRANCKE bol jedným z mála ľudí svojich čias, ktorí neobmedzili svoj záujem na Nemecko, ba ani na Európu, ale začali rozmyšľať o celom svete. Videl, že svet potrebuje svedectvo kresťanov a veril, že toto svedectvo má zabezpečiť európske kresťanstvo. So SPENEROM bol presvedčený, že pre vec treba získať kniežatá a prevzal v tejto veci SPENEROVO vedenie. Napriek odporu ortodoxných, ktorí nesúhlasili s vysielaním laikov ako misionárov,⁵ podarilo sa mu získať záujem vlád v Nemecku a v zahraničí. Inšpiroval dánskeho kráľa, ktorý r. 1705 vyslal pietistických misionárov do južnej Indie a r. 1710 začala hallsko-dánska misia vydávať svoj slávny spravodaj.

FRANCKE - ekumenik: Jeho ekumenický rozmer treba vidieť v jeho dôraze na individuálne obrátenie ako základ obnovy. Nemal záujem o politické zjednotenie reformovaných s luteránmi ani o zjednotenie celého ľudstva. Jeho motív v zjednotení bol na spojenie síl pre podporu misie, vzdelávania a dobročinnosti

4 RADIKÁLNY PIETIZMUS

Radikálny pietizmus, na rozdiel od pietizmu SPENEROVHO a FRANCKEHO, je separatistický alebo mystický až kvietistický.

4.1 Gottfried ARNOLD (1666-1714)

Zo všetkých pietistov prvej generácie je pre štúdium pietistickej spirituality najdôležitejší Gottfried ARNOLD.⁶ Študoval vo Wittenbergu a najprv sa rozhodol pre akademickú dráhu, takže sa po ukončení štúdiá stal súkromným učiteľom v Drážďanoch. Postupne smeroval k radikálnemu okraju pietistického hnutia, tj. k separatizmu, boehmizmu a kvietizmu. Roku 1698 bol už považovaný za predstaviteľa radikálnych pietistov. Rok bol profesorom histórie v Giessene, ale toto miesto dramaticky odmietol a r. 1693 sa utiahol do mestečka Quedlinburg, ktoré bolo centrom separatistického hnutia. V rokoch 1699-1700 vydal svoje najvýznamnejšie dielo *Nestranné dejiny cirkvi a heretikov* (*Unparteiische Kirchen und Ketzer Historie*), veľkú časť svojho básnického diela, sériu patristických, stredovekých a poreformačných mystických kompozícií, a tiež svoje dejiny mystickej teológie. Jeho separatistické obdobie netrvalo dlho a r. 1701 sa rozišiel s asketickým spoločenstvom, keď sa oženil, ale jeho dielo naďalej pôsobilo medzi separatistami, inšpiracionistami a mystickými spiritualistami, ktorých skupiny vznikali nielen v Nemecku, ale aj v Amerike.

ARNOLDOVE *Unparteiische Kirchen und Ketzer Historie* vzbudilo veľké pobúrenie svojím novým postojom voči herézam, v ktorých ARNOLD hľadal "svedkov pravdy", totiž pravých kresťanov. PFLEIDERER ho obvinil, že bol nestrannejším k heretikom ako k cirkvi. To, že malé skupiny označené za heretikov často v dejinách cirkvi predstavovali skutočnú novozmluvnú cirkev, je dnes všeobecne prijímaným faktom, ale r. 1700 to ešte bolo niečím neslýchaným. Napriek tomuto odporu táto kniha otvorila nový prístup k štúdiu dejín cirkvi a jej vzťahu k heretikom.

4.2 Gerhard TERSTEEGEN (1697-1769)

Gerhard TERSTEEGEN, tkáčsky majster z rýnskeho Mühlheimu, ktorý bol nazvaný "jediným svätcom protestantizmu",⁷ je predstaviteľom reformovaného pietizmu mystického zamerania. Jeho východiskovým bodom je otázka, aké sú podmienky dosiahnutia bezprostredného zážitku Boha v stále viac

⁵ Zdôvodňovali to citátom z Lutherovho učenia *De vocatione*: "Nech obuvník ostane pri svojom kopyte".

⁶ Peter C. Erb: Introduction to *Pietists Selected Writings*, str. 11.

⁷ K. Deitenbeck: *Das Feld muss er behalten*, str. 106.

sekularizovanom svete. Po hlbokej osobnej skúsenosti Božej blízkosti začal literárnu a pastoraálnu činnosť. Viedol rozsiahlu korešpondenciu a jeho "Listy tým, ktorí sú napadnutí" (*Angefochtene*) sú pre duchovných poradcov ešte dnes zdrojom poučenia. TERSTEEGEN sa stal duchovným pastierom tisícov ľudí a vodčou osobnosťou tzv. "tichých v krajine" (*Stillen im Lande*). Písal tiež duchovnú poéziu a mnohé z jeho básní boli zhudobnené.

Podľa TERSTEEGENA sa človek bráni Božej prítomnosti 1. bezmyšlienkovitou ľahostajnosťou, ktorá sa nezaujíma o žiadne náboženské otázky, 2. ortodoxnou alebo pietistickou náboženskou sebaistotou, ktorá zaobchádza s Bohom ako s osobným vlastníctvom alebo 3. namysleným intelektualizmom, ktorý suverénne spochybňuje každý absolútny nárok, a tak si zabezpečuje vlastnú nezávislosť. Proti týmto postojom TERSTEEGEN stavia hlboký zážitok vlastnej ničotnosti a extatickej radosti z Božej prítomnosti (*Gegenwart Gottes*).

5 WÜRTTEMBERSKÝ PIETIZMUS

Nápadne odlišné vlastnosti mal pietizmus vo Württembersku. Táto relatívne slobodná krajina prijala pietizmus len s malými konfliktami a adaptovala ho do parochiálneho systému württemberskej cirkvi. Pietizmus tu bol menej rozšírený medzi kniežatami a stal sa skôr vecou teológov.⁸ Vo württemberskom pietizme sa spája exegetické skúmanie Biblie s teozofickou špekuláciou a zbožnosť s učenosťou.

5.1 Johann Albrecht BENGEL (1687-1752)

Profesor teológie v Denkendorfe, biskup a člen najvyššej cirkevnej rady, priekopník biblickej kritiky,⁹ pozval vodcov pietistického hnutia na návštevu svojej rodnej cirkvi vo Württembersku, ale hallskú formu pietizmu považoval za "príliš úzkoprsú pre časy, v ktorých žijeme", preto odmietol niektoré jej dôrazy (*Busskampf*, striktné delenie kresťanov na "znovuzrodených" a "neznovuzrodených", určovanie dátumu obrátenia). Sekty považoval za užitočné korektívum pre laxnosť cirkvi, ale žiadna sekta nemôže podľa neho nastúpiť na miesto Cirkvi, ktorá je živým telom Kristovým. "Naši separatisti sa považujú za skúsených a my sa s tým musíme vyrovať", hovorieval so suchým humorom.

Jeho slávny komentár k Novej Zmluve (*Gnomon*, vyšiel r. 1742) je dodnes citovaný. Vychádza z presvedčenia, že Biblia je inšpirované Božie slovo a používa exegetickú zásadu vyjadrenú slovami: *Te totum applica ad textum, textum totum applica ad te* (Voľne: Celý sa vlož do textu a celý text aplikuj na seba.)

BENGEL mal nezdravý záujem o predpovedanie budúcnosti a táto záľuba ho viedla k určeniu konca sveta na r. 1836. Táto eschatologická špekulácia mala veľký vplyv na neskoršie pietistické kruhy.

5.2 Friedrich Christoph OETINGER (1702-1782)

Študoval v Tübingen, ale pretože mu ani ortodoxia ani pietizmus neposkytli dostatočné odpovede na jeho otázky, venoval sa kabalistickej literatúre a dielam Jakuba BOEHMA s jeho ontologickými a epistemologickými špekuláciami. S pietizmom ho spájala predstava praktického kresťanstva založeného na osobnej skúsenosti.

6 ZINZENDORF A MORAVSKÍ BRATIA

Medzi radikálnymi pietistami navzájom, tak ako medzi pietistami a ortodoxnou cirkvou, zúril

⁸ K. Heussi: *Kompendium der Kirchengeschichte*, str. 331.

⁹ Ako prvý sa pokúsil rozdeliť novozmluvné rukopisy do "rodín".

teologické boje. Najväčšiu kontroverziu však vyvolal gróf ZINZENDORF, proti ktorému aj BENGEL napísal dlhé polemické dielo. ZINZENDORFOVA teológia a jeho práca medzi emigrantmi Jednoty bratskej predstavuje popri hallskom a württemberskom pietizme tretiu, samostatnú vetvu pietizmu.¹⁰ Tento najvplyvnejší nemecký teológ medzi LUTHEROM a SCHLEIERMACHEROM¹¹ nikdy formálne neštudoval teológiu.

6.1 Nikolaus Ludwig Graf von ZINZENDORF (1700-1760)

Narodil sa v Drážďanoch v rodine rakúskych šľachticov a jeho krstným otcomsa stal SPENER. Vychovávala ho jeho stará matka, ktorá bola horlivou pietistkou. V rokoch 1710-1716 študoval v Halle na FRANCKEHO Pädagogiu a potom pokračoval v štúdiu na univerzite vo Wittenbergu (1716-1719), kde na želanie svojej rodiny študoval právo. Práve vo Wittenbergu, kde sa snažil o zmierenie medzi ortodoxiou a pietizmom, sa stal prísny pietistom. Svoje štúdiá ukončil v rokoch 1719-1720 cestou po Nemecku, Holandsku a Francúzsku, ktorú využil na stretnutia s reformovanými a rímsko-katolíckymi teológmi. Z cesty si priniesol presvedčenie, že "náboženstvo srdca, láska omilostneného hriešnika k Spasiteľovi, sa šíri vo všetkých konfesiách a je vlastnou soľou spoločenstva cirkvi a pred ňou rozdiely v učení ustupujú do úzadia".¹² Po návrate domov sa stal právnym poradcom saskej vlády v Drážďanoch.

6.2 Herrnhut a obnovená Jednota bratská

Roku 1722 kúpil majetok v Berthelsdorfe blízko pri českých hraniciach, kam pozval prenasledovaných veriacich z krajín, kde zúrila protireformácia alebo kde z nejakých iných príčin neboli vítaní. Čoskoro sa tu usadili kresťania z rôznych krajín a rôznych vyznaní, medzi nimi aj členovia ťažko prežívajúcej českej Jednoty bratskej, ktorí pod vedením tesára Kristiána DAVIDA (1691-1751) prišli z Fulneka, a ktorí kolóniu pomenovali "Herrnhut" (Pánova stráž, "Ochranov"). Správcom sa stal luteránsky pastor J. A. ROTHE (1688-1758), pod ktorého vedením sa emigranti mali stať súčasťou saskej luteránskej cirkvi. V spoločenstve dochádzalo k vážnym náboženským a kultúrnym nezhodám, ktoré r. 1727 ZINZENDORFA prinútili k rozhodnutiu plne sa venovať herrnhutskym problémom. V tomto roku im vydal záväzný poriadok (*Predpisy, príkazy a zákazy*), ktorým dosiahol čiastočné upokojenie situácie.

Významným dátumom pre takto zorganizovanú Jednotu bratskú (*Unitas fratrum*) sa stal 13. august 1727, keď sa všetci zišli k Večeri Pánovej. Čo sa vtedy presne stalo, nikto zo zúčastnených nevedel presne popísať.¹³ ZINZENDORF o niekoľko rokov povedal:

"Pri pohľade na tohto Muža bolesti im ich srdce povedalo, že On bude ich ochrancom a ich kňazom. Ich slzy ihneď premenil na olej jasnania a ich biedu na šťastie. Táto pevná istota ich v jedinom okamihu zmenila na šťastných ľudí, akými sú až dodnes. Odvtedy k tomuto svojmu šťastiu dovedli mnoho tisíc iných prostredníctvom spomienok a nebeskej milosti raz darovanej a toľkotisíckrát odvtedy potvrdenej."¹⁴

Od tejto chvíle¹⁵ hnutie začalo rásť a vysielateľ evanjelistov doslovne do celého sveta. Začali podnikat evanjelizačné cesty do iných častí Európy, kde organizovali podobné spoločenstvá ako v Herrnhute. Roku 1731, po ZINZENDORFOVEJ návšteve v Kodani, začal medzi nimi obrovský záujem o zahraničnú a zámorskú misiu. Prvými misionármi sa stali Leonard DOBER a David NITSCHMANN, ktorí odišli ako nezávislí misionári medzi afrických otrokov na ostrov Sv. Tomáša. V rokoch 1732-1780 len na tomto ostrove zomrelo vyše sto misionárov Jednoty. Ďalší odišli do Grónska, do Ameriky (medzi Indiánov), do

¹⁰ K. Heussi, str. 331.

¹¹ G. W. Forell: Introduction to *Nine Public Lectures of Zinzendorf*, str. vii.

¹² F. Zange: *Zeugnisse der Kirchengeschichte*, str. 384.

¹³ Skevington Wood: *The Inextinguishable Blaze*, str. 69.

¹⁴ Skevington Wood: *The Inextinguishable Blaze*, str. 70.

¹⁵ P. C. Erb: Introduction to *Pietist Selected Writings*, str. 21. Niektorí historici popisujú túto udalosť ako "nové Letnice", alebo "krst Svätým Duchom". (Skevington Wood).

južnej Afriky a do Indie. Pomer vyslaných misionárov k celkovému počtu členov bol v Jednote 1:60, kým v ostatnom protestantizme to bolo 1:5000. Tento pomer hovorí, že Moravskí bratia vyslali pomerne viac misionárov ako ktorákoľvek iná protestantská denominácia.¹⁶

Z Herrnhutu sa okrem toho stalo vysielacie centrum *Diaspory*, z ktorého vychádzali dvojice evanjelistov zakladajúcich ďalšie spoločenstvá v Nemecku, v Rakúsku a inde. Podľa ZINZENDORFOVHO učenia, diaspóra pozostáva z nábožensky prebudených ľudí, ktorí sú spojení "náboženstvom srdca" a schádzajú sa na vzájomné vzdelávanie. Táto diaspóra bola rýchlo šírená rastúcou skupinou cestujúcich evanjelistov. Domáce spoločenstvo udržovalo s týmito spoločenstvami v diaspóre úzke spojenie.

ZINZENDORF a jeho ľudia si položili ako svoj primárny cieľ "kázať ukrižovaného Spasiteľa" ľudským srdciam. Moravská zahraničná a zámorská misia prejavila priekopnícku starostlivosť o základné ľudské potreby. Šírili medicínsku pomoc, poľnohospodársky a komerčný know-how a vyučovali rôzne remeslá. Často sa sami podporovali remeslom.

Okolo r. 1727 ZINZENDORF objavil v Zittauskej knižnici poriadok Jednoty vydaný J. A. KOMENSKÝM ešte pred bitkou na Bielej Hore. Tento poriadok ukazoval, že Bratia mali vlastnú cirkevnú disciplínu, hoci prijímali Augsburské vyznanie. Táto skutočnosť viedla ZINZENDORFA k rozhodnutiu (potvrdenému losovaním¹⁷), že sa Jednota plne nepripojí k luteránskej cirkvi. Vysvätili vlastného biskupa (neskôr boli ich biskupom sám ZINZENDORF) a podržali si vlastný poriadok a zhromaždenia. Toto spolu s ich ostatnými pietistickými dôrazmi viedlo k podozrievaniu, štátnym kontrolám a nakoniec r. 1736 musel ZINZENDORF Sasko opustiť. Cestoval do Dánska, Ameriky, Holandska, Livónska, Anglicka, Ruska (odkiaľ bol vykázaný), Sliezska a navštívil aj ostrov sv. Tomáša. Všade horlivo pracoval. V Amerike zhromažďoval nemeckých protestantov, organizoval misiu medzi Indiánmi, zakladal školy. Roku 1749 sa po vyjednávaní "Moravania" stali súčasťou saskkej štátnej cirkvi so zvláštnou bohoslužbou a ZINZENDORF mal povolený návrat domov. Viac rokov strávil organizovaním Jednoty v Anglicku (1749-1755), vrátil sa do Saska, kde r. 1760 zomre.

V rokoch 1743-1750 Jednota prechádzala "obdobím preosiatia". V niektorých jej spoločenstvách sa z dôrazu na jednoduchosť stala naivita, z lásky sentimentalita a z odvážnej viery nezodpovednosť.¹⁸ Pravosť pôvodného duchovného impulzu nezaručovala neskoršie smerovanie hnutia, ktorému chýbal jasný teologický systém.

6.3 ZINZENDORFOVA teológia

ZINZENDORF bol mnohostranným géniom, ale my sa tu môžeme zaoberať len jeho teológiou. Nebol systematickým teológom a jeho teologické vyjadrovanie bolo určené jeho náboženským cítením.¹⁹ Prednosť dával vždy tomu, čo nazýval "náboženstvom srdca" a to je stále sa opakujúca téma západného mysticizmu. Osobné náboženstvo bolo pre neho záležitosťou cítenia a nie logického uvažovania - bol to "zážitok Boha". No vo všetkých jeho spisoch je objektívnym základom náboženskej autority doslovné, prirodzené a pred-kritické chápanie Biblie.

Ako všetci pietisti, ZINZENDORF kládol veľký dôraz na obrátenie a znovuzrodenie, ale nesúhlasil s FRANCKEHO zdôrazňovaním kajúceho zápasu (*Busskampf*). Pre ZINZENDORFA je obrátenie radostnou udalosťou a nasledovanie nie je len vecou učeníctva, ale stále hlbšej podobnosti Kristovi. ZINZENDORF sa tu líši od LUTHERA v spôsobe akým chápe prijatie Kristovho diela na kríži. LUTHER zdôrazňoval vieru v dokončené dielo Kristovo, kým ZINZENDORF učil psychologickú identifikáciu so (zástupne) trpiacim Kristom. Toto učenie bolo po r. 1750 modifikované, ale aj naďalej bola ponechaná myšlienka intímneho súcitu s trpiacim Kristom.

¹⁶ William J. Danker: Profit for the Lord, str. 16.

¹⁷ Závažné rozhodnutia Jednota prijímala na základe Prísl 16:33 losovaním po predchádzajúcej modlitbe. Neskôr od tohto zvyku ustúpila, no dodnes vychádzajú "Heslá Jednoty bratskej", ktoré sú takto "vylosované" na každý deň roku.

¹⁸ R. E. Davies: I Will Pour Out My Spirit, str. 79.

¹⁹ Na tému, či je Zinzendorf luterán alebo mystik, sa viedla diskusia. V jeho teológii sú evidentne prítomné oba tieto prvky.

Najzarážajúcejším prvkom jeho teológie je používanie obrazu manželstva. Používa obraz Otca, Matky a Syna aj na Božiu Trojicu (Otec, Duch, Syn), čo mimochodom viedlo k väčšej úcte k manželstvu medzi jeho nasledovníkmi, a na zobrazenie vzťahu medzi veriacim a Kristom často používa obrazy Piesne Šalamúnovej. Niektoré z jeho vyjadrení v tomto smere boli považované za nevkusné.

V hlavných skupinách luteránskeho pietizmu sa po celom Nemecku vytvorili proti-Zinzendorfovské strany. Existovali na univerzitách v Halle, v Giessene, ba dokonca aj v pietistickom Württembergu a najúčinnejšiu kritiku ZINZENDORFA podal J. A. BENDEL, ktorý proti jeho osobe a proti jeho teológii napísal veľkú prácu.

Teologické vedenie Jednoty prevzal po ZINZENDORFOVI August G. SPANGENBERG (1704-1792). Jeho upokojujúce vedenie bolo cítiť v živote Jednoty v Nemecku, Anglicku a Amerike. Do r. 1779 sa mu podarilo dostať hnutie späť pod luteránsky pietizmus.

46. KAPITOLA

RACIONALIZMUS A OSVIETENSTVO

(18. st.)

I ÚVOD

Kým 17. storočie bolo storočím protestantskej *ortodoxie*, osemnásťte storočie je známe ako storočie *osvietenstva* (nem. *Aufklärung*, angl. *Enlightenment*), alebo aj *vek rozumu*. Immanuel KANT (1724-1804) vo svojej známej definícii osvietenstva napísal toto: "Osvietenstvo je oslobodenie človeka z jeho dobrovoľne zvoleného poručníctva. Poručníctvo je neschopnosť človeka používať svoj rozum bez riadenia iného. Samovoľnosť tohto poručníctva nespočíva v nedostatku rozumu, ale v nedostatku rozhodnosti používať ho bez riadenia iného. *Sapere aude!* Odváž sa rozmýšľať! - toto je mottom osvietenstva"¹

Osvietenstvom predovšetkým pokračuje renesančný humanizmus. Ako sme videli, už od 12. a 13. storočia sa postupne oslabovala vláda cirkvi v kultúrnom živote a tento proces sa ešte urýchlil počas renesancie. V tom čase vznikol prvý individualistický, na cirkvi nezávislý, svetonázor novoveku. Renesancia bola potom síce oslabená náboženskými hnutiami 16. storočia, ale nie celkom potlačená. Ostala pri živote ako spodný prúd a rozvinula sa v 17. storočí pod vplyvom vedeckých objavov smerom k prírodným vedám a historicko-filologickej kritike. Táto nová filozofia spočiatku nevidela žiadnu dichotómiu medzi svojím záujmom o poznanie sveta a kresťanstvom. No jej postoj k človeku bol odlišný od kresťanstva svojím *optimistickým pohľadom* na jeho schopnosti, morálne kvality a možnosť jeho zdokonaľovania. Leon Battista ALBERTI vyjadril toto renesančné presvedčenie slovami: "Človek, ak bude chcieť, dokáže všetko."²

Osvietenstvo získalo svoj protináboženský charakter až reakciou na ortodoxiu, náboženské vojny a pietistické zdôrazňovanie citov a odmietanie filozofického a teologického teoretizovania. *Po doznení konfesijných bojov* sa tieto nové vedecké a filozofické snaženia spojili s celkovou reakciou proti cirkevne určovanej kultúre. Takto vznikol *osvietenský svetonázor*. Príčiny jeho rýchleho víťazstva sa dajú zhrnúť do niekoľkých bodov: Únava z konfesijných hádok a vojen, dojem z prírodovedeckých objavov, rozšírenie priestorového horizontu človeka a vyrovnávací vplyv rastúcej dopravy.

Osvietenský svetonázor zvíťazil najskôr v krajinách politickej slobody - v Holandsku a Anglicku, potom v ostatných krajinách západnej a strednej Európy, osobitne vo Francúzsku a Nemecku. V každej z týchto krajín malo osvietenstvo svoj osobitý ráz daný nábožensko-politickým prostredím, v ktorom sa rozvíjalo. V Anglicku sa prejavilo ako slobodomyšlienkové voľnomyšlienkarstvo, vo Francúzsku ako militantný anti-katolicizmus a ateizmus a v Nemecku ako systematická filozoficko-teologická syntéza.

¹ I. Kant: Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung? (Berlinische Monatsschrift, 4/12, 1784) in C. Brown: History and Faith, str. 13.

² Os Guinness: The Dust of Death, str. 5. Optimizmus humanizmu stojí na štyroch pilieroch: (1) Viera v rozum, (2) Viera v pokrok, (3) Viera vo vedu, (4) Viera v sebestačnosť človeka.

Základným tónom osvietenského svetonázoru je vyslovený *intelektualizmus*. Hľadanie pravdy v osvietenstve dostáva mimoriadnu intenzitu. Namiesto prijímania uznávaných autorít predchádzajúcich storočí nastupuje bezohľadné hľadanie samostatného a nezávislého poznania. Nič nie je prijímané, čo najprv neprejde kontrolou rozumu. *Súčasnosť a kultúrnosť* vyhľadávajú askézu a dôraz na večnosť a cirkevnosť. Na miesto pesimistického pohľadu na človeka a jeho možnosti nápravy nastupuje takmer bezhraničný *optimizmus*. Podľa starého svetonázoru svet bol miestom, kde vládne Satan, podľa osvietenského názoru tu vládne človek, ktorému nič iné nechýba, len poznanie pravdy, ktorú je schopný svojím rozumom odhaliť. (Tento optimizmus bol otrasený lisabonským zemetrasením r. 1755). K optimizmu osvietenstva sa druží plochý *utilitarizmus*, ktorému zodpovedala reformátorská horlivosť, ktorá sa uplatňovala v štáte, hospodárstve, cirkvi a vo vzdelávaní.

Charakteristickou predstavou osvietenského svetonázoru je tzv. "prirodzený systém duchovných vied". Náboženstvo, morálka, štátne zriadenie, hospodársky poriadok a právo sú založené na *prírode*, alebo *rozume*. Vznikli historickým procesom a podliehajú kritike ľudského rozumu. Prvky tohto "prirodzeného" systému pochádzajú zo stoicizmu a boli už v cirkevnom staroveku prevzaté do teológie a v 16. storočí podržané aj protestantskou teológiou. V 17. storočí, po obnovenom záujme o stou, sa tieto stoické názory rozšírili medzi učencami.

To, že tento spôsob myslenia spočíval na ilúzii, nakoľko považoval za danosť to, čo bolo v skutočnosti abstrakciou historicky vzniknutej situácie, spozorovalo len niekoľko mimoriadnych mysliteľov 18. storočia.

3 OSVIETENSKÁ FILOZOFIA A TEOLÓGIA

3.1 Anglický deizmus

Deizmus⁴ začal v Anglicku ako akési obnovenie prirodzenej teológie a svojou koncentráciou na *prirodzené* prvky v náboženstve zapadal do celkovej atmosféry vytvorenej vedeckými objavmi a racionalistickou filozofiou. Deizmus sa niekedy voľne definuje ako názor, ktorý vidí Boha ako "hodinára" a svet ako "hodiny", ktoré hodinár vyrobil a natiahol, ale viac sa o ne nestará. Deizmus takto redukuje Božiu úlohu len na prvú príčinu.⁵ Ocom anglického deizmu bol Lord Herbert OF CHERBURY (1583-1648), ktorý vo svojej knihe z r. 1624 *De Veritate* (O pravde) uvádza všeobecné náboženské predstavy, ktoré sú vraj vlastné všetkým ľuďom bez rozdielu (bez zvláštného zjavenia) a tieto sa stávajú základnými doktrínami deizmu: 1. viera v najvyššiu bytosť, 2. povinnosť uctievania najvyššej bytosti, 3. povinnosť etického správania, 4. nutnosť pokánia z hriechov a 5. odmena alebo trest v budúcom živote. Tieto idey sú podobné DESCARTESOVÝM a SPINOZOVÝM *zreteľným myšlienkam*. Deisti neskôr okrem možnosti Božieho priameho zasahovania do sveta, popreli tiež všetky kresťanské články učenia, ktoré nebolo možné "odvodiť z rozumu": učenie o Trojici, inkarnácii, inšpirácii Biblie, vykúpení, zázrakoch atď.

John LOCKE (1632-1704) nebol deistom, ale vytýčil líniu, podľa ktorej kontroverzia deizmu a kresťanstva ďalej vyvíjala. Vo svojom diele *Rozumnosť kresťanstva* (1695) podrobil kresťanstvo a jeho základy úsudku ľudského rozumu. Nepoprel zjavenie, ale považoval ho len za potvrdenie výsledkov rozumového skúmania a základ "nad-rozumových" doktrín (napr. vzkriesenie Ježiša Krista).

³ K. Heussi: Kompendium der Kirchengeschichte, str. 333.

⁴ "Deizmus", odvodené z latinského *deus* (boh), je etymologicky príbuzné slovu "teizmus". Obidve slová označujú vieru v Boha alebo v bohov ako antitétzu ateizmu. Termín "deizmus" na rozdiel od "teizmu" neoznačuje žiadny filozofický alebo teologický systém, ale vo všeobecnosti označuje to, čo by sme mohli nazvať "prirodzeným náboženstvom", uznanie určitého náboženského poznania na základe použitia rozumu v protiklade k zjavenému náboženstvu.

⁵ Toto klasické prirovnanie sa nachádza už u Mikuláša z Oresmes († 1382) (W. Elwell: Evangelical Dictionary of Theology, str. 304)

John TOLAND (1670-1722) použil názory LOCKEA vo svojom diele *Kresťanstvo zbavené tajomstiev* (Christianity not mysterious, 1696) na spochybnenie Písma, keď pripísal rozumu istú arogantnú autoritu, vyššiu ako zjavenie. Podľa neho Boh nikdy nekoná spôsobom, ktorý by nebol pochopiteľný ľudským rozumom. Takto sa začala dlhá debata o vonkajších dôkazoch kresťanstva. Tí, ktorí zastávali zjavenie, bránili ho dôkazmi z vyplnených prorociev a zázrakmi. Anthony COLLINS (1676-1729) r. 1713 publikoval ako odpoveď svoju *Rozpravu o voľnomyšlienkarstve* (Discourse of Freethinking), v ktorej spochybnil dôkazy z prorociev. Matthew TINDAL (1655?-1733) vo svojom *Kresťanstve starom ako stvorenie* (Christianity as old as Creation, 1730) predložil vec deizmu šikovným, stručným a zrozumiteľným spôsobom, takže sa jeho kniha stala známou ako "deistická Biblia". Bol to kulminálny bod deizmu. TINDAL chcel, aby aj jednoduchý človek dokázal rozlišovať medzi náboženstvom a poverou, a aby si každý človek sformoval svoj náboženský názor sám.

Deizmus na poli morálky zastával "rozumné" a "tolerantné" náboženstvo a odsudzoval akékoľvek prejavy náboženského entuziazmu a prenasledovania. Tu bolo asi najvplyvnejšie dielo lorda SHAFTESBURY (1671-1713) *Skúmanie o cnosti a zásluhy* (Inquiry concerning Virtue and Merit, 1699), *Listy o entuziazme* (Letters Concerning Enthusiasm, 1708), *Charakteristiky* (Characteristics, 1711), ktoré bolo často prekladané a malo veľký vplyv v Nemecku aj vo Francúzsku.

Prekonanie deizmu

V deizme je každá náboženská pravda posudzovaná nejakým imaginárnym "zlatým vekom", ale deisti zachovávajú mlčanie o zakladateľovi kresťanského náboženstva, Ježišovi Kristovi. Vo veci "zázrakov" zaujímajú postoj namyslenej nadradenosti, veď rozumní ľudia sa takými vecami nebudú predsa zaoberať! Deisti zároveň prejavili mimoriadnu neschopnosť rozumieť zlým sklonom ľudskej prirodzenosti.

Biskupi Joseph BUTLER (1692-1752) a George BERKELEY (1685-1753) nahnevaní na neinteligentnú povrchnosť nevery odpovedali na útoky proti kresťanstvu teologickými a filozofickými prácami. BUTLEROVA kniha *Analógia prirodzeného a zjaveného náboženstva k stavbe a behu prírody* (1736) na základe podobností medzi prírodou a náboženstvom dokazuje jediného autora oboch a pravdivosť zjaveného náboženstva. BERKELEY bojuje proti deizmu radikálnym subjektívnym idealizmom, podľa ktorého všetko existuje len ako predstava mysle. Táto predstava má zdroj v Bohu, z ktorého pochádzajú všetky naše myšlienky. Týmto systémom chcel BERKELEY nahradiť "veľké hodiny" deistov neustálou Božou duchovnou aktivitou (predstavou).

Boj proti deizmu pokračoval v Evanjelikálnom prebudení 18. storočia, ale nie na poli intelektuálneho zdôvodňovania, ale skôr na praktickom poli náboženského vedomia. Čo mohol deizmus a racionalizmus ponúknuť na zastavenie prílivu nemorálnosti a nevery, na vyriešenie pocitu hriechu, naplnenie túžby po odpustení, upokojenie beznádejného nepokoja duše? Staromódne pravdy, ktorým sa deizmus vysmieval, boli presne tie, ktoré WESLEY kázal množstvám núdzných ľudí: dedičný hriech, vykúpenie, tajomstvo zmierenia z viery, inkarnáciu, vzkriesenie a večný život.

Začiatok konca deizmu prišiel vtedy, keď sa kabinetné reči filozofov začali dotýkať arény bežného človeka a spochybnovať jeho náboženskú vieru: vzkriesenie, naplnenie prorociev, realitu zázrakov ap. Skeptik David HUME (1711-1776) rozbil základy, na ktorom bol deizmus postavený tým, že spochybnil všeobecnú vieru v Boha. Svojím dielom *Prirodzené dejiny náboženstva* (1757) zatĺkol posledný kliniec do rakvy deizmu, keď poukázal na to, že divosi vo svojom "prirodzenom" stave nie sú osvietenými deistami.⁶

3.2 Francúzski les philosophes

Z Anglicka prešlo osvietenstvo do Francúzska, kde nadobudlo rozhodne proticirkevný charakter a stalo sa ideológiou Francúzskej revolúcie z r. 1789. Vodčou osobnosťou francúzskeho deizmu bol François Marie Arouet VOLTAIRE (1694-1778), ktorý sa zoznámil s anglickým deizmom pri svojom pobyte v Anglicku v rokoch 1726-1729. Po návrate do Francúzska sa stal hlavným exponentom a popularizátorom myšlienok deizmu. Nebol žiadnym veľkým filozofom, ale mal vynikajúce schopnosti básnika, dramatika, historika esejistu a satirika. Tieto s veľkou nenávisťou v mene tolerancie obrátil proti vládnucej cirkvi vo

⁶ C. Brown: Philosophy and the Christian Faith, str. 80.

Francúzsku (*Écrasez l'infame!* - Vyhladte hanebnosť! - vyzýval proti cirkvi).

Ďalší z *philosophes*⁷ boli tzv. *encyklopedisti*, tvorcovia veľkej francúzskej encyklopédie.⁸ Vedúci vydavateľ Encyklopédie, Denis DIDEROT (1714-1784) postupne prešiel od deizmu k ateizmu a ateizmus bol filozofickým názorom aj ďalších francúzskych osvietenecov: napr. HOLBACHA (1723-1789), LA METTRIEHO (1709-1751) a HELVÉTIA (1715-1771). Títo francúzski *philosophes* sa nezaoberali natoľko filozofickými rozdielmi medzi racionalizmom a empirizmom, ich hlavnou úlohou bolo zrušiť vo Francúzsku vládu cirkvi a *absolutistickej monarchie* a miesto nich zaviesť nový sociálny a politický poriadok založený na osvietenskej filozofii, vedeckej pravde a prirodzených právach ľudstva. V myšlienka francúzskych osvietenských *philosophes* filozofia prestáva byť reflexiou o večných pravdách a stáva sa silou, *ideológiou*, ktorou treba transformovať svet.

Vo Francúzsku, opačne ako v Anglicku, osvietenský deisti a ateisti nemali seberovných protivníkov. Hrubý mechanistický materializmus začal svojím zdôraznením citu prekonávať jeden z nich, deista Jean Jacques ROUSSEAU (1712-1778), ktorý sa stal idolom Francúzskej revolúcie, iniciujúcim duchom romantizmu a praotcom moderných vychovávateľských teórií.

3.3 Nemecká osvietenská filozofia a *neológia*⁹

V Nemecku sa osvietenstvo v porovnaní s Anglickom a Francúzskom rozvíjalo v pokojnom zátiší.¹⁰ Na rozdiel od Anglicka a Francúzska Nemecko nezažilo osvietenskú revolúciu, v ktorej by silnejúca stredná trieda bojovala o autonómiu a moc proti kráľovi, ani sa nezúčastňovalo na novom obchodnom a priemyselnom vývoji, ktorý transformoval sociálne, ekonomické a politické štruktúry Anglicka a Francúzska a vyvrcholil v revolúciách z r. 1688 a 1789. Nemecko nemalo finančne silnú vyššiu strednú triedu, ktorá by sa svojou ekonomickou silou domáhala nezávislosti, slobody a majetku od vládnucej aristokracie. V tomto feudálnom Nemecku, rozdelenom na množstvo vojvodstiev, grófstiev, ríšskych miest a kniežatstiev ostali aj politické názory feudálnymi a absolutistickými.

V kultúrnom živote Nemecka, obzvlášť na severe, mala silný vplyv luteránska cirkev, a pod vplyvom jej ortodoxie bola vo vážnosti metafyzika. Veda a technika sa ešte dostatočne nerozvinuli, aby mohli byť spoločensky alebo filozoficky dôležité a ani HUMEov skepticizmus nemal v Nemecku veľký vplyv. Prvým veľkým nemeckým filozofom bol LEIBNIZ (1646-1716) a filozofia prvej fázy nemeckého osvietenstva je pokračovaním jeho filozofie.¹¹ Jeho učenie bolo systematizované a pozmenené v duchu aj v obsahu Christianom WOLFFOM (1679-1754), ktorý sa vo filozofii stal akýmsi tvorcom nemeckej racionalistickej osvietenskej ortodoxie.

Významným literárnym predstaviteľom *Aufklärung* bol Gotthold Ephraim LESSING (1729-1781), ktorý je známy svojou racionalistickou axiómou namierenou proti historickým kresťanským svedectvám: "Náhodné pravdy histórie sa nikdy nemôžu stať dôkazom nutných právd rozumu". Rozum teda rozhoduje o tom, čo je v náboženstve prijateľné a čo nie, ale ani on nemôže dať náboženstvu finálne vyjadrenie, nakoľko Boh neustále ľudstvo vychováva a náboženské poučky sa menia. Pokiaľ ide o morálku, táto je nezávislá na metafyzike aj teológii. Ľudstvo dosiahne dospelosť, keď pochopí tento fakt a keď človek dokáže konať svoju povinnosť bez očakávania odmeny v tomto alebo v budúcom živote.

Nemecká teológia nebola schopná odolať novým myšlienkam, naopak sama sa do veľkej miery zamenila novým myslením. Osvietenstvo prúdilo do cirkvi a vytvorilo novú zbožnosť a novú nemeckú osvietenskú teológiu, tzv. *neológiu*. Ortodoxný systém dogmatiky bol postupne rozbitý a namiesto starého uzavretého dogmatického systému nastúpila rada rôznych teologických postojov, ktoré zodpovedali

⁷ *Philosophes* (doslovne "filozofi") neboli akademickí, profesionálni filozofi, ale intelektuáli, tvorcovia verejnej mienky, politickí aktivisti vo vede a umení, žurnalisti a kaviarenski diskutéri. Títo spopularizovali a rozšírili myšlienku osvietenstva medzi rôznorodé a široké poslucháčstvo Francúzska. (T. Z. Lavine: From Socrates to Sartre, str. 187.)

⁸ Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers. Prvý zväzok vyšiel r. 1751.

⁹ K. Heussi, str. 346.

¹⁰ T. Z. Lavine, str. 192.

¹¹ Frederick Coppleston: A History of Philosophy IV., str. 41.

individualistickému charakteru obdobia.

K najvýznamnejším predstaviteľom kritickej *neológie* patrili Johann Salomo SEMLER (1725-1791), od r. 1752 takmer štyridsať rokov profesor teológie v Halle,¹² zakladateľ historickej a kriticky orientovanej teológie. Pri svojom skúmaní biblického kánonu uplatnil historicko-kritickú metódu a rozlišoval medzi etickými pravdami, ktoré platia dodnes a časovo obmedzenými výroky, ktoré boli dôležité len v čase písania knihy. SEMLER rozlišoval medzi teológiou (vedou) a náboženstvom (vierou v Boha), čím si pre vedecké skúmanie zabezpečil plnú slobodu. Rozlišoval pri tom medzi verejným a súkromným náboženským presvedčením. Dospelý jedinec má právo na plnú slobodu vo svojich náboženských názoroch, ale o verejnom náboženstve rozhoduje štát a nesmie byť súkromnými názormi ovplyvňovaný.

Oveľa radikálnejší bol Hermann Samuel REIMARUS (1694-1768), profesor na gymnáziu v Hamburgu. LESSING publikoval po jeho smrti fragmenty z jeho diela ako práce neznámeho autora (pod titulom "*Fragmenten eines Ungenannten*", 1774-1778). Kresťanstvo podľa REIMARUSA vzniklo z podvodu učeníkov, ktorí ukradli Ježišovo telo. Tomuto tvrdeniu sa vtedajšími historickými metódami nedalo dostatočne odporovať a v rokoch 1777-1778 to viedlo k tzv. "Sporu o wolfenbüttelské fragmenty", podľa knižnice, kde sa údajne našli.

Menej radikálnym ale nemenej vplyvným bol Johann Lorenz VON MOSHEIM (1694?-1755), profesor v Helmstedte a v Göttingene, ktorý bol v podstate racionalistickým supranaturalistom. Nesympatizoval s dogmatickou ortodoxiou ani s pietizmom a suchý WOLFFOV racionalizmus mu takisto nevyhovoval. No jeho vplyv vcelku podporoval šírenie osvietenstva. Svojou prácou *Institutiones historiae ecclesiasticae* (1726, 1755) sa stal "otcom modernej cirkevnej histórie".

V druhej fáze nemeckého osvietenstva sa vo filozofii začínajú prejavovať nové dôrazy na cit (HAMANN 1730-1788), intuíciu (JACOBI 1743-1819) a históriu (HERDER 1744-1803), no k prekonaniu osvietenského racionalizmu došlo až u KANTA a v teológii u SCHLEIERMACHERA.

4 OSVIETENSTVO V SPOLOČENSKÝCH VEDÁCH

4.1 Politika a štát

Na konci 17. storočia sekularizácia prebehla najrýchlejšie na politickom poli. Zo zahraničnej politiky úplne vypadli náboženské a konfesiónálne protiklady. (Od 18. storočia bolo napr. Turecko považované za možného spojenca kresťanských štátov).

Sekularizácii zodpovedalo aj cirkevne nezávislé učenie o štáte. Na miesto scholastického učenia, ktoré zakladalo učenie o štáte na náboženskom výklade, nastúpilo učenie o prirodzenej zmluve medzi ľudom a vládou (francúz Jean BODIN (1530-1596), holanďan Hugo GROTIUS (1583-1645), angličania Thomas HOBBS (1588-1679) a John LOCKE (1632-1704) a nemecký Samuel PUFENDORF (1632-1694). Účel štátu sa vysvetľoval čiste svetskými, časnými cieľmi (oproti večným) a štát bol v tejto teórii oslobodený od panstva cirkvi. Knieža prestalo byť zodpovedné za duše svojich poddaných. V 18. storočí sa toto učenie popri náboženských motívoch stalo základom *tolerancie*. Štát a cirkev ostali úzko spojené, až tam, kde vplyvom osvietenstva vznikli nové politické pomery, došlo k oddeleniu cirkvi od štátu (Francúzsko, USA).

4.2 Hospodárstvo a sociálne učenie

Zo zmien, ktoré sa odohrali v tomto období, je pre cirkevné dejiny významný predovšetkým nárast dôležitosti mešťanstva, ktoré vytlačilo kniežatá z ich privilegovaných pozícií, získalo väčší majetok, lepšie vzdelanie a čiastočne aj politické práva. Mešťanstvo sa prostredníctvom týchto zmien stalo vlastným nositeľom osvietenstva.

Plná sekularizácia sa prejavila aj v ekonomickom učení 18. storočia, ktoré plne opustilo teologické vysvetľovanie predchádzajúcich ekonomických teoretikov a videlo ideál v prirodzenom toku vecí. Adam

¹² Univerzita v Halle sa od r. 1734 dostala pod vplyv racionalistov a prestala tak byť centrom pietizmu. (Genthe: *Mit den Augen der Forschung*, str. 66)

SMITH (1723-1790) sa stal zakladateľom modernej ekonomickej teórie.

4.3 Historické vedy

Obdobie osvietenstva myslelo "nehistoricky", keďže podriaďovalo historické poznanie praktickým cieľom, obzvlášť morálke a nemalo žiadnu predstavu o obrovskej váhe historicky vzniklej reality. Venovalo sa však štúdiu dejín a urobilo na tomto poli významné kroky vpred. Osobitne sa prehĺbilo štúdium histórie a pod jeho vplyvom aj štúdium psychológie.

4.4 Umenie, literatúra

V literatúre a umení sa rozhodujúce oslobodenie od nadvlády cirkvi odohralo už v období renesancie (maliarstvo, sochárstvo, architektúra, epos, lyrika, dráma). Najdlhšie vládla cirkev na poli hudby. V prvej polovici 18. storočia našla luteránska religiozita svojho najmocnejšieho interpretu v Johannovi Sebastianovi BACHOVI (1685-1750).

4.5 Reakcie

Osvietenstvo, racionalizmus a vyššia kritika Biblie dobyli veľkú časť teologického sveta. Takmer na všetkých univerzitách boli učitelia aj študenti pod ich vplyvom. Napriek tomu sa ich vplyv nesmie preceňovať. Zároveň mal veľký vplyv aj pietizmus a stará militantná ortodoxia. Treba zdôrazniť, že pietizmus dokonca dostal na konci 18. storočia nový dych, a že nasledujúce 19. storočie nie je len storočím biblickej kritiky a liberálnej teológie, ale aj storočím veľkých duchovných prebudení a storočím rozmachu kresťanskej svetovej misie.

47. KAPITOLA

EVANJELIKÁLNE PREBUDENIE V BRITÁNII V 18. STOROČÍ METODIZMUS (1735- 1791)

I ÚVOD

So slovom "prebudenie" (prirodzene máme na mysli "duchovné prebudenie") sa na základe historickej a osobnej skúsenosti spájajú dosť rozdielne predstavy. Niekedy sa týmto slovom označuje jednoduché *vzbudenie záujmu o náboženstvo* (napr. *prebudený hriešnik*), inokedy sa myslí *pietistická obnova duchovného života cirkvi* (napr. *prebudená cirkev*). Niekedy sa ním popisuje *vzrast evanjelizačnej alebo misijnej činnosti cirkvi*, inokedy ide o viac-menej presne historicky a denominačne ohraničené *prebudenecké hnutie*.¹ Predstavy o prebudení v našej oblasti boli vytvárané skôr pod vplyvom nemeckého pojmu *Erweckung* (prebudenie), prípadne *Erweckungsbewegung* (prebudenecké hnutie), a tiež pod vplyvom nemeckej skúsenosti s duchovným prebudením ako pod vplyvom anglického *revival*. V Nemecku sa slovo *Erweckung* stalo súčasťou pietistického slovníka hlavne prostredníctvom zürišského kazateľa Johanna Kaspara LAVATERA (1741-1801), ktorý ho spopularizoval vo svojich dielach. Nemecké pietistické prebudenecké hnutie zápasilo o vplyv s osvietenstvom, ale sa mu nepodarilo celkom preniknúť zemské cirkvi ani vytlačiť z racionalizmu pochádzajúci cirkevný liberalizmus.²

Anglické slovo *revival*³ (na rozdiel od nemeckého *Erweckung*, ktoré znamená doslovne "prebudenie") vyjadruje skôr predstavu *oživenia* (resuscitácie), ako prebudenia (zo spánku⁴). Historicky tento pojem označoval oživenie duchovného života cirkvi, pokánie z hriechov a formalizmu a s tým súvisiacu evanjelizáciu. Takéto *revivals* mali v anglosaských krajinách značne ďalekosiahlejší cirkevný, politický a spoločenský dopad,⁵ ako *Erweckungen* v nemecky hovoriacich krajinách, *réveil* vo Francúzsku alebo Švajčiarsku, preto aj definícia prebudenia je tu odlišná. Napr. D. M. LLOYD-JONES charakterizuje prebudenie na základe anglosaských historických skúseností s prebudením takto:⁶

¹ Príkladom takéhoto miestneho chápania prebudeneckého hnutia je kniha *Naše korene, vznik a vývoj prebudeneckého hnutia na Slovensku*, str. 8 (Bratislava 1994).

² Gustav Adolf Benrath: heslo "Erweckung" in: *Theologische Realenzyklopädie*, str. 205.

³ Podľa Oxfordského slovníka anglického jazyka slovo *revival* v zmysle "prebudeneckého hnutia" prvý použil americký puritánsky autor Cotton MATHER vo svojej knihe *Magnalia Christi Americana* (1702). (Citované v R. E. Davies: *I Will Pour Out My Spirit*, str. 23.)

⁴ Angličtina používa aj slovo *awakening*, ktoré je ekvivalentom nemeckého *Erweckung*.

⁵ "Bezmocná cirkev bola zrazu zaplavená novým duchovným uschopnením, ktoré zastavilo postup smerom k racionalistickému materializmu a priviedlo Britániu späť k Bohu." (A. Skevington Wood: *The Inextinguishable Blaze*, str. 26, 27.)

⁶ Nejestvuje nejaká jednotne prijatá "definícia prebudenia". Takisto sú sporné aj príčiny a dôsledky prebudení. Tu však nie je priestor na podrobnejšie rozoberanie týchto otázok.

"Podstata prebudenia spočíva v tom, že Duch Svätý zostúpi na väčší počet ľudí naraz, na celý cirkevný zbor na väčší počet zborov, oblastí alebo možno na celú krajinu.... Je to navštívenie alebo vyliatie Svätého Ducha... Zrazu si ľudia uvedomujú jeho prítomnosť, sú si vedomí majestátu a úžasu Božieho. Duch Svätý doslovne predsedá zhromaždeniu a vedie ho, prejavuje svoju moc a vedie ich a riadi ich. To je podstatou prebudenia."⁷

Preto aj náš pojem *prebudenie* pri jeho aplikácii na anglosaské (anglické a americké) *revivals* musí dostať trochu iný obsah ako sme zvyknutí. V anglosaskej skúsenosti je slovo *revival* spojené so skúsenosťou prenikavého oživenia cirkvi a následnou transformáciou celej spoločnosti⁸, s masovým rastom cirkvi, s entuziastickými skúsenosťami⁹ a so širokou teologickou reflexiou. V Spojených štátoch sa *revivalizmus*¹⁰ dokonca stal súčasťou kultúry a charakteristickým znakom protestantizmu.

Podobne ako slovo *revival*, aj anglické slovo *evangelical* má od 18. storočia oproti nemeckému *evangelisch* (evanjelický) posunutý obsah. Do tejto doby *evangelical* bolo ekvivalentom nemeckého slova *evangelisch*, čo by sme voľne mohli preložiť ako *protestantský* (luteránsky alebo reformovaný). Od prebudenia v 18. storočí, keď bolo slovo *evangelical* v Británii stotožnené s pojmom *metodistický*, označuje toto slovo v angličtine určitý *typ protestantizmu*, ktorý zdôrazňuje osobné obrátenie (v pietistickom zmysle) a evanjelizačnú angažovanosť v spoločnosti (v zmysle anglosaských prebudení). Aby sme tento rozdiel vyjadrili už v názve, anglické slovo *evangelical* budeme odteraz prekladať slovom evanjelikálny.

Označovanie evanjelikálnych prebudení radovými číslovkami so začiatkom v 18. storočí je prejavom snahy o ich klasifikáciu, ktorá vychádza z práce amerického historika prebudení J. E. ORRA¹¹.

ČÍSLOVANIE	OBDOBIE	MIESTO	OSOBNOSTI
"PRVÉ" evanjelikálne prebudenie	1734-1780	Veľká Británia Trináť kolónii	WHITEFIELD John WESLEY Jonathan EDWARDS
"DRUHÉ" evanjelikálne prebudenie	1792-1842	Európa USA	Robert HALDANE Charles FINNEY
"TRETIE" evanjelikálne prebudenie	1857-1859	New York - USA Wales, Ulster, Írsko	Jeremiah LANPHIER
"ŠTVRTE" evanjelikálne prebudenie	1904-1930	Wales USA	Evan ROBERTS PARHAM, SEYMOUR

2 HISTORICKÉ POZADIE EVANJELIKÁLNEHO PREBUDENIA V BRITÁNII

2.1 Veľká Británia po Utrechtskom mieri (1713)

Vojna o španielske dedičstvo (1701-1713/14, "prvá svetová vojna modernej doby"¹²) medzi "Veľkou alianciou" (Veľká Británia, Holandsko, Rakúsko, Prusko, Hanoversko, Portugalsko, Ríša, Savojsko) a Francúzskom ĽUDOVÍTA XIV. bola rozpútaná kvôli udržaniu "rovnováhy síl" (v Španielsku bol na trón

⁷ D. M. Lloyd-Jones: *Revival, Can we Make it Happen?*, str. 100.

⁸ Historik amerických prebudení, MCLOUGHLIN, charakterizuje prebudenia ako "oživenie celého kultúrneho systému, ktorým sa prekonávajú ostré protiklady medzi normami a skúsenosťou, starými názormi a novou realitou..." (William McLoughlin: *Revivals, Awakenings and Reform*, str. 10.)

⁹ Každé prebudenie sa vyrovnávalo s prejavmi emocionalizmu a entuziazmu ako to konštatuje aj Jonathan EDWARDS vo svojom diele *The Distinguishing Marks of the Work of the Spirit of God*.

¹⁰ *Revivalizmus* je organizované evanjelizačné hnutie na obnovu cirkvi na rozdiel od *revival*, ktorý sa chápeme ako Duchom Božím iniciovanú udalosť, ktorá priamo nezávisí na organizovanej snahe.

¹¹ Toto číslovanie je len pomocné a samozrejme nie je prijaté všetkými historikmi prebudení. (R. E. Davies, str. 150). Tabuľka je prevzatá z knihy: Nate Krupp: *Church Triumphant at the End of the Age*, str. 12.

¹² H. Kinder, W. Hilgemann: *The Penguin Atlas of World History I*. str. 269.

zvolený francúzsky bourbonovec FILIPZ ANJOU). Vojna skončila triumfom britskej politiky *rovnováhy síl*, Británia sa stala "arbitrom Európy", získala nové územia v zahraničí, prevzala postupne nadvládu na svetových moriach (od Holandska) a účasť na svetovom obchode s otrokmi. Od tejto zmluvy sa datuje rozhodujúce postavenia Anglicka v Európe a postupne sa stávala rozhodujúcou silou vo svete. Tieto skutočnosti mali veľký význam pre protestantskú misiu v 18. a 19. storočí.

2.2 Vnútorne pomery vo Veľkej Británii

Osemnásťte storočie v Británii znamenalo triumf agrárneho a komerčného kapitalizmu a začiatok priemyselnej revolúcie,¹³ ktorá mala Britániu transformovať v poslednej tretine 18. storočia z poľnohospodárskej krajiny na prvú priemyselnú krajinu sveta (1760-1800). Rýchlo rastúca priemyselná populácia sa v Anglicku koncentrovala do veľkých miest, kde sa o ňu cirkev tradičnými spôsobmi nedokázala postarať. Priemyselné a sociálne zmeny a problémy z nich vyplývajúce mali ďalekosiahly význam. "Anglická trieda roľníkov sa premiestňovala z vidieka do miest a sústreďovala sa okolo tovární a baní..."¹⁴ V mestách rástla trieda robotníkov, ktorá bola "nevedomá, nemorálna a odovzdaná alkoholizmu."¹⁵

Po reštaurácii monarchie sa v Anglicku prejavila silná reakcia proti puritanizmu reprezentovaná deizmom a filozofickým skepticizmom. Táto zašla tak ďaleko, že VOLTAIRE, ktorý bol v Londýne v rokoch 1726-1729, sa o Anglicku s potešením vyjadril ako o "najbezbožnejšej krajine na svete"¹⁶ a MONTESQUIEU tvrdil, že Angličania nemajú žiadne náboženstvo. Anglicko navštívil v rokoch 1729-1730 a povedal, že ak tu niekto spomenie náboženstvo, každý sa len smeje.¹⁷

Boje o náboženstvo na konci 17. storočia spôsobili v anglikánskej cirkvi, ale aj v opozícii (*dissenters*) všeobecnú letargiu. Racionalizmus (deizmus) prenikol do všetkých tried náboženských mysliteľov a dokonca aj medzi ortodoxnými sa kresťanstvo zdalo byť len akousi etikou podopretou Božími príkazmi. Sociálne podmienky nižších tried boli pritom bedárske a duchovne úbohé a "súboje, cudzoložstvo, smilstvo, hazardné hry, nadávky, porušovanie nedeľného odpočinku a opilstvo boli sotva považované za neresti".¹⁸ Medzi vyššími triedami vládla korupcia, neschopnosť a podplácanie.

Známa je hypotéza francúzskeho historika Elie HALÉVYHO vyslovená v jeho práci *Anglicko roku 1815*, podľa ktorej bolo Anglicko uchránené od podobnej násilnej revolúcie francúzskeho typu práve prostredníctvom stabilizačného vplyvu evanjelického náboženstva, osobitne metodizmu. Túto tézu potom prevzali anglickí historici a dopĺňovali pre ňu nové a nové dôkazy.¹⁹ "...evanjelické náboženstvo v osemnástom storočí pravdepodobne dosiahlo to, ...že v snahe zmieri Boha a masy "odcudzené od Boha" ...vykonalo službu sprostredkovania medzi idálmi starej a novej spoločnosti."²⁰

3 ZAČIATKY PREBUDENIA

3.1 Predchodcovia prebudenia

Najranejším predchodcom Veľkého prebudenia 18. storočia bola protestantská reformácia zo 16. storočia.²¹ Premostením medzi reformáciou a evanjelickým prebudením boli dve veľké protestantské hnutia: anglický puritanizmus a nemecký pietizmus. Teologické a organizačné prvky týchto dvoch veľkých hnutí (vyžadovanie osobnej náboženskej skúsenosti, dôraz na cirkevnú a spoločenskú transformáciu,

¹³ P. Corrigan, D. Sayer: *The Great Arch*, str. 88.

¹⁴ James Hastings Nichols: *History of Christianity 1650-1950*, str. 87.

¹⁵ Bernard Semmel: *Elie Halévy, Methodism, and Revolution in: Halévy: The Birth of Methodism in England*, str. 7.

¹⁶ J. H. Nichols, str. 102.

¹⁷ Iain H. Murray: *The Puritan Hope*, str. 112.

¹⁸ J. C. Ryle: *Christian leaders of the 18th Century*, str. 18.

¹⁹ B. Semmel, str. 1.

²⁰ Bernard Semmel: *The Methodist Revolution*, str. 4-5.

²¹ A. S. Wood: *The Inextinguishable Blaze*, str. 27.

organizovanie malých skupín) sa novým spôsobom realizovali v kontexte prebudenia.

Vplyv *puritanizmu* sa prejavil v náboženskej horlivosti a morálnej vážnosti napriek reakcii proti nemu. Puritánsky prístup ku kresťanstvu prežíval v mnohých anglikánskych aj nonkonformistických kňazoch, kazateľoch a laikoch.

Vplyv *pietizmu* ako hnutia modlitby, biblického štúdia a spoločnej disciplinovanosti priviedlo stovky laikov do miestnych asociácií na obnovu a pestovanie duchovného života. Náboženské spoločnosti, ktoré začali vznikať od r. 1678 pôsobením Nemca A. HORNECKA (1641-1697), "neboli neovplyvnené pietistickými *collegiami*"²² a boli jednou z predzvestí evanjelikálneho prebudenia. Roku 1700 bolo len v Londýne aspoň 40 takých spoločností, ktoré "navštevovali chudobných v ich domácnostiach, pomáhali niektorým v obchode, podporovali chudobných študentov na univerzitách a zakladali školy pre chudobných".²³ Tieto spoločnosti neskôr poskytovali sieť, prostredníctvom ktorej sa prebudenie šírilo.

Treba poznamenať, že aj keď víťazstvo ortodoxie nad deizmom²⁴ na začiatku 18. storočia bolo dosiahnuté výlučne v intelektuálnej sfére, predsa len pripravilo cestu evanjelikálnemu prebudeniu. Zvesť o spasení založená na jedinečnej autorite Písma oslovila generáciu, ktorá už premyslela otázku božského zjavenia a rozhodla sa pre tradičný názor. Takto kresťanskí apologisti pripravili cestu pre kazateľov prebudenia a prebudenie dokončilo prácu apologistov získaním množstva ľudí apelom tak na ich srdcia ako aj na ich myseľ.

Významnou osobnosťou v tomto prípravnom procese bol autor duchovnej literatúry William LAW (1686-1761), ktorý upozorňoval na nedostatočnosť intelektuálneho prekonania deizmu. Svojím dielom (*Praktické pojednanie o kresťanskej dokonalosti*, 1726, *Vážna výzva k odovzdanému a svätému životu*, 1728) významne ovplyvnil vedúce osobnosti prebudenia, podporil etický dôraz prebudenia a stimuloval záujem o skúsenosť viery tam, kde rozumové dôvody končia so svojimi možnosťami

3.2 Začiatok prebudenia vo Walese

Anglikánsky vikár vo Walese, Griffith JONES (1683-1761), je často nazývaný "rannou hviezdou prebudenia". Čoskoro po r. 1710 začal putovne kázať, získal mnoho konvertitov, ale vyvolal aj silnú opozíciu. Od r. 1735 sa pod jeho vplyvom stal evanjelizátormi podobného razenia Daniel ROWLAND (1713-1790) a Howell HARRIS (1714-1771). Práca týchto evanjelizátorov položila základy waleského kalvinistického metodizmu.

4 GEORGE WHITEFIELD

"Prorokom prebudenia" bol George WHITEFIELD (1714-1770), ktorý po hlbokej duchovnej kríze prežil znovuzrodenie r. 1735, keď waleské prebudenie bolo už v plnom prúde. Jeho primárna úloha v prebudení a nevídaný rozsah jeho vplyvu sa často stráca v tieni veľkolepej organizačnej práce bratov WESLEYOVCOV. Bol to však WHITEFIELD, ktorý v tomto období prvý zdôraznil znovuzrodenie ako centrum zvesti evanjelia, prvý začal agresívnu evanjelizáciu, prvý kázal pod holým nebom, prvý zhromaždil veľké zástupy konvertitov, prvý angažoval laických kazateľov, prvý začal putovnú kazateľskú činnosť a prvý nadviazal spojenie s americkým prebudením.²⁵

Študoval v Oxforde, kde bol členom "Svätého klubu", ktorý založil Charles WESLEY. Roku 1736 bol ordinovaný ako diakon anglikánskej cirkvi, ale jeho kázanie o nutnosti znovuzrodenia vzbudilo taký odpor, že začal kázať mimo cirkevných priestorov tam, kde sa naskytla príležitosť. Stal sa cestujúcim kazateľom

²² A. S. Wood, str. 32.

²³ R. E. Davies, str. 72.

²⁴ A. S. Wood, str. 33. O tomto víťazstve nemožno hovoriť v plošnom zmysle, akoby väčšina prijala argumenty apologistov ortodoxie. Je to len konštatovanie, že na rozdiel od Francúzska a Nemecka v Anglicku stáli lepšie mozgy a presvedčivejšie argumenty na strane ortodoxie.

²⁵ A. S. Wood, str. 81.

a za 34 rokov svojej služby kázal viac ako 15 000 krát. Sedemkrát navštívil americké kolónie, kde nakoniec aj zomrel.

WHITEFIELD bol rozhodným kalvinistom, čo viedlo od r. 1741 k postupnému rozchodu s Johnom WESLEYOM, hoci aj po tomto rozchode si navzájom zachovali korektné spôsoby. Výsledkom tohto sporu boli dva prúdy metodizmu: "WESLEYHO" arminiansky smer a "WHITEFIELDOV" kalvinistický metodizmus. WHITEFIELD nebol teológom ani organizátorom ako WESLEY, ale jeho moc v kázaní ostala neprekonaná. Jeho životopisci ju vysvetľujú podľa svojho teologického postoja buď mocou Ducha Svätého, alebo WHITEFIELDOVÝM dramatickým umením, ktoré obdivovali aj ľudia neprijímajúci jeho zvesť evanjelia.²⁶ "Jeho bohatá a prirodzená gestikulácia, ilustrácie a príležitostný štýl kázania natrvalo zmenili americké evanjelikálne kázanie."²⁷

WHITEFIELD je považovaný za zakladateľa amerického *revivalizmu*, ale zaoberal sa aj sociálnymi a pedagogickými problémami. V Georgii založil sirotinec a pomohol založiť tri dnešné americké univerzity (Princeton, Pennsylvánsku univerzitu a Dartmouth).

5 JOHN WESLEY A METODIZMUS

S Evanjelikálnym prebudením je nerozlučne spojené meno Johna a Charlesa WESLEYOVCOV. Viditeľným výsledkom WHITEFIELDOVEJ práce v Anglicku bolo len niekoľko málo zhromaždení registrovaných ako domy zhromaždenia *dissenterov*. Veľkým kontrastom oproti tomu je práca predovšetkým Johna WESLEYA, o ktorom *Gentleman's Magazine* r. 1791 po jeho smrti napísal: "Humánnym úsilím jeho a jeho brata Charlesa bolo uvedený cit pre slušnosť v morálke aj náboženstve medzi najnižšie triedy ľudstva... Jeho osobný vplyv bol väčší ako ktoréhokoľvek jednotlivého gentlemana v krajine... Ak nebol ozdobou literatúry, miesto toho bol požehnaním svojim bližným, ak nebol géniom svojho veku, miesto toho bol služobníkom Božím."²⁸

5.1 Pôvod, štúdium a misionárske začiatky Johna WESLEYA (1703-1791)

WESLEYHO predkovia boli non-konformisti - obaja starí otcovia boli r. 1662 vylúčení zo štátnej cirkvi. Jeho otec, Samuel, však až do svojej smrti pôsobil v anglikánskej cirkvi v drsnom vidieckom zbore v Epworthe. John bol pätnástym synom (jeho brat Charles osemnástym) v rodine s devätnástimi deťmi. Najprv chodil do školy v Londýne (Charterhouse School 1714-20), kde spolu so svojim bratom boli vynikajúcimi študentmi.

Roku 1720 išiel John študovať do Oxfordu (Christ Church College) a Charles ho tam nasledoval r. 1726. John bol v tom istom roku menovaný členom správnej rady (*fellow*) Lincoln College, keď sa predtým r. 1725 kvalifikoval ako diakon. S touto ordináciou sa začali jeho duchovné zápasy, ktoré trvali až do r. 1738.

V rokoch 1726-29 sa John stal otcovým pomocníkom a r. 1728 bol ordinovaný za anglikánskeho kňaza. Počas jeho neprítomnosti v Oxforde Charles a dvaja ďalší študenti vytvorili malý klub za účelom vzájomnej pomoci v štúdiách a neskôr na čítanie kníh a kvôli duchovnému spoločenstvu. (Toto sa veľmi podobá na pietistickú činnosť pokračujúcu v tradícii mnohých podobných spoločností, ktoré vznikli v rámci štátnej cirkvi v posledných rokoch 17. storočia.) Keď sa John r. 1729 vrátil do Oxfordu, stal sa vedúcim tejto skupiny. Skupina rástla pripájaním ďalších študentov. Ich ideály boli rozhodne v plnej zhode so záujmami obradnej anglikánskej cirkvi (tzv. *high-church*). Snažili sa o posvätený život (tu mal na nich vplyv William LAW) a navštevovali väzňov v oxfordskej väznici. Za svoje snahy dostali prezývku "Svätý klub" (*Holy Club*) a nakoniec posmešné pomenovanie *metodisti*. V tomto štádiu ešte stále pracovali na

²⁶ Herec David Garrick povedal, že taký rečník by dokázal rozplakať ľudí už tým, ako vysloví slovo "Mezopotámia". (David L. Edwards: *Christian England III.*, str. 46.)

²⁷ C. Mitchell: George Whitefield in: J. D. Douglas (ed.): *Who's Who in Church History*, str. 716-717.

²⁸ D. L. Edwards: *Christian England III.*, str. 50.

záchrane svojich vlastných duší.

Po otcovej smrti r. 1735 John aj Charles dostali zamestnanie misionárov v novej kolónii Georgia v Novom Anglicku v usadlosti založenej generálom OGLETHORPOM r. 1733. Na lodi, ktorou sa plavili, bolo aj 26 moravských bratov (ochranovská Jednota bratská), ktorých odvaha počas silnej búrky presvedčila Johna, že mali takú vieru v Boha, aká jemu chýbala. Po príchode do Savannah sa John stretol s jedným z ich vodcov (so SPANGENBERGOM), ktorý mu položil nepríjemnú otázku: "Poznáš Ježiša Krista?" John odpovedal: "Viem, že je Spasiteľom sveta", na čo SPANGENBERG odpovedal: "Áno, ale vieš, že zachránil teba?"

Charles sa vrátil do Anglicka r. 1736 a bol sklamaný a znechutený. John pokračoval a záznamy ukazuje, že jeho práca bola vcelku úspešná, hoci veľmi namáhavá. John bol verným *high-church* anglikánom a v Savannah zorganizoval malú spoločnosť na pestovanie vrúcnejšieho náboženského života. Bohoslužby konal v nemčine, francúzštine a taliančine, no zdá sa, že incident, pri ktorom John neprejavil dostatok taktosti vo vzťahu k dievčaťu, nahlodal jeho vplyv. Vo februári 1738 sa vrátil do Anglicka a táto cesta späť bola chvíľou veľkého sebakúmania. Bol usvedčený z nevery: nemal vieru v Krista, ktorá zachraňuje od strachu... strachu zo smrti. Do denníka si ešte v Georgii zapísal:

"Je tomu dva roky a skoro štyri mesiace, čo som odišiel zo svojej rodnej krajiny, aby som učil georgijských Indiánov kresťanstvo: ale čomu som sa medzitým naučil ja? Nuž (to, čom som najmenej očakával), že ja, ktorý som šiel do Ameriky obracať iných, som sa sám nikdy neobrátil k Bohu." (K zápisu patrí aj poznámka pod čiarou, ktorá znie: "I am not sure of this" - týmto nie som si istý.)²⁹

5.2 WESLEYHO obrátenie - 24. máj 1738

V priebehu týždňa po Johnovom návrate sa obaja bratia dostali do kontaktu s moravským bratom Petrom BÖHLEROM, ktorý sa cestou do Georgie zastavil v Londýne a bol ZINZENDORFOM ordinovaný pre prácu v Karolíne. V týchto dňoch John dospel k presvedčeniu, že pre svoj nedostatok viery nemôže už ďalej kázať. BÖHLER mu na to odpovedal, aby kázal vieru, kým je nebude mať a potom ju bude kázať preto, lebo ju má.

V niekoľkých nasledujúcich mesiacoch v spoločenstve s BÖHLEROM WESLEY sa dal presvedčiť o pravdivosti jeho slov, lebo videl ich účinok na ľudí, zvlášť na jedného väzňa odsúdeného na smrť, ktorý prežil okamžitý pokoj v istote, že Kristus vzal na seba jeho hriechy a prestal sa báť smrti. WESLEY nevedel pochopiť tieto náhle obrátenia, ale overil si, že sú o nich správy v Novej Zmluve.

BÖHLER zorganizoval malú "spoločnosť", ktorej boli bratia Wesleyovci zakladajúcimi členmi, a ktorá sa čoskoro presťahovala na ulicu *Fetter Lane*. Dva týždne po tom, ako BÖHLER odišiel z Londýna do Ameriky, 21. mája 1738, Charles prežil opravdové obrátenie a našiel pokoj a radosť zo spasenia.

O tri dni neskôr išiel John s ťažkým srdcom na stretnutie tejto spoločnosti na *Aldersgate Street*. Niekoľko dní čítal LUTHEROV predhovor k epištole Rimanom a WESLEY prežil vo svojom srdci zvláštne hrejivé uistenie, že Kristus vzal na seba aj jeho hriechy. Vzápätí po tejto skúsenosti začal prežívať víťazstvo nad pokušením prostredníctvom modlitby. WESLEYHO svedectvo šokovalo jeho priateľov. Vždy ho považovali za kresťana. Veď či neprijímal sviatosti?

Tri týždne po svojom obrátení WESLEY šiel navštíviť moravských bratov do Herrnhutu pri Drážďanoch a o tri mesiace sa vrátil do Londýna.

5.3 WESLEYHO rozchod s Jednotou (Moravanmi)

WESLEY hlboko obdivoval zbožnosť moravských bratov. Z tohto dôvodu kontroverzia s nimi bola o to bolestnejšia. Uznával svoju zaviazanosť a bol im vďačný. Po návšteve v Ochanove (Herrnhut) hneď po svojom obrátení bol stále nespokojnejší s ich *kvietizmom* a tendenciou k duchovnej uspokojenosti. Najprv bol optimistom a počítal s možnosťou ovplyvniť ich skupinu v Anglicku svojimi vlastnými názormi. Vzťahy sa však zhoršovali a došlo k napätiam. WESLEY nástojil, že viera a dobré skutky musia patriť dohromady.

²⁹ John Wesley: The Works of John Wesley I., str. 75-76.

Nakoniec sa WESLEY odlúčil od *Fetter Lane Society*, ktorú predtým založil spolu s Petrom BÖHLEROM, a založil svoju vlastnú *United Society*. Rozdelenie sa nikdy nezacelilo a spôsobilo 20-ročný boj prostredníctvom pamfletov.

5.4 WESLEY - kazateľ

WESLEY začal čoskoro po svojej evanjelíkálnej skúsenosti kázať stovkám poslucháčov "nové" poslanstvo o ospravedlnení vierou. Jeho cieľ bol jasný: reforma národa, osobitne cirkvi, a šírenie biblickej svätosti v celej krajine. WESLEY veril, že bol poslaný od Boha, aby zvestoval evanjelium v Británii.

WHITEFIELD ho povzbudil k tomu, aby začal kázať na voľných priestranstvách. WESLEY tak začal robiť v apríli 1739 v Kingswoode, v Bristole, kde kázal baníkom. Najprv sa k takémuto kázaniu ako tradičný anglikán staval skepticky, no zistil, že je to najúčinnější spôsob ako osloviť masu. Využíval to potom až do konca svojej putovnej služby - viac ako 50 rokov. Ako kazateľ bol horlivý, praktický a odvážny. Často bol fyzicky ohrozovaný (zvlášť na začiatku svojej činnosti), ale nebezpečenstvo ho neodradilo ani prerušovanie ho nezastavilo. Takto sa dostal do blízkeho kontaktu s jednoduchými ľuďmi, ktorí ho radi počúvali. WESLEY konal kazateľské cesty po Anglicku, Škótsku a Írsku a jeho poslucháčstvo sa počítalo na tisíce.

Počas kázania WESLEYA a WHITEFIELDA často dochádzalo k zvláštnym fyzickým prejavom citového vzrušenia: ľudia niekedy vykriekli alebo omdleli, niektorí sa zmietali v kŕčoch. John WESLEY veril, že sú vyvolané buď odporom diabla, alebo pôsobením Svätého Ducha, no v žiadnom prípade sa nedal nimi odradiť.

5.5 WESLEY - zakladateľ metodizmu

WESLEYHO meno je predovšetkým spojené s metodizmom, hoci on sám až do smrti ostal členom anglikánskej cirkvi a odmietal odchod svojich stúpcov zo štátnej cirkvi. Preto napríklad zhromaždenia metodistov boli organizované tak, aby sa nekonali v čase anglikánskych bohoslužieb.

WESLEY nemal výrečnosť, ktorou bol známy WHITEFIELD. Jeho zvláštnym obdarovaním bola schopnosť organizovať a viesť. Asi 250 000 míľ precestoval na koni alebo v jednoduchom koči a kázal asi 40 000 kázni. Roku 1896 vyšla bibliografia ním vydaných kníh a traktátov, ktorá uvádzala 233 titulov a ďalších 100, ktoré pripravil na vydanie. Medzi nimi boli napr. aj anglická, francúzska, latinská, grécka a hebrejská gramatika. Ráno vstával o štvrtrej, o piatej viedol bohoslužby, okolo desať hodín denne strávil cestovaním, počas ktorého obyčajne čítal alebo písal. Okolo desiatej večer išiel spať. Roku 1791 mali jeho *spoločnosti* 72 476 plnoprávných členov. WESLEY venoval svojej práci takmer celý svoj zárobok. Odhaduje sa, že ročne zarobil okolo 30 000 libier, ale žil len z 30 libier na rok.³⁰

Organizačná štruktúra hnutia bola založená na štúdiu organizácie ochranovskej Jednoty bratskej a puritánskych ideí o duchovnom spoločenstve kazateľov v malých skupinách často nazývaných *classis*. Metodistické náboženské spoločnosti boli tiež podelené do skupín (*classes*) na vzájomnú podporu kresťanského života. WESLEY vytvoril plán organizácie členov do tried asi po 12 ľudí, každý pod triednym vedúcim. Po r. 1742 veľmi vzrástlo využívanie laických kazateľov. O majetok sa starali dozorcovia, o školy sa starali učitelia. Navštevovali sa chorí.

Keď to bolo pre rozsah hnutia nutné, WESLEYHO zodpovednosť sa rozdelila na okruhy (*circuit*), ktoré dostali na starosť cestujúci kazatelia. Každý okruh dostal na starosť jeden *superintendent*.

Rozchod s anglikánmi

WESLEY nemal v pláne rozísť sa s anglikánskou cirkvou. Preto nezakladal pre svojich konvertitov zbory, ale "náboženské spoločnosti". Hnutie však rástlo a potrebovalo kazateľov, ale len málo anglikánskych duchovných bolo ochotných pracovať v metodistických spoločnostiach, preto WESLEY musel zamestnať laikov. Márne sa však snažil získať pre nich od anglikánskej cirkvi ordináciu. Prvýkrát porušil kánony anglikanizmu, keď ordinoval pracovníkov pre prácu v Amerike. Metodizmus bol prenesený do Ameriky r. 1766, ale po americkej revolúcii za nezávislosť a po mnohých márných pokusoch získať

³⁰ D. L. Edwards: *Christian England III.*, str. 59.

ordinovaných kňazov pre prácu v Amerike, John WESLEY "oddělil" dvoch mužov ako diakonov a presbyterov a Thomasa COKEa ako superintendenta pre prácu v Spojených Štátoch. COKE a Francis ASBURY si neskôr prisvojili proti WESLEYHO vôli titul "biskup". Tu došlo k rozchodu s anglikánskou cirkvou, ktorý bol za týchto okolností nevyhnutný.

Rozchod s Georgeom WHITFIELDOM

WESLEY, tak ako väčšina ľudí patriacich k štátnej cirkvi tých čias, bol presvedčením arminián odmietajúci kalvinizmus, ktorý podľa nich paralyzoval morálnu snahu. WHITEFIELD bol kalvinistom. Hoci ich priateľstvo sa neskôr obnovilo, v rokoch 1740-41 si vymenili niekoľko rozhorčených listov. Od r. 1748, keď WHITEFIELD našiel v Seline, grófke z HUNTINGDONU pevnú a horlivú podporu, v metodizme začalo paralelné hnutie, *Lady Huntingdon Connection* (asociácia), s WHITEFIELDOM ako kazateľom (od r. 1761).

Roku 1769 sa kontroverzia kvôli predestinácii obnovila s novou intenzitou a na konferencii r. 1770 WESLEY zaujal silné arminiánske stanovisko. Bo to rok, v ktorom WHITEFIELD zomrel. Charakter wesleyského metodizmu sa potvrdil ako arminiánsky.

5.6 WESLEYHO teológia

WESLEYHO rozsiahle dielo dobre vystihuje jeho postoj vo veciach teórie a praxe kresťanského života. V kázni *Ešte vynikajúcejšia cesta* (*The More Excellent Way*) cituje starovekého autora o dvoch triedach (*orders*) kresťanov: "Od začiatku jestvujú dve triedy kresťanov. Jedna žila nevinný (*innocent*) život prispôsobujúc sa vo všetkých nehriešnych veciach zvykom a spôsobom sveta. Konala mnoho dobrých skutkov, stránila sa hrubých hriechov a poslúchala Božie ustanovenia. Títo kresťania sa vo všeobecnosti snažili mať svedomie čisté od pohoršenia vo svojom správaní, ale nedali si za cieľ nijakú osobitnú prísnosť života, a tak sa vo väčšine vecí podobali svojmu okoliu. Iní kresťania sa nielen zdržali všetkého zdanía zlého, boli horliví činitelia dobrých skutkov, a poslúchali Božie poriadky, ale všetku snahu vynaložili na to, aby získali celú myseľ Kristovu a snažili sa chodiť vo všetkom tak, ako ich milovaný Majster. Nato, aby to dosiahli, neustále zapierali seba, a pošliapali každý pôžitok, ktorý nepovažovali za prostriedok radosti od Boha. Denne brali na seba kríž. Bojovali, zápasili bez prestania aby vchádzali tesnou bránou. Neušetřili si žiadnu námahu, aby dospeli na vrchol kresťanskej svätosti..."³¹

Tento citát charakterizuje WESLEYHO teológiu ako *teológiu svätosti* (alebo "posvätenia"). WESLEY veril nielen v ospravedlnenie vierou, ale aj posvätenie vierou. Roky pred svojou osobnou skúsenosťou, o ktorej sa zmienime neskoršie, bol presvedčený, že svätosť je podstatou biblického kresťanstva. V tejto teológii primárnym cieľom vykúpenia je návrat k svätosti. Hriešny stav človeka, jeho duchovná nemoc, sa uzdravuje odložením starej prirodzenosti a obledením novej prirodzenosti, "ktorá je stvorená podľa Boha v spravodlivosti a pravej svätosti (Ef 2:24).

WESLEY veril, že posvätenie je vlastným centrom evanjelia. Je to proces, ktorým sa ľudia stávajú svätými a začína sa znovuzrozením. Človek začína milovať Boha, ale takto začaté posvätenie ešte nie je úplné. K plnému posväteniu dochádza tam, kde ľudské srdce je očistené Svätým Duchom, ktorý dáva schopnosť *dokonale* milovať Boha. WESLEY používal pojem kresťanská "dokonalosť" (*perfection*), pod čím rozumel "pokornú, nežnú, trpezlivú lásku k Bohu a k blížnemu, ovládanie svojich nálad, slov a činov", ktorá neznamená, že od nej nie je možné odpadnúť, ani neznamená *bezhriešnosť*.³²

WESLEY je všeobecne uznávaný ako vodca veľkého prebudenia 18. storočia a ako človek neúnnavnej horlivosti a najrôznejšieho mimoriadneho nadania. Tak ako v celej dlhej histórii cirkvi, aj pri ňom platí to, že je lepšie hodnotiť ho podľa toho čo napísal on sám, ako podľa toho, čo o ňom napísali iní.

³¹ J. Wesley: Works VII., str. 28.

³² J. Wesley: Works XI., str. 446.

Okrem kalvinistického a arminiánskeho metodizmu jestvovalo evanjelikálne prebudenie aj v rámci anglikánskej cirkvi. Z tohto hnutia sa vyvinul anglikánsky evanjelikalizmus a neskôr (asi od r. 1770) sa slovo "evanjelikáli" začalo používať takmer výlučne na označenie tejto prebudeneckej časti anglikánskej cirkvi. Títo evanjelikáli sa snažili dosiahnuť obnovu cirkvi v rámci jestvujúcich štátom prijatých cirkevných štruktúr. Dlho boli nazývaní metodistami, ale ich práca nebola závislá na bratoch WESLEYOVCOCH.³³

³³ D. L. Edwards: Christian England III., str. 74.

48. KAPITOLA

PREBUDENIE V AMERICKÝCH "TRINÁSTICH KOLÓNIÁCH"

(1720-1770)

I ÚVOD

Spojené štáty americké, populárnou skratkou *Amerika*, sú považované mnohými americkými ale aj ne-americkými evanjelikálmi za špecificky *kresťanskú krajinu*, pričom sa slovom *kresťanská* rozumie "postavená na biblických základoch" v zmysle protestantskej reformácie. Toto tvrdenie znie poburujúco nielen pre európskych katolíkov, ale aj moderných amerických sekulárnych humanistov. Historici však pripúšťajú, že "...budúcnosť Spojených štátov bola vo veľkej miere formovaná tými, ktorí so sebou priniesli veľmi špecifickú formu radikálneho protestantizmu, ktorý spájal horlivú morálnu precíznosť s evanjelikálnym dôrazom na osobnú náboženskú skúsenosť a s rozhodnosťou urobiť štát zodpovedným za podporu týchto morálnych a náboženských ideí."¹ Diskusia o prameňoch americkej politickej a náboženskej kultúry je zaujímavá osobitne z hľadiska amerického svetového vplyvu, ktorý dal nášmu storočiu novinársky prívlastok *americké storočie*.

Korene tohto zvláštneho charakteru amerického experimentu, ktorý sa stal viac ako každý iný normou pre myslenie sveta o demokracii,² treba hľadať v náboženských a politických motívoch pôvodných osadníkov, ďalej v amerických náboženských prebudeniach, a tiež v samosprávnom charaktere života na amerických západných hraniciach počas osídľovania amerického západu. "Americká demokracia vznikla na náboženskom podklade"³ a je na ňom zrejme aj naďalej závislá,⁴ a to napriek tomu, že autor Deklarácie nezávislosti, Thomas JEFFERSON bol deistom⁵ a tvorcovia Americkej ústavy "zabudli"⁶ v nej spomenúť Boha. Napriek tomu francúzsky historik a politik Alexis de TOCQUEVILLE (1805-1859) vo svojom diele *Demokracia v Amerike* (1835) vyhlásil, že "v žiadnej inej krajine na svete kresťanské náboženstvo nemá väčší vplyv na dušu ľudí ako v Amerike".⁷

Mnoho z pôvodne kresťanských biblických ideálov sa časom transformovalo do toho, čo sociológovia nazývajú *politickou kultúrou*, a stratilo svoj kresťanský obsah. Patrí medzi ne ideál *slobody*, *samosprávy*, *rovnosti*, *individualizmu*, *plurality* a *jednoty amerického ľudu*.⁸ Preskúmať, do akej miery tieto ideály pochádzajú z kresťanstva alebo z grécko-rímskeho kultúrneho dedičstva, prekračuje rozsahom aj

¹ Sydney E. Ahlstrom: A Religious History of the American People, in Mark A. Noll, Nathan O. Hatch, George M. Marsden: The Search for Christian America, str. 30.

² Richard John Neuhaus: The Naked Public Square, str. 95.

³ T. G. Masaryk: Světová revoluce, str. 267.

⁴ R. J. Neuhaus, str. 95.

⁵ M. A. Noll, N. O. Hatch, G. M. Marsden, str. 129.

⁶ M. A. Noll, N. O. Hatch, G. M. Marsden, str. 107.

⁷ Tocqueville in Thomas A. Bailey, David M. Kennedy: The American Pageant I., str. 320.

⁸ Thomas E. Patterson: The American Democracy, str. 3.

náročnosťou účel tejto učebnice.

2 PRENESENIE KREŠŤANSTVA DO SEVERNEJ AMERIKY

Na území dnešných Spojených štátov bola prvá kresťanská misia založená Španielmi na Floride r. 1521.⁹ Severná časť severoamerického kontinentu bola najprv osídľovaná Francúzmi, ktorí tu založili prvú trvalú kolóniu v Quebecu r. 1608 a mali v pláne založiť veľké francúzske impérium na Novom svete. Francúzska vláda však prakticky zničila svoj vlastný plán tým, že podriadila koloniálne záujmy ambiciózne európskej politike. Koniec francúzskeho sna prišiel na konci Sedemročnej vojny (1756-1763), keď všetky francúzske dŕžavy východne od Mississippi (okrem New Orleans) boli odovzdané Anglicku. Táto udalosť významnou mierou oslabilu francúzsku katolícku cirkev na tomto území.¹⁰

Pre budúce Spojené štáty mala mať oveľa väčší význam imigrácia európskych protestantov. Tvrdí sa, že jedným z najsilnejších vedľajších vplyvov reformácie bol duchovný motív, ktorý dala utláčaným k emigrácii.¹¹ Práve ich motívy úniku pred útlakom a ideály o slobodnej spoločnosti dodnes charakterizujú americkú spoločnosť.

2.1 Anglikáni

Angličania obsadili Newfoundland už r. 1497, ale až do zničenia španielskej *Armady* r. 1588 sa viacmenej obmedzovali na pirátske prepadávanie španielskych lodí a kolónií. Prvá trvalá anglická kolónia s názvom *Virginia* bola založená až r. 1607. Osadníkmi boli anglickí šľachtici a všetci boli členmi anglikánskej cirkvi, ktorá ostala štátnou cirkvou Virginie až do r. 1776. Anglikanizmus však nikdy nebol populárny ani vo Virgínii ani v ostatných kolóniách. Cirkevné úrady nemenovali pre Nové Anglicko biskupa, čo oslabilo episkopálnu cirkev počas koloniálneho obdobia.

2.2 Puritáni, kongregacionalisti

V decembri r. 1620 Otcovia pútnici (*The Pilgrim Fathers*) z lode *Mayflower* založili osadu Plymouth v Novom Anglicku. Boli to puritáni-separatisti (*Independents*), ktorí r. 1608 opustili anglickú národnú cirkev a hľadali najprv útočisko v Holandsku. Odtiaľ sa vydali na cestu do Ameriky.

Oveľa väčšia skupina, ktorá prichádzala od r. 1628, boli puritáni vo vlastnom slova zmysle - tí, ktorí si želali reformu zvnútra anglikánskej cirkvi. Z Anglicka boli vyhnaní represáliami za vlády KAROLA I. a usadili sa v Massachusetts.

V rokoch 1620-1638 separatisti a anglikánski puritáni, založili kolónie Massachusetts Bay, Connecticut a New Haven. Zo začiatku boli medzi separatistami a anglikánskymi puritánmi nezhody, ale čoskoro sa tieto skupiny spojili do jednotného cirkevného systému a r. 1648 uzavreli dohodu, tzv. *Cambidge Platform*, ktorá je chartou amerického kongregacionalizmu, ktorý vidí rozhodujúcu cirkevnú autoritu v kongegácii.¹² Americký kongregacionalizmus vznikol teda zo spojenia separatistov s puritánmi. V Novom Anglicku sa kongregačná cirkev stala štátnou cirkvou a anglikáni boli považovaní za non-konformistov.

2.3 Presbyteriáni

Presbyterianizmus sa najprv objavil v Amerike v Holandskej reformovanej cirkvi. Roku 1626 Holandská východoindická spoločnosť založila kolóniu na rieke Hudson a pomenovala ostrov Manhattan *Novým Amsterdamom*. Holandská reformovaná cirkev prekvitala aj po tom, čo bola kolónia r. 1664 odovzdaná Angličanom a premenovaná na *New York*.

⁹ Bill R. Austin: Austin's Topical History of Christianity, str. 343.

¹⁰ B. Austin, str. 344.

¹¹ A. Skevington Wood: Awakening in The History of Christianity (A Lion Handbook), str. 436.

¹² B. Austin, str. 345.

Tá forma presbyterianizmu, ktorá mala v americkom kresťanstve hrať najvýznamnejšiu úlohu, prišla z Británie. Jej zakladateľom bol Francis MAKEMIE (1658-1708), ktorý bol poverený pre prácu v Amerike írskym presbytériom. Tieto zbory vznikli v Marylande už r. 1683. Roku 1706 vzniklo filadelfské presbytérium s MAKEMIEM ako moderátorom. MAKEMIE pozýval Škótsky a Irskych presbyteriánov, aby pred útlakom Stuartovcov ušli do Ameriky. Od r. 1710 dramaticky vzrástol prítok imigrantov - keď Anglicko uvalilo na Írsko ekonomické sankcie.

2.4 Baptisti

považujú za svoj prvý americký zbor cirkevný zbor v Providence, Rhode Island. Keď Roger WILLIAMS (1604-1683) prišiel r. 1631 z Anglicka do Massachusetts, čoskoro bol označený za buriča a r. 1635 musel kolóniu opustiť. Utiel sa najprv k Indiánom, ale r. 1636 založil osadu Providence, kde ako prvý uzákonil slobodu vyznania, oddelenie cirkvi od štátu a rovnosť všetkých občanov. Kolónia Rhode Island sa stala útočiskom pre prenasledovaných a prototypom fungujúcej demokracie.¹³ Počet baptistov až do doby Veľkého prebudenia (*The Great Awakening*) vzrastal len pomaly.

Až na jednu výnimku, kolóniu Maryland založenú r. 1632, ktorá bola katolícka, všetkých trinásť anglických kolónií v Amerike malo protestantské začiatky a práve tu vzniklo Veľké prebudenie. Takmer všetci protestantskí imigranti boli kalvinisti. Kalvinizmus vo svojej najčistejšej podobe bol do Ameriky prinesený Škóťmi a Holanďanmi, ktorí tu založili presbyteriánske a reformované cirkvi. Niektorí skorí kolonisti priniesli aj modifikovaný kalvinizmus anglických puritánov a separatistov. Ich názory mali mať neskôr pozoruhodný vplyv.

Skupiny, ktorých pôvod bol v iných reformačných hnutiach - luteráni, ochranovská Jednota bratská, mennoniti - prišli neskôr a v menších množstvách.

Roku 1690 boli takmer všetci obyvatelia kolónií (asi 250 000) britského pôvodu, ale už začali prichádzať aj hugenoti z Francúzska a mennoniti z Holandska. Tento pohyb sa na začiatku osemnásteho storočia ešte zintenzívnil. Bol tu tiež veľký príliv nemeckých protestantov, ktorí patrili hlavne k luteránskej cirkvi. (Quaker William PENN pozval Nemcov do svojej kolónie, aby unikli pred prenasledovaním vo Falcku.) Do polovice osemnásteho storočia bolo len v Pennsylvánii 70 000 Nemcov, v celej Severnej Amerike ich bolo takmer 200 000. Títo nemeckí osadníci zaviedli do amerického kresťanstva, ktoré bolo do tej doby charakterizované kalvinizmom, nový teologický prvok.

Významným luteránskym vodcom bol hallský pietista Henrich Melchior MUHLENBERG (1711-1787), ktorý pracoval pod heslom *ecclesia plantanda* (cirkev musí byť zasadená) a r. 1748 založil prvú luteránsku synodu v amerických kolóniách.¹⁴

3 THE GREAT AWAKENING (VELKÉ PREBUDENIE)

V Británii sa toto hnutie označovalo názvom *Evanjelikálne* alebo *Metodistické* prebudenie (pojmy boli zámenné¹⁵ - vid' predchádzajúcu kapitolu). V severoamerických kolóniách ho nazývali Veľkým prebudením (*The Great Awakening*). Americké prebudenie sa začalo r. 1734 v Northampton, Massachusetts za pôsobenia Jonathana EDWARDSA (1703-1758). Bolo to ešte pred obrátením George WHITEFIELDA a bratov WESLEYOVCOV a niektorí historici ho považujú za jeden zo zdrojov prebudenia v Británii.

Na začiatku 18. storočia boli americké cirkvi zasiahnuté vleklou paralýzou. Evanjelizačný zápal priekopníckej generácie kolonistov sa vytratil. Rozvoj obchodu a nárast bohatstva priniesli so sebou

¹³ B. Austin, str. 346.

¹⁴ K. S. Latourette: A History of Christianity II., str. 957.

¹⁵ A. S. Wood, str. 436.

materializmus, ktorý otupil ostrie protestantského svedectva. Puritánsky ideál spoločnosti, v ktorej vládne Boh, sa stratil z dohľadu. Zo začiatku každý, prv ako sa stal členom cirkvi, musel súhlasiť s cirkevnou zmluvou (*church covenant*). Neslávne známa "Zmluva na polceste" (*Halfway Covenant*) dovolila krstiť aj deti rodičov, ktorí sa o cirkev nezaujímali. (Predtým boli prijímaní za členov len takí, ktorí mohli vydať svedectvo o zachraňujúcej *skúsenosti* s Kristom. Podľa tejto *zmluvy* sa do cirkvi prijímali aj ľudia "ktorí nežili pohoršlivým životom".) Kritériom členstva v cirkvi sa namiesto duchovného znovuzrodenia stala morálna úctyhodnosť.

Presbyteriánska synoda v Bostone už r. 1679 diskutovala o nutnosti reformy a podrobne popisovala neporiadky, ktoré "vyprovokovali Pána k súdu nad Novým Anglickom". Roku 1727 došlo k zemetraseniu, ktoré bolo vysvetľované ako znamenie Božieho súdu. Došlo k dočasnému naplneniu cirkví, ale zmena netrvala dlho. Bolo zrejmé, že je potrebné čosi väčšie ako reforma. Napriek úlohe, ktorú kresťanstvo hralo pri zakladaní Trinástich kolónií, veľká väčšina prisťahovalcov prišla do Nového sveta z ekonomických dôvodov. V Amerike, kde nemal kto vnucovať cirkevné formy Starého sveta, hrozilo, že obyvateľstvo bude de-christianizované.¹⁶

3.1 Prvé znamenia prebudenia

WHITEFIELD hovoril, že prvým iniciátorom prebudenia bol Theodore Jacobus FRELINGHUYSEN (1691-1747), ktorý bol kazateľom holandskej reformovanej cirkvi. Narodený v Nemecku a duchovne prebudенý pietizmom študoval v Holandsku. V Amerike bol šokovaný mŕtvou ortodoxiou svojej denominácie a začal evanjelizačnú kampaň a boj za reformy. Roku 1720 začal misiu v New Jersey. Jeho horlivé kázanie viedlo k mnohým obráteniam, hoci zároveň vzbudil nesúhlas amsterdamských cirkevných úradov, ktoré ešte stále riadili americké holandské zbory.

Do r. 1726 sa prebudenie rozšírilo po presbyteriánskych zboroch oblasti. V tom istom roku bol Gilbert TENNENT (1703-1764) ordinovaný ako presbyteriánsky kazateľ a umiestnený v New Brunswick. Pracoval v zbore tvorenom hlavne utečencami z Ulsteru, ktorí zo svojej vlasti priniesli svoju vlastnú prebudeneckú tradíciu. Veľké pobúrenie vzbudil svojou kázňou *O nebezpečenstvách služby neobrátených kazateľov*.

3.2 Jonathan EDWARDS - teológ prebudenia

Jedno miestne prebudenie je možné považovať za vlastný začiatok Veľkého prebudenia. Došlo k nemu v Northampton v Massachusetts za účinkovania Jonathana EDWARDSA.

3.2.1 EDWARDS a prebudenie v Northamptone

Jonathan EDWARDS sa narodil v East Windsore, Connecticut. V rokoch 1716-1723 absolvoval štúdiá na univerzite v novozaloženom Yale a r. 1727 sa stal kazateľom v kongregačnej cirkvi v Northampton, kde bol nástupcom po svojom starom otcovi Solomonovi STODDARDOVI (1643-1729), ktorý bol nazvaný "prvým veľkým revivalistom Nového Anglicka".

Roku 1733 kázal sériu kázaní o ospravedlnení vierou a koncom decembra toho istého roku

"...Duch Boží začal prichádzať neobvyklým spôsobom... Zdalo sa, že mesto je plné Božej prítomnosti. Nikdy nebolo tak plné lásky ani tak plné radosti, a predsa tak plné nešťastia ako vtedy. Takmer v každom dome boli pozoruhodné prejavy Božej prítomnosti."¹⁷

Účinok sa prejavil aj na okolí, ba aj v susednom Connecticute. V tomto období sa zoznámil s George WHITEFIELDOM, ktorý ho urobil známym v zahraničí. Roku 1740, keď prebudenie dosiahlo svoj vrchol, Northampton bol znovu jeho centrom a EDWARDS jeho kľúčovou osobnosťou. (Jeho kázeň *Hriešnici v rukách rozhnevaného Boha* (Deut 32:35) z júla 1741 bola príčinou všeobecného prebudenia v oblasti.)

Napriek týmto úspechom sa zbor postavil proti nemu, keď začal požadovať prísnejšie kritériá pre

¹⁶ K. S. Latourette II., str. 955.

¹⁷ Jonathan Edwards: A Faithful Narrative of the Surprising Work of God in: Works 4., str. 149, 151.

podávanie Večere Pánovej. Roku 1750 bol prepustený a odišiel do mestečka Stockbridge v Massachusetts, kde sa stal učiteľom a misionárom medzi Indiánmi. Roku 1758 vážavo prijal miesto prezidenta univerzity v New Jersey (neskorší Princeton), ale o mesiac nato zomrel po očkovaní proti kiahňam.

3.2.2 Teológia predudenia

Jonathan EDWARDS, v ktorom sa spojilo geniálne myslenie s hlbokým kresťanským cítením, bol jedným z najväčších mysliteľov Nového sveta¹⁸ a je právom nazývaný "teológom prebudenia". Vo viacerých dielach sa zaoberal javom vyliatia Ducha Svätého a fenoménmi, ktoré ho sprevádzajú.

V diele *The Distinguishing Marks of a Work of the Spirit of God* (Charakteristické znaky práce Ducha Svätého - 1741)¹⁹ uvádza päť charakteristických znakov prebudenia, ktoré podľa neho zaručujú, že ide o prácu Svätého Ducha:

- Vyvýšenie Ježiša Krista
- Útok na kráľovstvo temna
- Úcta k Písmu a poslušnosť jeho zásadám
- Zdravé učenie
- Vyliatie Božej lásky prejavovanej praktickým spôsobom v láske k blíznym.

V diele *The Religious Affections* (Náboženské city) dokazuje, že: "Sväté Písmo všade stotožňuje pravé náboženstvo s náboženskými citmi ako sú: strach, nádej, láska, nenávisť, túžba, radosť, smútok, vďačnosť, súciti a horlivosť."²⁰ Zároveň podrobne opisuje, kedy tieto city sú a kedy nie sú dôkazom pravého obrátenia. Jeho analýza dospieva k záveru, že nie je to kvantita citov, ale pôvod týchto citov u Boha, ktoré dokazujú prítomnosť pravej spirituality. Ak sú tieto city pravé, musia viesť k skutkom, ktoré súhlasia s Božím zákonom.

Prebudenie bolo ostro kritizované pre "fenomény", ktoré ho sprevádzali. EDWARDS na kritiku odpovedal v diele *Some Thoughts Concerning the Present Revival of Religion in New England* (Niekoľko myšlienok o súčasnom prebudení náboženstva v Novom Anglicku - 1742):

"Ak sú tieto veci entuziazmom [technický pojem pre extrémne sústredenie na vlastnú náboženskú skúsenosť často s odvolávaním na priame Božie zjavenia] a ovocím chorého mozgu, nech je môj mozog neustále zasiahnutý touto šťastnou nemocou! Ak je to bláznovstvo, modlím sa k Bohu, aby celé ľudstvo bolo zasiahnuté týmto dobročinným, krotkým, blahodárnym, požehnaným, slávnym bláznovstvom!"²¹

V ďalšej časti *Niekoľkých myšlienok* odhaľuje omyly, ktoré je v prebudení nutné korigovať. Poukazuje na "skrytú duchovnú pýchu" a upozorňuje, že je to jeden zo spôsobov, ktorým Satan môže zajať tých, ktorí sú činní v prebudení. Varuje pred neobmedzeným používaním laikov na kázanie a varuje pred telesnosťou skrytou pod "bozkom kresťanskej lásky".

EDWARDS sa venoval aj eschatologickým špekuláciám o mieste prebudení v celkovom Božom pláne vykúpenia. Bez ohľadu na to, že tieto jeho názory boli prijaté rezervovane, jeho výzva k spoločným modlitbám za prebudenie našla kladnú odozvu medzi kazateľmi Nového Anglicka.

3.3 George WHITEFIELD a Veľké prebudenie

Najväčší vplyv však mal George WHITEFIELD (1714-1770), ktorý bol priekopníkom anglického prebudenia. V Trinástich kolóniách kázal na svojich siedmich cestách v rokoch 1738-1770. V septembri 1740 prišiel do Nového Anglicka na svoju druhú návštevu. Počas šesťtyždňového kázania došlo

¹⁸ C. Mitchell: Jonathan Edwards in: J. D. Douglas: Who's Who in Church History, str. 224. Tvrdenie, že Jonathan EDWARDS bol najväčším americkým evanjelickým teológom je založené na hĺbke a širokom zábere jeho praktických a teoretických diel. EDWARDS bol najsilnejším zástancom experimentálneho kalvinizmu 18. storočia.

¹⁹ Jonathan Edwards: Works IV., str. 213nn.

²⁰ Jonathan Edwards: The Religious Affections, str. 31.

²¹ Jonathan Edwards: Works IV., str. 341.

k najväčšiemu prebudeniu, aké americké kolóniu do tej doby zažili. V Bostone boli zástupy poslucháčov tak veľké, že WHITEFIELD musel kázať pod holým nebom. Svoju poslednú kázeň predniesol pred zhromaždením, ktorého počet odhadli na 20 000. Prebudenie pokračovalo v Bostone rovnakou intenzitou celých 18 mesiacov. Bolo založených tridsať nových "náboženských spoločností". Kostoly boli nabité. Bohoslužby sa pravidelne konali po domoch. Hovorilo sa, že dokonca aj vzhľad Bostonu sa zvláštne zmenil. Podobné správy sa hovorili aj z ostatných miest WHITEFIELDOVHO triumfálneho ťaženia. V priebehu troch rokov okolo 150 zborov bolo ovplyvnených Veľkým prebudením nielen v Novom Anglicku, ale aj v New Yorku, New Jersey, Pensylvánii, Marylande a Virgínii.

Baptisti rástli pod vplyvom práce evanjelistov Daniela MARSHALLA a Shubala STEARNSA.

3.4 Výsledky prebudenia

Obnovené cirkvi začali prejavovať záujem o evanjelizáciu. Odhady o vzraste cirkvi počas prebudenia sú medzi 25 000 a 50 000.²² Dlhodobejší pohľad ale ukazuje, že prebudenie nevedlo k trvalým ziskom v počtoch členov. V Novom Anglicku bol počet členov cirkvi na základe vlastného vyznania viery dokonca nižší ako v tridsiatych rokoch.²³

Výsledkom bola aj misia medzi Indiánmi. David BRAINERD, ktorý sa obrátil počas prebudenia, sa stal apoštolom Indiánov.

Hnutie vyvolávalo opozíciu, ale napriek tomu sa denominačné bariéry prekonal ako nikdy predtým a zavládol nový duch spolupráce.

Prebudenie iniciovalo vyššie vzdelanie. Založené boli univerzity: Princeton, Brown, Columbia, Dartmouth, Pennsylvania, Rutgers.

Duchovné oslobodenie viedlo k politickému oslobodeniu a nepriamo prispelo k americkej revolúcii (založenie USA).²⁴

²² Joseph Tracy: The Great Awakening, str. 389.

²³ M. A. Noll, N. O. Hatch, G. M. Marsden, str. 53.

²⁴ R. E. Davies: I Will Pour out My Spirit, str. 106.

49. KAPITOLA

FRANCÚZSKA REVOLÚCIA A KREŠŤANSTVO (1789-1815)

I ÚVOD

Liberté, égalité, fraternité (sloboda, rovnosť, bratstvo) - heslo, ktoré natrvalo zapísalo Francúzsku revolúciu do srdca ľudstva - po dôkladnejšom zamyslení a interpretácii ukazuje na zviazanosť a súčasne protiklad s ideálmi kresťanstva. Všetky tri pojmy môžeme interpretovať kresťansky: Rovnosť pred Bohom, bratstvo v Kristovi, sloboda v Duchu Svätom. Protiklad je v tom, že revolučná a historická interpretácia vyplývajúca z Francúzskej revolúcie vyžaduje pravý opak a mohli by sme ju vyjadriť takto: Rovnosť v ľudských právach, bratstvo v revolučnom boji, sloboda od starej autority. Zdá sa, že v týchto dvoch interpretáciách je vyjadrený revolučný idealizmus a nadšenie, ale zároveň aj revolučné násilie a teror. Zmätený obdiv a odpor k revolúcii, ktorý vyplýva z dvojitej interpretácie zmyslu revolúcie, prišiel na svet vo Francúzskej revolúcii a je súčasťou nášho každodenného života.

Revolučná búrka vo Francúzsku mala mnoho zdrojov a príčin: ekonomických, sociálnych, politických a ideologických. Francúzska revolúcia bola živená ideálmi francúzskeho osvietenstva a protikatolíckej reakcie a bola výbuchom spôsobeným tlakmi, ktoré rástli už dlho predtým. Čiastočne bola vyvolaná aj nádejami, ktoré mali kresťanský pôvod a ideológiami, ktoré boli do istej miery ovocím kresťanstva. Bola tiež reakciou na zlyhanie cirkvi v napĺňaní týchto nádejí a túžob.¹ Protikresťanský a proticikevný charakter revolúcie sa postupne prejavil v zbavení cirkvi výsadných práv a neskôr v násilnej dekristianizácii (nahradenie katolíckeho "kultu" kultom republiky a prirodzenej morálky). Kresťanstvo prestalo byť motivačnou silou pri snahe o transformáciu spoločnosti (ako bolo napr. za reformácie) a bolo ponechané len ako osobné presvedčenie, na ktoré má každý právo.

"Pokiaľ ide o teoretický pôvod sa táto revolúcia nedá porovnať s ničím, čo sa stalo pred ňou. Výmena vládcov, prenesenie autority, zmeny formy vlády, politické spory, rôznosti v náboženskom presvedčení, toto všetko nemá v princípe nič spoločného so *sociálnou* revolúciou, ktorej podstata je namierená proti každej vláde, proti každému náboženstvu, nemá nič spoločného so sociálnou, alebo radšej s *anti-sociálnou* revolúciou, ktorá podkopáva a ničí morálku a spoločnosť, s *proti-kresťanskou* revolúciou, ktorej hlavná myšlienka sa odvíja v systematickej vzbure proti Bohu zjavenia".²

Francúzska revolúcia patrí do dejín kresťanstva nielen preto, že mala protikresťanský charakter, a že chcela byť tvorcom nového náboženstva oslavujúceho človeka, ale hlavne preto, že v životnej veľkosti a v realite postavila otázky, na ktoré musí kresťanstvo odpovedať, ak nechce ostať v gete sekularizovanej

¹ K. S. Latourette: Christianity in a Revolutionary Age I., str. 119. Latourette hovorí, že k revolúcii viedli skôr idey, ktoré vznikli na pôde puritánsko-pietisticko-evanjelického protestantizmu ako rímskeho katolicizmu, hoci k výbuchu revolúcie došlo práve v krajine, kde bol rímsky katolicizmus dominantný. Zdôvodňuje to malým dôrazom tohto typu protestantizmu na dogmu na jednej strane a sklonom rímskeho katolicizmu k ovládaniu celej krajiny na strane druhej. (K. S. Latourette: Christianity in a Revolutionary Age I., str. 209.)

² Greon Van Prinsterer: Unbelief and Revolution, in D. M. Lloyd-Jones: The Puritans, str. 331.

spoločnosti. Sú to otázky politického evanjelia, sekulárnej eschatológie, sociálnej spravodlivosti, viery v schopnosti človeka ap. Dekáda revolúcie zaviedla politické spôsoby, ktoré ju dodnes charakterizujú (delenie politiky na "pravicovú" a "ľavicovú", volebné právo, sloboda reči a tlače).³

2 FRANCÚZSKO A CIRKEV V 18. STOROČÍ

Po Tridentskom koncile (1545-1563) v 17. a 18. storočí hlavnou politickou základňou rímsko-katolíckej cirkvi bolo Rakúsko, Francúzsko a Španielsko. Z týchto troch krajín sa Francúzsko najmä po svojom víťazstve v Tridsaťročnej vojne, keď Španielsko prestalo byť európskou mocnosťou,⁴ stalo centrom katolíckej duchovnej, politickej aj kultúrnej sféry.⁵ No medzi pápežskou zvrchovanosťou a francúzskym štátom prebiehal boj, bol to boj medzi *ultramontanizmom*⁶ a *galikanizmom*,⁷ ktorý bol v 17. a 18. storočí vo Francúzsku dominantný. Bol to zároveň boj proti jezuitom, ktorí zastávali pápežskú zvrchovanosť.

Francúzsko nikdy neprijalo tridentské rozhodnutia, naopak, národná katolícka cirkev ohrozovala pápežstvo zo všetkých strán a LUDOVÍT XIV. svojím galikanizmom zdedil úlohu španielskeho FILIPA II. (1527-1598), ktorý robil prekážky pápežskej moci v Španielsku.⁸ Známe *Štyri galikánske články*⁹ z r. 1682 boli dielom biskupa BOSSUETA (1627-1704). Tieto boli prijaté kráľom a prelátmi a boli vyučované na všetkých francúzskych univerzitách a seminároch. Rím proti nim prudko protestoval, čo viedlo LUDOVÍTA XIV. k odvážnemu konaniu nie nepodobnému odporu anglického HENRICH A VIII. Dal obsadiť pápežský palác, uväznil pápežského nuncia a hrozil schizmou, ktorá sa odvrátila až dohodou z r. 1693. Francúzska cirkev bola potom ovládaná kráľom od LUDOVÍTA XIV. až po Francúzsku revolúciu.

Príjmy kňazstva dosahovali polovicu príjmov celého štátu a boli zbavené zdanenia. Ekonomicky boli na korune nezávislé. Tieto príjmy pochádzali z vlastníctva pozemkov, desiatkov rozličných poplatkov a almužien. Svetské kňazstvo bolo rozdelené kastovníckym spôsobom: 140 biskupstiev s veľkými príjmami bolo určených pre šľachtu. Vyše 60 000 kňazov na zboroch žilo v chudobe, niektorí boli dokonca nútení žobrať (nečudo, že potom podporovali revolúciu v nádeji na vyrovnanjšie pomery). Cirkev mala monopol nielen vo verejných bohoslužbách, ale aj pri uzatváraní manželstiev, vzdelávania a charity. Napriek tomu r. 1789 bola veľká väčšina národa bez vzdelania

Nesmieme zabudnúť, že r. 1685 LUDOVÍT XIV. odvolal Nantský edikt a urobil brutálny pokus o vyhladenie francúzskeho protestantizmu. Zatvoril protestantské školy, vyhnal z krajiny ich kazateľov a prinútil tak tisíce vzdelanejších ľudí opustiť štát. Ako sme videli prv, tento útok bol namierený aj proti strane jansenistov.

Francúzska mentalita sa v 17. a 18. storočí podstatne zmenila, čo sa prejavilo aj na vzťahu k cirkvi.

V druhej polovici 18. storočia boli jezuiti potlačený v Portugalsku (1759), vo Francúzsku (1764), a v Španielsku (1767). Nakoniec po dlhej kontroverzii v Ríme, kde rád už bol v podozrení kvôli nepodriaďovaniu sa, pápež KLEMENT XIV. "navždy" zrušil rád zvláštnou bulou z r. 1773. Výsledkom bolo

³ J. M. Roberts: *The Pelican History of the World*, str. 695.

⁴ André Maurois: *Dějiny Francie*, str. 169.

⁵ James Hastings Nichols: *History of Christianity 1650-1950*, str. 29.

⁶ Ultramontanizmom sa nazýva tendencia v rímsko-katolíckej cirkvi, ktorá podporuje centralizáciu autority v pápežskej kúrii.

⁷ Galikanizmus je názov doktríny v rímsko-katolíckej cirkvi, podľa ktorého je cirkev, osobitne vo Francúzsku, slobodná od pápežskej autority.

⁸ E. N. Williams (ed.): *The Penguin Dictionary of English and European History 1485-1789*, str. 349.

⁹ (1) Králi nie sú vo svetských veciach podriadení žiadnej cirkevnej moci a pápež ich nemôže priamo ani nepriamo zosadiť, ani zbaviť ich poddaných prísahy vernosti. (2) Platia rozhodnutia koncilu v Kostnici o nadiadnosti koncilu nad pápeža. (3) Práva a kánony lokálnych a národných cirkví musia mať prednosť pred nárokmi pápežstva. (4) Popiera sa, že pápežské rozhodnutie v otázkach viery sú neomylné bez súhlasu cirkvi. (J. H. Nichols, str. 30-31.)

poškodenie vzdelávania a misie rímskej cirkvi práve v období, keď sa dostala do ťažkej skúšky Francúzskej revolúcie. Pápežská moc bola v rímsko-katolíckych štátoch na úpadku. Jezuiti našli útočisko v Rusku, kde mohli vzdorovať pápežskej bule.

3 FRANCÚZSKA REVOLÚCIA

Francúzska revolúcia bola najväčšou krízou modernej európskej histórie od čias reformácie. Zároveň je to aj najväčšia kríza rímskeho katolicizmu. Začína sa v nej prejavovať moc liberalizmu a nacionalizmu, ktorý potom dominuje v dejinách 19. storočia.

Rímsky katolicizmus vládnucci vo Francúzsku sa nedokázal tomuto politickému liberalizmu prispôbiť. V storočí, ktoré nasledovalo po Francúzskej revolúcii, bol rímsky katolicizmus formovaný defenzívnou reakciou proti liberalizmu a proti dvom hnutiam: proti reformácii a Francúzskej revolúcii.

3.1 Od generálnych stavov k Národnému zhromaždeniu

Bezprostrednou príčinou revolúcie bol ekonomický krach francúzskeho štátu, čo prinútilo kráľa LUDOVÍTA XVI. (1774-1793) k zvolaniu generálnych stavov. V máji 1789 sa zišli, prvýkrát po 175 rokoch, vo Versailles. Zástupcovia jednotlivých stavov boli volení, čo vyvolalo veľké ľudové nadšenie a veľké nádeje. Prvý stav (duchovenstvo, asi 250 poslancov) a druhý stav (šľachta, asi 200 poslancov) boli privilegované, tretí stav (mešťania - *bourgeoisie*, asi 500 poslancov),¹⁰ ktorý nemal žiadne tradičné feudálne privilégia, bol najviac inšpirovaný francúzskym osvietenstvom a cítil sa zástupcom *národa*.

Sťažnosti a návrhy na riešenie nakopených problémov boli spísané v zošitoch (*cahiers*) a interpretované vo svetle americkej vojny za nezávislosť (1775-1783),¹¹ ktorej sa zúčastnili aj mnohí francúzski vojaci. Viac ako 60 000 sťažností¹² z vidieka sa vyslovovalo za nový volebný poriadok, kde by tretí stav nemal len jeden hlas (proti dvom privilegovaným), ale by hlasoval podľa počtu poslancov, a tak získal väčšinu. V sťažnostiach bola požadovaná aj ústava.¹³ V tejto prvej fáze revolúcie sa tiež prejavovala snaha napodobniť *konštitučnú monarchiu*, akú vytvorili puritáni v Anglicku.¹⁴

Spor o hlasovanie vyvrcholil 17. júna, keď sa tretí stav s časťou nižšieho duchovenstva prehlásil za *Národné zhromaždenie*. Po ďalšom vyjednávaní sa 27. júna zostávajúce dva stavy pripojili k Národnému zhromaždeniu. Zhromaždení poslanci tretieho stavu s nadšením prisahali, že sa nerozídu, kým nedajú národu ústavu. 14. júla 1789 parížsky dav dobyl štátne väzenie Bastilu, symbol starého poriadku (*ancien régime*). Pod dojmom roľníckych nepokojov boli 4. a 11. augusta zrušené všetky stavovské rozdiely a všetky šľachtické výsady ako aj desiatky a predaj úradov. 26. augusta 1789 Národné zhromaždenie vydalo "národný katechizmus"¹⁵ *Deklaráciu práv človeka a občana*. Zhromaždenie uznalo rímsky katolicizmus za jediné národné náboženstvo, ale protestanti prvýkrát dostali právo na vlastné bohoslužby.

3.2 Znárodnenie cirkevnej pôdy (10. októbra 1789)

Po auguste 1789, keď kňazstvo stratilo takmer polovicu svojich príjmov, vydalo Národné zhromaždenie ďalšie zákony, ktorými v októbri znárodnilo cirkevné majetky, dosahujúce až 1/5 rozlohy Francúzska. Bola to druhá hlavná ekonomická základňa cirkvi, ale kňazi na zboroch dostali ako náhradu prísľub slušných štátnych platov a väčšina z nich zmenu privítala, lebo ich príjmy sa možno aj zdvojnásobili. Cirkevná šľachta však pochopiteľne sa k zmenám stavala s odporom. Rozsiahle državy cirkvi

¹⁰ A. Maurois, str. 169; Jules Michelet: Francouzská revoluce, str. 18-19; Miroslav Hroch, Vlasta Kubišová: Velká francouzská revoluce a Evropa 1789/1800, str. 66.

¹¹ J. H. Nichols, str. 112.

¹² Bodo Harenberg (ed.): Kronika ľudstva, str. 605.

¹³ J. Michelet, str. 22.

¹⁴ J. H. Nichols, str. 112.

¹⁵ M. Hroch, V. Kubišová, str. 74.

boli predané v decembri 1789. Štát použil cirkevnú pôdu na vyrovnanie rozpočtového deficitu a zároveň ním kryl papierové peniaze (*assignáty*), ktoré vydával vo veľkých množstvách, a ktoré boli zároveň obligáciami na zoštátnený majetok cirkvi, kráľovské majetky a vlastníctvo šľachtických emigrantov.¹⁶

3.3 Civilná ústava duchovenstva (12. júla 1790)

Na novom usporiadaní vzťahov štát - cirkev pracoval výbor Národného zhromaždenia od augusta 1789 a pripravil štatút kňazstva, ktorý bol odhlasovaný 12. júla 1790.

Jej najdôležitejšie ustanovenia: 1. Francúzsky štát berie na seba všetky štipendiá, penzie a nájmy a bude ich platiť z daní. 2. Personál a úrady kňazstva sa redukujú podľa zníženia počtu biskupstiev (zo 139 na 83) tak, aby súhlasili s počtom *departementov*. 3. Cirkevná moc prechádza na presbyteriá. Občania volia biskupov a kňazov hlasovaním. Pápež nemá pri ustanovovaní biskupov žiadne slovo. Rímsky biskup tu stratil akúkoľvek autoritu nad galikánskou cirkvou. Ostala mu len čestná funkcia.

Zo 135 biskupov súhlasili s konštitúciou len 5, ale veľká väčšina nižšieho kléru ju najprv prijala.. Kardinál a 29 biskupov vydalo v októbri 1790 manifest, ktorým odmietali právo občianskej moci reorganizovať cirkev. Zhromaždenie reagovalo tým, že si v novembri vyžiadalo prísahu na zákon akonštitúciu. Z biskupov zložili prísahu len 4 a z nižších duchovných asi len polovica.¹⁷

3.4 Pápežské odsúdenie Deklarácie a ústavy (10. marca, 13. apríla 1791)

Pápež PIUS VI. (1775-1799) bol vychovaný jezuitmi a zvolený za kardinála r. 1773, hoci nesúhlasil so zrušením rádu jezuitov. PIUS osem mesiacov odkladal so svojou reakciou na stratu annátov a *Deklaráciu ľudských práv*. 29. marca 1790 sa v tajnom konzistóriu vyslovil proti Deklarácii a čoskoro anatemizoval revolucionárov a tých klerikov, ktorí prijali ich reformy. Pápež odsúdil viacero práv: napr., že zákon predstavuje všeobecnú vôľu (*volonté général*),¹⁸ že všetci občania majú byť reprezentovaní pri tvorbe zákonov, že náboženský názor má mať nejaké práva, a že ne-katolíci majú mať rovnaké práva zastávať miestne, občianske a vojenské úrady.

Aj v reakcii na Konštitúciu si PIUS VI. dal na čas. Konečne v apríli 1791 nazval konštitúciu heretickou a schizmatickou a tým, čo ju podpísali prikázal odvolať do 40 dní. Všetkých duchovných, ktorí zložili prísahu, zbavil cirkevného úradu. Diplomatické styky medzi Vatikánom a Francúzskom boli s okamžitou platnosťou prerušené. Francúzsko reagovalo anexiou Avignonu a v Paríži spálili pápežovu atrapu.

Quod aliquantum, pápežské breve zaoberajúce sa filozofickým pozadím Občianskej ústavy a revolúcie, nazýva "obludnou absolútnu slobodu, ktorá nielen zaručuje jednotlivcovi právo nebyť rušeným vo svojich náboženských názoroch, ale mu dokonca dáva povolenie myslieť, hovoriť písať a dokonca beztrešne publikovať čokoľvek, čo mu jeho porušená predstavivosť vo veciach náboženstva ponúkne."¹⁹ Pápež však výslovne uvádza, že nechce vyprovokovať návrat starého režimu vo Francúzsku. *Caritas*, druhé breve, jednoznačne odsúdilo demokraciu v cirkvi.

Rímsky katolicizmus sa takto stotožnil s tradíciami absolutizmu a dedičnými právami moci ako aj s tradičnými sociálnymi triedami.

3.5 Schizma medzi "prísaznými" a "odbojnými" kňazmi

Mnohí sa podriadili pápežovi a cirkev bola teraz ostro rozdelené na "prísazných" a "odbojných" kňazov. Táto schizma trvala viac ako desať rokov a prísaha na Civilnú ústavu duchovenstva sa ukázala ako jedna z hlavných príčin občianskej vojny,²⁰ a zároveň poskytla možnosť vyznať vieru tým, ktorí ju nemali, nakoľko ani tí najrevolučnejší farári sa nemohli odhodlať opustiť svojich biskupov v kritickej chvíli

¹⁶ B. Harenberg (ed.), str. 613.

¹⁷ Maurois, str. 249, M. Hroch, V. Kubišová, str. 86; Nichols uvádza, že asi 3/5 kňazov sa podriadilo.

¹⁸ Podľa ROUSSEAUOVHO diela *Spoločenská zmluva* (1762), podľa ktorého zákony spočívajú na všeobecnom súhlase národa. *Všeobecná vôľa* nie je totožná s *vôľou všetkých*, môže ju reprezentovať menšina v prospech väčšiny.

¹⁹ Emmet Kennedy: *A Cultural History of the French Revolution*, str. 154.

²⁰ J. H. Nichols, str. 116.

a donucovanie ich pohoršilo.²¹

Laici boli v podpore prísazných a odbojných rozdelení, ale zdá sa, že medzi laikmi bolo oveľa menej zástancov pápežstva ako medzi klerom. Roku 1791 mali odbojní kňazi stále menej slobody. Nemohli byť kňazmi v Paríži a od novembra bolo vo všetkých cirkevných zboroch povolené len štátom uznané kňazstvo. Začalo sa prenasledovanie.

3.6 Festivaly Revolúcie

Revolucionári nasledovali ROUSSEAU aj v jeho pohľade na vzťah štátu a náboženstva a v nich sa snád najviac prejavil protikresťanský charakter revolúcie. ROUSSEAU obvinil kresťanstvo z protištátneho zamerania, pretože podľa neho kresťanstvo odníma srdce človeka od štátu. Vzorom mu slúžilo antické občianske náboženstvo, ktoré sa francúzski revolucionári snažili napodobniť. Na prvé výročie dobytia Bastily (14. júla 1790) usporiadali veľké športové hry, uprostred Martovho poľa v Paríži postavili oltár vlasti (*la patrie*) a triumfálny oblúk. Oproti oltáru stál obrovský amfiteáter, kde mal "prebývať duch Národa". Na tomto diele pracovalo viac ako desaťtisíc ľudí vodne-vnoci a celá akcia bola poznačená nadšenou bratskou atmosférou.²²

Na druhé výročie dobytia Bastily sa rozhodli premeniť chrám SV. GENEVIÈVY, patrónky Paríža (asi 422-500), na Panteón venovaný slávnym ľuďom národa a revolúcie. Chrám bol zbavený kresťanskej symboliky a 10. júla 1791 boli do neho slávnostne prenesené pozostatky VOLTAIROVE. Okrem neho tu boli umiestnené kosti DESCARTESOVE, alebo ROUSSEAUOVE.

3.7 Vojna, druhá fáza revolúcie, teror

Druhá veľká fáza Francúzskej revolúcie začala r. 1792 a pokračovala vládou Národného konventu a terorom v jeseň a v zime 1793-1794.

Na jar r. 1792 sa Francúzsko dostalo do vojnového stavu s Rakúskom a Pruskom a štát sa zrazu ocitol uprostred zúfaleho boja o prežitie zoči-voči diplomatickej a vojenskej koalícii, ktorej hybnou silou podľa ľudového názoru bol PIUS VI. 19. augusta 1792 pruské vojská prekročili francúzske hranice, francúzski generáli zradili a zistilo sa, že LUDOVÍT XVI. tajne korešpondoval so zahraničnou vojenskou koalíciou proti Revolúcii. Kráľovská rodina sa 13. augusta dostala do väzenia ako zradcovia a ich švajčiarska stráž bola zmasakrovaná. Keď nepriateľské vojsko ohrozovalo Paríž, francúzske obyvateľstvo sa dramaticky zmobilizovalo a nepriateľa porazilo (prvýkrát 20. septembra pri Valmy). Zákonodarné zhromaždenie,²³ teraz premenované na Národný konvent, 21. septembra zosadilo kráľa a prijalo dekrét o zrušení monarchie vo Francúzsku. Po Národnom (1789) a Zákonodarnom (1791) zhromaždení predstavoval Konvent tretí parlament.

Postup Národného republikánskeho konventu bol rýchly. Kráľ bol odsúdený na smrť a poprava sa uskutočnila v januári 1793. Neprisahajúci kňazi sa aktívne zúčastnili rojalistického povstania vo Vendée na jar 1793. Boli im vymerané kruté tresty a všetci ostatní neprisahajúci boli deportovaní. Nové prisahy sa vyžadovali od všetkých kňazov (do 15 dní), inak sa musia vystahovať z Francúzska. 1000 až 2000 obetí "septembrovej masakry" boli kňazi (1793). Okolo 40 000 ich bolo vyhostených z Francúzska. Teror, vyhlásený 5. septembra 1793 ako reakcia na hrozbu kontrarevolúcie, znamenal vybavovanie osobných účtov a nekontrolované vraždenie, v ktorom zahynulo okolo 40 000 Francúzov²⁴ (z celkového počtu asi 28 miliónov).²⁵ Vedúce osobnosti sa nakoniec stali obeťami a navzájom sa zničili.

5. októbra 1793 bol zavedený nový kalendár, ktorý začínal jesennou rovnodennosťou v prvom roku Francúzskej republiky a mal zahájiť éru spravodlivosti, pravdy a rozumu. Jeho protikresťanský charakter sa prejavil napr. v náhrade roku Kristovho narodenia prvým rokom republiky a v zrušení nediel

²¹ J. Michelet, str. 132.

²² E. Kennedy, str. 330.

²³ Po dokončení ústavy 14. septembra 1791 nastúpilo miesto Ústavodarného (národného) zhromaždenia Zákonodarne zhromaždenie.

²⁴ E. Kennedy, str. xxvi, M. Hroch, V. Kubišová, str. 263 uvádza číslo 50 000 (asi 2% obyvateľstva).

²⁵ Colin McEvedy, Richard Jones: Atlas of World Population History, str. 56.

a kresťanských sviatkov. Týždeň bol nahradený dekadou, každý mesiac mal 30 dní (s pridanými dňami na konci roka). Deň bol metricky rozdelený na desiatkové "hodiny" a "sekundy". Kresťanské sviatky boli nahradené občianskymi cnosťami a hodnotami: napr. sviatok slobody, manželstva alebo poľnohospodárstva...

3.8 Dekristianizácia

Striktne od-kresťančovanie krajiny začalo v septembri 1793 a trvalo celú zimu. Útočilo sa na všetko, čo chcel kompromis z r. 1790 podržať: sviatosti, obrady a učenie. Katolícke kostoly boli premenúvané na chrámy Rozumu, Pravdy, Slobody. Dekristianizácia slúžila aj hospodárskym záujmom: zvony sa využívali na výrobu diel a kostolné zariadenie slúžilo na krytie asignátov.²⁶ S likvidáciou katolíckeho kultu nastupoval kult mučeníkov slobody. Cieľom tohto znutia bolo vyhladiť to, čo *les philosophes* považovali za "poveru", alebo "hanebnú vec" a jej eliminácia mala umožniť vládu rozumu. Ale tam, kde filozofi váhali použiť iný nástroj ako presvedčanie, dekristianizátori roku II neváhali použiť násilie.²⁷

Symbolom parížskeho dekristianizačného hnutia sa stal sviatok Rozumu z 10. novembra 1793. Parížsky arcibiskup abdikoval 7. novembra a nasledovalo ho okolo 400 kňazov. Kostoly boli zatvorené. Dvaja členovia Parížskej povstaleckej komúny navrhli v Konvente procesiu do chrámu Notre-Dame, v ktorej by pochodovali hudobníci, vojaci a mladé dievčatá opásané trikolórami a vencami kvetov za bohyňou Rozumu, ktorú znázorňovala speváčka parížskej Opery. Reprezentantom Rozumu sa stala "krásna žena, nie socha, aby sa nestala modlou". Sviatok sa skončil škandálnymi scénami v Notre-Dame a ďalšou voľnou zábavou nasledujúcej noci.

Proti dekristianizácii sa postavil jeden z revolučných vodcov, ústredná postava revolúcie po poprave kráľa, Maximilien DE ROBESPIERRE, (1758-1794). Vo svojej reči v konvente vyhlásil ateizmus za príznak aristokratického zmýšľania, ľudu je vlastná myšlienka o vyššej bytosti. "Vždy som bol stúpencom ľudskosti a morálky. A preto vám hovorím, že ak Boh neexistuje, treba ho vymyslieť."²⁸ 6. decembra na jeho návrh Konvent odhlasoval slobodu kultu, ale kostoly ostali zavreté. Jeho boj proti ateizmu vyvrcholil sviatkom Najvyššej bytosti 8. júna 1794, ktorý vraj bol najúspešnejším sviatkom revolúcie,²⁹ hoci pravdepodobne prispel k ROBESPIERROVMU pádu (28. júla 1794 skončil pod gilotínou). Kult Najvyššej bytosti mal na základe myšlienok J. J. ROUSSEAUVA vzkriesiť náboženstvo ako základ štátu a republikánskej morálky. ROBESPIERRE, ktorý sa sám pokladal za božského, pri oslave predniesol reč o veľkých úspechoch Francúzov, symbolicky podpálil sochu Ateizmu a odhalil sochu Múdrosti.³⁰

Po r. 1794 existovali tajné omše, ale väčšia časť francúzskeho národa prerušila zvyk kresťanských náboženských obradov a zdalo sa, že jej táto strata nevádi. Ľudia nerozlišovali medzi uctievaním rozumu a Najvyššej Bytosti.

3.9 Pohrdavá tolerancia

Ku koncu r. 1794 prešiel priamy útok na kresťanstvo prostredníctvom doktrinárneho deistického nacionalizmu do novej fázy, ktorá skôr pripomínala americký systém oddelenia cirkvi a štátu s náboženskou slobodou. Bola vytvorená nová politika vyhladenia kresťanstva prostredníctvom kultúrneho udusenía.³¹ Najväčší tlak sa teraz vyvíjal v oblasti vzdelávania. Školy boli očistené od náboženského vyučovania a platy kňazov vyplácané aj počas vlády teroru boli zrušené. Počítalo sa s tým, že kresťanstvo bude nahradené niečím podobným ROUSSEAUOVU "občianskemu náboženstvu". Zákon o oddelení z februára 1795 diktoval, že cirkev už nedostane žiadnu podporu, ale nikto nesmie urážať verejné bohoslužby.

²⁶ M. Hroch, V. Kubišová, str. 258.

²⁷ E. Kennedy, str. 339.

²⁸ M. Hroch, V. Kubišová, str. 259.

²⁹ E. Kennedy, str. 345.

³⁰ B. Harenberg (ed.), str. 629.

³¹ J. H. Nichols, str. 121.

3.10 Náboženské prebudenie

Za tohto stavu, ku koncu r. 1794, došlo k prekvapivému oživeniu náboženstva. Biskup GREGOIRE predniesol dlhú reč v Konvente o slobode náboženstva a od 1. januára 1795 dostal povolenie k otvoreniu cirkevných zborov vo svojej diecéze. Došlo k spontánnemu náboženskému prebudeniu medzi konštitučnými aj odbojnými kňazmi. Roku 1797 sa konštitučné kňazstvo zreorganizovalo na báze Civilnej ústavy a Štyroch galikánskych článkov. Veľké množstvo kňazov sa vrátilo do Francúzska a väčšina starých cirkevných zborov bola obnovená. Lud, osobitne roľníci, dávali prednosť odbojným kňazom, ktorí ostali podriadení pápežovi.

V systéme oddelenia cirkvi od štátu jestvovali tri skupiny katolíkov: konštitučný, odbojný rojalista a odbojný, ktorí však uznávali výsledky revolúcie. Nad všetkými týmito skupinami katolíkov, reformovaných, luteránov, Židov a voľnomyšlienkárov bol laický nezávislý štát, ktorý v nových základných školách udržoval racionalistickú a nacionalistickú ideológiu.

3.11 Vláda direktória (1795-1799)

Radikálna fáza Francúzskej revolúcie sa ROBESPIERROVÝM pádom 28. júla 1794 formálne skončila. 31. októbra 1795 bolo ako najvyšší výkonný orgán zvolené 5-členné direktorium, ktoré sedem najprv pokračovalo v uplatňovaní slobody kultu, ale od septembra 1797, po potlačení rojalistického povstania, začali nové represie zdôvodňované nebezpečením rojalizmu. Vláda sa pokúsila proti katolicizmu nastoliť nový kult, tzv. *teofilantropiu*, ktorá mala združovať obdivovateľov boha a priateľov ľudí. Direktorium síce neprenasledovalo tých, ktorí neprijali teofilantropickú vieru, ale tvrdo zasahovalo proti tým, ktorí porušovali dodržiavať dekády. Na dekádnych slávnostiach sa museli zúčastňovať všetky školopovinné deti a v iné dni nebolo možné pod hrozbou pokuty a väzenia uzavrieť sobáš. No čím viac vláda vyžadovala dodržiavanie dekád, tým viac sa občania vracali ku katolicizmu.³²

4 NAPOLEON BONAPARTE A KONKORDÁTY

Francúzsko bolo po r. 1794 vnútorne rozdelené. V rokoch 1795-1799 bolo riadené päťčlenným výborom (direktorium) - korumpovanými, cynickými a neschopnými ľuďmi. Netrvalo dlho a títo noví vládcovia hľadali navzájom proti sebe podporu u armády. Javisko bolo pripravené pre príchod silného muža. Ambicióznejší direktori začali hľadať víťazného generála, ktorý by nemal úzke politické spojenie ani napravo ani naľavo. Ich tretou voľbou sa stal NAPOLEON BONAPARTE (1769-1821). Dúfali, že generál BONAPARTE bude v ich rukách poslušnou bábikou, ale mal ich sklamať.

4.1 Šírenie revolúcie

Direktorium viedlo vojnu proti väčšine Európy, v ktorej francúzska armáda hrala úlohu osloboditeľov. Okolo Francúzska bol vytvorený okruh satelitných revolučných štátov, no tieto boli zo začiatku veľmi nestabilné. Bola v nich aplikovaná francúzska cirkevná legislatíva.

Roku 1798 sa Rím pomocou francúzskych vojsk stal republikou a Pius VI. bol najprv internovaný vo Florencii a potom (v júli 1799) odvezený do Francúzska (Valence), kde v auguste 1799 zomrel ako "občan Ján BRASCHI, povolanie: pápež".³³ Kardináli, aby nahrali NAPOLEONovi, zvolili za nového pápeža PIA VII. (1800-1823), ktorý mal pro-francúzsku povesť.

4.2 NAPOLEON ako prvý konzul (9. november 1799)

NAPOLEON s pomocou armády zvrhol direktorium a prevzal funkciu prvého konzula, v ktorej spojil exekutívnu a legislatívnu moc. Týmto prevratom sa Francúzska revolúcia skončila v prospech majetnej

³² M. Hroch, V. Kubišová, str. 394.

³³ J. H. Nichols, str. 126.

buržoázii, ktorá NAPOLEONA považovala za záruku proti radikálnym ľudovým hnutiam a nestabilným vládam.³⁴

NAPOLEON urobil politické "čelom vzad" a vyjadril želanie zmierenia s pápežstvom v presvedčení, že rímske náboženstvo ako jediné môže vytvoriť pevný základ vlády. Vatikán odpovedal okamžite a výsledkom bol *Konkordát z r. 1801*. Tento konkordát sa mal stať stabilizujúcim činiteľom *modus vivendi* revolúcie v rímsko-katolíckom svete.

NAPOLEONOV čin v žiadnom prípade nebol jeho duchovným obrátením. Bol to voltairovec, ktorý neveril v žiadne z historických náboženstiev. V Egypte by bol najpravdepodobnejšie býval moslimom, v Anglicku protestantom a v Taliansku rímskym katolíkom. Chcel zabrániť spojeniu pápeža s ĽUDOVÍTOM XVIII, ktorý čakal v zahraničí na francúzsky trón. Náboženská podpora pápeža mu mala dať legitimitu, ktorá ako uzurpátor potreboval. Potreboval mier s cirkvou, aby udržal vnútornú stabilitu; potreboval ukončiť schizmu medzi prisahajúcimi a neprisahajúcimi kňazmi. Katolicizmus prijal ako štátistickú väčšinu - nie ako štátne náboženstvo, dokonca ani nie ako dominantné náboženstvo.

Konkordát bol "manželstvom z rozumu" medzi novým Francúzskom a starým režimom - zmluva medzi ne-kresťanským postrevolučným štátom a cirkvou. Dal zákonnú formu vyvlastneniu cirkevného majetku, stanovil štátnu povinnosť vyplácať kňazom mzdy, kňazov postavil na úroveň občanov a diktátor si teraz vyhradil právo menovať biskupov. Prísaha vernosti sa odteraz vyžadovala od všetkých kňazov. Na NAPOLEONOVU žiadosť, si pápež vyžiadal rezignáciu všetkých francúzskych biskupov. Všetci poslúchli s výnimkou exulantov.

Po uzavretí konkordátu NAPOLEON prekvapil pápeža vydaním *organických článkov*, ktoré dávali francúzskemu štátu jednostranné privilégia, a ktoré sa vôbec v konkordáte nespomínali. Pápež márne protestoval. Ale tento tlak štátu na cirkev priniesol práve opačný výsledok v aký dúfal NAPOLEON. Episkopát sa pod tlakom obrátil o pomoc k pápežovi a došlo k ultramontanistickej reakcii.

NAPOLEONOVO anektovanie pápežských štátov r. 1809 viedlo k fyzickej deportácii pápeža do Francúzska. V zajatí vo Fontainbleau NAPOLEON v januári 1813 prinútil pápeža podpísať ďalší konkordát, ale ten ho ešte v marci toho istého roku odvolal.³⁵ NAPOLEONOVE vojenské neúspechy r. 1814 ho prinútili pápeža prepustiť. Keď NAPOLEON r. 1815 padol, pápežstvo malo prestíž, akej sa netešilo od čias 16. storočia.

³⁴ B. Harenberg (ed.), str. 641.

³⁵ J. N. D. Kelly: *The Oxford Dictionary of Popes*, str. 303.